

د ثور کودتا او د هغې ژورې پایلي

ليکوال:
پوهاند ډاکټر محمد حسن
کاکړ

د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه

Ketabton.com

کتاب پیژند

د کتاب نوم : د ثور کودتا او د پایلي لیکوال : پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ
خپرنډوی : د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه_جرمني شمېر
د خپرونو لړ : 118)
چاپ کال : ۲۰۱۰ م / ۱۳۸۹ ل
کمپوزر : ذبیح شفق

دانشی مطبعه

د څلورمې حوزې څلور لارې، مروارېد هوټل ته مخامخ،

ملي مارکېټ، کابل

Cell:0700-449298/0799-209272

www.danishpress.com

ڊال۽

د پوهي او پوهني نامتو
خدمتگارانو
پاچا امان الله، فيض محمد ذكريا،
ڊاڪٽر علي احمد پوپل او ڊاڪٽر
عبدالقيوم ته
په ٽول اخلاص سره

د خپرندويې ټولنې يادښت:

د معاصر افغانستان د يو نوي څپرکي څېړنه

زموږ د هېواد په معاصر کې تاريخ کې د 1357 هـ ل کال د ثور پېښه يا کودتا، داسې يو څپرکي دی چې په اړه يې ډېرې زياتې ليکنې شوي دي. دغه زياتره ليکنې د تايد يا رد، د ستاينې غندنې سياسي تبليغاتي ليکنې دي، چې د ځانگړو موخو لپاره شوي دي. په دې اړه ځينې خاطرې هم کښل شوي دي. دغه خاطرې هم سره له دې چې ځينې يې ښايي د خاصو موخو لپاره شوي وي، خو بې له شکه چې ددې دورې د تاريخ کښلو لپاره ترې مواد او سندونه ترلاسه کېدای شي.

د ښاغلي پوهاند کاکړ دغه اثر له دې کبله مهم دی، چې د بېلابېلو اسنادو، مدارکو، خاطرو او ان مرکو او پوښتنو گروپونو له لارې، د حقايقو د موندلو هڅه شوې ده. زموږ په نظر دغه اثر ددې دورې يوه غوره تاريخي څېړنه ده.

استاد کاکړ د افغانستان د معاصر تاريخ د درېو عمده څپرکو په اړه څېړنه کړې ده. لومړنۍ يې د سرطان د کودتا په اړه، دويمه يې د ثور کودتا په اړه او درېمه يې د روسانو د يرغل په اړه ده.

د سرطان کودتا په اړه څېړنه تېر کال د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې له لوري خپره شوه. دويمه برخه يې دا دی په دغه اثر کې اوس خپرېږي او درېيم څپرکي به يې د "افغان شوروي جگړه" په نوم په نږدې راتلونکي کې خپره شي.

هیدله لرو چي دد غو دورو څپر نه د افغانستان
د نوي تاريخ د راسپړني په کار کې گټور واقع
شي او د تاريخ مينه وال ترې گټه واخلي.

د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه
جرمني_ د کولن ښار
د 2010 کال د می نهمه

لړلیک

مخ	سرلیک
الف	سریزه
1	پیلامه
لومړی څپرکی	
10	د ثور کودتا
11	د میر اکبر خیبر ترور
13	د خیبر وژونکي
22	د حکومت ځواب
28	د امین د کودتا نقشه
36	ګوندي لویان د کابل ولایت په توقیف خانه کې
40	له بندیانو نه تحقیق
44	د ثور په اومه د کودتا بهیر
58	د جنګي الوتکو غوڅ رول
61	د ګوندي لویانو ژغورنه
64	د شپې ټینګار او د حکومت نسکورېدنه
79	د ثور کودتا او شورویان
83	د محمد داود تېروتنې
86	د ثور کودتا یا د ثور انقلاب؟
دویم څپرکی	
104	د افغانستان لومړنی ایډیالوجیکي حکومت
107	د افغانستان خلق دموکراتیک ګوند
113	د افغانستان خلق دموکراتیک حکومت
119	د حکومت لومړي ګامونه
126	لومړي اعتراضونه او د حکومت ځواب
131	ترور او وژنې
135	سیاسي امران او لومړني ګوندي سازمانونه
144	د پرچميانو ځپل کېدل
درېیم څپرکی	
157	سور بهرغ او درې وروستي فرمانونه
159	سور بهرغ
160	د لیک او لوست کورسونه
163	د ګروي په اړه فرمان
168	د شخو او ودونو په اړه فرمان

- 169 ..... د ځمکو د وېش فرمان
څلورم څپرکی
- 188 ..... بندي توب او جزا
- 192 ..... حکومتي چارواکي او بنديان
- 195 ..... اگسا او اسدالله سروري
- 208 ..... بنديان د کورنيو چارو په وزارت کې
- 211 ..... مذهبي ډلې او اگسا
- 215 ..... پوځي واحدونه او بنديان
- 218 ..... د ترين کوټ بنديان
- 226 ..... د څرخي پله محبس بنديان
- 236 ..... د څرخي پله زندان او قومندان سيد عبدالله
- د څرخي پله زندان له قومندان سيد عبدالله نه وروسته
- 249 .....
بنځم څپرکی
- 257 ..... د خلکو پاڅونونه
- 259 ..... د هرات لوی پاڅون
- 287 ..... د دره صوف پاڅون
- 290 ..... د کونړ-نورستان پاڅون
- 296 ..... د کيرالي ټول وژنه
- 299 ..... د اسمار حيرانوونکې پېښه
- 307 ..... د پلخمرې پاڅون
- 308 ..... د جندول پاڅون
- 313 ..... د بالاحصار پاڅون
شپږم څپرکی
- 319 ..... د تره کې- امين دشمني او د اندروپوف شيطاني
- لومړنی خبرې
- 319 ..... د تره کې- امين دشمني نه دمخه
- 321 ..... خلقي او شوروي لويان په کریملن کې
- 324 ..... د تره کې- امين د اختلاف پيل
- 328 ..... په افغانستان کې د شوروي اتحاد خاص هيئتونه
- 335 ..... تره کې په هاوانا او مسکو کې
- 340 ..... و طن ته د تره کې بېرته راتگ او د هغه پای
- 346 ..... اووم څپرکی
- 365 ..... د حفيظ الله امين سل او درې ورځې واکمني
- 365 ..... نوی حکومت، نوی چلند
- 380 ..... له شوروي اتحاسره اړيکې
- 407 ..... له امريکې سره اړيکې
- 419 ..... له پاکستان سره اړيکې

431	.....پایلیک
435	.....د خینو اټرونو پېژندنه
451	.....یادښتونه

د پوهاند کاکړ نور اثرونه او ژباړې

په پښتو کې:

د افغانستان په باب د ژنيو جوړه

1988

افغانان د شپږ شپږتم کال په پسرلي کې

له روسانو سره د جگ په حال کې 1990

وطن ته یو سفر، طالبان او اسلامي بنسټپالنه

2004

رڼا او دفاع یا د افغانستان د نفوسو، تاریخ

او روانو پېښو په باب لیکنې

1999

د پاچا امان الله واکمنۍ ته یوه نوې کتنه

2005

د سرطان کودتا، د افغانستان د اوږدې...

2009

په فارسي کې:

افغان_افغانستان و مختصری از کوشش های

افغانها

برای تشکیل دولت در هندوستان، فارس و

افغانستان 1978

جنگ دوم افغان _ انگلیس 1989

مسله افغان 1990

نظری به کتاب افغانستان در پنج قرن اخیر

1990

په انگریزي کې:

افغانستان، داخلي سياسي انکشافونو ته یوه

کتنه 1971

د افغانستان حکومت او ټولنه د امیر

عبدالرحمن خان په واکمنۍ کې

1979

افغانستان، د شوروي يرغل او د افغانانو خواب

1995

د افغانستان سياسي او دپلوماتيکي تاريخ

2006

ب: لیکنې چې په اختصاصي مجلو از دایرة المعارفونو کې خپرې شوي دي:

په معاصر افغان تاریخ کې تمایلات، په افغانستان کې په اوياومي لسيزې کې، د لويي دوپري تالیف
1974

په 1973 کې د افغان پاچايي نسکورېدنه، منځنۍ ختیځ
بین المللي جورنال، نهمه گڼه
1978

د افغانستان د مشروطیت لنډ تاریخ، ایرانیکا دایرة
المعارف، شپږم ټوک
1992

د معاصر افغانستان لنډ تاریخ
د افغان _ شوروي جنګ
کابل
طالبان
د معاصرې نړۍ
دایرة المعارف،
2009
اکسفورډ پوهنتون

ژباړې:

1961 گورکي د ادبیاتو په باب

1971 دموکراسی در جهان امروز، لیکنه د میک فیرسن
د کابل سلطنت بیان، لیکنه د الفنستن

1981 لومړی ټوک

1984 دویم ټوک

1970 تاریخ څه ته وایي؟ لیکنه د اچ.کار

2007 د پوهنې فلسفې بنسټونه، لیکنه د جارج نیلر

2007 د یوې دورې لنډ تاریخ، 1881_1869

سريزه

خلقى گونديانو او چارواكو په افغانستان كې د 1357 كال د ثور له كودتا نه وروسته شل مياشتې حكومت وكړ. په دغې لنډې مودې كې هم لړزونكې پېښې وشوې. اساسي پېښه ددغسې نوي دولتي نظام په پېښو درول و، چې د سوشلستي كامپ هېوادونو په شان يواځې د واكمن گوند له خوا چلول كېده او سروال يې نور محمد تره كې خپلو شوروي ملگرو ته په پټه وعده وركړې وه، چې دغه نظام "د شوروي د سرمشق پر بنسټ د پرولتاريا د دكتاتورۍ پيل دى."¹

بله اساسي پېښه د فرمانونو له لارې د هغو اجتماعي اړيكو سملاسي اړول و، چې افغانانو د هغو له مخې خپله ټولنه او خپلمنځي اړيكې تنظيم كړې او دغسې يې گڼل، چې هغه لكه د دوى قانون وي. پر دې سربېره گونديانو د خپلو فرمانونو په پلي كولو كې له زور نه كار اخيسته. دوى له مخالفونو سره مخ شول، خو هغسې چې له انقلاب نه وروسته په فرانسې كې د پېړيو په بهير كېروسپير او او په شوروي اتحاد كې لينن او ستالين خپل مخالفان ټكول، داسې هم خلقى گونديانو په افغانستان كې خپل مخالفان د "انقلاب ضد" په نامه ځپل. دوى فكر كاوه، چې يواځې د دوى لار سمه او د نورو لارې ناسمې او مردودې دي. په نتيجه كې په ټول افغانستان كې ډېر واړه او لوى پاڅونونه وشول، ټولنه نارامه او واكمن گوند هم ټوټې ټوټې شو. په معاصر افغانستان كې ټولنه بل هېڅ وخت، هغه هم په دغومره لنډې مودې كې، په دغسې ژور ډول كړكېچنه شوې نه وه.

خو ددغو پېښو په اړه كه څه هم د افغانانو ژوند يې په ژور ډول اغېزمن كړى، تراوسه هم

¹ تره كې دك ج ب مرستيال كړيچكوف ته، ميټروفين، ك ج ب په افغانستان كې، 39.

کو مه عمومي مستنده ليکنه نه ده شوي. په ځينو اړخونو باندې يې ليکنې شوي دي، خو هغه چې يا د نظام د پلويانو يا مخالفانو دي، يو اړخيز او د خاص غرض لپاره دي. سره له دې هم دغه ليکنې، چې ډېرې دي، په خپل نوع کې مهمې دي. اوس د هغو او داسې هم په انگرېزي کې د باندنيو د ليکنو له مخې کېدلې شي، چې ددغې دورې يو عمومي او مستند سياسي تاريخ وکښل شي. دغه ليکنه په دغې لار کې لومړنۍ کوشش دی.

خو د هم مهال پېښو تاريخ کښل گران وي، اساسي ستونځه د پېښو په اړه معلومات دي، چې نيمگري دي. نوي معلومات وروسته يو وخت بل وخت عام کېږي، نو تاريخ کښل په اصل کې يوه پروسه ده، چې هېڅ وخت پوره نه وي. د هم مهال پېښو تاريخ کښلو بله ځانگړتيا دا ده، چې دوره يې تاريخي شوې نه وي او په اړه يې ليکنه احساسات پارولې شي. په دغه حال کې حتمي وي، چې تاريخپوه د تاريخ معيارونه لاپه دقيق ډول مراعات کړي او ليکنه يې د پېښو، سياستونو او نظرونو افقي بيان وي، بې له دې چې اشخاص په سپکه ياد کړي او خپل نظرونه پکې ځای کړي، که څه هم په پېښو سره به يې متاثر شوی وي. په دغې ليکنې کې دغه معيارونه مراعات شوي دي.

ددغسې ليکنې په نشتوالي سره وي، چې ملتونه پخوانۍ تېروتنې تکراروي، لکه د سرطان او ثور کودتاچيانو چې د پاچا امان الله د وخت تېروتنې تکرار کړې او ټولنه يې تر هر بل وخت نه ډېره بې ثباته کړه. دغه ليکنه په دغه مقصد و شوه، چې لوستونکي به تېره سمونپالان د خلقي دورې په سياسي تاريخ پوه وي، چې چارواکو څه کول، څنگه وکړل او افغانانو د هغو په برابر کې څنگه او ولې غبرگون وشود او په نتيجه کې واکمن گوند، حکومت، خلکو او وطن ته څه پېښ شول؟.

په پای کې له ښاغلي زرین انځور او ملگرو نه يې مننه کوم، چې زما دغه ليکنه هم د خپلې کولتوري ټولنې له خوا خپروي، لکه چې زما نور اثار يې هم خپاره کړي دي.

پوهاند محمد حسن کاکړ

پيلامه

د افغانستان سياسي تاريخ ډېر ډيناميك، ډېر وړاندوونكي او لږ ودانوونكي دي. دا به ځكه دغسې وي، چې د افغانانو په تېره د پښتنو كولتور په تشدد او فزيكي زور ولاړ دي. دغه كولتور، چې د پېريو په بهير كې جوړ شوی دی، ريښې يې له جنګونو او وژنو نه خړوبې شوې دي. له ويدي دورې راهيسې دغه هېواد د خونړيو جنګونو ډگر شوی دی، دلته يواځې زرد شتي دين او بوديزم په تبليغ سره خپاره شوي دي، په نورو ټولو دورو كې په دغه وطن كې جنګونه شوي، چې په بهير كې يې وړانې ډېرې او ودانې لري شوي او دغه لږه ودانې هم چې د سمندري لارو موندلو نه دمخه په ځينو سيمو كې شوې وه، د باندنيو يرغلګرو له خوا ونړول شوه. ددغه وطن خلكو په خپله هم له ويدي دورې نه تر دوو پېړيو نه دمخه پورې په خاص ډول په شمالي هند باندې يرغلوڼه كړي. له هغې خوا نه هم له پخوا نه يو وخت بل وخت پر دوی باندې يرغلوڼه شوي دي. په معاصر مهال كې افغانستان يواځينی هېواد دی، چې د نړۍ درې زبرځوا كوټونو يو وخت بل وخت پرې دانګلي دي.

په دغه ډول ددغې خاورې خلك په خپل ډېر اوږده تاريخ كې له باندنيو يرغلګرو سره مخ شوي او مجبور شوي، چې د هغو په وړاندې له خپل وطن او ارزښتونو نه دفاع وكړي. په نتيجه كې د دغو جنګونو او داسې هم د خپلمنځي جګړو، تر بوري او ګونديماري په سبب دوی هغومره چې د ځان او خپلو كورنيو په فكر وو، د ټولنې په فكر نه وو، هغومره چې فزيكي زور ورته مهم وو،

عقلاني ژوند ورته مهم نه و، هغومره چې له لاندې کېدلو نه د ژغورلو په فکر وو، د همکارۍ په فکر نه وو.

افغانان اوس هم د واک درناوی کوي، د رسمي واک خاوند لا ورته ستر، هوښيار او د درناوي وړ ښکاري. دا نو بيا عجب نه ده، چې په دوی کې دغه میل د برپیاوړی دی، چې په خپله هم واک ترلاسه کړي، حتی که په وچ فزیکي زور سره هم وي. دغه میل په دوی کې د غومره پیاوړی دی، چې د واقعي کولو په لار کې يې هغه ارزښتونه هم تر پښو لاندې کوي، چې پرې عقیده لري او د دین، اخلاق، قانون او جرگو پروا نه کوي او حتی خپل خپلوان او نژدې ملګري هم له منځه وړي.

د واک ګټلو دغه میل به په دوی کې له دې امله هم پیاوړی وي، چې په دوی کې تراوسه هم د دولت د سروال ځای ناستی موضوع حل شوي نه ده. دغه کشاله البته په اسلامي نړۍ کې هم له ترکیب نه پرته هغه هم تریوي اندازې پورې پرځای پاتې ده، چې د هغې له امله دغه هېوادونه په اساسي ډول کړکېچن دي، خو په معاصر افغانستان کې هر وخت چې د دولت مشر که څه هم هغه ستر میرویس یا ستر احمد شاه و، له منځه تللي، د هغه د ځای ناستي په سر جنګونه شوي او ټولنه او خلک ورسره نارام شوي دي. دلته یواځې یوه استثني وه، چې هغه امیر حبيب الله سراج و، چې د خپل پلار امیر عبدالرحمن له مړینې نه وروسته په آرام ډول پاچا شو.

په افغانستان کې اساسي قانونونه که څه هم د لویو جرګو له لارې ایستل شوي او د هغو پر بنسټ نظامونه په پښو درول شوي او خلکو هم منلي، خو په واک لېوا لوهغه نقص کړي او ټولنه يې په ژور ډول نارامه کړې ده. د واکمنو کورنیو مدعیانو له پخوا نه د واک په سر جنګونه کول، خو د ملي دولت په وروستي وخت کې نظامي افسرانو په کودتاګانو لاس پورې کړ. دغه پوځي

افسران په اسلامي هېوادونو کې د پخواني روم د امپراتور محافظان (Praetorian Guard) او د عثماني امپراتورۍ جانثاري (Janissary) راپه زړه کوي، چې ډېر ځله يې د خپلې خوښې کسان په تخت کې نولي، له تخت نه غورزولي او حتی له مېنځه وړي دي.

د حېراني ځای دی، چې سقراط دوه نيم زره کاله دمخه په خپله رضا له خپل ژوند نه تېر شو، خو د هېواد قانون يې مات نه کړ، خو په افغانستان کې زموږ په وخت کې محمد داود دغسې سياسي نظام په کودتا سره نسکور کړ، چې د لويې جرگې او اساسي قانون له مخې جوړ شوی، وطن ارام او د پرمختګ په حال او په نړۍ کې د اعتبار او حيثيت خاوند هم و. که دی د دولتي واک لېوال نه وای، کودتا ته به يې زړه نه وای کړی. دی پوهېده يا بايد په دې پوه وای، چې کله چې حکومت هغه هم قانوني حکومت په فزيکي زور سره نسکور شي، په زور سره بايد و ساتل شي او مخالفان په زور سره وځپل شي. دده له کودتا نه وروسته همدغسې وشول، ملګرو يې د بې قانوني او د خپل سړي په وخت کې ډېر نوميالي کسان او نور مخالفان او رقيبېان له مېنځه يووړل.

بيا هم که په زور سره د واک نيولو ميل په افغانانو کې پياوړی نه وای د محمد داود د جمهوريت به در ناوی شوی وای، چې وروسته يې د لويې جرگې او اساسي قانون له لارې قانوني بڼه غوره کړه، خو د واک نورو لېوالو دغه نظام هم د ثور په خونړۍ کودتا سره نسکور کړ او دغو کودتاچيانو بيا د خپلې لنډې واکمنۍ په بهير کې د سرطان تر کودتاچيانو نه بېخي ډېرې وژنې، بندي گری، کړونې او پارونې وکړې، چې په هغو سره يې نه يواځې ټولنه په ژور ډول کړکېچنه کړه، خپل حکومت او پوځ يې ضعيف او خپل گوند يې ټوټې ټوټې کړ، چې بيا مخالف گونديان يې د شوروي اتحاد له پوځ سره د واکمن کېدلو په

مقصد یوځای شول او حکوت یې نسکور کړ.

دغه اثر د همدغو پېښو بیان ته ځانگړی شوی، په دغه مقصد چې لوستونکي د کودتایي، ایډیالوجیکي یو گوندي، انحساري او زورواک نظام له پایلو نه خبر وي، چې هغه د ثور د کودتا نظام و.

دغه اثر اووه څپرکي لري، په لومړي څپرکي کې د ثور د کودتا بهیر بیان شوی. د کودتا تر بیان نه دمخه د هېواد عمومي وضع او په خاص ډول امنیتي وضع څېړل شوې ده، چې د گوند د مهم غړي میر اکبر خیدر په ترور او بیا د یو څو گوندي لویانو په بندي کېدلو سره تاوچنه شوه، چې د هغه د نظامي څانگې مشر حفیظ الله امین له خپل بندي کېدلو نه دمخه په پوځ کې خپلو گوندي افسرانو ته د کودتا دستور ورکړ او هغوی د ولسمشر محمد داود حکومت په زیاته اندازه د هوارې قوې په زور نسکور کړ او محمد داود د خپلې کورنۍ له ټولو غړیو او ځینو وزیرانو سره ووژل شو او د افغانستان خلق دموکراتیک گوند د حکومت واگې په لاس کې ونیوه او مشري یې نور محمد تره کې د کودتایي حکومت سروال شو.

په دغه څپرکي کې په دې اړه هم بحث شوی، چې دغه کودتا د خلق گوند یا د شوروي اتحاد د ابتکار نتیجه وه. د څپرکي په پای کې په دې اړه هم بحث شوی، چې هغه انقلاب و، لکه چې گوندیانو ویل یا نظامي کودتا وه؟.

دویم څپرکی د نوي حکومت د ترکیب په اړه دی، چې ایډیالوجیکي او یو گوندي و. په خپله گوند هم معرفي شوی، چې د کمونستي اصلونو له مخې تنظیم شوی او نومیالي مؤسسان یې په مارکسزم_لیننزم معتقد وو. نوی حکومت د دولتي قدرت د تمرکز د اصل له مخې تنظیم شو، چې په هغه کې د اگسا په نامه جاسوسي ادارې د "انقلاب ضد" خپلو په پلمه د ترور یوه دوره پیل کړه. په دغه څپرکي کې دا هم ویل شوي، چې د پخواني

حکومت یو شمېر لور پوري چارواکي څنگه له مېنځه یووړل شول او نور یې گوښه کړل شول. په داسې حال کې چې نوي گوندي چارواکي له حکومتي چارو سره بلد نه وو. په عین حال کې د خلکو د خوښ ساتلو لپاره "د کور، کالي، ډوډی" شعار عام شو او حکومت د اساسي کړنو په نامه، چې ورته یې د قانون حیثیت ورکاوه، په دغسې چارو لاس پوري کړ لکه "تصفیه دستگاه دولت از وجود عناصر ضد انقلاب، ضد دموکراتیک و ضد منافع خلق و وطن و ایجاد یک اداره دولتی سالم دموکراتیک و خدمت گذار مردم." په دغه څپرکي کې هغه واړه لومړني پاڅونونه هم بیان شوي، چې یوځای بل ځای وشول او وځپل شول.

درېیم څپرکی سور بېرغ او درې وروستي فرمانونه یا له ولس سره د حکومت مقابله نومېږي. په دغه څپرکي کې هغه اته فرمانونه بیان شوي، چې حکومت د هغو په تطبیق سره ټولنه وپاروله، په تېره په څلورم او اتم لمبر فرمان سره. په څلورم فرمان سره د افغانستان لپاره سور بېرغ غوره شو، چې هغه د کمونزم نښه گڼل کېدله. اتم لمبر فرمان په ټول ملک کې د ځمکو د وېش په اړه و، چې د هغه له مخې ځمکې درجه بندي شوي او د لومړي درجې اوبه ییزې ځمکې خاوند مجبور شو، چې له دېرش جریب نه زیاته ځمکه نورو ته پرېږدي. په هغه سربېره د ځمکو د وېش په بهیر کې مامورانو ځمکه وال د "فیوډال" په نامه سپکول. په دغه څپرکي کې ددغو فرمانونو په عملي اړخ باندې پوره رڼا اچول شوې ده. په دغه څپرکي کې د لویانو د شخړو په گډون د لیک او لوست زده کړې په کورسونو کې د گونديانو ناوړې او زورواک چلندونه هم بیان شوي، چې د پاڅونونو غټ عامل و.

د بندي توب او جزا په نامه څلورم څپرکی دی، چې اګسا د ضد انقلاب په نامه خپل مخالفان په کابل او نورو ښارونو او حکومتي مرکزونو کې

بندي کول او د محبس مامورانو د قانون په نشته والي کې هغو ته په خپل سر د مرگ تر سرحد پورې ډول ډول جزاگانې ورکولې. په ځينو پوځي قطعو کې له مخالفو بندي افسرانو او د څرخي پلېه محبس او د کورنيو چارو وزارت د تهکاويو له بنديانو سره د چارواکو زير چلند په اوږد ډول بيان شوی. په دې اړه د اگسا د سروال اسدالله سروري او د څرخي پلېه محبس آمر سيد عبدالله چلند په خاص ډول کتل شوی دی.

په پنځم څپرکي د حکومت په مقابل کې پاڅونونو ته ځانگړی شوی، چې د سره بېرغ له هسکولو نه وروسته په ټول ملک کې د حفيظ الله امين تر سروال کېدلو پورې وشول. په دغه څپرکي کې د هرات لوی پاڅون، د دره صوف پاڅون، د کونړ، نورستان پاڅونونه، د کېرالي ټول وژنه، د اسمار غزني غونډ پېښه، د پلخمرې پاڅون، د چنداول پاڅون او د بالاحصار غونډ پاڅون په خاص ډول بيان شوي دي. د امين د سروالی په وخت کې د ريشخورو په فرقه کې د تره کې پلویو خلقي افسرانو پاڅون هم چې زر وځپل شو، په لنډ ډول بيان شوی دی.

شپږم څپرکي د تره کې، امين دشمني او د اندروپوف شیطاني په نامه په اصل کې د هغه اختلاف اوږد بيان دی، چې د هرات له پاڅون نه وروسته چې امين د لومړي وزير مقام ته هم هسک شو، په خلقي لويانو کې څرگند شو. د اگسا د سروال سروري په مخکښ توب يوي ډلې خلقي وزيرانو له امين سره د مخالفت لار ونيوله او د تره کې تر شا ودرېدل، چې د هغه او امين ترمنځ د قدرت په سر دمخه حساسيت پيدا شوی و. په دغه حال کې د اگسا سر مشاور بوگدانوف سروري د امين پر ضد لمسه. ک.ج.ب چې له اول نه پرچميان تر خلقيانو غوره بلل، له دغه اختلاف نه استفاده وکړه او سروري يې توطيو ته هڅوه، چې د سپتمبر د مياشتې په څوارلسمه په ارگ کې په امين او ملگرو باندې يې ډزې وشوې،

امین له د غې توطیې نه روغ ووت او تره کی بیا نه یواځې د نظام سروالی، بلکه خپل ژوند هم له لاسه ورکړ، او سروري او دده ملگرو ته په شوروي اتحاد کې پناه ورکړل شوه، چې هلته یې د ک.ج.ب په دستور له کار مل سره د امین پر ضد ملگرتوب پیل کړ.

اووم څپرکی د حفیظ الله امین سل ورځنی واکمنی ته ځانگړی شوی. د امین نوی حکومت هم یو گوندي و، خو امین د ځینو اصلاحاتو په کولو سره د حکومت زېره څېره نر مه کړه، چې ډېر مهم یې د اساسي قانون د کمیسیون ټاکل، د بنديانو وار په وار ازادول او د "قانونیت، عدالت او مصونیت" شعار اعلامول و، خو امین د دویم ځل لپاره د پرچميانو په ځپلو پیل وکړ. په دغه مقصد، چې تنظیم یې له منځه یوسي. هغه په دې هم پیل وکړ، چې له ټولو علاقمنو هېوادونو په خاص ډول له پاکستان او امریکې سره انډولیز سیاست پرمخ بوځي، په عین حال کې چې له شوروي اتحاد سره به دوستي ته دوام ورکوي، خو شوروي اتحاد چې له اول نه له امین سره جوړ نه و، اوس اندېشمن شو چې افغانستان به د هغې په سروالي لویديځ خوا ته واوري او نور به د شوروي اتحاد تر نفوذ لاندې هېواد نه وي او په هغه سربېره له دغه هېواد نه به د هغه د منځنی اسيا جمهوریتونو ته خطر هم پېښ شي. شوروي اتحاد بیا په افغانستان باندې نظامي يرغل وکړ. امین یې وواژه او حکومت یې ورنسکور کړ او د کارمل په سروالی یې په کابل کې یو گوداگی حکومت په پښو ودروه. په دې ډول په افغانستان کې د افغان شوروي جنګ پېښ شو، چې څه باندې نهه کاله اوږد شو، چې لیکونکي په یوه بل اثر کې د هغه بیان کړی دی.

لومړی څپرکی

د ثور کودتا

د ثور کودتا د سرطان تر کودتا نه هم ډېره اثرناکه ثابته شوه. په داسې حال کې چې محمد داود له خپلې کودتا نه دوه کاله وروسته خپل کودتايي حکومت قانوني کړ، د ثور کودتا لویانو خپل حکومت تر پایه پورې د یوه گوندي طرز له مخې د اساسي قانون په نښته والي سره په خپلو حکمونوچلاوه. په نتیجه کې افغانستان نه یواځې د ژورو کړکېچونو هېواد شو، حکومت او واکمن گوند هم د کړکېچونو په پنځو کې گیر شو. په دغه حال کې حکومت نه یواځې د ټولني په له سره تنظیم کې پاتې راغی، چې دغه کار یې خپله اصلي موخه ښووله، حتی د دولتي نظام په تنظیم او ټینګښت کې هم پاتې راغی. واکمن گوند هم له ولس نه بېګانه او ټوټې ټوټې شو. د حفیظ الله امین په سروالی خلكي حکومت، چې د خپل نظام په اړولو پیل وکړ، شوروي اتحاد هغه په نظامي یرغل سره له مینځه یووړ او سیمه او نړۍ یې هم کړکېچنه کړه.

په دغه اثر کې د ثور کودتا او د شوروي یرغل ترمینځ پېښې بیان شوي دي. تر هغه وروسته پېښې، د شوروي_افغان جګړې په نامه په بل اثر کې شرح شوي دي.

د میر اکبر خیبر ترور

د نوي کال 1357 پیل او د پسرلي موسم و، د کابل ښار خلک نور نو د ژمي د سرو له ویري نه آزاد شوي او د مازیگر په مهال یوه خوا بله خوا په چکر وتل. د ښار د مکروریان په

او سېدونکيو کې د چکر وهلو احساس لا قوي و، مير اکبر خيبر (حسين خېل) چې د افغانستان د خلق دموکراتيک گوند يو نوميالی مشر او په مارکسزم کې د خپلې پوهې په سبب په استاد يادېده، د حمل د مياشتې په 28مه له يوه بل گوندي او شخصي ملگري، عبدالقدوس غوربندي سره د خپل مکروريان له اپارتمان نه د مازيگر په چکر ووت. هغسې چې خيبر نرم غړېده، هغسې هم ورو ورو په چکر روان شو. د زاره مکروريان له پله نه دواړه واوښتل، تا به ويل چې له دغه پله نه تېرېدل د پخواني روم د روبیکان له ويالې نه اوښتل دي، چې په دغه کار سره به بيا په روم کې ستر تحولات راتلل. د وزير اکبر خان مېنې د گویتي انستيتوت تر څنګه غوربندي له خيبر نه بېل شو او په تيمني واټ کې د خپل کور پر لور روان شو. خيبر ورو ورو خپله لار وهله او د ماشام د اوو بجو په شاوخوا کې د دولتي مطبعې شمالي خوا سرک ته ورسېد، هلته ناڅاپه د يوه روان جيب له موټر نه گولۍ پرې واورېدلې او ځای پرځای مړ شو. دغه مهال د 1357 کال د حمل د مياشتې اته ويشتمې ورځ ماشام و.

په افغانستان کې سياسي ترور نوی رواج موندلی و، ترور په اصل کې د ښي او کيڼ لاسو افراطي سياسي گوندونو کار و. د خيبر له ترور نه دمخه د محمد داود د حکومت د پلان وزير علي احمد خرم د مرجان نومي له خوا د هغه له رسمي دفتر نه د توپنګچې په زور ووېستل شو او بيا په بازار کې په رڼا ورځ ترور يا ووژل شو. تر هغه لاندې په پاچايي رجم کې د گهيځ جريدي چلوونکي منهاج الدين گهيځ په خپل کور کې په گذرکاه کې د يوه ثقه راوي په وينا د يوه غير گوندي چېپي انقلابي له خوا ترور شوی و. په کابل کې بل غټ ترور د هوايي پيلوټ انعام الحق گران و، چې په غالب احتمال د بېرک کارمل په گومان له مينځه وړل شوی و. دوی دواړه د مکروريان په

یوه بلاک کې اوسېدل. د خیبر تر ترور کېدلو پورې یو شمېر گوندي غړي د هېواد په ډېرو برخو کې هم ترور شوي وو. په افغانستان کې که څه هم له زور نه کار اخيستل او وژل یو آشنا عمل و، سیاسي ترور رواج نه لاره. د امير عبدالرحمن دورې له پیل نه تر دغه وخته پورې د پاچا امان الله او پاچا محمد ظاهر د قانوني پاچايي له دورو نه پرته، د مطلقو حکومتونو په وخت کې وژنه د رسمي سياست یوه برخه وه، خو د گهيځ، خرم او خيبر ترور د عصري ښاري ترورو نو بڼه لرله او هغه د نورو سياستونو او پروگرامونو باندنی علامه گڼل کېدله، نو د خيبر له ترور نه وروسته انتظار دا و، چې نور به څه کېږي؟ د خیبر د ترور خبر په ښار کې د برېښنا په څېر گړندی خپور شو، څنگه چې دی لوی گوندي شخص و، د افغانستان د خلق دموکراتیک گوند یې د ښخولو دنده په غاړه واخيسته او له هغه نه یې یوه غټه ننداره جوړه کړه.

د ترور په سبا د گوند په زرگونو غړي د هېواد له ښارونو نه کابل ته ورسېدل، عصري ترانسپورتي وسيلو چې غېر حکومتي بسونه یې غټه برخه وه، د خلکو انتقال په لنډ وخت کې ممکن کړی و. غرنی او پراخ افغانستان د لومړي ځل لپاره په خپل اوږده تاریخ کې د تگ را تگ په گړندي عصر کې داخل شوی و، واټن نور نو چندان مانا نه لرله او د خیبر د جنازې لپاره گونديان شپه په مېنځ کې له اطراف نه کابل ته رسېدلي وو. د خیبر جنازه د اټکل شلو زرو کسو په گډون د منظمو قطارونو په سر کې له زاړه مکروريان نه د پل خشتي له لارې د شهدای صالحین هديرې ته یووړل شوه. په لار کې د امریکې سفارت په مخ کې لکه هسې چې د کمونستانو په منځ کې رواج و، د امپیریلزم پر ضد شعارونه واورول شول. د شهدای صالحین په هديره کې د خیبر د قبر په سر څو گوندي لویانو ویناوې و کړې او

حکومت او ارتجاعي قوتو نه يې په دغه ډول ياد کړل، چې دغه ترور به گواکې د دوی په لمسون شوی وي. په بله ورځ د شاه دو شمشېره په لوی جومات کې فاتحه هم پوره سياسي وه، نه فاميلي. فاتحي ته نه يواځې گونديان، بلکې د خيبر غېر گوندي دوستان هم ورغلي وو. وروسته اورېدل کېدل، چې گوند له حکومت سره مقابله غواړي.

د مير اکبر خيبر وژونکي

د خيبر وژونکي يا وژونکي تراوسه هم په يقين سره معلوم شوي نه دي، وارثانو يې نه څوک تون کړ او نه يې حکومت ته عرض وکړ، خو گوندي لويانو، لکه څنگه چې وييل شول، د حکومت "ارتجاعي قوتونه" تون کړل او حکومت ته يې په دغه ډول خبرداری ورکړ. داسې ښکارېده، چې گوند حکومت او اخوانيان ددغه ترور مسؤول بلل. وروسته چې دولتي واک ددغه گوند په لاس ورغی، د کورنيو چارو وزير نور احمد نور د راپور له مخې ډاکټر کریم مشهور په کریم کپ او د هغه اووه تنه ملگري په همدغه تور ونيول او بې له محاکمې نه اعدام شول. کریم کپ په کابل کې د اسلامي حزب د عملياتي ډلې مشر و.

د مير اکبر خيبر قاتل چا يو څوک او چا بل څوک ښودلی، خودغه وژنه د پرچم گوندي يوه خپلمنځي موضوع وه. خيبر په اصل کې د خپل سياسي نظر او د پرچم په گوندي کې دننه د مشرتوب د سيالي قرباني شوی دی. خيبر په دې فکر نه و، چې د محمد داود حکومت دې په کودتا سره نسکور شي، دده په فکر کې که گوند حکومت نسکور هم کړي، خلک يې حکومت نه مني او هېواد به له خطر سره مخامخ شي. هغه د خپل ترور کېدلو نه دمخه د يوې پوښتنې په ځواب کې ويلې و، چې "من هرگز طرفدار کودتا نميباشم، فعلاً مبارزه پارلماني و بعداً انقلاب سياسي." سپارښتنه يې دا وه، چې "طرفداران سوشلزم بايد

از چوکات و اصول دست دا شته خود خارج نشویم. در افغانستان فعلاً سیدستم نیمه فیودالی برقرار میباشد و جامعه ما یک جامعه مذهبی بوده و نود و پنج فیصد بید سواد داریم. صنعت و جود ندارد، سیستم زراعتی ما بشکل بدوی بوده انقلاب را باید کارگران (و) دهقانان براه اندازد. من طرفدار کودتاهای نظامی نمیباشم.¹¹"

خیبرد محمد داود له حکومت سره په همکاری معتقد و، خو نور پرچمیان په تیره بپرک کارمل له دغه نظر سره مخالف وو. د دوی په فکر څنگه چې محمد داود د موسی شفیق په شان په دې لټه کې شوی و، چې افغانستان له لویځو هیوادونو په تیره له پاکستان او ایران او داسې هم له عربي هیوادونو سره نژدې او له شوروي اتحاد نه لیرې کړي، باید د هغه پر ضد یو څه وشي. په اصل کې د دوی د همدغې اندېښنې له امله و، چې د خلق او پرچم گوندکي د 1357 کال د سرطان په میاشت کې له لس کاله بېلتون او مخالفت نه وروسته د شوروي اتحاد په دستور سره بېرته یو موټی شول، خو دغه یو موټی والی فرماېشي او میخانیکي و. نور محمد تره کې چې د خلقي گوندکي مشر و، خپلو هغو گوندیانو ته چې له دغه کار سره جوړ نه وو، وویل چې دا د شوروي اتحاد د کمونست گوند دستور و. د ایران د تودې گوند مشر احمد کیانوري هم په دغه کار کې رول درلود او په کابل کې یې دغه ماموریت سرته رسولی و. د ایران د تودې گوند هم د مسکو پر لار روان یو کمونستي گوند و، خو کارمل له دغه بیا یو موټی والي سره تعلل کاوه، په داسې حال کې چې خیبرد هغه ټینګ پلوی و او په کارمل باندې یې فشار راوړ، چې له تعلل نه لاس واخلي، که څه هم دی په خپله به د یو ځای شوي گوند په پوښتو یا سیاسي دفتر کې غړی نه وي، چې هغه تر ټولو لوړ گوندي رکن دی. د دوی ترمېنځ د اختلاف غټه موضوع شاید له دې امله وه، چې خیبر

نېشنلست گوندي او کارمل انټرنېشنلست گوندي و، په دې مانا چې لومړي واک ته رسېدل د افغانانو له لارې غوښتل او وروستي د شورويانو په مرسته. دغه اختلاف تر دې حده رسېدلی و، چې خيبر د خپل ترور په ماشام غوربندي ته ويلي و، چې "من مي گويم که تکتیک و ستراتیجی سیاسی حزب ما بر اساس تقدم خواست های ملی و اجتماعی و وطن خود ما اتخاذ گردد و کارمل برعکس پافشاری دارد خود را انترنیشنلست و مرا ناسیونالست تنگ نظر معرفی میکند و بصورت شرم اور اینجا و انجا راپور میدهد."² له "اینجا و انجا" څخه به د هغه مطلب شورويان وو. کارمل فکر کاوه، چې څنگه چې دی په اصل کې د پرچم د واړه گوندي سروال دی، د شوروي اتحاد له مرستې پرته اعلى واک ته نشي رسېدلی، له همدې امله به و، چې د پرچم گوندي شوروي اتحاد ته بيخي ډېر وفادار و او د کارمل ونډه په دې کې، چې هغه شوروي اتحاد ته د اعتبار وړ وگرځوي، ډېره وه. خيبر لا په دې نظر و چې "وی [کارمل] مطلق یک ایجنت است و میخواهد افغانستان را دو دسته تقدیم روس ها کند."³

کارمل او خيبر په اخلاقي لحاظ هم سره وران و، د يوه اعتبار وړ پرچمي يا پخواني پرچمي د خولې خبرې دي، چې کارمل د خپل يوه گوندي په کور کې په داسې حال کې، چې کوربه د زيات الکول د راوړلو لپاره بېرون تللی و، د هغه په ماینې لاس اچولی و او خيبر د هغې د چيغو په اور بدلو سره ځان ورتنه رسولی او کارمل يې په څپېړه وهلی او ورتنه ويلي و، چې "ته هم د افغانانو د مشرتوب ادعا کوي او هم دغسې بي حيايي کوي." د همدغو اختلافونو له امله او دا چې خيبر د خپل متواضع شخصيت او مارکسستي پوهې په سبب په گوندي ډېر پلويان لرل، د دواړو گونديو له يو موټي والي نه وروسته په پرچميانو کې دغسې ميل پيدا شوی و، چې له

کارمل نه ناراضي پرچميان د تره کي خوا ته اوستل.

عطا محمد شېرزی ليکي: "در جريان اين وحدت عده ای از اعضای رهبری حزب پرچم که روابط شان با بېرک کارمل بوخامت گرائيده بود، خود را بيش تر با تره کي و رهبری خلقي ها نزديک ساختند و اين امر بېرک کارمل را در هراس انداخت."⁴

د شېرزی له ليکنې نه ښکاري، چي مير اکبر خيبر د دغه ميل مخکې و او د کارمل پر ضد يي د پرچم په گوندگي کي مبارزه پيل کړې وه. "مير اکبر که از فساد اخلاقي، شراب خوري و استفاده جويي و همچنين گرايش های نفي سياسي بېرک کارمل به ستوه امده بود، مبارزه درونی را بر ضد بېرک کارمل آغاز کرده بود. بېرک کارمل که از نفوذ و دانش مير اکبر در هراس بود، نميخواست که مير اکبر خيبر به نور محمد تره کي بسيار نزديک شود و قبل از امضاء سند وحدت نور احمد نور را بمنزل مير اکبر خيبر فرستاد تا امکان بازديد و مفاهمه با مير اکبر خيبر را ميسر سازد ولي مير اکبر خيبر به نور احمد نور گفت که ملاقات من با بېرک کارمل بجز از جلسات کميته مرکزی حزب در موارد ديگر تحت یک سقف واحد برای هميشه ناممکن ميباشد."⁵ خيبر هم غوربندي ته د نور احمد نور په مخ کي ويلي و، چي "ما [کارمل و خيبر] روی کدام مسئله شخصي هيچگونه اختلافی نداريم که جهت رفع آن بکدام خانه مهمان شويم و رفع کدورت کنيم. اختلاف ما جنبه سياسي دارد و بايد در جلسات زیر سقف کميته مرکزی حل گردد و من حاضر در انجا طبق نورم های حزبی با کارمل تصفيه حساب کنم."⁶ کارمل چي په دغه ډول له خيبر سره له پخلا کېدلو نه ناهيلي شو، په يوې خصوصي غونډې کې خپلو نزديک ملگرو ته د پرچمي توب د ساتلو توصيه وکړه. بيا هم شيرزی: "همان بود که بعد

از امضای [سند] وحدت ببرک کارمل تمام امضا کنندگان جناح خود را به استثنای میر اکبر خیدبر دعوت نمود تا در منزل نور احمد نور با هم ملاقات نمایند و در این ملاقات ببرک کارمل به امضای کمیته مرکزی جناح خود توصیه نمود که باوجود وحدت با خلقی ها باید نزدیکی و تماس خاص و نزدیک بین خود را فراموش نکنند و خصوصیت پرچمی بودن خود را باوجودیکه مغایر یکی از مواد سند وحدت بشمار می‌رود، حفظ نمایند.⁷⁾

خودغه پته غونده پته پاتی نه شوه، عبدالقدوس غوربندی، نجیب الله او سرور یورش خیدبر پری خبر کر. څنگه چې خیبر د مرکزی کمیټې د څارنې او کنټرول مسؤل و، له غوربندی او یورش نه یې په دې اړه لیکلې راپورونه ترلاسه کړل، چې د گوند عمومي مذهبي نور محمد تره کي پري خبر کړي. تره کي په ټیلفون سره په دې اړه په نهو بچو له خیدبر سره په گډه د تصمیم نیولو لپاره وخت وټاکه، خو خیبر د همدغې شپې په ماشام ترور شو.⁸⁾

خیبر له وژل کېدلو نه دمخه په وژل کېدلو ترتیل شوی و، هغه د غوربندی په مخ کې نور احمد نور ته ویلي و، چې "کارمل مرا بمرگ تهدید کرده، برایش از طرف من بگوئید که من از مرگ نمیترسم."⁹⁾ خیبر د نور احمد نور په مخ کې غوربندی ته هم په ټینگه ویلي و، چې "کارمل را مستقیماً و صراحتاً بوسیله کس دیگری هشدار داده و تهدید بمرگ کرده است."¹⁰⁾ دستگیر پنجشیری هم د محمد حسن باریق شفیعی او سلیمان لایق له خولې نه وایي، چې "در همان روز ها پیام تهدید آمیز ببرک کارمل بوسیله نور احمد نور به خیدبر ابلاغ گردیده بود تا از مشی انحلال طلبا نه خود صرف نظر کند."¹¹⁾ د خیبر پر ضد د کارمل د مخالفت بله نېسه داوه، چې له هغه نه یې د پرچم د گوندگي د نظامي رابطې امتیاز واخیست.

غوربندی لیکی: "سازمان نظامی حزب را که بحیث یک شخصیت محبوب و قابل اعتماد برای افسران سالها سرپرستی نموده بود، به بهانه های مختلف و منجمله اینکه گویا شما تحت تعقیب قرار دارید از ایشان گرفتند و به نور احمد نور تفویض نمودند." ¹²⁾ پر هغه سربیره کارمل او ملگرو یی هڅه کوله، چې خیدر له خپلو گوندي ملگرو نه گوښه کړي. بیا هم د غوربندی په وینا: "کارمل و اعوانش سعی داشتند تا خیبر را بکلی تجرید نموده از هرگونه تماس اعضای حزب با استاد [خیبر] جلوگیری نمایند" ددغه منظور لپاره هغو "بدور خانه او یکنوع محاصره ایجاد کرده بودند... کا درهائیکه برای اجرای پاره امور بکابل می آمدند و اکثراً بطور سنتی قبل از بازگشت از ملاقات و صحبت های استاد کسب فیض میکردند دیگر اجازه نداشتند دیدنش بروند. نور احمد نور که در تشکیلات کار میکرد و وسیع ترین تماس و ارتباط را با کادرهای مرکز و ولایات داشت و اخلاصمندان خیبر را نیز می شناخت در تجرید استاد نقش عمده را ایفا میکرد." ¹³⁾

په دې ډول له خیبر سره د کارمل مخالفت د دښمنی تر سرحده پورې رسېدلی او د غومره پیاوړی شوی و، چې څه وخت کارمل د شوروي پوځ له خوا په کابل کې د واک په گدی کې نول شو، هم دغه دښمنی هیره کړې نه وه. کارمل په خپل پېنځه کلنی بېواکي واکمنی کې خیبر د گوند د یوه نومیالی غړي په توگه یاد نه کړ، په داسې حال کې چې د پرچم غوندي رجیمونو کې د سرگوندیان په تیره هغوی، چې په دغې لار کې یې ژوند له لاسه ورکړی وي، لږ تر لږه په هرې سیاسي او اجتماعي موقع کې په غېر عادي ډول ستایل کېږي. حقیقت دا دی، چې خیدر دخپل ترور کېدلو په وخت کې له کارمل نه پرته دغسې دښمن نه درلوده، چې نشتوالی یې د هغه په گټه وي. کارمل دمخه هم خپل دوه نومیالی حریفان میر غلام محمد غبار او

علي محمد زهما له گوند نه په وتلو مجبور کړي و.¹⁴ کارمل وروسته حفيظ الله امين د شوروي اتحاد په پوځ سره له مېنځه يووړ او له نجيب الله سره يې، چې کارمل پرځای واک ته راوستل شو، دشمني پيل کړه.

څنگه چې د خيبر وژونکي نيول شوي نه دي، د ترور په هکله لا سوندونه هم ترلاسه شوي نه دي، نو په دې اړه ډول ډول او حېرانوونکي حکمونه شوي دي، حتی حفيظ الله امين هم پکې دخپل ښوول شوی دی، خو هېڅ يو حکم ددغې شرح پر بنا شو نه دی لکه دلته چې د نويو او ډول ډول سرچينو له مخې شرح شوی دی. په دغې شرح کې د خيبر په قتل کې د ترور گوته کارمل ته نيول کېږي. غني ساپی سره له دې، چې د پرچم گوندگي غړی و او بيا ترېنه ووت، د کارمل نوم په مشخص ډول يادوي او وايي چې: "برخی از حلقات میگفت که مرتکب آن [قتل خيبر] ببرک کارمل است زیرا خيبر در جناح پرچم يک عضو مهم و... رقيب جانشين کارمل محسوب ميشد."¹⁵ البته کارمل دغه ترور په خپله نه دی کړی. که د پنجشيري دغه ليکنه رښتيا وي، کارمل به د خيبر د ترور په وخت کې د گوند د پوښتو پورو په هغې غونډې کې گډون کړی وي، چې ددغه ترور په ماشام د نور محمد تره کې په کور کې شوی وه¹⁶. نو کارمل به د خيبر د ترور لپاره جلادان مامور کړي وي لکه د يوې مافيا د مشر په شان، چې په خپله يې په يوه واده کې د نکاح پلار په شان وظيفه اجرا کوله او گومارل شوي جلاد يې په هماغه مهال په يوې بلې سيمې کې د هغه يو حريف ترور کړ. په دغه حال کې به دغه روايت رښتيا وي، چې وايي نور احمد نور او امتياز حسن د حمل د مياشتې په 28مه، 1357/اپريل 17، 1978 د ماشام په مهال له يوه روان جيب نه په مير اکبر خيبر باندې گولی واورولي او ويې واژه. نور احمد نور له اول نه تر پايه پورې د کارمل ټينک ملگری او امتياز

حسن د کارمل شخصي ساتونکی و، چې بيا د معدنونو د وزارت مرستيال وټاکل شو.

زه لا په 1990 کې يانې هغه وخت، چې پورته ياد شوي اثرو نه راوتلي نه وو، په دې اړه په لږ توپير سره همدغې نتيدي چې ته رسېدلی وم. په هغه وخت کې د افغانستان، د شوروي يرغل او افغانانو ځواب نومي انگرېزي اثر کې راوړي وو، چې "زه د قرينو په استناد او نورو آثارو له مخې د غې نتيدي چې ته رسېدلی يم، چې دغه وژنه د ک.ج.ب په دستور د کارمل او نور احمد نور د جلادانو په واسطه عملي شوي ده." (17) خو اوس مولف شاه محمود حصين وايي، چې په دغه قتل کې کارمليانو د شوروي سفارت د يوه "هرکاره او باصلاحيت" مامور پشه له قصده دخيله کړي او دوی وروسته له هغه دغه ډول تبليغ پيل کړ، چې اوبلوف د ميخائيل گورباچوف د حکومت د نوي سياست له مخې د کارمل په مقابل کې د نجيب الله خوا ونيوله. د حصين په نظر کارمل د خيبر له ترور نه دوه موخې لرلې: "برداشتن حريفی که با شهرت روز افزون داشت جای کارمل را ميگرفت و تحريک قبل از وقت نيروهای چپ عليه [محمد] داود و [گرفتن] انتقام آنچه با گروه او کرده بود." (18)

د حکومت ځواب

د خيبر د جنازي چاري او په گورباندي يې د گوندي لويانو اخطار د حکومت لپاره يو ډول برالا چيلنج و. حکومت يو کال دمخه تر هغه د جزا قانون په اصل کې د چديانو او خراب کارو د ځپلو لپاره اېستلی و. حکومت ته اوس معلومه شوه، چې د خلق دموکراتيک گوند، چې له يوې شپې او ورځ نه په لښه موده کې خپل غړي له ټول ملک نه ميدان ته اېستلي او د جزا قانون ماتولی شي، تر دې لاهم غټ کارونه کولی او

عامه امدیت له خطر سره مخامخ کولی شي او که د جزا قانون په رښتیا قانون وي، باید پر هغه با ندي عمل و شي. نو ولسمشر محمد داود د عدلیې وزیر او لوی څارنوال وفي الله سمیعی ته هدایت ورکړ، چې معلومه کړي، چې د خلق دموکراتیک گوند وروستي کارونه د قانون له نظر نه د تعقیب وړ دي او که نه؟ څارنوال له یو څو ورځو وروسته ولمشر ته د "هو" ځواب ورکړ.

د یادولو وړ ده، چې محمد داود تر دغه وخته په دې اړه د خپلو ځینو مشاورینو سپارښتني نه منلي. د هغوی مشورې دا وې، چې د خلق دموکراتیک گوند لویان د قدرت نیولو لپاره تیاری نیسي او شاید کودتا و کړي. په دې اړه د خوست لوی ولسوال محمد ولي تر نورو ډېر ټینګار کاوه. هغه د همدغه مقصد لپاره په کابل کې حکومتي لویان د محمد داود په گډون څو ځلي لیدلي او د مؤلف ستانیزی په مخ کې یې د کورنیو چارو وزیر عبدالقدیر نورستاني ته ویلي و، چې "من بارها به سردار صاحب گفته ام که پرچمی ها و خلقی ها وطن را برباد میکنند و کنون علنی به فعالیت خود ادامه میدهند." دی خپلې خبرې په دې ډول اوردوي: "من یک روز به سردار صاحب [محمد داود] موضوع را جدی مطرح کردم اما حیدر رسولی [وزیر دفاع] بالای من قهر شده و گفت شما ذهنیت رهبر را مغشوش میسازید. هیچ قدرت و نیرو نیست که رژیم موجود را سرنگول سازد." هغه دا هم ویلي و، چې "تعداد خلقی ها در اردو در ظرف دو سال گذشته رو با افزایش رفته است."¹⁹ "جورنلست ستانیزی د ځینو لوړ پوړو چارواکیو او گوندیانو نظرونه د کودتا په درشل کې په خپل اثر "سهل انگازي محمد داود خان و کودتای ثور" کې په اوږده او څرگند ډول راوړي دي. د هغو محوري ټکي دا دي، چې د خلق دموکراتیک گوند په پوځ کې نفوذ او د حکومت پر ضد د عمل کولو نیت لري، خو د ملي

دفاع وزیر غلام حیدر رسولي ولسمشر محمد داود ته ډاډ ورکوي، چې پوځ په ټینګه د هغه او د حکومت پر خوا ولاړ دی. د دغه نظر له مخې به وي، چې حکومت په سر کې د ګوند څرګند ملاکي لویان ونيول او بیا یې د نظامي ګونديانو د نیولو امر ورکړ، چې عملي نه شو.

د ثور په پېنځمه شپه اتو عملیاتي ډلو، چې هره یوه یې له افسرانو او څارندویانو نه جوړه وه، د کورنیو چارو وزارت د امنیتي د عمومي قومندان، د کابل والي، لوی څارنوال او نورو په هدایت د افغانستان خلق د موکراتیک ګوند د لویانو په نیولو پیل وکړ. لوی قومندان صدیق واحدي ټولو عملیاتي ډلو ته هدایت ورکړی و، چې د هغو نیول باید په اغېزمنه توګه وي او "بدون اعضاء فامیل هر شخص بیګانه ای که بنام مهمان در خانه مطلوب باشد، دستگیر شود. اسلحه، کتیب و اسناد حزبي و پول زیادتر از مصرف خانه نیز مواخذه گردد." څارندویانو نور محمد تره کی، بېرک کارمل، شاه ولي، عبدالحکیم شرعي جوزجانی، دستگیر پنج شیری، په خپلو کورنو کې بې له کوم مشکل نه ونيول او د کابل ولایت په توقیف خانه کې یې، چې له خټو نه جوړې وړې کوټې یې لرلې، واچول. د سهار په مهال یې سلیمان لایق او محمد حسن باریق شفيعي هم ونيول. په دوی کې محمد حسن ضمیر ساپی هم و، چې په غلطه نیول شوی و. هغه د ګوند عادي غړی و. اتم عملیاتي ګروپ، چې د شاه ولي له نیولو نه فارغ شو، د شپې ناوخته د حفیظ الله امین په نیولو هم وګومارل شو. د حفیظ الله امین کور د خوشحال مېنې په لومړۍ برخه کې و او د هغه د نیولو د ګروپ قومندان عبدالغني ساپی عمرزی و. عمرزي د ګوندي لویانو د نیولو او د ثور د کودتا پېښې لیکلي، چې بیا یې د "شب های کابل" په نامه وروسته چاپ کړي دي.

عمرزي د خپل اثر لومړۍ لیکنه، چې ما ته یې

په 1987 کال له پلچرخي نه له وتلو وروسته راکړې وه، د هغه تر چاپ شوي کتاب نه مهمه ده، په دې چې هغه لیرڅه اوږده ده او پکې یو څه سپین گړېدلی دی. غني ساپی چې په اصل کې د لغمان او زما دوست او د پرچم گوندگي پټ غړی و او وروسته ترېنه ووت، د اتم لمبر عملياتي گروپ په قومندانې د سه شنبې په نيمه شپه د شاه ولي له نیولو نه وروسته له څلورو افسرانو او شلواتنو څارندویانو سره د حفیظ الله امین د نیولو لپاره خوشحال مینې ته ورسېد. امین، چې د هغو په ورتگ خبر شو، سمله لاسه یې د نظامي تشکیل لست خپلې مېرمنې پتمنې ته ورکړ، چې د پولیسو لاس ته ورنشي او نظامي گوندي ملگري یې له خطر نه بچ شي. همدغسې هم وشول، امین بیا په سره سینه د گروپ له قومندان سره، چې ورسره آشنا و، مخامخ شو. قومندان او ملگرو یې وروسته له هغه چې امین یې له موضوع نه خبر کړ، د کور په لتولو پیل وکړ. یو شمېر کتابونه، گوندي خپرونې، یو میل توپنګچه، اووه دانې کارتوسونه او یولک او څلوېښت زره افغانی هغو ته په لاس ورغلې او په درې بوجیو کې واچول شوې، خو امین د پېسو په سر له هغو سره دعوه شروع کړه او ادعا یې وکړه، چې هغه نغدي پیسې، چې هغه د آبادی لپاره پیدا کړې وې، یولک او اتیا زره وې. قومندان غني ورته وویل، چې دی کولی شي دوی ټول ولټوي. امین همدغسې وکړل، خو ادعا یې سمه ونه ختله. بیا یې څلور زره افغانی د کورنۍ د لگښت لپاره بېرته وغوښتلې، چې ورته ورکړل شوې. د کور د لتولو په وخت کې امین د پولیسو په مخ کې له خپل لاسي ډیپلومات ډول بکس نه یوه ټوټه کاغذ وایست او په خوله کې یې واچوه او د ډوډۍ په شان یې تېر کړ. هغو پرې اعتراض وکړ، خو هغه په سره سینه وویل چې "هغه بل څه نه، بلکې یواځې یو شخصي لیک و." پولیس مشکوک او

جدي شول، چي هغه به په دې ډول کوم مهم سند له مېنځه وړی وي، خو قومندان غني په بل فکر و: "من که ظاهراً از اين وضع ناخشنود بودم، قلباً خوش شدم. بآين عقیده بودم که [آن] کدام ورق تشکیلاتی حزبی بود. شاید شهرت رفقای برجسته حزبی یا کدام سند مهم حزبی بوده باشد."

امین د کور لټولو په جریان کې نوک اخیستونکی په لاس لاره او په پرله پسې ډول یې خپل نوکان اخیستل. داسې بریښېده، چې دې په همدغه وخت کې د کوم تجویز په اړه سوچ کوي. له قومندان غني نه یې دوه غوښتنې وکړې: یوه دا چې پولیسان دې په هغې کوټې کې نه ننوځي، چې ښځې او ماشومان پکې ویده دي. بله دا چې دی دې همدغه اوس بندي خانې ته بو نه تلل شي، بلکې سبا په اتو بجو دې حاضر کړل شي، چې "دریښی و لباس هایم را گرفته بعد از تنظیم خرج خانه تا به ساعت 8 صبح همراه مامور سمت بقوماندانی حاضر می شوم." قومندان غني ورته وویل، چې "خواهش اول شما را اکنون به صلاحیت خود پذیرفتم به شرط آنکه صرف خودم باتفاق شما یا پسران با احتیاط تام که اطافل شما از خواب بیدار هم نه شوند، باصطلاح یک کله کشک نمایم." امین دغه تجویز په خوښې سره ومانه او قومندان غني له وړه نه د خوب کوټه ولیدله او ورته څرگنده شوه، چې هلته د هغه له خپلې نه سربېره د هغه مشر ورور عبدالله امین هم په غالب احتمال له خپلې ماینې او ورو سره ویده پروت دی.

د امین د دویمې غوښتنې په اړه قومندان غني له کور نه دباندې د مخابراتې د آلې په وسیله د امنیت له لوی قومندان نه هدایت وغوښته. دی لیکي، چې: "با او طوری حرف زدیم که باید حتماً اجازه قومندان را حاصل نمایم. از اینکه قومندان امنیت هم در این ناوقت شب خسته و سرگیج شده بود، هر چه گفتم قبول کرد، ولی گفت من باید با قبول مسؤلیت این کار را انجام

دهم. بخانه برگشتم و باامین بخنده گفتم که همه خواهشات شما را قبول خواهم کرد، بشرط آنکه مرا در مسؤلیت نگذارید. گفت خاطر جمع باشید من گریزی نیستم که شما را در مسؤلیت بگذارم." دا وخت د کور لتول پای ته رسېدلي و. څنگه چې د امین کور د شاه ولي د کور په څېر ډېر څه نه لرل، پلټل يې ډېر وخت ونه نیوه. د شاه ولي کور چې د غني په قول "به بهترين دیکوریشن (زینت) فرش شده بود" دغسې یوه تهکاوي هم لرله، چې "انبار های برنج قسما قسم، یک بیلر 200 لیتره پر از روغن زرد، یک بیلر 200 لیتره پر از روغن نباتی، بهمین قسم انواع جبوبات از قبیل لوبیا، نخود، نسک، ماش و غیره مواد خوراکی از قبیل قروت، کچالو، ماش و پیاز و غیره به جوالها موجود بود." د غني د لیکنې له مخې "دوکتور موصوف پسر یک نفر حاجی متحول و برادرزاده یکذفر تاجر قاجاق بر است، تاجری بنام شاه محمد لنگ کاکای دکتور از قاچقبران شریک خاندان شاهی بوده است."

څار ندویان د نزدې دوه گری لتون نه وروسته د سهار په درې بجو د امین له کوره ووتل او تر هغه دمخه يې د سمت څار ندویان وگو مارل، چې د سهار تر اتو بجو پورې امین او د هغه کور وڅاري. یواځې امین پرې نه ږدي، چې له کور څخه ووځي، خو د کورنۍ له نورو غړيو سره غرض ونه لري.

د امین د کودتا نقشه

حفیظ الله امین په دې ډول د سهار له درې بجو نه د غني ساپي په وینا تر اتو بجو پورې پینځه ساعته او د خلقي رجیم د کالنی له مخې تر لسو بجو پورې اووه ساعته وخت لاره، چې په خپل نوښت او فکر یو څه وکړي. دا سې ښکاري چې چارواکي د امین په هغه رول خبر نه وو، چې د گوند په

نظامي برخه کې يې لاره، که څه هم د خوست ولسوال محمد ولي د کورنيو چارو وزير عبدالقدير نورستاني ته ويلي و، چې "در بين خلقي ها حفيظ الله امين زيږک و هوشيار بوده و صاحبمنصبان اردو توسط او جذب شده است."²⁰ په گوند کې د امين اهميت په اصل کې په دې کې و، چې لکه دمخه ويل شوي، دی د خلقي گوندي د نظامي څانگې آمر و. په اول سر کې صالح محمد زيری او عبدالکریم میثاق هم ورسره په نظامي کمېټې کې شريک وو، خو هغوی له ډاره دغه دنده پرېښوده. ټول خلقي افسران د خلقي حکومت د اطلاعاتو او کلتور وزير خيال محمد کتوازي په وينا د ديارلسو او څوارلسو تنو ترمينځ او د دفاع وزارت د سياسي آمر اقبال وزيري په وينا د نولس سوو په شاوخوا کې وو. دوی، چې زياتره يې په کابل او شاوخوا کې په پوځي واحدونو کې وو، د څو رابطو غړيو له لارې له امين سره تړلي وو. په خپله وزيري د 180 افسرانو او کتوازي د شاوخوا 250 افسرانو ارتباضي غړی و. په دې ډول د ټولو خلقي افسرانو د گونديتوب راز له امين سره و. د کتوازي په وينا د پرچمي نظامي افسرانو شمېر د درې سوو او څلور سوو ترمينځ و، خو امين که څه هم په بيا يو موټي شوي گوند کې مهم شخص و، د پوښتو يا سياسي دفتر غړيتوب يې نه لاره او د نورو گوندي لويانو په شان يې د خيبر د گور له پاسه وينا هم کړې نه وه، چې حکومت ورته متوجه شوی وي. په هغه سربېره څنگه چې امين په گوند کې ټينگ مخالفان لرل او هغو ورپسې ډېر پروپاگاندا کاوه، چارواکو به فکر کړی وي، چې هغه په گوند کې مهم شخص نه دی. په دغو ټولو سربېره امين د محمد داود د حکومت په مخالفت هم اواز جگ کړی نه و. هغه لا د کتوازي په وينا برالا ويل، چې "مونږ له رهبر نه دفاع کوو." له همدې امله به وي، چې امين تر ټولو وروسته

ونډيول شو او د هغه د کور په لټولو کې هم خاص جدي توب ونه ښوول شو او حتی د امنیې لوی قومندان هم ورسره سخته ونه نیوله، خو امین په بیا یوځای شوي گوند کې د گوندي مخالفانو له خوا تر فشار لاندې و. هغوی د هغه په قدرت پوه وو او ترېنه وېرېدل. دوی د گوند په عمومي مذهبي نور محد تره کې باندي فشار راوړ، چې د پرچم او خلق د گوندگيو نظامي برخې دي هم سره یو شي، خو امین دغه کار ته حاضر نه و. مخالفانو بیا له تره کې نه وغوښتل، چې امین د نظامي څانگې له سروالی نه خلاص شي، تره کې په دې اړه یوه میاشت وخت وغوښته، چې بیا به په دې هکله کومه اساسي پرېکړه وشي.

مهمه دا ده، چې امین خپل خلقي افسران، چې زیاتره یې پښتانه وو او د پښتنو شمېر په پوځ کې د نورو قومونو په پرتله ډېر وو، په مهارت سره تر خپل تاثیر لاندې راوستلي وو او دغو افسرانو له هغه وخت نه، چې محمد داود له هغو وعدو نه، چې خلکو ته یې په خطاب کې ورکړي وې، اوښتی و او په دې یې پیل وکړ چې افغانستان له شوروي بلاک نه لیري او عربي او عربي نړۍ سره نژدې کړي، په تره کې او امین باندي فشار راوړ، چې دوی ته د حکومت د نسکورولو اجازه ورکړي. دوی د همدغه مقصد لپاره یو وخت بل وخت د نظامي تمرینونو په ترسره کولو کې ځانونه ښه رسولي او د تجربو او مهارت خاوندان کړي وو. د دوی د ډاډینې له مخې و، چې امین په 1976/1355 کې خپلو لویانو ته ویلي وو، چې خلقي افسران ددې توان لري، چې حکومت نسکور او دولتي واک ترلاسه کړي، خو د خیدر په څېر له دوی سره هم دغه اندېښنه وه، چې حکومت ښه رنگول اسان او حکومت کول گران دي، ځکه چې افغانان د دوی حکومت نه مني. حقیقت دا دی، چې خلقي لویان له هغه وخت نه، چې حکومت د جزا قانون ایښلی و، په سیاست کې ساره شوي وو. ځینې یې لا په دې

ذیت شوي وو، چې سیاست گرد سره ترک کړي. په خپله تره کی هم همدغسې شوی و، نو یې د خان لپاره له گوند نه پولي امتیازونه او ترانسپورتي وسله وغوښتله، چې ورته ومنل شوه.

د زره نازره توب په دغه حال کې هم امین پر خپل فکر او سیاست د پخوا په شان ټینګ ولاړ و، خپلو نزدې ملګرو ته یې د صبر او حوصلې خبرې کولې، سره له دې هم په ملکي گوندیانو باندې د زره نازره توب څپه خپره وه. امین به ورته ویل، چې د 1957 کال د زمري تر میاشتې دې انتظار وکړي او که تر هغو کوم مهم کار ونه شو، بیا اختیار د دوی دی. امین د ډبرو خلقیانو په وینا فیصله کړې وه، چې دی به په دغې میاشت کې په "انقلابي" عمل لاس پورې کوي او د بریالیتوب په حال کې به د "زمري انقلاب" نوم پرې ږدي، خو ولسمشر محمد داود پرې رادمخه شو. بیا نو د گوندي لویانو له بندي کېدلو نه وروسته د خلق دموکراتیک گوند لپاره سیاست د مرګ یا ژوند سوال شوی و، په دې ډول چې یا غوڅ عمل کول یا کور ته د راغلي اجل منل. امین لومړی تجویز غوره کړ، خو د هغه اساسي مشکل دا و، چې په دې اړه یې له گوند نه څرګنده اجازه نه لرله. د اقبال وزیري په وینا نظامي کمېټې ته صلاحیت ورکړل شوی و، چې که حکومت د گوند مرکزي کمېټې غړي بندي کړي، هغه دې د اکثریت د فیصلې له مخې دفاع وکړي. د وزیري په قول دغه صلاحیت یواځې دفاعي و، نه د "انقلاب" کولو او د "انقلاب کولو" لپاره څرګنده اجازه نه وه، ځکه چې دده په عقیده وضع "انقلابي" نه وه. د نورو خلقیانو په وینا گوند په کوم وخت کې پرېکړې کړي وه، چې که حکومت گوندي لویان بندي کړي، نظامي غړي مجاز دي هغه څه وکړي، چې یې لازه گڼي. دا چې په رسمي خلقي خپرونو کې ویل شوي، چې تره کي و امین ته د انقلابي عمل کولو لپاره په لاندې ډول هدایت ورکړی و، سمه نه ده:

"هر وخت که څوک وغواړي، چې د [محمد] داود
رجيم ړنگ کړي، بايد د افغانستان د خلکو
دموکراتیک گوند سياسي قدرت [په لاس کې] واخلي
او که د [محمد داود] رجيم په خلقيانو برید
و کړي یا ملگري نور محمد تره کي زنداني کړي،
خلقيان دې په انقلابي قيام د داود رژيم ړنگ او
سياسي قدرت ترلاسه کړي." ²¹(۱۱)

دا او دغسې نورې رسمي خپرونې وروسته د
سياسي ملاحظو له مخې شوي دي، نه واقعیت ته د
درناوي له مخې.

امین وروسته له هغه چې پولیس د هغه له کور
نه ووتل، د خپل زوی عبدالرحمن له لارې د تره
کي د بندي کېدلو خبر ترلاسه کړ. بیا یې د
کودتا نقشه په خپل کور کې واېستله او د
ارتباطي غړو له لارې یې خلقي افسرانو ته د
عملي کولو دستور ورکړ. د ثور انقلاب په نامه
رسالې کې، چې د اقبال وزیري په وینا په خپله
امین لیکلې، راغلي چې "ملگري امین د ثور په
شپږمه نېټه د سهار په شپږ نیمو بجو د خپل زوی
عبدالرحمن ورور [عبدالله امین] او د خپل کاکا د
یوه زوی په واسطه د گوندي ملگرو په حاضولو،
چې په سترو کدرونو او له تکره افسرانو سره د
گونډ په رابطو غړوکي وو، پیل وکړ." د همدغې
لیکنې له مخې لومړی ارتباطي غړی، چې د امین
کور ته ورسېد، فقیر محمد فقیر و. "په همدغه
ورځ د سهار په اوه نیمو بجو لومړنی کدر، چې د
ملگري امین کور ته ور سېد، ملگري فقیر محمد
فقیر و. ملگري امین په خپله کوټه کې د ملگري
فقیر سره کېناست او ورته یې وویل، چې د
ملگري تره کي مستبد داود بندي کړ. سبا له
غرمې دمخه په نهو بجو دې انقلاب پیل او د داود
رژيم دې نسکور شي. ملگري فقیر څه وویل. ملگري
امین بیا هماغه ټکی په هماغو جملو تکرار کړ.
ملگري فقیر بیا وویل) اه (ملگري امین وویل) بلا
وډار شوې (ملگري فقیر وویل: نه ډار شوی نه

یم، خو څنگه چې ملگری تره کي بڼدي دی، په خبره نه پوهېږم. د کاغذ پرمخ یې راته ولیکه: ملگری امین سمله لاسه د انقلاب د پیل د څرنگوالي او دوام ټول پلان د کاغذ پرمخ ملگری فقیر ته ولیکه، چې په وسله والو قواوو کې یې ملگرو افسرانو ته، چې له ده سره یې اړیکه درلوده او ملگری سید محمد گلابزوی ته ورسوي. " له دې سره جوخت په همدغې لیکنې کې په ټول افغانستان کې د پوځ د بېلابېلو قطعو او فرقو د پاره 22 تنه خلقي افسران د قومندانانو په توګه غوره شول. دوه دېرش کلن محمد اسلم وطنجار د څلورمې زغروري قوې د لومړي کنډک قومندان د ټولو ځمکنیو قواوو د قومندان، د هوایي مدافع درستیزوال د گروال عبدالقادر د هوایي قوتونو لپاره او نظر محمد د خواجه رواش د هوایي میدان لپاره وګومارل شو.

امین دغه هدایت هم ورکړ، چې د دفاع هوا قطعې دې د ریشخورو د اومې فرق او د قرغې د اتمې فرقې د حرکت مخه ونیسي، چې د حکومت په ملاتړ به یې کوي او په قطعو کې دننه خلقي افسران دې د هغو قطعو یا کنډکونو مخه ونیسي، چې له حکومت نه دفاع وکړي. جنګي الوتکې دې هم د خلقي مشرانو په لار ښوونه په ټولو هغو قطعو باندې وارونه وکړي، چې غواړي د حکومت ملا وتړي. امین فقیر ته لا له دستور ورکولو نه خلاص شوی نه و، چې د انجنیر ظریف په نامه بل نظامي رابط غړی د سهار په اتو بجو د کور باندې ورسېد، خو دننه ننوتلو ته پرې نه ښودل شو. سره له دې هم امین هغه ته او د هغه له لارې نورو رابطو غړو خیال محمد کټوازي او انجنیر صالح محمد پیروز او خلقي عبدالقادر آشنا ته د پلان دوه نقلونه واستول شول. د وروستي نوم اخیستل شوی نه دی، ممکن په دې سبب چې ده خپله دنده ترسره نکره، خو چارواکي یې هم پرې خبر نه کړل.

په هر حال، د غه پي ځام رابطو غرو فقير محمد فقير (تني)، (انجنير محمد ظريف) (توتاخېل)، (انجنير صالح محمد پيروز) (د لځمان مومند) او (خيال محمد کټوازي) (سليمان خېل) ته د غه پي ځام هم ورسول شو، چې دوی دې د سهار په شپږ نيمو بجو په دهمزنگ کې سره غونډ شي، چې که په پلان کې کوم بدلون پېښ شوی وي، دوی ترېنه خبر اوسي. امين د غني ساپي د ليکنې له مخې د سهار په اتو بجو او د انقلاب په هکله مقالې) يا د امين د ليکنې) له مخې په لسو او پېنځه څلوېښت دقيقو کې پوليسو له کور نه واپست او د کابل ولايت په توقيف خانې کې د نورو گونديانو په شان په يوې کوټې کې بندي کړ.

هغسې، چې امين په لږ وخت کې د کودتا د عمل پلان وايست، داسې هم رابطو غرو هغه خلقي افسرانو ته د ښار په بې لوبې لوبو برخو کې په گړنديتوب سره ورسوه. دوی دغه ماموريت په حېرانوونکي گړنديتوب او د پيسو په بې پروا لگښت سره د تکسي گانو له لارې سرته ورسوه. له تکسي وانو سره يې چنه نه وهله او حتی د کرایې پاتې پيسې يې ترېنه نه اخيستلې. هر يوه خپله دنده په بري سره ترسره کړه او په پای کې ټول د غومره ستړي شوي وو، چې همدا چې خپلو کورونو ته ستانه شول، له دريشي او بوتانو سره ویده شول.

اوس د يو څو اساسي ټکو بيا يادونه ضرور ده. يو دا چې د کودتا قومنده يواځې د حفيظ الله امين په نوښت خلقي افسرانو ته ورکړل شوې وه. نور محمد تره کې، چې د گوند عمومي منشي او د سر سړی و، پرې خبر نه و او پرچمي لويان يې په فکر کې هم نه وو. بل دا چې د کودتا پلان د لنډ وخت کار و او هغه هم په دغسې حال کې، چې امين او کور يې د پوليسو تر څارنې لاندې و. امين په دغسې حال کې هم د کودتا پلان جوړ کړ او دوه ويشت تنه خلقي افسران يې په نامه په کودتايي

وظیفې وگومارل. دی به د ښه ټینګ یاد خاوند و. بله دا چې خلقي ارتباطي غړو د "انقلاب" قومنده د ثور په شپږمه ورځ او شپه کې د کابل د سیمې خلقي افسرانو ته په وخت ورسوله، بې له دې چې امنیتي چارواکي پرې شکمن شوي وي. د امین په ګډون دوی ټول اطرافې پښتانه وو، دوی ټول به د ښه د سپلین خاوندان، خپل ماموریت ته رښتیني او د نظام ټینګ مخالفان وو. مهمه دا چې حکومتي پولیس غني ساپی، چې دی هم اطرافې پښتون و، بې له دې چې د امین په نیت خبر وي، په ضمني ډول د کودتا په بری کې اساسي رول ولوبوه. ده د خپلې وظیفې او د خپلو آمرانو د هدایتونو پر خلاف عمل وکړ او امین او رابطو غړو ته یې د پلان د عملي کولو لپاره ډگر هوار کړ. که ده خپله دنده په رښتیا سرته رسولې وای، د ثور کودتا به ناشونې وای. امین بیا دی د خپلې واکمنۍ په وخت کې په دې ډول وستایه: "اگر شما برایم شب مجال ماندن بخانه را نمیدادید، اگر شما در تلاشی اطاق زنها اسناد مربوط به قومنده انقلاب را از خانم میگرفتید، اگر شما همان دو مهمان را طبق دستور مقام آمر گرفتار میکردید، اگر شما دخول و خروج را در منزل تا 8 فردای همان روز ممنوع میکردید، من هیچگاه قومنده انقلاب را نمیتوانستم تکمیل و صادر نمایم و این به مساعدت شما بود که من در همان شب [صبح وقت] قومنده انقلاب را تکمیل و صادر نمایم. باین حساب شما نزد من قهرمان انقلاب هستید."

ګوندي لویان د کابل ولایت په توقیف خانه کې

لکه چې دمخه ویل شوي، د امین له بندي کېدلو نه دمخه د خلق دموکراتیک ګوند نور مهم غړي د کابل ولایت د سهیل لویديځې برخې په محبس کې، چې په توقیف خانه یادېده، هر یو په بېلې کوتي

کې اچول شوي وو. د توقیف خانې ټولې کوتي، چې له خټو نه جوړې او وړې وې، په شمېر او ولس وې. د هغې يو څو کوتي ما په 1950 کال کې، چې د ویش زلميانو د گوند يو تکړه شخص غلام حسن ساپی بندي و، ليدلې وې. ساپی د خپلې يوې ليکنې په سر، چې د ننگرهار په سره رود کې د يوې ښوونځي د ودانۍ مواد، چې د موی مبارک په ودانۍ لگېدل، د حضرتانو په تحریک بندي شوی و او په دې ډول د ویش زلميانو او عصري افغانانو او حضرتانو او مذهبي محافظه کارو ترمنځ يو ډول مبارزه او غوغا جوړه شوې وه. زه هغه وخت د ویش زلميانو د حرکت يو فعال غړی وم.

په هر حال، د توقیف خانې په دغو وړو خټينو کوټو کې د خلق دموکراتیک گوند د لویانو تخنیک کول ښيي، چې د دوی موضوع د حکومت له نظره ډېره جدي نه وه. وروسته له دې، چې دغه نهه بنديان په نهو کوټو کې واچول شول، د هغو د دوسیو تر بشپړېدلو پورې د هغو مسؤلیت د قومندان غني ساپی په سروالی د پولیسو دوه ویشتو تنو افسرانو په غاړه ولوېد. غني ساپی ته د امینې لوی قومندان هدايت وکړ، چې بنديان به له یوه بل سره نه گوري. یا یواځې به نه وي، بنديان به له ډوډۍ خوړلو او طبیعي حاجت له رفع نه پرته الچک وي، خو ساپی لیکي، چې "من طور خصوصی به صاحبمنصبان مربوط هدايت داده بودم که الچک هارا به محافظ شان تسلیم داده و دست های شانرا الچک نکند." خو د یوه بندي په وینا دوی له ځینو حالتونو نه پرته ټول وخت ولچک وو. د تره کې ولچک ډېر ټینګ و، خو له دوی ټولو سره ښه چلند کېده. ساپی په "شب های کابل" کې لیکي، چې پخوا له دې چې باریق شفيعي او سلیمان لایق بندي شي "برای هفت نفر شان فوق العاده گوشت گوسفند، برنج عالی، نان خاصه، دو نوع میوه تازه در طعام چاشت و شب شان حواله گردیده بود. جای و سگرت مطابق

لیل برای شان داده میشد." یو طبي ډاکټر هم موظف شوی و، چې بنديان هره ورح وگوري. غني ساپی ليکي، چې "تمام پرسونل را متوجه وظايف شان نموده و خاصتاً در باره مراعات سلوک انسانی پوليس در مقابل هم چو رجال سیا سی هدايت داده انها را جداً متوجه روش نيکو، برخوردار اخلاقی، و مودبانه نمودم. بامر نظارت خانه هدايت دادم تا به محبوسين بستره، کمپل، روی جایی جديد توزيع نمايند."

دی دا هم وایي، چې "از پول شخصی ام یکمقدار جای سیاه و شیرینی خریده به امر نظارت خانه تسلیم نمودم. آب گرمی، ظروف نان، مذل برقی، ظروف جای را از اتاق طعام خوری صاحبمذ صبان از نزد معتمد اعاشه و طعام خانه گرفته بامر نظارت خانه دادم تا طعام محبوسين را بطور صحی و گرم بوقت معینه توزيع نمايند و خارج از استحقاق رسمی هر وقت میل داشته باشند، بدون کدام معطلی برای شان جای بدهند."

نور محمد تره کی له دغسې اولي درجې ډوډی او ښه چلند سره سره همدا، چې له تحقیق ځای نه ستون شو، له ډوډی خورلو نه ډډه وکړه او اعتصاب یې وکړ. غني ليکي: "بشقاب قورمه گوشت دار، نان و میوه استحقاقیه اش ناخورده بعد از ادای سلام پرسیدم چرا نان نوش جان نمیکنید؟ صحت تان چطور است" تره کي وویل، چې "صحتم خوب است، مریض نیستم ولی این طعام را نمیخورم." "علت آن چه خواهد بود؟" ځواب یې ورکړ، چې "من یک بندی سیاسی و رهبر حزب هستم، برای امرین خود و وزیر داخله بگوئید مرا که بندی کرده اید مانند یک محبوس سیا سی مطابق میلم باید طعام بدهید، دوا بدهید، چپرکت بدهید و اتاق روشن افتاب دار بدهید." تره خو پورې بنديانو ته چپرکتونه ورکړل شوي نه و، خو ورکول یې په پروگرام کې و. نو ساپی تره کي ته

کړه، چې "هر چیز جور می شود، شما امشب نان خود را نوش جان کنید، فردا راجع به چپرکت اقدام میکنم. دوکتور موظف هر روز می آید، امروز هم آمده بود، اگر کدام شکایت مریضی داشتید باید به داکتر میگفتید. اطاق شما روشنی کافی دارد، بستره شما بکلی جدید است... نان سه هفته شما درجه یک است." تره کی ورته وویل، چې "نه خیر، من نمیگویم که این غذا خراب است، بلکه بسیار چرب و گرم است، ولی من نسبت تکلیف سابقه به توصیه داکتر چربی و پیاز بریان خورده نمیتوانم." غنی ساپی بیا ورته وویل، چې تاسی باید خپل تکلیف داکتر ته وپلې وای. تره کی ورته وویل، چې هغه می نن خبر کړ، او هغه "در ورق صحنی ام نوشت که باید گوشت بی روغن طور یخنی براریم داده شود." داکتر بیا هغه ته د هغه په خوشه د خوراک تهیه کولو توصیه وکړه. په پای کې تره کی ساپی ته په خندا وویل، چې "خوب است، امشب این چربی را نمیخورم، با چای نان میخورم." ساپی بیا ورته کړه چې اوس به ستا په اجازه له خپلې کوټې نه یو څه خواړه درته راوړم. تره کی مننه وکړه او ساپی وایي، چې "یکنفر سرباز هدایت دادم (که) فوراً قطی شیر، کلچه ناشتا و چای گرم بیاورد." ساپی بیا په خندا ورته وویل، چې تاسی په کور کې هم د خپلې خوښې خواړه خوړئ؟ د هغه ځواب هو. په دې ډول، چې "من در خانه گوشت سینه مرغ یا گوشت کبک میخورم." ساپی په تعجب وپوښته، چې "شما که رهبر زحمتکشان و حزب طبقه کارگر هستید هر روز گوشت مرغ یا پرندگان صحرایی چطور میسر میگردد؟" تره کی موسکی شو او په ځواب کې یې وویل، چې "خیلی کنجکاو هستید، میدانید که من ریش سفید و رهبر حزب هستم، تمام مصارفم از طرف حزب تهیه میشود. شاگردان براریم تهیه میکنند، مرا دوست دارند. هر

چیزیکه خواسته باشم، مرا میدهند."

له بنديانو او هغه هم له سياسي بنديانو سره، چې له خپلواک ژوند نه بې برخې شوي او هر يو يې په وړې کوټې کې په يواځې ځان تخنه شوی وي، د بندي واناو چلند او د خورو څنگه والی دېر مهم وي. دغسې بنديان تل په دې سوچ کې وي، چې خپله روغتيا له لاسه ورنه کړي او يوه ورځ په بياوړي روح سره بېرون شي، د ولايت په توقيف خانه کې نه يواځې له نور محمد تره کې، بلکې د هغه له ټولو ملگرو سره دومره ښه چلند وشو، چې کله دوی ازاد شول او بندي وانا بندي شول، سمله لاسه يې خپل ژ غورونکي قومندان غني ساپي ته وويل، چې "انها را رها کنيد، انسان های شريف هستند. در اين چند شب و روز با همه ما وضع انسانی کرده اند." خو دوی د خپلې واکمنۍ په وخت کې دغه "انساني چلند" زړه پر کړ، د دوی په وخت کې هر بندي وان بنديانو ته د فرعون په شان و. بنديانو ته لا په ماره نس ډوډی نه ورکول کېدله او هغه څه چې ورکول کېدل، د غومره خراب وو، چې په عادي حال کې د خوراک نه وو. لکه چې وروسته به وويل شي، د دوی په وخت کې د غومره ډېر افغانان بندي شول، وکړول شول او ووژل شول، چې د بل هېڅ افغان د واکمنۍ په وخت کې د غومره ډېر افغانان بندي شوي او اعدام شوي نه وو.

له بنديانو نه تحقيق

په يقين سره معلومه نه ده، چې ددغو گونديانو له بندي کولو څخه اصلي مقصد څه و؟ د سرپټي نظام يوه خاصه دا ده، چې هغه فيصله هم چې په ټولني اثر کوي، يو يا څو تنه کوي او اصلي مطلب هم نه وايي. په کوم هېواد کې چې فيصلې په دې ډول کېږي، هلته هره گړی د حيرانوونکيو پېښو د پېښېدلو احتمال وي. دا هغه څه و، چې په افغانستان کې د 1357 کال په ثور کې د يو څو نه چندان مهمو کسانو له بندي

کېدلو نه وروسته وشول. د یوه ناتایید شوي روایت له مخې ولسمشر محمد داود غوښتل، چې دغه بندیان چې خلکو "کمونستان" بلل سمله لاسه بې له محاکمې اعدام شي، چې له هغو نه کومه بلا جگه نه شي، خود مشاور وزیر عبدالمجید نظر داو، چې اعدام دې بې د محاکمې څخه نه وي. د یوې بلې پر ځان ویسا مذبح په قول فیصله سملاسي اعدام و، خو تر اجرا دمخه یې د کابل والي عبدالحکیم، چې بندیان د هغه په قلمرو کې وو، د اعدام له عاملانو نه مهلت وغوښته، ځان یې په بېرته محمد داود ته ورسوه او هغه یې په دې قانع کړ، چې اعدام دې له محاکمې نه وروسته وي. لکه چې زر په ولیدل شي، گومان نه کېږي چې د اعدام روایت به پخوا یا وروسته له محاکمې نه حقیقت ولري. سربېره پر دې، چې دا د اشخاصو روایتونه دي، محمد داود په دغسې مهمو موضوعگانو کې خپله او د خپلو مشاورو فیصله نه ماتوله او د هغو په اړه یې د بل چا مشوره نه منله.

مهمه دا ده، چې د حکومت لپاره دغه ټوله موضوع ډېره جدي نه وه او که جدي وای، دغه بندیان به یې د ښار په مېنځ کې په خټینې ودانۍ کې نه اچول، بلکې په کوم نامعلوم او ټینګ ځای لکه د څرخي پله په زندان کې تخنه کړي وای او د بند په وخت کې به پرې ډېره سخته نیولې وای.

د چارشنې په ورځ د ثور په شپږمه د ما ښام په شپږ نیمو بجو نور محمد تره کي، بېرک کارمل او شرعي جوزجاني د کابل ولایت دننه د څارنوالۍ ادارې ته د تحقیق لپاره بوتلل شول. هلته د عدلیې وزارت او لویې څارنوالۍ هیئتونه دمخه ورغلي وو. بندیان هلته تر دولس نیمو بجو پورې کې نول شول او تحقیق ترېنه وشو، خو د تره کي له تحقیق نه پرته له نورو نه د تحقیق په اړه معلومات ترلاسه شوي نه دي. د غومره څرگنده ده، چې په دوی باندې د امدیت د گډوډولو تور لگول شوی و. له تره کي نه د تحقیق په اړه هم معلومات مفصل او دقیق نه دي، له هغه نه

څارنوال محمد انور کاکړ، څارنوال کرام الدین او څارنوال فیض محمد پوښتنې کړې وې. څارنوال انور کاکړ، چې زما د پوهنتون د وختونو دوست و، ماته د 1990 کال د نومبر په 25 مه له ورجنیا نه په یوې تلیفوني مرکې کې وویل، چې دوی ټولو له تره کې نه د اپریل په 25 مه کال 1978 د دوو کړیو په شاوخوا کې پوښتنې وکړې. د څارنوال انور کاکړ په وینا، تره کې د څارنوالی دفتر ته ولچک راوستل شوی و. هلته ولچک تړنه لرې شو، چای ورته وغوښتل شو او دا هم ورته وویل شول، چې که نور څه غواړي لکه چرس یا بل څیز به هم ورته تهیه شي. د کاکړ په وینا له تره کې نه په ارامۍ او بې له وېرولو او ترټولو نه پوښتنې وشوې، په داسې حال کې چې په نورو باندې گواښونه شوي او وېرول شوي وو. د کاکړ په قول ټولې پوښتنې په دې اړه وې، چې د جزا قانون پر خلاف یې ولې مظاهري کړې دي؟ پوښتنې چې ورته لیکل شوې سپارل شوې وې، داسې نه وې چې تورن دې اعدام ته برا بر شي. د کاکړ په نظر تره کې د هغه له مخې شاید له درې نه تر شپږو میاشتو پورې بندي یا له دوه نه تر شپږو زرو افغانیو پورې جریمه شوی وای. د کاکړ په وینا تره کې په بې پروایۍ او بې له ویرې نه ځوابونه وویل او هغه دغومره اوږده وو، چې د نورو پوښتنو لپاره اړه پیدا نه شوه، دوسیه یې بشپړه شوه او چارواکیو ته وسپارل شوه. د تور د سپک والي او ښه چلند له امله به وه، چې د تره کې روحیه کله چې خپلې کوټې ته بهرته راوستل شو، نه دا چې مراوې نه وه، خدا نه وه. د غني ساپي د پوښتنې په ځواب کې، چې تحقیق څنګه و، اول وخنډل او بیا یې وویل، چې "مسخره بود. خود شان را محکوم کردم، چیز را که از من پرسیدند، یکی آنهم سبب مسوولیت من نمیشود. مراسم جنازه و صحبت بالای قبر کدام جرم نیست." په یاد دې وي، چې تورن هغه هم په دغسې موضوع

کې واقعیت، هغه هم حکومتي مامور ته، چې غني ساپی و، نه وايي او ځان پر حقه ښيي. څارنوال محمد انور کاکړ ته داسې ښکارېده، چې نه يواځې د تره کي، بلکې د ټولو گونديانو له بڼدي کولو نه د حکومت مقصد اعدام نه، بلکې د يوې مودې لپاره په بڼد کې د هغو ساتل و، چې افغانستان ته د ايران د پاچا راتلونکې رسمي سفر به له کومې ناوړې پېښې نه وي. نور محمد تره کې د تحقيق په بهير کې د څارنوال محمد انور کاکړ له ښه چلند نه د غومره خوښ و، چې هغه يې بيا په خپلې واکمنۍ کې که څه هم د گوند غړی يې نه و، په بنگله دېش کې د افغانستان د سفير په توگه واستاوه.

د ثور په اوومه د کودتا بهير

داسې ښکاري، چې حکومت په دې فکر و، چې د خلق دموکراتيک گوند د يو څو تنو ملکي لويانو په بڼدي کېدلو سره به ارامې خوندي وي، نو يې په کابل کې کوم خاص امنيتي ترتيبات ونه نيول. په هغه سربېره د کابل نظامي قطعو ته امر شوی و، چې غونډې او اتڼونه به کوي او په هغو کې به دغه گونديان ټکوي او ورته به سخته جزا غواړي. دا چې د انقلاب رساله کې ويل شوي، چې حکومت وسله والو ځواکونو ته په راډيو کې د تيارسي امر کړی و، سمه نه ده. د بي احتياطيو په ډله کې يې يوه لادا وه، چې جمهوري گارډ، چې اساسي دنده يې د ولسمشر ساتنه ده، په لازمي وسلو سمبال شوي نه و. په نظر کې وه، چې درې ورځې وروسته به عصري وسلې ورته رسولی کېږي. د څلورمې زغورې قوی قومندان سرور نورستاني، چې د ولسمشر ټينگ پلوی گڼل کېده، مسکو ته په سفر تللی و. لکه چې جنرال محمد صديق، چې د کابل د امنيت په خوندي کولو کې مهم گڼل کېده، مزار ته د زيارت کولو لپاره تللی و. دی د قرغې د اتمې فرقې قومندان و. د سرور نورستاني په

غیاب کې د ز غرورې قوې چارې محمد رفیع ته، چې د هغې د ارکان رییس او پرچمی و، د کفیل په توګه سپارل شوي وي، خو تر ټولو غټه تېروتنه په اتنونو او غونډو کولو سره د کابل د نظامي قطعو بوختول وو. داسې ښکاري، چې په غونډو اتنونو سره د نظامي قطعو بوختول په اصل کې دغسې یوه دسیسه وه، چې د دفاع وزیر غلام حیدر رسولي هم پکې لاس درلود. د مؤلف غوث الدین فایق په وینا رسولي د میر طهماس روف په مشوره پوځ په غونډو سره بوخت کړ. میر طهماس د یوه قصاب زوی او د چاریکارو و. لوره نظامي زده کړه یې د ارکان تر درجې پورې په مسکو کې د لېنن په اکاډمۍ کې بشپړه کړې وه. طهماس روف د خلق د ګوندګي پټ غړی و او په خاص مهارت او غوره مالۍ سره یې ځان رسولي ته د اعتماد وړ ګرځولی و، لکه چې عبدالقادر، اسلم وطنچار او محمد رفیع همدغسې کړي وو. فایق لیکي: "حفیظ الله امین وقتیکه بفکر بدست اوردن قدرت از طریق اردو شد و بجلب و جذب افسران اردو ا غاز نمود، میر طهماس را در طراحی کودتا از همه افسران ماهر تر و ورزیده تریافت و وی را در بخش نظامی بمعاونی خود برگزید." فایق پسي زیاتوي: "میر طهماس بمجردیکه از زندانی شدن امین و دیگر سران خلقي و پرچمی مطلع شد، فور از قول اردوی پکتیا خود را بکابل ساند و برای مساعد ساختن زمینه کودتای خود غلام حیدر رسولي را به تجلیل گرفتاری سران گروه خاین باکشیدن تا نک ها کندک چار زره دار با همشریان سم گیرنده فریفته ساخت و غلام حیدر را به نحوی اغوا کرد که برای بقدرت رسیدن شما بهترین موقع همین وقت است."²² لکه چې دمخه مې راوري مؤلف محمد عاصم اکرم هم دغې نتیجې ته رسېدلی و. د پاینده محمد کوشاني له لیکنې نه هم ښکاري، چې رسولي د کودتا په لټه کې و. دی لیکي، چې "از جمله کسانی که نسبت انتصاب عبدالله شدیداً عقده

گرفته بود، مرحوم محمد مسجدی (معروف به حیدر) رسولی وزیر دفاع داود خان بود... مرحوم رسولی بعد از انتصاب عبدالاله بحیث معاون رییس جمهور مخفیانه با عناصر ناراضی از حکومت تماس ها قایم کرده بود... رسولی در روز قبل از کودتای 7 ثور توسط طیاره از فرقه های هرات، مزار، قندهار و غزنی دیدن [نموده] و با قومندان های فرقه های مذکور صحبت کرده بود. "کوشانی دا هم لیکي، چي "مرحوم رسولی یک مسلمان صاف دل و ساده بین بود و بالای این عناصر بیدین و جواسیس روس [قادر، وطنجار و محمد رفیع] اعتماد کرد. قادر (از ریاست مسلخ) دوباره بمدافعہ قوای هوایی کابل تبدیل و اشخاص مثل وطنجار و رفیع به پست های حساس قومندانی در قوای چار زره دار تقرر یافتند و در تحقیق رسولی برای برآه انداختن یک کودتا بنفع او زیرکانه کار کرده اند. وطنجار و رفیع اجازه نصب بتری های تانک را روز قبل از کودتا حاصل کرده بودند." کوشانی دیوی حیرانوونکی قیصی نقل کوی او هغه دا چي رسولی ته د کودتا په شپه د کورنیو چارو وزیر قدیر نورستانی له لاری د 105 کودتا کونکیو نومونه رسېدلي و، خو هغه په دې اړه هیڅ ونه کړل. د راپور ورورونکي محمد عیسی نورزاد ته یې، چي پخوا د کورنیو چارو د وزارت د استخباراتو رییس و، وویل چي "این دو سه نفر دوستان من هستند" او "این دو نفر دیگر پسر خاندۀ های من هستند."²³ "د دغو کودتا کونکیو په سر کي د نظر محمد، عبدالقادر، محمد رفیع او شیر جان مزدوریار نومونه وو. دوی لکه چي دمخه ویل شوي له رفیع نه پرته هغه گوندي نظامي افسران وو، چي امین په کودتا سره د حکومت د نسکورولو لپاره گومارلي وو.

د کودتا په اړه د میر طهماس رول په خاص ډول د یادوني وړ دی. د فایق په وینا طهماس "قرار

اظهار ضابط نوکری وال ساعت 6 بجہ صبح بہ نظام
قراول قوای 4 زرہدار آمدہ با اسلم [وطنجار]
جگرن کندک زر ہدار یکنیم ساعت بہ لب دریا صحبت
خصوصی داشتہ. ہفت و نیم بجہ صبح در نظام
قراول با اسلم وداع کردہ با سواری موتر خویش
بطرف میدان هوایی خواجہ رواش و دیدن و دادن
دایرکتیف [ہدایت] نزد قادر رییس ارکان هوایی
رفتہ.²⁴ "دمیر طہماس دغہ ہدایتونہ پہہ دقیق
دول معلوم نہہ دی، خو ہغہ بہہ ارومرو د کودتا
پہ ارہ وو. رسولی کومہ ہغہ پیہشہ، چہ د ثور د
اوومی یا د کودتا بہ سہار د ریشخورو پہہ فرقہ
کی و شوہ، ہم تیزگہ ونہ نیولہ. د سہار پہہ اوو
بجو رسولی تہ خبر ور کرل شو، چہ د فرقی یوہ
خوان افسر غوہبتل د فرقی قومندان تورن جنرال
محمد نظیم ووژنی، خو ہغہ خان وژ غورہ او پرخی
یہی د ارکان رییس او پہہ خپلہ ہغہ
افسر (عبدالغنی) ووژل شول. رسولی پہہ بیہ
ریشخورو تہ ور غی، خو بہ لہہ دی چہ خبرہ یہ
سپینہ کری وی، چہ دغہ پیہشہ د خہ لپارہ وہ،
ولسشر محمد داود تہ یہ پہہ تلفون کی داید
ور کر، چہ ہغہ یوہ وڑہ پیہشہ وہ او غلبہ شوہ او
لہ ہغہ نہہ یہہ ہشہ وغوہبتہ، چہ د نن ورخی د
کابینہ پہہ غوندہہ کی گپون کولی نہہ شی او پہہ
خپلہ پہہ نہوہجو د ملی دفاع وزارت کی خپل
دفتر تہ ورسید²⁵. د ریشخورو د فرقی پیہشہ پہہ
قوی احتمال د کودتا پیلامہ وہ او ہغہ افسر
عبدالعلی بہہ پخوا لہ وختہ عمل کری وی، خکہ چہ
لکہ دمخہ ویل شوی یوہ ارتباطی غری قادر آشنا
خپلہ کودتایی دندہ نہہ وہ ترسہہ کری. د کودتا
پہہ ارہ دہرہ مہمہ دا وہ، چہ د دفاع وزارت د
استخباراتو رییس جنرال جان نثار د ثورپہ
شپرہ د دفاع وزیر تہ خبر ور کر، چہ پہہ پوخی کی
د حفیظ اللہ امین فعالیتونہ جاری دی او خلورمہ
زغورہ قوہ باید پری نہہ شوولہ، چہ پہہ بلہ
ورخ) د ثور پہہ اوومہ (لہہ خپل خای نہہ و خوخیہری.

د جنرال جان نثار په ژبه "شخصاً به غلام حيدر خان رسول بروز 6 ثور 1357 اطلاع دادم که فعالیت تخریبی در اردو توسط حفیظ الله امین جریان دارد... بعد از [دادن] این اطلاع از وزیر دفاع ملی خواهش کردم تا به تانکست ها اجازه ندهند که بروز هفت ثور بخارج قشله حرکت نمایند. اما او نپذیرفت." په واقع کې هغه د ټول پوځ وضع غیر عادي انځور کړې وه، په دې ډول چې "وضع در اردو بکلی غیر طبیعی بوده باید به قطعات امر احضارات درجه اول داده شود [ولی] او با یک تمسخر مرا توصیه به ارامش اعصاب و خاطر جمعی نمود." د ثور په اوومه د سهار په لسو بجو یې د ټانکونو له حرکت نه بیا هم خبر کړ، خو رسولي بیا هم څه ونکړل. "بساعت ده صبح باز هم با و اطلاع دادم که تانک ها [از قوه چار زرهدار] برخلاف هدایت شما بطرف شهر کابل در حرکت میباشند [و وزیر دفاع] گفت اطلاع دارم، اما دگي گرفته میشود." ²⁶⁾ په یوه بل روایت ولسمشر محمد داود وروسته له دې، چې د ز غورو قوتونو له نارامۍ نه خبر شو، رسولي ته یې په تلیفون کې هدایت ورکړ، چې چاره یې وکړي. رسولي له محمد رفیع سره، چې د څلورمې ز غورې قوي کفیل و، د هغو په اړه په تېلفون کې وغږېد، خو هغه ورته وویل، چې یواځې دوه ټانکونه له محوطې نه وتلي وو او هغه هم ونیول شول او اوس خیریت دی. رسولي په همدغې ډاډینې بسیا وکړه او نور څه یې ونکړل او په خپل دفتر کې پاتې شو.

د ملي دفاع وزیر جنرال غلام حيدر رسولی کافي وخت او نظامي قوت لاره، چې د ثور په اوومه د نظام پر ضد کودتایي حرکت شنې کړي. دا چې رسولي د خپل مقام وړ نه و، په دې کې شک نه شته، خو سره له دې هم څنګه چې دی د یوه لوی او وسله وال پوځ سروال و، د خپلو ملګرو په مرسته یې دغه توان لاره، چې حکومتي ضد حرکت

شده کړي او يا لږ تر لږه د هغه پر ضد له پوځ نه کار واخلي. څنگه چې ده په دغه اړه هېڅ ونه کړل، په واقع کې يې د وړانکارو لپاره د عمل کولو لار خلاصه پرېښوده. که څه هم دی د هغو په خپل سر له حرکت نه خبر کړی شوی و. ددې مانا بل څه نه کېږي، مگر دا چې ده هم غوښتل لکه څنگه چې ويل شوي، د وړانکارو په مرسته واک ترلاسه کړي، خو هغسې چې د پاچا امان الله په وخت کې محمد ولي په دغه لار کې خپل سر باېلود، ده هم خپل سر باېلود، خو ده په خپلې دغې لندپارې سره تر محمد ولي نه ډېر د ډېرو غټو ملي مصيبتونو لپاره وړ پرانېست، نو ويل کېدای شي چې په حساس وخت کې د لوړو دولتي مقام خاوند حتی که د رسولي په شان لياقت هم ونه لري، د يوه ملت په تاريخ کې غټ اثر کولای شي.

د افغانستان د پوځ اصلي دنده د نورو پوځونو په شان له وطن، خلکو او نظام نه دفاع وه، خو د امير شېر علي خان له وخت نه راپه دېخوا چې افغانستان د منظم او دايمي پوځ خاوند شوی دی، له هغه نه د داخلي ارامۍ په ساتلو کې ډېر کار اخيستل شوی دی. څنگه چې افغانستان په نولسمې پېړۍ کې خپلې ډېرې سيمې د گاونډيو په گټه له لاسه ورکړې دي او له هغه وروسته گاونډيو دغه واره شوي افغانستان ته هم د حرص سترگې نيولي دي، افغان واکمنانو کوښښ کړی، چې د هېواد او د منابعو په تناسب غټ پوځ ولري. په نولسمې پېړۍ کې امير عبدالرحمن او په شلمې پېړۍ کې محمد داود په دغه برخې کې وتلي واکمنان وو. وروستي د خپلې صدراعظمۍ په لس کلنې (1953_1963) دورې کې افغان پوځ په زياته اندازه د شوروي مشاورانو په سلا تنظيم او په نويو عصري وسلو سمبال کړ. دغه پوځ په کال 1972 کې اته شپېته زره سرتېري، شپږ نيم زره افسران، دوه سوه عصري جنګي الوتکې، چې زياتره يې ميګ يوويشت وې، لرل. هوايي ځواک يې پينځه زره سرتېري او

افسران لرل²⁷). دغه پوځ د محمد داود د ولسمشرۍ په وخت کې د کابل په شاوخوا، د ولایتونو په مرکزونو او په نورو حساسو ځایونو کې ځای پر ځای شوی و. په کابل کې د مرکزي قوتونو لویې قومندانې د ټولو نظامي قطعو تنظیم او اداره په غاړه لرله، چې مرکز یې د تاج بیګ په غونډۍ کې و. په ریشخور کې اوومه فرقه، په قرغه کې اته فرقه، په مهتاب قلعه کې د توپچي لوا او څرخي پلې ته ورڅرخه څلورمه قوه او پېنځلسمه قوه پرته وه. ارګ ته نژدې په بالاحصار کې د کماندو یوه قطعه له اضطراري پېښو سره د مقابلي لپاره تنظیم شوې وه. د ارګ نښه او سملاسي ساتونکي د جمهوري ګارډ په نامه لوا وه، چې دننه په ارګ کې له څه کم دوه زره سرتېرو نه جوړه وه. د ارګ شمال لور ته په لنډ واټن کې د خواجه رواش هوایي ډګر تر څنګه د هوایي مدافعي قومندانې ځای پر ځای وه. ارګ د امیر عبدالرحمن په وخت کې د ټینګې کلا په شان ودان شوی و، چې وروسته نور هم ښه شوی و. څلور ورځه یې لرل، چې ختیځ وری یې تر ټولو مهم و.

د 1957 کال د ثور اومه کودتا د څرخي پلې د څلورم زغورور کنډک نه پیل شوه. ټانکونه د پنجشنبې ورځې د سهار د لسو بجو په شاوخوا کې د ښار په لور په دې پلېمه وخوځېدل، چې غواړي د حکومت پر ضد نارامي غلې کړي. ددغو ټانکونو شمېر څوک د شپېتو او څوک د څلوېښتو او پنځوسو ترمینځ ګڼي، خو څنګه چې په هغو کې جنګي ماشینونه او ذره پوښ هم شامل وو، د ټولو شمېر شاید تر دېنه هم ډېر وي. د دفاع وزیر په دغه وخت کې جنرال مولاداد په یوه جیپ کې د څرخي پلې په لور واستوه، چې "تا با قومندان قوا در تماس آمده علت حرکت را جویا شود." هغه په همدغه وخت کې د پېنځلسم زغورور ځواک قوماندان ډګرمن محمد یوسف ته هدایت ورکړ، چې د موضوع په اړه تحقیق وکړي، خو هغه ورته په ځواب کې

وویل، چي "قوای 15 خود در محاصره میباشد و مولاداد هم نتوانست کاری از پیش ببرد." ²⁷ الف) د رسولی دغه تدبیرونه کافی نه وو او خذگه چي دی په همدغه سهار کي د ریشخور په فرقه کي د یوي بلې غېر عادي پي ښي شاهد و، ده باید دغه پي ښه تر هغه لا غټه غېر عادي پي ښه گنلي او غوڅ نظامي چلند يي ورسره کړی او محمد داود يي پري خبر کړی وای. د هغو پرځای دی په خپل دفتر کي د ملي دفاع په وزارت کي پاتي شو، ترڅو چي د یولسو بجو په شاوخوا کي په وزارت باندي له ټانک نه برید وشو او ده ته يي ټکان ورکړ. په دغه برید سره "رسولی از خواب برید و همراه با عبدالعزيز لوی درستیز از در عقبی وزارت دفاع بیرون شد و توسط موتر جیپی که از فرط عمله و شتاب با یک تکی تصادم کرد خود را به قرغه رسانید." ²⁸ د مولف کبیر سراج په وینا رسولی ته د وزارت له وهل کېدلو نه وروسته برید جنرال ابوی مشوره ورکړه، چي د قوای مرکز قومندانې ته د تاج بیگ غونډی کي ځان ورسوي ²⁹، خو هغه په قرغه کي اتمې فرقي ته لاړ، چي په حرکت يي راولي، خو هغه يي هم ونه شو کولی. د یوه خورد وضابط په وینا "چون روز 27 اپریل با پنجشنبه مصادف بود ما خورد ضابطان در یک گوشه تپه قرغه در افتاب نشسته در انتظار رخصتی و اجازه حرکت بسوی شهر بودیم. ناگهان این خبر بخش شد که در کابل کودتا شده و وزیر دفاع به قرغه آمده میخواهد ان را علیه کودتا کنندگان سوق دهد. صاحبمنصبان دو دول بودند و پس از مقداری تعلل بالاخره امر حرکت بسوی شهر را صادر کردند. چون در نزدیکی گردنه باغ بالا رسیدیم ټانک های که از جانب کودتاچیان در انجا تعبیه شده بود بر ما اتش کردند. قوای قرغه که با بی میلی حرکت کرد بود تاب مقاومت نیاورده پراکنده شد. ما هم اسلحه را گذاشته هر یک بسوی خانه خود رفتیم." ³⁰ د فرقي د کفیل

دگروال محمد علي په وينا "من در اداره خود در فرقه قرغه نشسته بودم، که ستر جنرال رسولي حوالی ظهر با سر و وضع بسیار پريشان و صورت خراشیده و خون الود بقرغه آمد. چون قومندان فرقه [جنرال محمد صديق] برای زیارت روضه شاه ولایت مآب بمزار شریف رفته بود، لذا من از لحاظ رتبه کفالت فرقه را هم بدوش داشتم. رسولي برایم گفت: محمد علي بچيم در شهر کودتا شده قوا را بکش و اگر دوست یا دشمن روبرویت آمد، بزن."³¹ "دا به عجبه وي، که رسولي په رستیا دغسي حکم کړی وي، ځکه هغه نه ددغسي حکم کولو واک لاره او نه چا پرې عمل کاوه. مؤلف سراج واي، چې دگروال "... به وزیر دفاع و لوی درستیز خبر داد که زود از این منطقه دور شوند والا هر دو را گرفتار و جابجا اعدام خواهد کرد." د سراج په نظر دغه دگروال، چې نوم يې محمد علي او په اصل کې د توپچی لوا قومندان و، محمد علي نوميده "... قبلاً با کمونستان همدست شده بود."³² "رسولي، سراج او محمد علي درې واړه محمدزي وو.

رسولي او لوی درستیز د ناهیلی په حال کې فرقه پرېښوده او په سختی سره يې ځانونه د تاج بیگ غونډی ته ورسول او هلته له درستیزوال تورن جنرال عبدالعلي وردگ سره جرگه شول، چې او مه فرقه او نور قوتونه څنگه د کودتاچیانو د ناکامولو لپاره په کار واچوي. دوی په دغه اړه په خبرو بوخت و، چې "دفعتاً قصر تاج بیگ هدف حملات توپچی قرار گرفت. اتشباری توپچی از مهتاب قلعه به امر و قومانده دگرمن خلیل الله بابکرخیل... صورت گرفت که در اثر ان قسمت بالایی قصر طعمه اتش شده و از بین رفت."³³ "دوی درې واړو د تاج بیگ مانی پرېښوده او په چاردهي کې د عبدالمجید د دلکش د مانی باغبان باشي کور ته، چې د رسولي دوست و، پناه یووړه، خود هغه زوی کودتا کونکي پرې خبر کړل. هغوی

درې واړه ونډيول او د څرخي پله په پولیکون کې یې بې له محاکمې نه اعدام کړل. د دوی په اعدام سره د پوځ د مرکز سوق او ادارې مرکز فلج شو. په ارگ کې د ورځې له یوولسو بجو نه وروسته د پوځ لور قومندان ولسمشر محمد داود له ځینو وزیرانو او د خپلې او ورور له کورنیو سره د یاغیانو تر فشار لاندې و او جمهوري گارد د جگړن صاحبجان (کندهاري) په سروالی د هغو دفاع کوله.

لکه چې دمخه ویل شوي، اسلم وطنجار د حفیظ الله امین له خوا د ځمکنیو قوتونو گومارل شوی قومندان د سهار د لسو بجو په شاوخوا کې ډله ډله ټانکونه، زره پوشونه او محاربوي ماشینونه د حکومتي نظامي قطعو د حرکت د شنډولو لپاره ټاکلي وو. هغه قطار ټانکونه، چې د بالاحصار د کومانډویې قطعي د حرکت د شنډولو لپاره مامور شوي وو، هغه یې محاصره او بې وسلې کړه. نورو ټانکونو د خواجه رواش هوایي ډگر، د افغانستان راډیو، مخابراتو وزارت، د ښار لویو څلور لارو، د دهمزنگ محبس، د کورنیو چارو وزارت، د کابل ولایت محبس مخې ته ځایونه ونیول او جگړن فتح د پښتونستان له میدان نه په جمهوري گارد، شیر جان مزدور یار د ارگ له اړخ نه او په خپله وطنجار د ارگ له مخې نه په دفاع وزارت باندې واورونه حواله کړل³⁴. په دغو واورونو سره په واقع کې د نظام پر ضد کودتا په عمل کې په څرگند ډول پیل شوه.

ولسمشر محمد داود د همدغې ورځې (د ثور 7مه) په خاښت کې د ارگ په گلخانه کې د وزیرانو خاصه غونډه لرله. په غونډې کې د نورو موضوعگانو ترڅنګ په گونډې بڼدیانو بحث کېده. په یوولسو بجو د کارد قومندان صاحبجان د غونډې سالون ته ننوت او محمد داود ته یې خبر ورکړ، چې له څرخي پله نه ټانکونه او زره پوشونه راروان دي. په همدغه وخت کې د دفاع

وزارت د تانک په گولپو ووبشتل شو. محمد داود پوه شو، چې دا د کوتا نښه ده. د محمد خان جلالی له خولې نه ویل شوي، چې "داود خان زمانی که صدای فیر تانک را شنید، باعضای کابینه گفت که میتوانید از ارگ خارج شوید. بعضی از وزرا خارج شدند اما بعضی دیگر که جلالی هم از ان جمله بود از ترسی مر می ها در جا های امنی در داخل ارگ پنهان شدند."³⁵ محمد داود په همدغه وخت کې هدایت ورکړ، چې د کورنی غړي یې د ښار په هره برخه کې چې وي، ارگ ته راوړل شي، چې همدغسې وشول. محمد داود صاحبجان ته هدایت ورکړ، چې "دروازه های ارگ را بروی کودتاجیان بسته کند و تدابیر قوی دفاعی اتخاذ کند." په خپله، ورور یې محمد زعیم، د کورنیو له ټولو غړیو او له سید عبدالاله او قدیر نورستاني سره د گلخانې په یوې کوټې کې ننوتل. د مؤلف سراج په وینا "وزرای که در مجلس گلخانه بودند، به محمد داود خان مشوره دادند که از ارگ خارج شده و جانب یکی از قطعات قوای مرکز رفته و اداره آن را در دست گیرد." محمد داود غه مشوره ومنله. "رئیس جمهور از دروازه خارج شده میخواست که بموتر [سیاه ولگا] سوار شود، محمد عمر جان پسرش بدنیاال او برآمد، در این آن یک فیرتفنگ از طرف قطعه گارد هر دو را متوقف ساخت، عمر جان زخم برداشت و رئیس جمهور دوباره به گلخانه داخل شد و گفت: نی همه چیز تمام است، مسؤل همه این بدبختی شخص خودم هستم. هر که نمیخواهد کشته شود، به تالار عقبی برود." محمد داود به ځکه دغه څه ویلي وي، چې "قراریکه بعدها گفتند فیر کلاشنکوف بر داود خان و عمر جان بوسیله یکی از صاحبمنصبان گارد که طرف اعتماد کلی محمد داود خان بود، صورت گرفته بود."³⁶ دغه کس د اطفایي بلوک ضابط بریدمن ببرک و.

محمد داود که خه هم د ارگ به یوی کوتی کي ايسار شوی و، ناهیلی نه و او له نظامي قطعو سره یی تلیفون کولی شو. تر دې وخته پوري تلیفونونه له کار نه غورخول شوي نه و او گارد هم دفاع کوله. گارد شاید یواځینی نظامي واحد و، چې پرچمي افسران پکې تر خلقي افسرانو نه ډېر وو، خو پرچميان په کودتا خبر نه وو. د پرچمي عظیمي په قول "افسران پرچمي که هنوز نمیدانستند طرف مقابل کی است... صاحبجان را در دفاع از گارد یاری میرسانیدند."³⁷ دوی بیا وروسته د کودتاچیانو خوا ونيوله. په دغه حال کي له جمهوري ساتندویانو نه په متقابلو گوزارونو پیل و شو. یاغیان په شا وتمبول شول او پېنځه ټانکونه یی له کار نه و غورزول شول او د محمد عمر شریف په نامه یو افسر یی هم ووژل شو. غیر گوندي یاغي افسرانو میدان پرېښود او یوه خوا بله خوا لارل. یاغي گوندي نظامیان پرځای پاتي شول. داسې بریښېده، چې بغاوت وځپل شو، خو له هغه وروسته ورا نی په جمهوري گارد کي پېښ شو. هلته بی سیمي مخابراتي د خلقي افسرانو په لاس کي وې، د محمد داود د مخابراتي امر هم خلقي و. په خپله د محمد داود رول په دغه وخت کي څرگند نه دی، دغومره معلومه ده، چې هغه په دغه حساس وخت کي هم خپل د مخابراتي د امر په وسیله د جمهوري گارد آمرانو ته هدایتونه ورکول، خو د هغه خلقي امر دغه هدایتونه بی له دې، چې محمد داود ورته ځیر شوی وي، تحریفول. خه وخت چې د بی سیمه مخابراتي آلله به نزدې وه، هغه به یی د هدایت ورکولو په وخت کي له خپلي خولي نه لیري نیوله، چې هابله خوا پرې پوه نه شي او په بل حال کي به یی د محمد داود له خولي غوڅ امر ورکاوه، چې جمهوري گارد دې تر بل امر پوري انتظار وباسي. خلقيان وایي، چې له جمهوري گارد سره د مقابلي په وخت کي د بالاحصار د

کماندو قطعې هم چې پرچمي افسران پکې وو، د کودتا پر ضد عمل وکړ، خو قومندان يې له مېنځه يووړل شو او خلقي شهنواز تڼي قدرت په لاس کې ونيوه. د مهتاب قلعه د توپچي لخوا قومندان خليل بابکر خېل پرچمي هم يوه قوه له ارگ سره د مرستې لپاره روانه کړه، خو په ميرويس ميدان کې د ښاېسته جان اندر خلقي له خوا په څېړا نوونکي ډول بېرته په شا تلو ته اړ کړه. په همدغه حال کې له ارگ نه په شا تمبول شويو ياغيانو په يوه چال لاس پورې کړ. جمهوري گارډ ته يې دغه فکر ورسوه، چې پېنځلسم لمبر ز غروړه قوه د حکومت پر خوا او د ياغيانو پر ضد ده او هغه زر رسېږي او څلورم لمبر قوه تار او مار کوي. په دغه تاکتيک سره جمهوري گارډ په دوی سخته ونه نيوله او ياغيانو وکولی شول د ارگ چاپېر ځايونه ونيسي او مقاومت وکړي. سره له دې هم د ماسپښين تر څلورو بجو پورې د ياغيانو بری په شک کې و او له گارډ نه راکټونه پرې اور بدل. له هغه نه وروسته و، چې ارگ له هوا نه تر بمباريو لاندې ونيول شو او پاڼه د کودتاجيانو په گټه واوښته.

د جنگي الوتکو غوڅ رول

لکه چې دمخه ويل شوي، وطنجار يوه ډله ټانکونه د بگرام هوايي ډگر ته استولي وو. حکومت لکه چې په هماغه غرمه کې د هوايي قوې اختيار له لاسه ورکړی وي. د خيال محمد کټوازي په وينا: "محمد داود او د هغه د هوايي قواوو لوی قومندان [جنرال موسی خان] ټولو جنگي الوتکو ته د پاڅون کوونکيو پر ضد د قوماندي امر ورکړی وو خو قومانده يې هېچا نه وه منلې، يواځې دوه... پيلوټانو خپلې الوتکې الوزولې وې، خو په هدف يې بمباري ونه کړې." دوی ټولو ځکه بمباري ونه کړې، چې د کټوازي په وينا

"تول يې خلکيان وو." خو هغه اول ټانک چي د خواجه رواش ميدان ته استول شوی و، هلته بي ارتباطه پاتي شوی و "خکه چي مسؤل کس له دندي څخه تېستېدلی و." دغه کس سيد محمد گلابزوی و، له هغه وروسته به و چي د يوه بل راوي له مخې ډگروال عبدالقادر د هوايي مدافعي درستيزوال، چي د امين له خوا د هوايي قوتونو په قومندانۍ گومارل شوی و، په کومې کوټې کې تر څارنې لاندې نيول شوی و، خو هغه خپل نيونکي قانع کړل، چي دی د حکومت ټينگ پلوی دی او د بگرام په هوايي ځواک سره کودتاچيان ځپلی شي. په هليکوپتر کې بگرام ته لار او څنگه چي له ده سره د کودتا شفر و، کودتايي ټانکونو دده مخه ونه نيوله. ده هلته خپل رول سرچپه کړه "تر هغه دمخه مي جر [سيد] داود ترون د عبرت لپاره په دېرشو تنو تسليم شويو افسرانو باندې مرمی چلولي" او وژلي و³⁸). عبدالقادر د بگرام د هوايي ډگر اداره په لاس کې ونيوله او د هغه قومندان ډگرمن غلام سخي يې بندي کړی او دی بيا د خلقي حکومت د رسمي ليکنو له مخې خواجه رواش ته ستون شو. دغه وخت دغه ميدان د هغه له مرکز محل چنار سره د کودتاچيانو په لاس کې وو. ده به بيا له همدغه ځای نه د الوتکو اداره په لاس کې نيولې وي. دده له قول نه ويل شوي، چي ده په خپله هم په الوتنو کې برخه لرلې وه.

ارگ د ځينو په قول په دري نيمو بجو او د نورو په وينا د مازيگر په څلورو بجو د الوتکو تر بمبارۍ لاندې ونيول شو. ما چي له دهمزنگ نه د ارگ له پاسه د لومړي ځل لپاره جذبي الوتکه وليدله، د مازيگر څلور بجې وې. ارگ په دقيق ډول په جوړه جوړه الوتکو سره تر پيښه نيمو بجو پورې له هوا نه وهل کېده. الوتکې له شير دروازه او تخت شاه تاوېدلي او اريانونکي پيکونه يې وهل او د ارگ په غوره ځايونو باندې يې راکټونه حواله کول. له همدې امله به وي،

چې ارگ ته ډېر تاوان ونه رسېد. دغو اريانونكيو الوتنو د هغه پيلوت له الوتنو نه څرگند توپير لاره، چې د کودتا په سبا يې په مهتاب قلعه کې کورونه په راکټونو وپشتل او يو څو ملکي کسان يې ټپي او تلف کړل. د يوه پيلوت الوتکه چېرته په چاردهي کې نسکوره شوه، خو پيلوت يې په پاراشوت سره ځان وژغوره. د الوتکو د همدغه څرگند توپير له امله به وي، چې په کابل کې ويل کېده، چې ددغو الوتکو پيلوټان شورويان وو او کودتا د شورويانو په دستور او همکاري شوې ده. ځينو ليکوالو هم همدغسې ويلي دي، خو دا هسې او ازي دي. محمد نذير کبير سراج، چې نظامي متخصص او د اعتبار وړ مولف دی، لیکي چې "همه طياره ها و هليکوپترها توسط پيلوت های افغانی سوق و اداره ميشد." دی دا هم وايي، چې "پيلوت روسی در ميدان هوایی بگرام قطعاً موجود نبود."

هو، په همدغه ورځ په بگرام کې د ميگ 21، او سو 7 څلور شوروي معلمان وو، خو هغوی او داسې هم د شوروي مشاورانو ته اجازه نه وه، چې په نظامي فعاليتونو کې برخه واخلي. د ميگ 21 پيلوټان هر يو مير غوث الدين توتاخي، سنت الله، تيمور، عبدالروف، شرف الدين، رسول، کافي خان، مختار گل، دوران خان او وهاب وو. د سو 7 پيلوټان حکيم، شير محمد، گليار او رحيم وو. دوی ټول خلقيان وو³⁹. د فراه د شين ډنډ له نظامي ډگر نه د کابل له پاسه د حکومت په خوا دوه يا څو الوتکې ښکاره شوې، خو هغه زر بېرته ستنې شوې او کوم اثر يې ونه کړ.

الوتکو په ارگ باندي د مازيگر تر پېنځه نيمو بجو پورې الوتنې وکړې او راکټونه يې پرې حواله کړل. دغو الوتکو د ارگ جمهوري گارد ارام کړ او د محمد داود کلابندي يې نوره هم ټينگه کړه. د يوې اوازې له مخې په کابل کې د امريکې له سفارت نه، چې ارگ ته نژدې و، علامه ورسېدله چې ځان سفارت ته ورسوي، خو هغه دغه

بلنه ونه منله. دا هغه وخت و، چې گوندي لويان له توقيف خانې نه ازاد شوي او افغانستان راډيو ته راوستل شوي وو. د هغو په ورتگ سره د حكومت د چلو لو كار كود تا كوونكيو ته اختصاص وموند او حفيظ الله امين د خلق دموكراتيک گوند د مخكښ غړي په توگه ډگر ته وت.

د گوندي لويانو ژغورنه

لكه چې دمخه ويل شوي، يوه وړه ډله ټانكونه او زغرور قوتونه د كورنيو چارو وزارت د نيولو لپاره مامور شوي وو. هلته د هغه وزارت او ځينو نورو وزارتونو د څانگو آمرانو د كومې لايحې په اړه گډه غونډه لرله. داسې ښكاري، چې دوى كومه امنيتي كشاله په مخ كې نه لري، ترڅو چې په ښار كې ډزې د هغو غوړونو ته ورسېدلې. بيا نو جنرال محمد طاهر د ژاندارم او څارندويانو عمومي قومندان د وزير په نه شتون كې د وزارت د څانگو آمران وسله وال كړل، خو وخت له وخت نه تېر و. كورتيایي ټانكونه په اسانۍ سره په دوى غالب شول، بې وسلې يې كړل او د وزارت په انگر كې يې د گډو په شان پڼې كړل. جنرال طاهر وروسته ووژل شو. په همدغه وخت كې غني ساپي ځان كودتاجيانو ته د "ملگري" په توگه وروپېژنده او هغو هم پرې باور وكړ او د هغه په لارښودنه گوندي بنديان ازاد شول. د وزارت د امنيتي څانگو سروالان د نظام ټينگ پلويان وو، خو سرتېري يې نه وو. په يوه روايت د كورنيو چارو وزير قدير نورستاني، شايد له ارگ نه د ولايت د امنيت قومندان مير گل ته په تېلفون كې امر كړى و، چې بندي گوندي لويان له مېنځه يوسي، خو هغه نه دا چې امر يې پرځاى كړى نه و، د هغه ثبت كړى اوواز يې وروسته كودتاجيانو ته ورکړ. سره له دې هم هغوى وروسته دى اعدام كړ. د ثور په اومه كه څه هم بندي گونديانو امنيت له خطر سره مخامخ كړى و،

هغوی په خپل حال پرېښودل شوي وو او د ولایت څارندویانو د ډزو په اورېدلو سره په بامونو کې مورچلونه نیولي وو.

څه وخت چې د یوه جیب په مخ کې دوه تانکونه د ولایت توقیف خانې ته ورسېدل، غني ساپي په هغو غږ کړې، چې "پولیس های جوان وطن پرست! پایان شوید، انقلاب است. این انقلاب به نفع ما است، رژیم داود شاهی برای ابد از بین رفت." افسران له بامونو نه کوز شول، د یوه بل روایت له مخې دغه افسران وروسته له هغه کوز او تسلیم شول، چې کودتایانو یو نه تسلیم کېدونکي افسر وواژه. له همدې امله به و، چې د توقیف خانې سهيلي دېوال یې په زور چپه کړ. له هغه وروسته د کابل والي عبدالحکیم په شخصي موټر کې او د امډی قومندان گل میر او نور په ملکي کالیو کې پیاده وتښتېدل. د ولایت هغه وسله واله قطعه، چې دوره په خوله کې پرته وه، هم تیته شوه. په دې ډول د بندي لویانو د ازادولو لپاره لار خلاصه شوه. د توقیف خانې ور هم خلاص شو. ددغې ورځې له گډوډۍ سره سره د بنديانو کوټي خلاصې وې، خو هغوی ولچک وو. د توقیف خانې له آمر محمد ابراهیم نه د ولچکو کلي گانې واخیستل شوي او بنديان یو په بل پسې ټول له کوټو نه واېستل شول. په دغه وخت کې د دوی له ویناوو څخه مهمې نتيجې او بصیرتونه راوځي. غني ساپي لیکي: "با اطاق نمره اول داخل شدیم. سلام دادم و گفتم تره کی صاحب! تبریک، انقلاب به پیروزی رسید. برخیزید، با تعجب گویا اینکله هیچ خبری ندارد، از جا برخاست. الچک هایش را باز کردم، دست مرا محکم گرفت و گفت: چه میگوئید، انقلاب چه؟ انقلاب از طرف کی؟ راست بگو. گفتم: دیگر من هم نمیدانم ولی قوای چارو پانزده زر هدار انقلاب را شروع نموده، وزارت داخله را اشغال نموده اند." ساپي خپلو خبرو ته دوام ورکوي: "در اطاق نمره

دوم داخل شدم، سلام دادم، الچک های رفیق کارمل را باز نمودم. پرسیدند: چه وضع است؟ گفتم انقلاب آغاز شده. پرسیدند: از طرف کی انقلاب آغاز شده است؟ گفتم از طرف قوای 4 و 5 زرهدار... رادیو افغانستان بتصرف قوای انقلاب است. جهت شما آمده ام، تا شمارا برادیو افغانستان ببرم. بطرفم دقیق نگاه کردند و هیچ نگفتند."

نور محمد تره کی او ببرک کارمل له خوشی نه یو بل په غیږ کې ونیول، خو په تعجب سره یې وویل، چې "این چه حالت است، از کدام طرف است؟" ساپی په نتیجه کې وایي، چې "از صحبت های شان معلوم گردید که انقلاب بدستور مستقیم شان صورت نگرفته است" خود حفیظ الله امین په ازاد بدلو سره حال بل ډول ښکاره شو. هغه چې څومره وخت په بندي خانه کې و، نزدې ټول وخت یې په خوب کې تېر کړی و. په مړه گڼېده او آرامي سره یې ډوډی خوړلې او هر ځل یې له چای سره یو ټابلېټ سپرین تېر کړی او ویده شوی و. داسې برېښېده، چې دی د هېڅ څیز په فکر کې نه و، نو ځکه یې له خلاصېدلو نه وروسته په داسې حال کې، چې په ښار کې ډزې کېدلې، دی په رانه وچلي او خندانانه څېره له کوټې نه ووت. غني ساپی لیکي: "وقتیکه امین از اطاقش بیرون آمد، خندان بنظر میخورد و برای رفیق تره کی و رفیق کارمل انقلاب را تبریک گفت." د یوه بل راوي په وینا په همدغه وخت کې تره کی امین وپوښته، چې "دا څه حال دی؟" امین ورته کړه، چې "د انقلاب امر ورکړل شوی دی." تره کی بیا وویل، چې "لکه چې ټول برباد شوو." امین بیا دغومره وویل، چې اوس خود انقلاب امر ورکړل شوی دی." دا وخت د مازیگر پېنځه نېمې بجې وې، امین د تره کی او کارمل پر خلاف له خپل سملاسي ژغورونکي نه د ډزو په اړه پوښتنه ونه کړه. دی پوهېده، چې څه وضع

ده، آزاد شوي ملگري يې خپلو نظامي ژغورونکيو ته وروپېژندل او افغانستان راډيو ته د تگ په فکر شول. ساپي ورته وويل، چې هغه د دوی د ملگرو په لاس کې ده او د کودتا موقتي هستوگنځي ټاکل شوی دی. په دغه وخت کې د خلقي حکومت د کالني له مخې د يوه ناډاډه کس له خوا غړ شو، چې "چېرته ځی؟ په برياليتوب ډاډ شته؟" دغه کس بېرک کارمل و. امين غړ کړ، چې "هر څوک چې نه غواړي لار شي، په زندان کې دي وي." خو کارمل زندان هم نه غوښته او زړه نازړه له نورو سره په زغورې وسيلې کې ننوت او ټول د مازيگر په شپږو بجو افغانستان راډيو ته ورسېدل او هلاکته امين د ټولو په خوښه له 32 کلن اسلم وطنجار نه د کودتا سروالي په خپل لاس کې ونيوله.

د شپې ټينگار او د حکومت نسکورېدنه

افغانستان راډيو د ستار خټگر په سروالي د يوه ټانگ له وررسېدلو نه وروسته د کودتاجيانو لاس ته ورغله او خيال محمد کټوازي د هغې يو کارمن او د خلقيانو د نظامي ارتباط غړي د هغې اداره ترلاسه کړه. څنگه چې د کودتا نتيجه لا معلومه نه وه، په راډيو کې يې خبر خپور نه شو، خو عادي خپرونې ودرول شوې او خوږې نغمې خپرې شوې. خلک نه پوهېدل، چې څوک څه غواړي او څه کوي؟ د عادي خپرونې په درېدلو سره څرگنده شوه، چې نارامي د حکومت د مخالفانو ده. تر هغې دمخه ويل کېده، چې حکومت ولاړ شوی، کمونستان څپي. په اصل کې د گوندي لويانو له بندي کېدلو نه تر دغه وخته پورې ويل کېده، چې ښه شوه، چې محمد داود د دوی په ټکولو پيل وکړ، ترڅو وطن د دوی له خوا له خطر نه ژغورل شوی وي. په کابل کې خلکو په عمومي ډول او نورو گوندونو په خاص ډول خوښي کوله، خو په

ښار کې د ټانکونو په گرزهار باندې څوک نه پوهېدل، ټانکستان او په ټانکونو سپاره ما شين وال په سرکونو باندې گرځېدل او څارو ښکارېدل. له اړ و دور نه خلک په وېره کې شول، هر چا زما په گډون کوښښ کاوه، چې خپل واړه او د کورنيو غړي له ښوونځيو او نورو ځايونو خپلو کورونو ته بوځي، خو د ارگ په بمبارۍ سره څرگنده شوه، چې نظاميان د حکومت پر ضد پاڅېدلي دي. له راډيو نه د گوندي لويانو له ورتگ نه وروسته په اغېزمنه توگه کار واخيستل شو.

کارمل د کودتا په بري باور نه لاره، دا وخت په ځينو نظامي قطعو په تېره په جمهوري گارډ کې مقاومت روان و. د کټوازي په وينا کارمل د جنګي وضع د راپور له اورېدلو نه وروسته "په وارخطايي سره په امين باندې خوله راواړو له، چې ولي دې د گوند د رهبري له اجازې پرته په خپل سر د پاڅون امر ورکړي دي." امين په ځواب کې وويل، چې "ماته تره کې صاحب اجازه راکړې وه، چې که داود خان د گوند په مشرتابه باندې حمله وکړي، بايد له ځان نه دفاع وکړو." بيا "کارمل سملاسي تره کې ته مخ واراوه، خو تره کې دا خبره ومنله، چې امين ته يې د گوند د مشرتابه د زنداني کولو په صورت کې د انقلابي عمل دستور ورکړي و." کارمل بيا هم کرار نه شو او امين ته يې مخ واره، چې "ولي دې شوروي ملګري نه دي خبر کړي؟" هغه په ځواب کې وويل، چې "د شورويانو اجازې ته مې اړتيا نه درلوده او نه مې وخت درلود." د کټوازي په وينا په دغه وخت کې کارمل په امين تېره ورته او وروستي په دفاعي حال کې و. کټوازي د پنجشيري دغه ادعا ردوي، چې وايي امين غوښتل کارمل "صحرايي محاکمه" شي، ددې لپاره چې د هغه له شر نه د تل لپاره خلاص شي، خو تره کې امين دغه

کار ته پرې نه شوده. کتوازی دا هم وايي، چې "د ثور د انقلاب په شپه کارمل له امین سره د تعرض په حالت کې او امین دفاعي دریځ درلوده. سربېره پر دې، چې امین صحرايي محاکمې ته هېڅ اشاره هم نه وه کړې، بلکې هڅه یې کوله چې د کارمل زړه خوشحاله کړي، ځکه چې په پاڅون کې ځینو پرچمیانو هم گډون درلود." کتوازی زیاتوي، چې "امین په داسې حساسو او نازکو شرایطو کې د کارمل محاکمې ته اړتیا نه درلوده او په دې پوهېده، چې د پاڅون راتلونکي د امین په ګټه ده او په دې شرایطو کې د محمد داود د واکمنۍ په وړاندې د کارمل او پرچمیانو مرستې ته اړتیا لیدل کېږي." خو کارمل لا هم په اندېښنه کې و او بل وړاندیز یې دا و، چې یا د غلام جیلاني باختري یا د کوم ځایي په کور کې پټ شو او "د شوروي دوستانو په مرسته ځانونه له خطر څخه الونیا کړو" خو تره کې او امین دغه وړاندیز و نه مانه او وروستي وروسته له هغه، چې د بريالیتوب ډاډینه یې ورکړه، وغوښتل چې "د بريالیتوب یوه اعلامیه ولیکل شي او... نور محد تره کې... هغه له راډیو څخه اعلان کړي." خو دا ځل کارمل له دغه وړاندیز سره مخالفت وکړ. "وروسته دا پرېکړه وشوه، چې د پاڅون عمومي قومندان هر یو قادر خان او وطنجار دې دا اعلامیه له راډیو څخه خلکو ته واوروي." اعلامیه شاه ولي ولیکله او وطنجار او قادر د هغې د پښتو او فارسي متن په ترتیب سره واوروه. اعلامیه د افغانستان د وسله وال پوځ د نظامي شورا په نامه وه، چې په هغې کې د محمد داود د وژل کېدلو خبر ورکړ شوی و، په داسې حال کې چې هغه ژوندی و او جمهوري ګارډ له هغه نه دفاع کوله، خو اعلامیې په پوځ کې د محمد داود د پلویان ناهیلی کړل او له بلې خوا د مهتاب قلعه د توپچي اته اتیاو مه لوا، چې تر

دې وخته يې د حکومت ننگه کوله، د کودتاچيانو په خوا واوښتله. سره له دې هم گونديانو په افغانستان راديو کې توخته وڅرکه او له امين، وطنجار او کټوازي پرته نور ټول د اعلاميې له خپرېدلو نه وروسته د خواجه رواش هوايي ډگر مرکز محل چنار ته ولېږدول شول، په دې هيله، چې که وضع خرابه شوه، دوی به په الوتکه کې کوم بل خوندي ځای ته لاړ شي، خو دغسې پېښه ونه شوه او دوی "سبا گهيځ د لمر څرک سره... بېرته راډيو ته راغلل."

جمهوري گارد د صاحبجان په قومندانۍ هغه ځواک و، چې د هغه مرستيال او د اوپرا سيون امر فضل الرحمن تاجيار په وينا د ثور د اتمې د سهار تر شپږو بجو پورې يې په ټينگه دفاع او برید وکړ، د ياغيانو اته ټانکونه يې له کار نه وايستل، اټکل پنځوس تنه ياغيان يې له مېنځه يووړل او لکه چې دمخه هم ويل شوي، ياغيان يې په شا تلو ته اړ کړل.

جمهوري گارد له 1600 افسرانو، خوردهضابطانو او سرتېرو نه په بې لومړسکي واخستو کې جوړ و، د تاجيار په وينا "...بجز از عده محدود [معدود] کمونست خاينين بوطن و ناموس، جوانانیکه در گارد جمهوری داود خان بامن هم کار بودند... از جمله صادق ترين، پاکترين و با ناموس ترين اولادهای افغانستان بودند." تاجيار دا هم وايي، چې "ليکن موجوديت نه نفر صاحبمنصبان خلقي و پرچمي و تعدادی از هواخواهان فرصت طلب آنها در گارد و نه رسيدن کمک و تقويه از قدمه های بالاسوق و اداره و تشریک مساعی قطع را شديداً مختل ساخته بودند. آنها منافقانه ظاهراً وفاداری خودها را با رژيم جمهوری و سردار محمد داود خان اظهار مينمودند، ولی در خفا اگاهانه مقاومت و مدافعه قطع را تخریب و خاينانه تسليم نمودن قطع را به رفقای ملحد و کمونست خود تبليغ و

تلقین می‌کردند." د تاجیار په وینا پېژندل شوي "کمونستي افسران" د کشف آمر جگتورن عبدالحق علومي، د اوپرا سیون مرستیال جگړن سید جان او دویم پیاده کنډک قومندان جگړن محمد عزیز حساس وو، خو دوه خلقي افسران اغا محمد د مخابري آمر او لومړی بریدمن جمعہ خان د گارد د مخابري ماشین په له کار نه غورزولو کې د کودتچیانو په بري کې موثر ثابت شول. گارد د ثور اتم د سهار تر شپږو بجو پورې د قومندان صاحبجان او د هغه د مرستیال تاجیار په سروالی غټ بريالیتوبو نه ترلاسه کړل، خو گارد د هواي قوې په دفع کې پاتې راغی. تاجیار په خپله محمد داود ته د راپور ورکولو په وخت کې همدغسې وویل، چې "ضربات قوای هوایی را دفع و طرز نموده نیمتوانیم، زیرا که سلاح و وسایط ضد هوایی نداریم."⁴⁰

د کټوازي په وینا په راډیو کې د اعلامیې له خپرېدلو نه وروسته "ټول پوځ له مقاومت نه لاس واخیست او د جمهوري گارد قومندان هم د ماښام د تیارو په رانزدې کېدلو سره تر گهیدځه پورې د اوربند غوښتنه وکړه او دا غوښتنه نور محمد تره کې ومنله." خو د سهار په درې بجو "یو ناڅاپه په راډیو باندي د گارد له خوا د مرمیو باران پیل شو، د راډیو د ودانۍ کړکۍ یې ټولې ماتې کړې، امین مجبور شو قادر خان ته یې خبر ورکړ او هغوی په شپه کې د گارد د پاسه الوتنې پیل کړې، خو د گارد قومندان مجبور شو دوباره اوربند ته بیا غاړه کېږدي."

د ثور انقلاب په نامه کتابکوټي کې ویل شوي، چې د الوتکو په زور "قبل از روشنی روز افسران و سربازان رن [گارد جمهوری] به تسلیم [شدن] مجبور شدند." تاجیار هم د هغه په ضمني تایید کې وایي، چې د سهار په درې نیمو بجو ده د دویم ځل لپاره ولسمشر محمد داود ته ځان د هدایت ترلاسه کولو لپاره ورسوه، خو دغه ځل هغه

ورته کړه، چې "بچیم، جوان هستید، بروید خود را تسلیم کنید، من تصمیم خود را گرفته ام." قومندان صاحبجان هم ورته وویل، چې "رییس صاحب جمهور تصمیم خود را گرفته است، شما بروید، قطعه را جمع و امر بدهید سلاح های خود را به دیپوها تحویل کنند." خو "قطعه گارد همه بیک او از عدم موافقت خود را ابراز کرده و سلاح را بزمین نمیگذاشتند." تاجیار وایي، چې په پای کې د محمد داود امر "ساعت 6 بجه صبح یعنی بعد از [سپری شدن] دو نیم ساعت تعمیل نمودم." د تعجب خای دی، چې کودتاجیانو د گارد تسلیم شوی منسوبان ونه وژل، سره له دې چې دوی هم ټینګ مقاومت کړی وو او هم یې کودتاجیانو ته تاوانونه اړولي وو. له دوه اونۍ بندي کولو نه وروسته نژدې ټول یې ازاد کړل، خوتاجیار په ټوله خلقي دوره کې بندي و ساتل شو او د یوه بل راوي په وینا "... توفیق احمد عزیزي، قوماندان سابق گارد جمهوری صاحبجان را از ستیشن رادیو برد و بدست خود بقتل رسانید."⁴¹⁾

د ثور انقلاب په نامه کتابگوټي کې دا هم ویل شوي، چې په رادیو کې د اعلامیې له خپرېدلو نه وروسته "از داخل ارگ داود علیه خلقی های انقلابی فیرها ادامه پیدا کرد و فرقه هفت ریشخور نیز په مقاومت خود ادامه داد." د شپې په تیاره کې د ریشخور له فرقي نه یوه غټه پلې قوه له ارگ سره د مرستې لپاره د ښار په لور وخوځېده. دغه قوه د ډگروال محمد هاشم (کندهاري) په قومندانۍ ان تر دهمزنگ پورې ورسېدله. په دغه شپه د کابل اسمان په نړیو وریځو پټ او د الوتکو د الوتنو لپاره برابر نه و، سره له دې هم الوتکو الوتنې وکړې او په دغې قوې باندي یې راکتونه حواله کړل او هغه یې پر شا تگ ته اړ کړه. ډگروال محمد هاشم ونيول شو او سم له لاسه اعدام شو. ددغې قوې په

خوربډلو او بيا د جمهوري گارد په تسليمېدلو سره د ايسار شوي محمد داود د ملاتير مات شو او کودتاجيان د بري درشل ته ورسېدل.

د ثور د اتمې ورځې په سبا د کودتاجيانو لپاره غټه ستونځه له ولسمشر محمد داود سره د چلند موضوع وه، چې په ارگ کې ايسار و. په دې اړه هم روايتونه ډول ډول دي. دستگير پنجشيري وايي، چې د همدغې ورځې په سبا محمد داود تورن اقا محمد کندهاري، د گارد د مخابراتي امر په لاس پيغام واستوه، چې "... مایل است با اسلم وطنجار، قادر هراتی و شیر جان مزدور یار ملاقات کند." خو تره کې دغه غوښتنه ونه منله او وېرېده، چې محمد داود به په هغوی ډزې وکړي. پنجشيري په عين حال کې دا هم وايي، چې "ببرک کارمل طرفدار برخوردار با عطف با سردار داود و خاندانش بود. او اصرار میکرد که با يد سردار داود و خاندانش کشته نه شود." "اما سليمان لایق دور باره شيوه برخوردار با سردار داود در پاسخ تره کی گفت: دا فرعون دي ووژل شي." ⁴² "خو لایق اوس دا يو تور گني او ردوي يې. په خپله پنجشيري د محمد داود وژل کېدل غوښتل، خو دغه مطلب يې په ضمني ډول ادا کړی دی. خیال محمد کتوازی د پنجشيري د روايت پر خلاف وايي، چې په دغه ورځ نه يواځې کارمل، بلکې تره کې او امين هم د محمد داود وژل نه غوښتل او درې واړو له هغه سره پوهاوی غوښته، خو کتوازی هم وايي، چې تره کې قادر او وطنجار ته اجازه ورنکړه، چې له محمد داود سره وگوري، که څه هم محمد داود د يوه قاصد په لاس له هغوی سره ليدل غوښتي و. تره کې غوښتل، چې له محمد داود سره په خپله په افغانستان راډيو کې وويني او ددغه مقصد لپاره يې د کمانډو يوه وسله واله ډله د تورن امام الدين په مشرۍ محمد داود ته واستوله او په عين حال کې يې ما (کتوازي) ته "هدايت راکړ، چې د محمد داود دپاره يوه

مناسبه کوټه له پاكو څوكيو او مېزونو سره چمتو كړم." دى پسې اضافه كوي، چې "زه لا په كوټه كې لگيا وم، چې قادر خان او وطنجار يې د كوټې د كنټرول د پاره راولېږل او كله چې موږ د كوټې له سمبالولو څخه خلاص شو، يو افسر چې خپل مټ يې په لاس كې ټينك نيولى و... راډيو ته راننوت... نوموړي افسر وويل، چې داود خان ووژل شو." كارمل او پنجشيري ددغه خبر په اور بدلو سره هورا هورا كړ، چې د كمونستانو د خوښۍ نارې دي.

د محمد داود د وژل كېدلو په هكله هم اتفاق نه شته، د پنجشيري په وينا امام الدين په محمد داود باندې غبر كړ، چې "به فرمان كميته مركزي حزب [دموكراتيک خلق] محكوم هستيد و خود را تسليم كنيد." خو محمد داود "به قدير نورستاني و فرزند خود د ستور صادر كرد تا به سوى امام الدين و ديگر سپاهيان و همچنين به زنان و كودكان بيگناه خاندانش اتش بگشايند... و انان اخيرين فرمان سردار محمد داود را بدون تزلزل اجرا كردند. بسوى امام الدين و سربازان قطعه كومانندو اتش گشودند."⁴³

د امام الدين له خوا له محمد داود نه ددغسې "تسليمي" غوښتنه د "پوهاوي" له هغې روحيې سره نه جـوربـري، چې تره كې غوښته او په هغه سربېره كه د محمد داود له زوى نه عمر داود مراد وي، هغه يوه ورځ دمخه ټپي شوى او په غالب احتمال مړ شوى و.

د كټوازي روايت د پنجشيري له روايت نه متفاوت او امام الدين ته منسوب له روايت سره سرخوري، چې زر به راوړل شي. كټوازي وايي، چې "كله چې سردار داود له امام الدين څخه پوښتنه كړې وه، چې چېرته مې بيايي؟ هغه په ځواب كې ورته ويلي و، چې راډيو ته. په همدغه وخت كې داود خان خپله يوناڅاپه په امام الدين باندې

کلا شنکوف چلولی و، چې ټولې مرمی د امام الدین تر مټ وتلې وې او [هغه] په ځمکه لوېدلی و. " بیا نو "د امام الدین سره ملګرو عسکرو د خپل ځان له وېرې په مقابلو ډزو کې داود خان د مرمیو هدف ګرځولی او وژلی وو. " په خپله د امام الدین له خولې نه روایت د اصلي ټکي په اړه، چې د محمد داود وژل کېدل دي، متفاوت دی. دده په روایت د ثور په اومه د شپې په نهو بجو حفیظ الله امین ورته ویلي وو، چې "د ر ارګ و ریشخور مقاومت ادامه دارد. اگر بزودی این مقاومت ختم نه شود، امکان دارد بعضی از قطعات که تا حال شاهد و ناظر صحنه بوده و بیطرف مانده اند، بنفع داود خان فعال و متحرک خواهد گردید... لذا هر چه زودتر موضوع ارګ در قدم اول خاتمه یابد." امین بیا ده ته وویل، چې "افسران بلند رتبه شامل کودتا پیشنهاد کردند که برای حصول این مطلب ضروری است که بر علاوه فشار هوایی و توپچی با تعرض افراد پیاده بداخل ارګ رخنه ایجاد گردد و مقاومت ارګ از داخل از بئن برده شود." امین بیا ورته امر وکړ، چې "فردا قبل از طلوع افتاب آماده تعرض باشید."

امام الدین، چې ځان یې د یوه کماندویی ټولې قومندان باله، وایي چې د ثور په اتم سهار "من با دو نفر از افرادم با تاکتیک پیاده خود را نزد یک قصر گلخانه رسانیدیم... به کلکین نزدیک دروازه پهلوی سالون گلخانه یک نفر بهره دار ستاده بود، ذریعه کلا شنکوف خود را بالای سرما نشانه گرفت و نام مرا [امام الدین] گرفته ضمن دشنام گفت که تو انگور خور زرغون شهری... امده یی مرا تهدید میکنی؟ چون دیدم بهره دار مرا شناخته است، من هم متوجه شدم که خواهه عبدالمجید کلنگاری است که او هم از افسران گارد بود، فوری بالایش صدا کردم که میخوام با

داود خان صحبت نمایم تا از خطر از بین رفتن نجات پیدا کند. خواه چه مجید کلنگاری گفت: این قسم گپ بزن، گپ تسلیمی را برایم مزن... او به همکاری یک نفر صاحب منصب دیگر بعد از اجازه از داود خان دروازه را برایم باز کرد. من پیش و دو نفر از سربازهایم به عقب من بودند، که با طاق داخل شدیم... به مجرد داخل شدن با طاق به داود خان رسم تعظیم و سلام عسکری را انجام دادم. داود خان که تفنگچه بدست داشت، گفت: چه گپ است؟ گفتم صاحب گپ از گپ تیر است، تسلیم شوید. داود خان به قهر گفت: من هرگز تسلیم شما نخواهم شد. "امام الدین په خواب کې وویل، چې "به شورای انقلابی قوای مسلح تسلیم شوید. داود خان گفت: من هرگز تسلیم شما نخواهم شد." د امام الدین په قول "در این اثنا داود خان ذریعه تفنگچه که بدست داشت بالای من فیر کرد، که بدست من اصابت کرد و شدایداً جراحت برداشتم... دیگر بین افراد من و پهره داران فیرها مبادله شد که در نتیجه آن داود خان کشته شد."⁴⁴)

د ابو مسعود فاروقی په وینا بیا "امام الدین با یک دسته کلاشنکوف را طرف داود خان نشانه گرفته او را به قتل رسانیده است. بعد سربازان معیّتی امام الدین داخل اطاق شده همه کسانی را که داخل اطاق بوده به قتل رسانیده است."⁴⁵) ددغه روایت له مخې ټول هغوی، چې له محمد داود سره په کوټه کې وو، ووژل شول، نه هغوی چې په بلې کوټې کې وو.

د یوه بل راوی په حواله، چې نه غواری نوم یې واخیستل شي، ښځې او ماشومان په اصلي کوټه کې او نارینه د ناستې یا په کوټه یا هال کې وو. پرېکړه شوې وه، چې هېڅوک به ژوندي نه تسلیمېږي. ددغې فیصلې له مخې ویس د محمد داود زوی د سهار په مهال د ښځو کوټې ته ننوت، په کلاشنوف سره یې اول په خپلې ښځې، بیا په خپلو

ما شومانو او مور او نورو ډزې و کړې او په اخر کې يې خپل ځان وواژه. شينکې، د محمد داود لور هم ځان په خپله وواژه. د راوي په وينا ويس په هغه وخت په دغه بې ساري کار لاس پورې کړی و، چې پلار يې او نور ووژل شوي وو. غوث الدين فايق هم د غې تراچيدي ته په لنډ ډول اشاره کړې ده. که دغه روايت رښتيا وي، محمد داود به د خپلې کورنۍ په غرو په تېره په خپلو لمسيانو باندې بې جوړې غټ ظلم کړی وي. هغه نه ددې حق لاره او نه دا يقيني وه، چې کودتاچيان به هغوی ووژني يا يې سپکاوی وکړي. ده په واقع کې په دغې بې رحمۍ سره د کودتاچيانو کار لا اسان کړ.

د مؤلف نذير کبير سراج په قول د ارگ په گلخانه کې له ولسمشر محمد داود نه سربېره د هغه زامن، محمد عمر، ويس او خالد، د هغه لوني زلښت او شينکې، د هغه لمسيان ويس، حارس، وايدگل او لمسيانې يې هيله او غزال، مېرمن يې زينب او خور يې عابشه، ننگوري يې شېما، ورور يې محمد نعيم، ورېره يې زرمينه، د ورور لمسي يې صفورا، نظام الدين د شاه محمود غازي زوی، د هغه مرستيال عبدالاله، د کورنيو چارو وزير عبدالقدير نورستاني او نور ووژل شول. په دغه ورځ د ولسمشري ارگ په گلخانه کې شل تنه ووژل شول او اووه تنه ټپي شول. ټپيان په روغتون کې بېرته روغ شول، د محمد داود بله لور درخاني به هلته نه وه، چې هغه ژوندی پاتې ده او اوس په سويس کې ژوند کوي. څه وخت وروسته د محمد داود د توسعوی کورنۍ دوه نور غړي عبدالله روکی او صلاح الدين غازي په نوي رجيم کې بې له محاکمې نه اعدام شول⁴⁶.

د افغانستان په تاريخ کې د واکمنۍ کورنۍ د ټولونارينه وو، ښځو او ماشومانو دغسې ټولوژنه ساری نه لري. دا هغه درنده کورنۍ وه، چې سروال يې محمد داود له څلوېښتو کلونو نه زيات وطن او افغانانو ته په ملکي او نظامي

ډگرو نو کې خدمت کړی و. په د غومره اوږدې مودې کې مورڅو محمد داود وینو.

هو، هر یوه یې زورواکي کوله په اول کې ډېره او په اخر کې لږه، خو د هر یوه موخه د افغان ژوند ښه کول، د وطن ودانول او د افغانانو سرلوري کول و. بې له دې، چې خپل ځان او خپله کورنۍ شتمنه کړي. محمد داود د وطن د ابادۍ په لار کې خپله شخصي شتمني هم لگولې وه، آن تر دې چې د هغه د یوه وزیر په وینا ځان یې خوار کړی هم و. مهمه دا هم ده، چې هغسې چې محمد داود په ملي چارو کې د تقوا او نضباط خاوند و، په کورنیو چارو کې هم و. هېڅ نه دي اور بدل شوي، چې د محمد داود زامنو، لوڼو یا مېرمن به له خپل مختار مقام نه ناوړې استفاده او له خلکو سره بد سلوکي کړي وي. زامنو یې په شوروي اتحاد کې په خپل لگښت زده کړې، کړې وې، نه د دولتي سکالرشپ یا بورس له لارې. لور یې زربلستي د ادبیاتو پوهنځی په هنري څانګه کې د یوې عادي افغانې په شان زده کړه کوله او د ډوډۍ خوړلو په سالون کې یې له نورو زده کوونکیو سره یوځای عادي ډوډۍ خوړله. د تدریسي مدیر وزیر تڼیوال په وینا هغې په خپلې سوانح کې ځان د یوه مامور لور ښودلی و، په داسې حال کې چې پلار یې د افغان دولت اعلیٰ آمر و. هغه لا اول په عامه سرویسونو کې پوهنتون ته تلله، ترڅو چې ښوونکي یې نامتو انځورگر امان حیدر زاد د کورنیو چارو وزیر په موضوع خبر کړ او هغه بیا ددې لپاره، چې کومه ناوړه پېښه ونه شي، د شخصي موټر ترتیب وکړ، خو بیا هم هغه به له پوهنتون نه لیرې له موټر نه ښکته شوه او پوهنتون ته به یې په خپله ځان رساوه. د ښوونکي سید حسین سعید په وینا، ویس داود په پولي تخنیک کې د یوه متواضع عالي ښوونکي په شان سلوک کاوه، چا چې د محمد داود مشر زوی عمر جان له نزدې نه لیدلی ډېر یې ستایلي دي.

د هغه ملي شعور د غومره پياوړی و، چې په اخر کې د خپل تره محمد نعيم په شان د ځينو ملي مسئلو په سر له خپل پلار سره مخالف شوی هم و، نو د دوی ټولوژونه غټه انساني او ملي تراژيدي وه.

که وژنه په نظر کې نه وای، ددغې تراژيدي مخه به نيول شوې وای. محمد داود او نور ټول ټينګ ايسار وو، له له باندې سره يې اړيکې شلېدلې وو او محمد داود هم مړ اعلام شوی و. طبيعي ده، چې درې څلور ورځې وروسته دوی ټول له مقاومت نه لوېدل، خو هغوی دغه حال ته پرې نه ښودل شول. دغې ټولوژنې وښودله، چې په حکومت کولو کې افغان وژنه غوره لار ده. له بده مرغه چې دا نه يواځې د خلقيانو او پرچميانو غوره لار شوه، د تنظيمي مجاهدو او طالبانو لار هم شوه، سره له دې چې په هغې سره وطن وړاندېده او افغانان وژل کېدل.

دا چې د کودتا په دوو ورځو کې څومره افغانان ووژل شول، معلومه نه ده. د خلقي حکومت رسمي ليکنه يې سل يا اويا گڼي، خو دغه نڅښې شمېر د حقيقت پر خلاف دی. د نبي عظيمي په قول په دغو ورځو کې به يو يا يو نيم زره او د عاصم اکرم په اټکل درې زره افغانان وژل شوي وي⁴⁷. د وژل شويو افغانانو شمېر شايد له وروستي اټکل نه هم ډېر وي، ځکه چې ټولو هغو افغانانو، چې له برحال نظام نه دفاع کوله او هغوی هم چې د کودتاچيانو مخالف گڼل کېدل او يا د حساسو دولتي مقامونو خاوندان وو، ځای پر ځای وژل کېدل. تلفات د ريدشخورو په فرقه کې بې ځي ډېر وو، نو دغه کودتا د سرطان د کودتا پر خلاف د زرگونو افغانانو په وژل کېدلو سره سرته ورسېده. بده يې لا دا وه، چې دغه کودتا د بيخي ډېرو افغانانو د وژل کېدلو پيلامه شوه. په دې ډول دغې کودتا افغان ژوند ډېر بې اهميته کړ، دغه بې اهميته کېدل په خپله

کودتاجیانو د کودتا په دویمه ورځ وښود. په دې ډول، چې "اجساد همه مقتولین به شیوه منافی کرامت انسانی یکی بر دیگری اینا شته شدند و در تپه مرنجان در خندقی دسته جمعی زیر خاک شدند." 48)

د ثور کودتا او شورویان

په افغانانو کې په ټینګه ویل کېږي، چې شورویانو د ثور په کودتا کې لاس درلود، خو په دې اړه د اعتبار وړ سند ښوول شوی نه دی. دا چې دغه کودتا د حفیظ الله امین په دستور د خلق د ګوند د نظامي څانګې د ملګري او نظامي غړو له خوا او د یو څو پرچمیانو په مرسته شوې ده، په دې اړه هېڅ شک نه شته چې پوره بیان یې دمخه شوی دی. لکه چې دمخه وویل شول، د ګوند عمومي منشي نور محمد تره کې او د هغه مرستیال بېرک کارمل پرې خبر نه وو او کارمل بیا امین په دې ګرم کړ، چې د کودتا دستور یې په خپله ورکړي او شوروي ملګري یې پرې خبر کړي نه دي، خو کودتا چې یقیني شوه او سرته ورسېده، پرچمیانو بیا تبلیغ کاوه چې د ثور کودتا چې دوی "انقلاب" بلله، د افغانستان خلق دموکراتیک ګوند په مخکې سرته رسېدلې ده. له دغې تبلیغ نه اصلي مقصد دا و، چې د امین اعتبار ډېر نه شي. مهمه دا ده، چې نه د شوروي اتحاد حکومت، نه د شوروي اتحاد کمونستي ګوند او نه ک.ج.ب ځان په دغې کودتا کې دخپل ښوولې. دغه څه له هغو پرېکړو او لیکنو نه معلوم دي، چې د دوی له خوا په هماغه وخت کې د افغانستان د پي ښو په اړه شوي دي او هغه د شوروي اتحاد له شربدلو نه وروسته ترلاسه شوي او خپاره شوي دي.

په دغو سندونو او لیکنو کې د ثور کودتا د بهیر په اړه هېڅ نه دي ویل شوي، خو شوروي اتحاد له کودتا نه بې خبره هم نه و. واسيلي میتروخین چې په مسکو کې د ک.ج.ب د ارشیف

چلوونکی و او د افغانستان په اړه یې د ک.ج.ب راپورونه ټول کړي او بیا یې انگلستان ته په پټه پناه وړې وه، په خپل یوه اثر "ک.ج.ب په افغانستان کې وایي، چې د سید محمد گلابزوی او محمد رفیع په بیره ک.ج.ب ته خبر ورکړ، چې په افغانستان کې "غټې پېښې" کېدونکي دي. گلابزوی د ما مد او رفیع د نیروز په مستعارو نومونو د ک.ج.ب ایجنټان وو. ک.ج.ب بیا د اپریل په 26مه په دې اړه سمله لاسه مسکو ته تیلگرام واستوه او په هغه کې د شوروي سفیر الیکزاندر پوزانوف د شوروي اتحاد د کمونستي گوند پولتیبورو یا سیاسي دفتر ته ولیکل، چې "په دې کې خطر دی چې د افغانستان د خلق دموکراتیک گوند مرکزي کمیټې په هغو غړیو کې، چې لا آزاد دي ځینې [غړي] به وي، چې په افراطي کارونو لاس پورې کړي. دوی به د حکومت د خاصو ارگانونو له خوا وپارول شي، چې همدغسې وکړي. زموږ په نظر په اوسني حال کې دغسې افراطي عمل به په هېواد کې د پرمختللیو ځواکونو د ماتې لامل وگرځي." مسکو په هماغه ورځ په خپل ځواب کې د نورو څیزونو په ترڅ کې وویل، چې "دغه امکان له نظر نه غورځول کېدی نشي، چې ساواک [د ایران جاسوسي ایجنسي] به ددغه گوند نظامي څانگه په ارادي ډول د حکومت پر ضد وپاروي، چې ورته ضربه ورکړي." له دغه پارونکي شخص نه به مطلب حفیظ الله امین و، چې د خلق گوندګي د نظامي څانګې آمر او د گوند د مرکزي کمیټې غړی و او شورویان پرې شکمن وو. میدتروخین ددغو پېغامونو پر بنسټ حکم کوي، چې "لکه چې لیدل کېږي هستوګنځي [د کابل ک.ج.ب مرکز]، د سفارت او مسکو مشرانو د [افغانستان] د هېواد د وضع په اړه دغومره لږه پوهه لرله، چې په غلطه یې تشخیص کوله او ددغه امکان پر ضد زړه نازړه وو، چې کودتا به چې پرې پیل شوی و، بریالی کېدی ونه شي."⁴⁹⁾

ج.م. کورنیونکو (Kornienko) د شوروي اتحاد د
گوند د پولتېبورو علی البدل غړي هم لږ و ډېر د
میتروخین په شان فکر کاوه. هغه لا ویل، چې
"دغه کودتا د مسکو لپاره نه فکر کېدونکې ده.
دغه نه فکر کېدونکې خبر د لومړي ځل لپاره د
انګلیس د خبري اژانس رويتر له خوا راورسېد
او له هغه وروسته په کابل کې د شوروي سفارت
له خوا د ترسره شوي عمل پېغام راغی. زموږ
خاصه خدماتي ایجنسي له هغه نه پخوا تر پخوا
خبره نه وه، حتی د هغولو یانو نومونه چې په
واک شول لکه تره کی، کارمل، امین او نور
ګرومیکو او نورو شوروي مشرانو ته نااشنا وو.
هغوی یواځې د شوروي د کمونست گوند د مرکزي
کمېټې د بین المللي څانګې او ک.ج.ب ماهرانو
ته معلوم وو." کورنیونکو دا هم وایي، چې "که
مسکو د دوی [د کودتا] په نیت خبر وای، ډېره
څرګنده سپارښتنه به یې دا وای، چې ورته لاس
وانه چوي، ځکه چې د مارکسزم له نظره دغه
هېواد انقلابي شرطونه، نه لري. پر هغه سربېره
د پاچا محمد ظاهر او [محمد] داود په وخت
کې) له لویديځ سره د هغه له معاملو سره
سره (د شوروي اتحاد او افغانستان اړیکې د
دوستۍ وو.)⁵⁰"

د خلقي حکومت د پوځ سياسي آمر اقبال وزیري
هم لږ و ډېر همدغسې وایي. د هغه په وینا د
شوروي حکومت اول نه غوښتل د ثور پاڅون او د
خلقي حکومت په رسمي ډول وپېژني. پوزانوف لا
حاضر نه و له تره کی سره وویني، که څه هم هغه
اول صالح محمد پیروز او بیا گل محمد نور زوی
د همدغه مقصد لپاره د شوروي سفارت ته استولی
و. د شوروي حکومت د پوزانوف له لارې خلقي
حکومت د کودتا په درېیمه ورځ وروسته له هغه
په رسمي ډول وپېژنده، چې تره کی او امین
ورسره ومنله، چې پرچميانو ته به په حکومت کې
برابره برخه ورکوي. میتروخین د وزیري دغاه

ليکنه تاييدوي)⁵¹ .

دا چې د شوروي اتحاد حکومت نه غوښتل د ثور کودتا او خلقي حکومت سمله لاسه په رسمي ډول وپېژني، لاملونه يې څرگند وو. لومړی دا چې د هغه د لويانو په فکر افغانستان د انقلابي اوښتون لپاره تيار نه و. لا مهمه دا چې دغه کودتا د امين په دستور سرته رسېدلې وه، نه د کارمل په دستور چې هغه د "مريد" په مستعار نامه له 1957 څخه راپه دېخوا د دوی اجنت و. د توجه وړ ده، چې هم ميتروخين او هم وارنينکو د ثور پاڅون د کودتا په نامه ياد کړی، لکه چې په اول کې د شوروي په رسمي خپرونو کې هم هغه د کودتا په نامه ياد شوی دی. بله دا چې که شورويانو د ثور په کودتا کې لاس لرلای، هغه به يې په بېړه په رسمي ډول پېژندلی وای، لکه چې د ختيځې اروپا په ځينو هېوادونو کې يې همدغسې کړي و. د اقبال وزيری له اثر نه دا هم څرگنده ده، چې د شورويو حکومت سره له دې چې د خلقي حکومت يې په رسمي ډول وپېژنده، ورسره رښتینی نه و او له هماغه اول نه په دې پسې و، چې دخليانو پرځای پرچميان ونيسي. دغه ټکی د همدغه اثر د بحث غټه موضوع ده، چې وروسته به بيان شي.

د محمد داود تېروتنې

د محمد داود د ژوندانه ډېره غټه تېروتنه شايد دا وه، چې د پاچايي قانوني نظام يې په کودتا سره نسکور کړ، هغه هم په زیاته اندازه د وروچپي افسرانو په مرسته. په دغې کودتا سره هغه نورو ته وښودله، چې که وغواړي دوی هم په کودتا سره دولتي قدرت نيولی شي. له دغې کودتا وروسته و چې حفيظ الله امين په پوځ کې د افسرانو په جلب او جذب پيل وکړ، ترڅو چې په هغه باندې يې هم کودتا وکړه. بله دا چې محمد داود په خپلې کودتا سره د پرچم گوندگي ته

حيثيت قایل شو، په تیره وروسته له هغه چې پرچمي افسران او ملکي غړي يې په خپلې کابينې کې وزیران وټاکل، په داسې حال کې چې له هغو سره د هغه اېتلاف په اصل کې بې بنسټه و. دی نیشنلسټ او هغوی کمونستان او په فکري یا ايډيالوجيکي لحاظ سره مخالف وو. همدا چې محمد داود له خپلو اولو ورکړل شویو چې وېدنه مخ واړوه، نه یواځې هغوی، بلکې د خلق گوند دواړه څانگې ترېنه واوښتلې. په واقع کې د غوچپیانو له پیل نه په حکومت کې ايډيالوجيکي سیاست پرمخ بڼه.

د محمد داود بله غټه تېروتنه دا وه، چې په ولسمشري دوره کې يې د صدراعظمي دورې پر خلاف د یو څو وزیرانو نه پرته ناوړ او بې تجربې وزیران په ځان ټول کړي وو. په دې اړه يې حتی د خپلو خواخوږو شکایتونو ته هم غور ونه زیوه. د هغه د ورور محمد نعیم له خولې روایت دی، چې "اغالله ام کرو کور است." څنگه چې محمد داود په ولسمشري دوره کې په چپیانو ډډه کړې وه، دده او د پاچايي د وزیرانو ترمېنځ د گډ کار کولو فضا له مېنځه تللې وه. دغه حال په پوځ لا ډېر صدق کاوه. په پوځ کې لویو افسرانو ارزښت او درنښت له لاسه ورکړ، په تیره هغه وخت چې تر شلو نه د ډېرو برحال جنرالانو ته سمله لاسه تقاعد ورکړل شو. محمد داود د محمد هاشم میوندوال د کودتا په تور پوځ له دغسې افسرانو څرخه خالي کړ، چې په اصل کې ملتپال، وطنپال او دده طبیعي ملگري وو. کوم هغه واړه نظامي افسران، چې محمد داود د غټو ملکي او نظامي مقامونو ته هسک کړل، هغه کسان وو چې دده د صدراعظمي په وخت کې یا له هغه وروسته شوروي اتحاد ته د مسلکي لوري زده کړې لپاره استول شوي وو. دوی د قدرت سخت لېوال وو، حکومت ته به معلومه وه چې دوی یا د دوی ځینې د خلق دموکراتیک گوند غړي شوي او تر حکومت نه زیات

په خپل گوند باندي ولاړ دي. دا چې د ځينو روايتونو له مخې حکومت د گوندي لويانو له بندي کولو نه وروسته د ډبرو چپي افسرانو د بندي کولو امر هم ورکړی و، ښيي چې حکومت د هغو له گوندي کېدلو نه خبر و. حکومت ته به دا هم معلومه وه، چې له هغولسو زرو افسرانو نه، چې په شوروي اتحاد کې يې زده کړه کړې وه، يو شمېر يې د شوروي تر نفوذ لاندې تللي کمونست يا کمونست ډوله شوي وو.

د محمد داود د ناکامې بل لامل دی په خپله و، چې د ثور د کودتا په وخت کې 68 کلن او په ځان هم پښ او له ډينامزم نه لوبدلی و. لکه چې دمخه ويل شوي، زړه يې هم پوره سالم نه و، نو دی په اضطراري حال کې د حکومتي چارو په څارنه کې ډينامیک کېدلی نه شو. په دغه حال کې هم ده دغسې يو څوک خپل مرستيال وټاکه، چې دده ځای يې نيولی نه شو. دغې موضوع وزيران سره ووبشل او حيدر رسولي د ولسمشر کېدلو لپاره تخريب کاوه. په اصل کې د ولسمشر محمد داود د امنيتي وزارتونو سروالان د کار سړی نه وو، په تېره حيدر رسولي چې د ځان لپاره يې اجندا هم لرله. له بلې خوا په ملکي او نظامي څانگو کې گونديانو په ظاهر کې خپلو آمرانو په تېره رسولي ته غوره مالي کوله او په پټه يې خپل کار کاوه. نه يواځې رسولي، چې د محمد داود په شان صاف زړی مسلمان و، په خپله ولسمشر هم دغسې گوندي غوره مالانو باندي تېر وټ، نو دوی دواړو په ځينو چپي افسرانو باندي د شک په حال کې هم د هغو په لورو او غوره ماليو باندي بسنه کوله، حال دا چې چپي گونديان د خپلې ايډيالوجي له مخې په څرگند ډول يو څه او په واقع کې بل ډول وي. په عين حال کې محمد داود، چې د افغانستان د عصري پوځ مؤسس و، فکر نه کاوه چې پوځيان به دده پر ضد جگ شي. د محمد نعيم له خولې نه ويل شوي، چې "فکر نيمکنم که

اردو به رهبر خود خیانت کند. همین داود خان بود که اردو را رشد داد و از اردوی عقبمانده اردوی منظم و عصری بوجود آورد. اگر اردو به داود خان خیانت کند، دیگر این اردو به درد هیچکس و هیچ نظامی نمیخورد.⁵² "د همدغه ساده فکر له مخې به و، چې گوندي لويان د ولايت په توقيف خانه کې واچول شول، نه په کوم بل ټينگ ځای لکه په ارگ کې. مؤلف شاه زمان ستانيزی ليکي: "بعد از دستگيري تره کي و ببرک به سردار داود خان پيشهاد شده بود که زندانيان بايد در ارگ نگا هداري گردند. اما اين پيشهاد نيز پذيرفته نشد و باين اکتفا گرديد که رهبران حزب زندانی شده اند ديگر خطر کودتا رفع گرديده است."⁵³

جمهوري گارد هم چې بايد د گونديانو تر بندي کېدلو نه دمخه پياوړی شوی وای، پياوړی شوی نه و. ټاکل شوي وه، چې درې ورځې وروسته به هغه ته نورې وسلې ورسېږي. عجبه دا ده، چې د کودتاگانو او اوزې چې ډېرې وې هم ټينگې نیول شوي نه وې. حتی تر کودتا دوه یا درې شپې دمخه بي. بي. سي چې په خپل فارسي سرويس کې د افغان پوځ له خوا د کودتا خبر خپور کړی و، هم په چارواکيو اثر کړی نه و. د ملي دفاع وزير حيدر رسولي د غومره وکړه، چې د ټور په پېنځمه ز غورو قوتونو ته یو هیات واستوي. دغه هیات بهر ته د خیریت را پور راوړ او بیا نور څه ونه شول، نو د ټور کودتا ه غومره چې د کودتاچیانو د ټينگې ارادې او غوڅ عمل نتیجه وه، په هماغه اندازه د ولسمشري د امنیتي لویانو د ناوړتیا نتیجه وه.

د ټور کودتا یا د ټور انقلاب؟

خلقي لویانو د ټور په پېښې باندې د "انقلاب" نوم کېښود او هغه یې د "پرتمین او دوران جوړونکي انقلاب" په نامه بیخي ډېر یادوه، په

دې هيله، چې افغانان به يې هم په دغه نوم ومني او د دوی له حکومت نه به خوښ وي، چې دغسې غټ او بې ساری کار يې کړی دی او که کوم څوک دغه "پرتمین انقلاب" او د دوی واکمنی ته، چې هغه يې عملي کړی دی په کږه سترگه وگوري، حکومت بيا حق لري، چې هغه "انقلاب ضد" وگڼي او ويې ټکوي. په دې ډول خلقي لويانو دغسې گڼله، چې دوی ددغه "پرتمین انقلاب" په سرته رسولو سره په واقع کې د افغانانو د ژوند او مرگ حق ترلاسه کړی دی. بيا نو دوی خپل او د انقلاب مخالفان د "انقلاب ضد" په نامه ټکول لکه چې جذمي مذهبيانو خپل مخالفان د "کافر" په نامه ټکول او اوس يې هم ټکوي. په دې ډول خلقي لويانو ته د "ثور پرتمین انقلاب" د دين په شان سپېڅلی او له انتقادي نظر نه اخوا وگڼل شو، په داسې حال کې چې هغه د لاندې بحث له مخې د دولتي قدرت د گټلو په لار کې يوه سوچه نظامي کودتا وه.

د محمد داود په سروالی د ولسمشري نظام نسکورول او پرځای يې د افغانستان خلق دموکراتیک جمهوریت په پښو درول د ولس يا کارگرو او خواري کښو کار نه و، هغه يواځې د پوځ کار و. د ټول پوځ کار هم نه و. په پوځ کې د هغې وړې برخې کار و، چې ستراتيژيکي مقام يې لاره او له هغه ځای څخه يې د لوړ دولتي قدرت مرکز په بیره له کاره وايست، په يوه حساب د لسو گړيو او په بل حساب د څلورويشت گړيو په بهير کې يې حکومت يا په دقيق ډول د حکومت د سروالی مقام د بيخي ډېرو افغانانو په وژلو سره ترلاسه کړ. د پوځ دغه وړه برخه د څرخي پله څلورمه زغروره قوه، د پيښور زغروري قوې لخوا، د قرغې فرقې د ټانک کنيک او د هوايي قوتونو غټه برخه وه. په دې ډول دغه کودتايي عمل د هغو نظاميانو کار و، چې تر نورو ډېر په پېچلو او پرمختللو تخنيکي وسلو سمبال وو. د

افغانستان د ټول پوځ نظامي سرتېرو او افسرانو څخه شاید څه باندې دوه زرو يې په کودتا کې برخه اخيستي وي. په دوی کې هم ځینو له وېرې نه برخه اخيستي وه. په کابل او ټول ملک کې د پوځ ستره برخه د برحال حکومت پر خوا او د کودتا کوونکیو پر ضد وه، خو پېښې په دغسې چټکۍ سره روانې شوې او نتیجه دغومره زړ د کودتاجیانو لاس ته ورغله، چې هغوی ټول د ولسمشر محمد داود له مرګ نه وروسته له بشپړ شوي عمل سره مخامخ شول.

په عنعنوي ډول انقلاب هغه تغیر ته ویل کېده، چې د حکومت په ترکیب کې پېښېده او حتمي نه وه چې هغه به له تشدد سره ملګری وي. څه وخت چې په حکومت کې به یو وزیر د بل وزیر پر ځا ټاکل کېده، خلکو به هغه ته انقلاب وایه، خو له 1978 نه وروسته د انقلاب مفهوم تغیر وکړ، "خلکو ته دغه کال د یوه نوي انقلاب پیل، له تېرې سره څرګنده پرېکړه وه، چې د زور په استعمال سره به ترسره شوی وي او د اجتماعي، سیاسي او اقتصادي اساسي او ښتون لپاره نامحدود امکانات برابر کړي او خلک هم داسې وګڼي، چې دغه نوې حادثه له ملي پولو نه اوږي او عمومي او عالمي خاصه لري."⁵⁴ وروسته انقلاب په دغه مفهوم سره وپېژندل شو، چې د یوې ټولني زیاتره غړي په خپل شعوري عمل سره مسلط نظام په خپله ګټه رنګ کړي او پرځای یې تر هغه لاسه نظام په پښو ودروي. په دې اړه د شلمې پېړۍ نوميالی انقلابي لېښن وایي، چې "ددې لپاره چې انقلاب پېښ شي، د استثمار شویو او ستم خپلو پرګنو لپاره کافي نه ده، چې په زرې لارې باندې د ژوند کولو ناممکنې درک کړي او اوښتون و غواړي، ددې لپاره چې انقلاب پېښ شي اساسي ده، چې استثمار کوونکي په زړه ژوند او حاکمیت ونه شي کولی. یواځې هغه وخت، چې (لاندې طبقې) ونه غواړي په زړه لار ژوند وکړي، (پورتني

طبقې) و نه شي کولی په زړه لار حاکمیت ته دوام ورکړي، انقلاب بريالی کېدلی شي. " لېنن دا هم وایي، چې "انقلاب په ټول ملک کې له عمومي بحران نه پرته (چې استثمار کوونکي او استثمار شوي دواړه مثاثر کړي) امکان نه لري. له دې نه داسې نتیجه اخیستل کېږي، چې ددې لپاره چې انقلاب پېښ شي، اساسي ده چې لومړی د کارگرو اکثریت (یا لږ تر لږه د طبقه ییز شعور خاوند، په سیاسي لحاظ فعال او سوچمن کارگران (پوره درک کړي، چې انقلاب ضروري دی او دوی دې ته تیار دي، چې د هغه لپاره ځانونه قربان کړي. دویمه دا چې حاکمې طبقې په دغسې حکومتې بحران کې لټارې وي، چې حتی تر ټولو بېرته پاتې کارگران هم په سیاست کې کشوي... حکومت ناتوانه کوي او د انقلاب کوونکیو لپاره ممکنه کوي، چې هغه په چټکۍ سره نسکور کړي." ⁵⁵⁾

ددغه تعریف له مخې په کابل کې نه د شور پېښه او نه د روسیې په پتروگراد کې د 1917 کال د اکتوبر پېښه انقلاب کېدی شي، دواړه په واقع کې کودتاګانې دي.

د روسیې انقلاب د همدغه کال په فبرورۍ کې پېښ شوی و، چې په هغه سره په داسې حال کې چې روسیه په لومړي نړېوال لوی جنګ کې له ماتې سره مخامخ شوې وه، امپراتور نیکولای د عمومي په تېره د عسکرو په تقاضا سره ګوښه کېدلو ته اړ شو او د کرنسکي په صدراعظمۍ یو غېږ خانداني موقتي حکومت مېنځ ته راغی او د نوي سیاسي نظم د جوړښت په اړه د سیاسي ګوندونو تر مېنځ کوښښونه جاري شول، خو د کرنسکي غټه تېروتنه د پوځ او بولشویکي ګوند په مخالفت دا وه، چې جنګ ته یې لا هم دوام ورکړ. په نتیجه کې سیاسي فضا کرکېچنه او په ګوندونو کې قدرت ته د رسېدلو هڅه پیاوړې شوه. "د موقتي حکومت پلویان دموکراتیکي عملیې ته ژمن وو او په دې ډول د دوی په مخ کې پارلماني کړنلارې او

قانوني مقرري د لاري خنډونه وو. د مساوات غوښتونكيو مشران په تيره په هغو كې بولشويكان په اوله درجه متعهد وو، چې د (خلقو) په نامه په هرې لارې سره چې كېدې شي، قدرت ترلاسه كړي." په دغه حال كې د نومبر په اوومه (د پخواني جنترې له مخې د اكتوبر په 25مه) "سرتېرو د مركز ستراتيجيكي ځايونه ونيول. د اتم نومبر د سبا په اولو ساعتونو كې د پتروگراد د چوني شوروي پلويو سرتېرو، د كرون ستاد سمندري عسكرو او د كارگرو سرو ساتونكيو په قصر باندې حمله وكړه، چې د نظامي ښوونځيو ځوانانو او حتى د ښځو يو ټولي يې په ضعيف ډول دفاع كوله او د موقتي حكومت وزيران بندي كړل. په خپله كرنسكي يو څو ساعت دمخه تر هغه تښتېدلي و. د شوروي حكومت په پتروگراد او روسيې كې جوړ شو." "په دې ډول دوى د 1917 كال په اكتوبر كې نږدې په يوې سپينې كودتا كې په دغه كار بريالي شول."⁵⁵

آيا په افغانستان كې هغسې، چې لېنن د انقلاب لپاره شرايط ښودلي، د 1357 كال په ثور كې وضع هغسې وه؟ نه گرد سره نه وه. په دغو پيښو كې لكه څنگه چې وليدل شول، يواځې په كابل كې د پوځ وړې برخې برخه اخيستي وه او غټې برخې يې له كودتا سره مخالفت وكړ. نور خلك خو څه كوي، چې پرې خبر نه وو، گوندي لويان هم پرې خبر نه وو. د گوند د پرچمي اړخ غړيو لا له يو څو تنو نه پرته په سر كې ورسره مخالفت وكړ. له غېر نظامي گونديانو نه يواځې امين او يو څو تنه ارتباطي غړي خبر وو او بس.

گونديان ادعا كوي، چې كومو هغو افسرانو، چې په دغو پيښو كې گډون كړى وو، د بزگرو، كارگرو او په عمومي ډول د خواريكښو زامن وو او دوى د هغو هيلې واقعي كولې. دا د شعور يا ويښتيا موضوع ده. ددغې ادعا مانا دا كېږي، چې د افغانستان خواريكښان له خپل بدحال نه خبر،

تربنه بېزار او د هغه د اوښتون په لټه کې وو، خو په خپله يې د اوښتون راوستلو توان نه لاره او د دوی رښتيني زامن يانې دغه افسران چې د خلق گوند په خلقي مفهومونو او ارزښتونو مجهر کړي وو، د دوی په استازيتوب پاڅيدل، هغه نظام يې ړنگ کړ، چې د دوی په تاوان او د فيودالو او پانگه ورو په گټه وو.

د افغانستان د خواریکښو په برخه کې دغومره ويل کافي دي، چې کارگر پکې بېخي لږ وو او د هغو ډېر شمېر دولتي کارگران او لږ يې د خصوصي صنعتونو کارگران وو. دوی ټول هغسې کارگران نه وو، چې د نولسمې پېړۍ په سر کې په لويديځې صنعتي اروپا کې وو. په فرانسې کې په دغه وخت کې دغسې کارگرو د لږې اجورې په برابر کې په شپه او ورځ کې تر دولسو ساعتونو نه ډېر کار کاوه. د مارکس په تعبير هغوی د خپلو غړيو قوه يواځې د ژوند کولو لپاره لرله او هغه يې د صنعتونو په خاوندانو خرڅوله، نو د افغانستان د کارگرو وضع د هغه وخت د اروپا د کارگرو له وضع نه غټ توپير لاره. افغانستان په اصل کې يو زراعتي هېواد او د ځمکه والو غټه برخه واړه ځمکه وال وو. لوی ځمکه وال هم په هرات، فراه، ميمنې او مزار کې وو، خو نه په ډېر شمېر. په ټول ملک کې يواځې يو څو تنو ځمکه والو که د زرگو نو جريبو هغسې ځمکې لرلې، چې په روانو اوبو سره خړوبېدلې. د وړو ځمکه والو ترڅنگ زراعتي اجاره گر، بې ځمکې بزگر، زراعتي کارگر د ټولني ستره برخه وه. د دوی په اړه ددغه څيز په نظر کې نيول مهم دي، چې له ځمکه والو سره د دوی اړیکې د پېړيو پېړيو د عرف او رواج له مخې داسې منظم شوې وې، چې د دوی برخه د ځمکې د ماهيت په تناسب يا نيمايي، يا دويمه يا درېيمه يا څلورمه يا پينځمه وه او د حکومتي مالياتو تاديه د ځمکه والو په غاړه وه. په کندوز کې لا د ځمکې د اجاره گرو عايدونه د

حکومتي اوسط مامور له قانوني عايد نه ډبر وو. د ځمکې د اجاره گرو عايدونه په عمومي ډول تر نورو ډبر وو. هغومره چې دوی خواري کوله، په هماغه تناسب يې حاصل ترلاسه کاوه. يواځې د هغو بزگرو وضع خرابه وه، چې بزگري ورته نه پيدا کېدله. دغسې کسان به لويو ښارونو په تېره د کابل شاوخوا کې په صنعتي اجوره کارو تبديليدل. په دې حساب ځمکو ته منسوب بزگران په يو څه استثني سره د زراعتي لير و ډبر شتمنيو په لرلو سره د مارکسستي اصطلاح له مخې د وړو بورژواگانو په ډله کې شمېرېدلی شول. داسې شواهد هېڅ نه شته، چې وښيي چې دوی به په کليو او بانډو کې صنعتي يا طبقه ييز شعور پيدا کړی وي، چې له ځمکه والو نه يې بېل يا له هغو سره متضاد کړي. همدا لامل دی، چې دوی هېڅ وخت د صنعتي روحيې له مخې د ځمکه والو په برابر کې په گډه عمل نه دی کړی. په معاصر افغانستان کې په تېره د امير عبدالرحمن په دوره کې د مرکزي حکومت له پياوړي کېدلو نه وروسته هغومره، چې دوی حکومتي مامورانو ټکولي ځمکه والو په هغه اندول ټکولي نه دي. ځمکه والو د هغو د ټکولو لپاره نه حقوقي دليلونه او نه عملي امکان لاره، نو عجب به نه ده چې دوی له ځمکه والو او روحانيانو سره په گډه يو وخت بل وخت د حکومتي نادودو په مقابل کې پاڅېدلي وي. دوی هېڅ وخت د مجردو مفهومونو لکه نظام، صنف، طبقې او طبقه ييز جنگ او داسې نورو په فکر نه وو. د معاصر افغانستان د سياسي تاريخ تر ټولو مهم اړخ له حکومت سره د نورو ډلو په تېره د ځمکه والو ټکر او دننه په واکمنې کورنۍ او په حکومت کې د اعلي واک په سر د فردونو، کورنيو او ډلو ترمنځ جگړې وې. له دغې شرح نه جوته ده، چې دغه کودتايي نظاميان د خواريکښو د فکري او عملي ليکې استازي نه شي کېدای.

د کودتاجيانو بله ادعا هم سمه نه ده، چې ويل يې نظامي پاڅون کونکي د افغانستان د خواریکښو او بېوزلو زامن دي. په دغه حکم کې دغه مفهوم پروت دی، چې کوم هغه څه چې نظامي کودتاجيانو وکړه، د خواریکښو پلرونو د فکر او هیلو له مخې يې وکړل، خو دا د واقعیت پر خلاف دي. نظامي گونديان ټول تعلیم کړی وو او د دوی د زده کړې موده لږ تر لږه شپاړس کاله وه. په افغانستان کې زده کړه که څه هم وړیا او عمومي وه، د خواریکښو او بې وزلو زامنو لپاره په عمل کې ممکنه نه وه، چې د غومره اوږده موده په زده کړه کې تېره کړي. په دې برخه کې د لیکونکي د زده کړې تجربه ده، چې تر دولسم ټولګي پورې يې په سلګونو هم ټولګيان له لاسه ورکړي دي، ځکه چې هغوی په اقتصادي لحاظ تر دولسم ټولګي پورې درس ويلی نه شو. يواځې هغو هلکانو زده کړه کولای شوه، چې پلرونو يې د هغو کار ته اړتيا نه لرله. نظامي او نور گونديان په تېره پرچميان نژدې ټول د لویو يا وړو بورژواگانو، ځمکه والو، بيوروکراتانو، پانګه ورو، خانداني غړيو او داسې نورو ډلو کې راځي. په دغه ډول دغه نظامي تعلیم کړي د عايدو، سلقې، نړۍ ليد او په يوه کلمه د شخصیت له مخې له عادي وګړيو نه متفاوت او حتی ورسره مخالف وو. د عصري تعلیم کړو افغانانو په توګه دوی په دغسې کسب اخته وو، چې سروکار يې له تخنيک، قدرت او دولت سره وو. هغوی چې په گوند کې منظم شوي او له کمونستي مفهومانو سره اشنا شوي وو، متعهد شوي وو چې د خپل گوند په دستور دولتي واک په يوه ګړندي غېر قانوني عمل سره ترلاسه کړي. دوی په دغسې ايډيالوجي کې نغښتي وو، چې د افغانستان د وضع او د افغانانو د ذهن محصول نه، بلکې له باندې په تېره له شوروي اتحاد نه راوړل شوي وه. په دغه حساب دغه تعلیم کړي ځوانان له خپل ولس نه بېګانه

شوي وو، خو څنگه چې ددغې بېگانه ايډيالوجي اساسي ټکي د قدرت ترلاسه کول او دوی په خپله هم د هغه شوقيان وو، دوی په هغې ټينگ ودر بدل، بې له دې چې د خپل هېواد مشخص واقعیتونه په نظر کې ولري.

له بده مرغه په افغانستان کې نظامي او سياسي قدرت هر وخت سره تړلي او نظاميان د سياست شوقيان وو. له 1956 نه وروسته، چې پوځ په نويو وسلو سمبال او عصري شو او زیاتره افسرانو د شوروي اتحاد په گډون په باندنيو ملکونو کې هم زده کړې وکړې، د نظاميانو حيثيت دننه په وطن کې تر پخوا لا لوړ شو. نظامي ډگر د حکومتي کېدلو او د واکمن کېدلو لپاره تر پخوا لا مهم شو. افغانستان، چې د خپل خلکو په تناسب لوی پوځ او افسران لرلي، هر وخت يې مستعد ځوانان جلب کړي دي. هغومره، چې دغه هېواد د سړي په سر ډبرې وسلې لرلي، په هماغه اندول يې تر هر ملک نه ډېر افسران لرلي دي. په دې ډول په معاصر افغانستان کې نظامي افسرانو په عمومي ډول او د خلقي کودتايي نظاميانو په خاص ډول د هېواد په سياست باندې ډېر اثر کړی دی، خو په سياست باندې د دوی اثر د خواریکشو افغانانو په تاوان تمام شوی دی. په دې اړه د يو څو بېلگويادو نه کوم، که څه هم هغه به مو له اصلي مطلب نه يو څه ليرې کړي.

د محمد داود د صدراعظمي په وخت کې پخوا له دې چې په کال 1955 کې لويه جرگه وبلل شي او حکومت له شوروي اتحاد نه د وسلو پېرودلو ملاتړ ترلاسه کړي، د پنځوسو يا شپېتو لوړ رتبه نظامي افسرانو په گډون يوه نظامي شورا جوړه شوې وه. محمد داود هغې ته څرگنده کړه، چې لويديځ هېوادونه نه غواړي په افغانستان باندې وسله خرڅه کړي او امريکا لا غواړي، چې ددغې معاملې په بدل کې په افغانستان کې هوايي هډې ولري،

په داسې حال کې چې د شوروي حکومت هم افغانستان ته وسله ورکوي او هم زموږ د ناپېيلتوب د دريځ درناوی کوي، نو موږ بايد له شوروي اتحاد نه و سله ترلاسه کړو. هلته دا هم وويل شول، چې لويديځ د پاکستان ننگه کوي او ورته وسله ورکوي او پاکستان خود پښتونستان د کشالي په سر د افغانستان لپاره خطر دی. شورا په اتفاق سره د محمد داود نظر ومانه، يواځې جنرال اسدالله ساپي د ملي دفاع وزارت د محاکمو رييس ورسره مخالفت وکړ، په دغه دليل، چې افغانستان تراوسه پورې د ناپېيلتوب په حال کې ځان په مېړانه ساتلی او اوس نه ښايي خپل هېواد د روسانو غېږې ته وغورزوو. تاريخ پوه او نامتو ديپلومات نجيب الله توروایانا او د پوهنې پخوانی وزير او نامتو عالم فيض محمد ذکر يا او داسې هم عبدالروف د ملي بانک سروال له همدغې موضع سره د مخالفت له امله افغانستان پرېښود. په دې ډول د افغانستان د کشالو سرچينه د همدغو نظاميانو دغه فيصله شمېرل کېږي. دوی په دې نه پوهېدل يا نه غوښتل په دې پوه شي، چې همدغه شوروي اتحاد د ختيځې اروپا له هېوادونو سره څومره زورواکي کوله. دوی په دې هم نه پوهېدل، چې د نړېوال ساره جنگ په حال کې، چې شوروي اتحاد له افغانستان سره مرسته کوله، په واقع کې يې له خپل ځان سره کوله. شوروي لويان په سر کې يې خروشچف او بولگانين په دې پوهېدل، چې که افغانستان د امريکې په کامپ کې ودرېد، دوی به بيا مجبور وي په خپلو اسيایي جمهوريتونو کې د غومره ډېر نظامي تاسيسات ولري، چې لگښت به يې له هغه لگښت نه بيخي زيات وي، چې په افغانستان کې يې کوي. دغه نظاميان دېته هم ملتفت نه وو، چې د پاکستان له خوا افغانستان ته کوم اساسي خطر متوجه و؟ دوی دېته هم پام ونه کړ، چې افغانستان او پاکستان سره دغومره ډېر اړيکې

لري، چې په نړۍ كې به يې بل دوه گاونډي هېوادونه سره ونه لري. كه افغانستان هر وخت د ډيورنډ د كرښې له خوا پښتو او بلوڅو سره د عنعنوي خپلوۍ رينسې ټينگې او په رښتينې ډول وساتي، په پاكستان باندې به يې لاس بر وي.

د افغان نظامي افسرانو بل مثال هغه خلقي افسران دي، چې په خپلو گوندي لويانو باندې يې فشار راوړ، چې بايد د محمد داود د ولمششري نظام رنگ شي. دغه افسران له دغه درك نه عاجز وو، چې كومه هغه سياسي تشيا چې د حكومت په نسكورېدلو سره مينځ ته راشي، د دوى گوند به يې ډكه نه كړاى شي. دغو نظاميانو چې د خپلې ايډيالوجۍ له مخې هغه نظام نسكور كړ، پرېمانه وينې يې تويې كړې، چې خپل نظام د هغه پرځاى پر پښو ودروي. ددغو نظامي افسرانو وروستى مثال لا هم ورا نونكى ثابت شو. د شورويانو په يرغل سره، چې ددغو "انقلابي" افسرانو حكومت يې له مينځه يووړ، دوى وظيفه لرله، چې د خپلو خواريكښو "پلرونو"، وطن، ازادى، ناموس او خپلواكۍ په خاطر د يرغل دفع وكړي. دوى په اصل كې د همدغه مقصد لپاره د همدغه غريب ولس په بې سو روزل شوي وو، خو له جمهوري گارد او يو څو نورو پرتو دغه "انقلابيان" د خپلو "پلرونو" په وژلو كې د يرغلگرو مرستندويان شول. له دوى نه ډېرو او ورسره ډېرو غير نظامي خلقيانو وويل، چې حفيظ الله امين به داسې څه كړي وي، چې شوروي اتحاد يې حكومت ورنسكور كړ. حقيقت دا دى، چې څومره دغه انقلابي افسران له خپل ولس نه بېگانه شوي او د يوې بېگانه ايډيالوجۍ تر اثر لاندې د پرديو د مقصد لپاره استخدام شوي وو، د افغانستان په اوږده تاريخ كې نور افسران هېڅ وخت دغسې نه وو شوي. د همدغه حقيقت له مخې و، چې د كابل وطنپالو ښځو دغو افسرانو ته د "مېرمن منصبدار" خطاب كاوه.

په پاى كې دلته به ددغو انقلابيانو نظر هم

را وړل شي. دوی خپل "انقلاب" په دغه دلیل سم
شود، چې "فیودالزم، پانگه وري، کمپرادوري او
روحانیت" افغان خواریکشان زبېشلي او د
ژوندانه له نعمتونو نه بې برخې کړي دي. د
دوی په فکر ددغې بې عدالتی چاره له انقلابي عمل
نه پرته په بل ډول نه کېږي او دوی د همدغه
مقصد لپاره "انقلاب" وکړ.

اول خو د افغانستان اجتماعي وضع دغسې نه
ده، چې دغو "انقلابیانو" تشخیص کړي ده او په
هغې لارې، چې دوی لارل د هغې چاره هم ونه شوه.
پر هغه سربیره خلقي او وروسته په پرچمي دوره
کې د غومره خلقي پاڅونونه، چې په افغانستان کې
و شول، په بل هېڅ وخت په د غومره وخت کې نه و
شوي. ددغو "انقلابیانو" اساسي تېروتنه دا ده،
چې دوی د مارکس او لېنن انقلابي نسخه، چې د
یوې ارو پایي صنعتي ټولني لپاره ایستلی شوي
وه، دوی په افغانستان غوندي زراعتي هېواد کې
خپل سرمشق وگرځوله. د مارکس نظر دا و، چې په
یوه صنعتي هېواد کې د پانگه والی په انکشاف
سره به کارگران، چې شمېر به یې وار په وار
ډېرېږي او غریب کېږي، د پانگه والی د زبې ښاک
له امله به تر دې حده پورې انقلابي کېږي، چې
یوه ورځ به په خپل انقلابي عمل سره د پانگه
والی نظام ړنګوي او پرځای به یې تر هغه لاسه
سوشلستي نظام په پښو دروي، خو د صنعتي
هېوادونو په کارګرو کې تر نن ورځې پورې دغه
میل د غومره ضعیف دی، چې په اصل کې د توجه وړ
نه دی. پرځای یې دغه میل عالمي شوی، چې د
پانگه والی نظام د ننه سمونونه وشي، د کارګرو
د کار موده لنډه شي، اجوره یې ډېره شي او
داسې نور... د همدغه عالمي میل له امله د
مارکس د نظر له مخې تراوسه د نړۍ په هېڅ
صنعتي هېواد کې انقلاب پېښ شوی نه دی. انقلاب
په روسیې کې وشو خو هغه په کال 1917 کې د
فبروري په میاشت کې و، چې غټ عامل یې لومړی

نړېوال جنګ و، چې روسيې پکې ماتې خوړلې وه او سرتېرو يې د ځمکو په تمه له جنګ کولو نه ډډه کوله. اته میاشتي وروسته له هغه لکه چې دمخه ویدل شوي، په داسې حال کې چې نوی حکومت هم د پخوا په شان جنګ ته دوام ورکاوه او سرتېرو يې جنګ نه غوښته، یو شمېر کارګرو او سرتېرو د پتروګراد په مرکزي ښار کې دغه موقتي حکومت په کودتا سره نسکور کړ او بولشویکان واک ته ورسېدل، خو روسیه په دغه وخت کې ډېره لږه صنعتي وه. د اروپا د صنعتي هیوادونو په شان صنعتي نه وه، یو ډېر پراخ زراعتي او د بزګرو هیواد و.

په هر حال، بولشویکانو د روسيې په فبروري انقلاب کې رول نه دی ادا کړی، د اکتوبر په کودتا کې يې د لږښو او تراتسکي په مشرۍ غوڅ رول لرلی، خو په دغه وخت کې دوی مخکښان وو، نه بزګران. بولشویکانو د ځمکې په تمه بزګران خپل ملګري کړل، په داسې حال کې چې بزګران د مارکس په نظر غیر انقلابي او د برحال نظام علاقمند ګڼل کېدل. دا څرکه چې بزګران د کارګرو پرخلاف لږ و ډېر د شتو خاوندان وو، نو د مارکس دغه نظر چې د کارګرې طبقې ازادول په خپله د کارګرو کار دی، د روسيې په انقلاب کې صدق نه کوي. له همدې امله و، چې په روسیه کې له انقلاب نه وروسته کمونستي یا بلشویکي ګوند حاکم شو، نه کارګران. له هغه وروسته، چې په زراعتي هیوادونو کې د چین په ګډون انقلابونه وشول په هغو کې هم د مارکس نظر شاته و غورزول شو.

د افغانستان د 1357 کال د ثور میاشتې په پېښو کې نه کارګرو او نه بزګرو رول لاره. په دغو پېښو کې لکه چې ولیدل شول، نظامیان مخکښان او ګونديان شاګښان او لویان يې بنديان وو. هغه نظامیان هم ګونديان وو، خو هغوی د ګونديانو په نامه نه، بلکې د نظامیانو په

توگه مخکښان شول. په داسې حال کې، چې له یو څو گوندیانو نه پرته نور ټول گوندیان له پاڅون نه خبر نه وو. کارگران، چې ډېر لږ او بزگران چې ښه ډېر وو، د پاڅون په قصه کې هم نه وو. لکه چې دمخه وویل شول، په دغو پېښو کې د نظامیانو رول غوڅوونکی ثابت شو او حکومت په اولو ورځو کې څرگنده کړه، چې "مور انقلاب کړی دی او مور یې ساتو." له "مور" نه مطلب همدغه نظامیان وو. حکومت دغه وینا په واقع د همدغو افسرانو په ډاډینې ورکړه، نه د خلکو په ډاډینې، که څه هم په خپلو تبلیغونو کې یې د هغو نوم ډېر یاداوه. حکومت دغو "انقلابي" افسرانو ته بیا امتیازونه وماندل، یو شمېر یې په ملکي ساحو کې لوړو مقامونو ته هسک کړل، لکه وزیران او د گوند د مرکزي کمیټې غړي او نور یې په پوځ او څارندوی کې د لوړو افسرانو پرځای کېنول او د ټولو افسرانو معاش یې په سلو کې سل زیات کړ. په داسې حال کې، چې دوی په عمومي ډول د تخنیکي او ماشیني چارو واړه افسران او په دولتي چارو کې بې تجربې او ناوړ کسان وو. په حکومت کې د نظامیانو اهمیت تر دې حده ډېر شو، چې حفیظ الله امین د هغو لا خوښ ساتلو لپاره یوه نوې تیوري وایستله او هغه یې نور محمد تره کي ته منسوبه کړه. "در افغانستان امکان ان است که از کوتاه ترین راه قدرت سیاسی بدست خلق برسد و آن راه کلاسیک که باید نیروهای مولده مراحل مختلف خود را پیموده و باز جامعه مبتثنی بر سوشلزم علمی را بنیان نهد مدت طولانی یی را ایجاب میناید. پس کوتاه نمودن این مدت طولانی چنان صورت گرفته میتواند که در قوای مسلح افغانستان کار وسیع و عمیقی انجام پذیرد." امین دغه مطلب د ځان له خوا په دغه ډول بیان کړ: "لینن مرکز قوت اجتماعی را در پرولتاریای روسیه یافت. رهبر کبیر ما نور محمد تره کی مرکز قوت جامعه مارا

در قوای مسلح افغانستان درک کرد و با در دست داشتن مشعل دوران ساز پرولتاریا این قوت را تنویر کرد.⁽⁵⁶⁾

په اصل کې د همدغه نظر پر بنسټ، و چې هغه ويلي و، چې: لومړی باید اردو تر خلقي رهبري لاندې راولو او بیا سیاسي قدرت ونیسو.⁽⁵⁷⁾ څنگه چې په افغانستان کې د کارګرو او بزګرو انقلابي شعور صفر و، نظامیان یواځیني کسان وو، چې "انقلاب" یې کولی، یانې برحال نظام یې نسکورولی شو، نو خلقي ګوندیانو هغوی په انقلابي مفهومونو مجهز او په ګوند کې تنظیم کړل او هغو هم د خلکو په نامه ورته دولتي واک ونيوه.

په دې ډول کوم هغه رول، چې مارکس کارګرو ته، لېنن کمونستانو ته، چې ګوارا شریکیانو ته او ماوتسي دو ګ بزرګو ته اختصاص کړی و، امین پوځیانو ته اختصاص کړ، ځکه چې د هغه په اند په پرمختایي هېوادونو کې یواځې پوځیان انقلاب کولی شي، خو ددغې تیوري ژور او خطرناک نا سموالی اول د سرطان په کودتا او بیا د ثور په کودتا سره ښکاره شو. په دې ډول، چې په وروستی کودتا سره بېخي ډېر افغانان ووژل شول او ټولنه سخته کرکېچنه او د پرمختګ له کاروان نه ډېره وروسته پاتې شوه. د همدغسې تجربو پر بنسټ ده، چې په پرمختللیو هېوادونو کې پوځیان د قانون له مخې له سیاست کولو نه منع شوي او مؤظف دي، یواځې خپله درنه او سپېڅلې دنده ترسره کړي، چې هغه د هېواد او د هغه نظام او اساسي قانون ساتنه ده، چې د خلکو او د دوی په ګډ انتخاب سره به رامېنځ ته شوي وي.

دويم څپرکی

د افغانستان لومړنی ایډیالوجیکي حکومت

د ثور کودتا د افغانستان په تاریخ کې یو نوی فصل پرانیست. په هغې سره دغسې افغانان په واک شول، چې زیاتره یې ځوانان او د عصري زده کړې خاوندان وو. په عمومي ډول دوی بېلو قومونو ته منسوب د کلیو خلک وو، نه د یوې کورنۍ غړي لکه پخوا چې وو. ځانونه یې د کمونزم په پری سره تړل شوي او پیاوړي گڼل او ادعا یې کوله، چې خواریکشو خلکو ته یې د خدمت لپاره ملا تړلې ده. دوی د افغانستان ټول پخواني حکومتونه د واکمنې طبقې یانې د واکمنې کورنۍ، پانگه ورو، فیودالو او روحانیانو په خدمت کې گڼل او خپل نظام یې "خلقي" باله، چې هغه به یواځې د دوی له خوا د افغانستان خلق دموکراتیک گوند په دستور چلول کېږي. دوی په دې ډول د خپلې ایډیالوجی له مخې دغسې حکومتي نظام تنظیم کړ، چې قدرت یې د خپل گوند له لارې ځانونو ته ځانگړی کړ، نورو افغانانو ته یې پکې برخه ورنکړه، خو هغوی یې د هغه مطلق اطاعت ته مکلف وبلل، نو دغه حکومت افغانانو ته مشروعیت پیدا نه کړ. په داسې حال کې چې قدرت دوی په کودتا سره نیولی و او په خپله د اسلام مخالف گڼل کېدل او په حکومتي چارو کې یې تجربه هم نه لرله، په وطن کې یوه زوروره کړکېچنه دوره پیل شوه، چې د هغې له امله په ټولني کې پاڅونونه او په حکومتي پاسنیو کړیو کې مرگي ټکرونه وشول. په دغه او څو نورو

فصلونو کې به گوندي او حکومتي جوړښتونه او په وروستيو کې به پېښې شرح شي.

خلقيانو وروسته له هغه په حکومت کولو پيل وکړ، چې گوندي لويان د ثور په اومه د مازيگر په شپږو بجو افغانستان راډيو ته ورسول شول او حفيظ الله امين د خپلو ملگريو په سلا د حکومت کولو چارې په لاس کې نيولې، که څه هم د جمهوري نظام ولسمشر محمد داود په ارگ کې ژوندی و، خو د کودتاچيانو له خوا محاصره و او له حکومتي ارگانونو سره يې رابطه شلیدلې وه. تر دغه وخته پورې دوه دېرش کلن محمد اسلم وطنجار د ځمکنيو ځواکونو لوی قومندان د کودتا چارې پرمخ بيولې، چې شرح يې په تېرو پاڼو کې شوې ده. سره له دې هم لکه چې دمخه ويل شوي دي، گوندي لويانو حکومت له راډيو نه د افغانستان د نظامي شورا په نامه اعلام کړ، نه د خپل گوند په نامه.

په دغه وخت کې دوی په خپل بریا باور نه درلود، نو دوی له امين، وطنجار او خيال محمد کټوازي نه پرته د هوايي قوتونو مرکز (محل چنار) ته لاړل، چې که وضع سرچپه شوه، په الوتکې کې کوم خوندي ځای ته لاړ شي. له دغه وخت نه تر هغو چې حکومت د گوند په نامه اعلام شو، امين په حېرانونکې نه ستړتيا سره د پوځ په تنظيمولو، د قومندانانو په ټاکلو او د امنيت په خوندي کولو کې تېر کړل. پخوانی نظام يې له کار نه وايست او د خپل حکومت د واکمن کولو لپاره يې ډگر هوار کړ. امين د زيات و کم يوې او نې په بهير کې په شپه او ورځ کې يو ساعت خوب او درويشت ساعته کار کاوه. دی په دغه وخت کې 49 کلن او په ځان روغ تکړه و. د هېڅ څيز له خوړلو نه يې ډډه نه کوله، گندنه او شنيلې يې ډېر خوښېده. له دغسې تکړه او روغ ځان سره زړورتيا او د نوښت گرې فکر و، چې هغه يې په گوندي لويانو کې بېجوړې کړی و. که د

خلق گوند په دغه حساس وخت کې امین نه لرلای، واکمن کېدل یې په شک کې و. هغسې، چې غلام حیدر رسولی د پخواني نظام په نسکورېدلو کې غټ رول ولوباوه، داسې هم امین د نوي خلقي نظام په واکمن کېدلو کې غټ رول ولوباوه.

په هر حال، په دغسې حال کې چې نه بهروني او نه دنني وضع ددغسې گوند د واکمن کېدلو لپاره برابره وه، گوندیانو او په سر کې یې امین په افغانستان کې د یوه پوره نوي طرز د رجیم په واکمن کولو پیل وکړ.

د ثور د میاشتي په لسمه د یکشنبې په ورځ د خلق دموکراتیک گوند لویان رادمخه شول او د نظامي شورا پرځای یې په گوندي حکومت کولو په څرگند ډول پیل وکړ. دلته به اول ددغه گوند او ورپسې د نوي حکومت په اړه خبرې وشي.

د افغانستان خلق دموکراتیک گوند

پرچمیان او خلقیان د افغانستان خلق دموکراتیک گوند ته منسوب وو، چې د 1343 د مرغومي په یوولسمه (جنوري 1965_1) د کابل ښار په شېر شاه مېنه کې د نور محمد تره کې په کور کې د یو شمېر افغانانو له خوا تاسیس شوی¹¹. دغه گوند د مارکس او لینن د فکرونو پر بنسټ تنظیم شوی او کمونستي و. دغه څه د دوی د لویانو له ویناوو نه پوره څرگند دی. د گوند عمومي منشي نور محمد تره کې، د شوروي اتحاد د کمونست عمومي منشي لیونید بریژنیف ته په کال 1970 یې د اکتوبر په لومړۍ ورځ په یوه لیک کې څرگنده کړې وه، چې "د افغانستان خلق دموکراتیک گوند له پیل نه په افغانستان کې د مارکسزم-لیننزم فکرونه خپرول." په لیک کې یې دا هم تېرته غوښتي وو، چې "هیله کوم چې تاسې به د افغانستان خلق دموکراتیک گوند ته پاملرنه وکړئ، چې په مارکسزم-لیننزم باندې

ولار دی او د امپیریلزم او ارتجاع پرضد جگړه کوي.² تره کی چې د هرات د پاڅون په وخت کې یوه شپه مسکو ته په پټه تلمی و، هلته یې د شوروي اتحاد له گوندي او حکومتی لویانو سره ژمنه کړې وه، چې "مور به هېڅکله هغومره چې تاسو ته نزدې یو بل چاته نزدې نه شو. مور له لینن نه زده کړه کړې ده او لا هم ترېنه زده کوو."³ ببرک کارمل د ثور له کودتا نه دوه میاشتې وروسته په کابل کې د شوروي سفیر الیکزاندر پوزانوف او څو نورو شورویانو ته په داسې حال کې، چې تره کی او امین هم هلته حاضر وو، شکایت وکړ، چې "زه په گوند او حکومت کې له تره کی نه وروسته دویم مقام لرم، خو زه له داخلي چارو او باندي سیاست نه خبر نه یم. زه لکه چې په یوه طلايي قفس کې اوسم. دغه حال زما لپاره د یوه کمونست په توگه غټه تراجیدي ده." 4) ورور یې محمود بریالی وروسته په مسکو کې د ک.ج.ب یوه مامور نیکراسوف ته ویلي و، چې "رښتیني کمونستان ټول د پرچم په گوند کې دي او د شوروي اتحاد کمونستي گوند سهو کوي، چې په خلق باندي حساب کوي." 5) "د بریالی په نظر ټول گونديان کمونست وو، خو پرچميان رښتیني او خلقیان نارښتیني یا بدل کمونست وو.

د خلقیانو او پرچميانو بیا غټه دنده دا شوه، چې په افغانستان کې کمونستي فکرونه خپاره کړي، بې له دې چې ځانونه او گوند کمونست وښيي. کمونزم په مادیت ولاړه مفکوره ده، چې روح، دین، فلسفه، هنر او ادب د هغه خاصه او ظاهر گڼل کېږي. داسې هم کمونستان دولت د حاکمې طبقې په خدمت کې گڼي، چې هغه د دولت له لارې د نعمتونو اصلي تولید کوونکي یانې بزگران، کارگران او په عمومي ډول خواریکشان زبېشي او حکومت پرې کوي. په دغه ډول د دوی په فکر له سوشلستي نظام نه دمخه ټول نظامونه زبېشووونکي وو، چې باید د

خواريکښو په گټه، چې د ټولني ستر ډبره کي جوړوي، نسکور شي او د هغو د مخکښانو ياني د دوی کمونستانو له خوا وچلول شي. څنگه چې واکمنه طبقه، د دوی په اند، له قدرت نه په خپله لاس نه اخلي، خواريکښان دنده لري، چې دولت د خپلو مخکښانو په لارښود په انقلابي عمل سره نسکور او سوشلستي کړي. دغه کسان به بيا د نوي سوشلستي دولت له لارې ددغسې ټولني لپاره کار وکړي، چې د خواريکښو په گټه وي، ترڅو په پای کې دغسې ټولنه رامېنځ ته شي، چې په هغې کې به د فرد له خوا د فرد زبېښاک نه وي او خلک به په بې طبقې ټولني کې د تل لپاره د وروړی ژوند وکړي⁶. په دغه ډول د شوروي اتحاد د کمونستي گوند غړي او پرچميان او خلقيان سره مسلکي وروڼه شوي وو او شوروي اتحاد ورسره مرسته کوله، چې پياوړي يې کړي. په دغه مقصد چې يوه ورځ به په افغانستان باندې حکومت وکړي.

دا چې شوروي اتحاد له دوی سره څه وخت مرسته پيل کړه، معلومه نه ده، خو دا يقيني ده چې "د افغانستان خلق دموکراتيک گوند ته د شوروي اتحاد د کمونستي گوند د مرکزي کمېټې له خوا پيسې ورکول کېدلې. د گوند له اخبار سره هم په دغه ډول مرسته کېدله." "تره کي ته په منظم ډول د شوروي اتحاد د کمونست گوند د مرکزي کمېټې د بين المللي څانگې له خوا پيسې ورکول کېدلې." په 1974 کې ورته پنځوس زره افغانی د 1977 په مارچ کې ورته ډېرش زره او په می کې ورته څه باندې ډېرش زره افغانی ورکړل شوي وي. په 1965 کې ورته پنځوس زره افغانی ددې لپاره ورکړل شوي وي، چې ولسي جرگې ته يې د ځان د انتخابېدو په لار کې ولگوي. دغه پيسې په اصل کې د گوند لپاره وي، د هغه شخصي لگښت لپاره 180 روبله، چې څلور زره افغانی کېدلې، ورکول کېدلې⁷. دغه پيسې شايد هره مياشت ورکول

دېدلې، په دغه ډول تره کي که څه هم افغان و، د سياسي مقصد لپاره يې له شوروي اتحاد نه په دې نامه پيسې ترلاسه کولې، چې د هغه په وينا "د شوروي اتحاد د کمونستي گوند له اخلاقي او مادي مرستې نه پرته به د افغانستان کمونستانو لپاره گرانه وي، چې خپلو فعاليتونو ته دوام ورکړي، په داسې حال کې چې واکمنه کورنۍ زموږ په گوند باندې بې رحمه گوزارونه کوي."⁸ کارمل ته د نيکولای دوريانکوف په روايت، چې د افغانستان په اړه شوروي متخصص و، هره مياشت پينځه ډېرش زره افغانۍ ورکول کېدلې⁹. شايد له دې امله چې د ک.ج.ب د دوو پخوانيو مامورانو اليکزاندر موروزوف او ولادمير کوزيچکين په وينا ډېرو کارمليانو د هغو په گډون، چې د محمد داود د مرکزي کمېټې غړي وو، مسکو ته اطلاعات ورکول¹⁰. تر هرڅه زيات کارمل او تره کي دواړه د ک.ج.ب له لومړيو ايجنټانو څخه وو. تره کي په 1951 کې د "نور" په بدل نامه او کارمل په 1957 کې د "ماريد" په نامه د ک.ج.ب ايجنټي منلې وه. دواړو په کابل کې د ک.ج.ب له مامورانو سره کتل او د افغانستان په اړه يې اطلاعات ورکول، خو دوی لومړني افغانان نه وو، چې د ک.ج.ب ايجنټان شوي وو. له ک.ج.ب نه دمخه چيکا وه، چې د لېښمن په وخت کې جوړه شوې وه او په افغانستان کې يې ځاله خپره کړې وه، خو دا د ک.ج.ب ځينې ايجنټان وو، چې په مارکسزم_ليننزم معتقد شوي وو، چې کارمل او تره کي د هغو له ډلې څخه وو. تره کي به ځان له افغانستان نه زيات شوروي اتحاد ته نژدې گانډه. په هغه ليک کې، چې په 1970 کې يې بريژنيف ته استولی و، له هغه نه غوښتي و چې "د افغانستان په حکومت باندې دې د اقتصادي مرستو کريدت په تېره د لگښتي څيزونو په اړه لکه پترول او بوره، بنده شي."¹¹

پرچميان او خلقيان که څه هم په فکري لحاظ

کمونست وو، یا ډېرو يې همدغسې فکر کاوه د خپل نوي هويت له څرگندولو نه ډډه کوله، ځکه چې د افغانانو غوڅ اکثریت هېوادپال، اسلام پال، عنعنه پال او د کمونزم مخالف وو، نو دوی خپل گوند د خلق دموکراتیک گوند په نامه یاد کړ. په دې ډول دوی یا د دوی لویانو له اول نه دوه مخي توب غوره کړ، خو د قدرت گټلو په لار کې يې فعالیت د خلکو په نامه پیل کړ. دغه دوه مخي توب او دا سي هم د دوی لویانو ترمېنځ اختلافات په ټولو باندې ژوره اغېزه وکړه. ډېره موده نه وه تېره شوې، چې دوی په ډلو ووېشل شول: د ظاهر افق جازا) د افغانستان د ځوانو زیار ایستونکو جمعیت(ډله، د دستگیر پنجشيري د کار ډله، د عبدالکریم زر غون خلقي دموکراسي ډله، د طاهر بدخشي ستمي ډله، د پرچم گوندگي او د خلق گوندگي. بله دا چې د ثور له کودتا نه وروسته د دوی په گوندي ایډیالوجی باندې د دوی شخصي، قومي او ژبني میلونه غالب شول او گوندي پېوستون هوا وکړه. په دغه ډول دوی په خپله مرتجعان شول، که څه هم په ظاهر کې يې مرتجعان هغسې ټکول لکه فیوډالان، پانگه ور او روحانیان چې يې ټکول. د صالح محمد زيري په وینا د هغه د گوندي ملگرو غټه خاصه "شخصي عقده" وه، چې دی يې ډېر زوروه. "یوه شي د گوندي مبارزې په اوږده دوران کې ډېر زورولی وم، هغه په گوندگي د گوندي ملگرو ترمېنځ د شخصي عقده، ځان غوښتنې او نورو له کبله یو له بله برخلافي، غیبتونه او کینه وه."¹²⁾

د گوند وړې ډلې مهمې نه شوې، په تېره وروسته له هغه چې له گوند نه وایستلې شوې. یواځې د طاهر بدخشي په سروالی ستمي ډلې په ټولنې کې مخ په ځوري قومي تعصب بېرته پیاوړی کړ، خو د خلق او پرچم گوندگي په ټولو کې مهم او لوی وو او دواړو د څوارلسو کلونو په بهیر کې (له 1878 نه تر 1992 اپریل پورې) افغان سیاست

په ژور ډول اغېزمن کړ، خو دغه گوندگي اوږده موده سره بېل او لنډه موده سره يوځای وو. د اتحاد په حال کې هم دوی سره رقيبېان او لکه بېل گوندو نه داسې وو. دا به ځکه دغسې و، چې خلقيان زياتره د کليو او بانډو پښتانه او لږ شتمنو کورنيو ته منسوب وو او پرچميان زياتره ښاري غېر پښتانه او شتمنو کورنيو ته منسوب وو، که څه هم په لوړه کړۍ کې يې يو شمېر پښتنو شتون درلود. په دوی کې ښځې هم ښاږسته ډېرې وې، چې زياتره يې تعليم کړې ښاري وې. زياتره خلقي لويېان نېشنلسټ کمونستان او زياتره پرچمي لويېان انټرنېشنلسټ کمونستان وو. پرچميان په عمومي ډول تر دې حده انټرنېشنلسټ او شوروي پال وو، چې افغان هويت، ملي واکمني او حتی وطن ته يې د خپلې ايډيالوجي په برابر کې اهميت نه ورکاوه. پرچميان تر خلقيانو نه ډېر بولشويکانو ته ورته وو، چې په هکله يې يو تاريخپوه وايي: "له يوې خوا دوی زياتره په خپله د خواصو زامن وو، چې لوړه يې کړې وه، نسکور يې کړي. ښه تعليم کړي، د فصاحت خاوندان او لوړو نظري مفهومونو ته ژمن دغسې کسان لکه لېنن، چې ځناورو ته هېڅ ورته نه وو، خو له بلې خوا دوی زر وښودله چې د خپلې ايډيالوجي په نامه سخت ځناورتوب وکړي."¹³

د افغانستان د خلق دموکراتيک

حکومت

نو محمد تره کی د ثور په لسمه د انقلابي شورا له خوا ددغې شورا د سروال او د هېواد د صدراعظم په توگه غوره شو. سره له دې چې د اقبال وزيرې په فکر خلقيان "... په دغه وخت کې نه د انقلاب په فکر... وو او نه د انقلاب لپاره په ملي او نړېواله کچه شرايط برابر وو."¹⁴ حتی د شوروي اتحاد حکومت هم حاضر نه

و، چې د تره کي حکومت بي له قديد او شرط نه په رسمي ډول وپېژني. سفیر يې پوزانوف اول نه غوښتل، چې حتی له نور محمد تره کي سره وگوري، که څه هم هغه د کودتا په سبا اول صالح محمد پيروز او بيا گل محمد نور زوی د همدغه مقصد لپاره وراستولي وو. پوزانوف غوښتل، چې تره کي او ملگري يې په نوي حکومت کي پرچميانو ته برابره برخه ورکړي. شوروي اتحاد بيا زر د ک.ج.ب د باندنيو چارو مدير ولادمير کريچکوف په مشرۍ کابل ته يو هيات واستوه. گريچکوف د حکومت په ترکيب کي "د خلق او پرچم گونديگو د غړيو په سره برابر غړيتوب باندي"¹⁵ "ټينگار وکړ. تره کي او امين دغه غوښتنه ومنله، يا يې منلو ته اړ شول. په هر حال، له هغه وروسته و چې پوزانوف د کودتا په درېيمه ورځ خلقي حکومت په رسمي ډول وپېژنده"¹⁶. په دې ډول په نوي "دموکراتيک جمهوريت" کي د گوند عمومي منشي نور محمد تره کي د انقلابي شورا سروال او صدراعظم بېرک کارمل په دواړو مقامونو کي د هغه مرستيال شو. امين هم د صدراعظم مرستيال او هم د باندنيو چارو وزير وټاکل شو. کارمل که څه هم په نوي حکومت کي دويم شخص و، د ځانله وزارت يا ادارې خاوند نه شو. نور وزارتونه د خلقيانو او پرچميانو ترمېنځ په ظاهر کي برابر ووبشل شول او د ځينو لپاره بي لزومه ادارې او حتی وزارتونه جوړ شول. د حکومتي څانگو امرآن هم په همدغه تناسب د دواړو ډلگيو غړي شول. په پوځي واحدونو او څانگو کي هم همدغسې و شول، خو په حکومت کي په تېره په پوځ کي تر پرچميانو نه د خلقيانو پله درنه وه او پرچميان په شورويانو باندي ډاډه او مغرور وو.

دا چې حکومتي مقامونه د پرچميانو او خلقيانو ترمېنځ برابر ووبشل شول، مانا يې دا وه چې د دوی ترمېنځ حساسيتونه او بي اعتباري

ګانې لا هم وې او د دوی یو کلن اتحاد سر سري و. غېر له هغه هم مقامونه د لیاقت او شخصیت له مخې نه، بلکې د ګوندي کتنو له مخې ووېشل شول. د شخصي لیاقت اصل، چې د ثور تر کودتا پورې یې تر ډېر حده پورې رعایت کېده او د محمد داود حکومت لا په اخر کې په یوې لایحې سره تنظیم کړی و، په یو وار له یاده واپستل شو، چې دغه کار د دوی په ناکامی هم غټ اثر وکړ، ځکه چې دوی غوښتل د ټولنې اړیکې چې د دوی په فکر "د فیو ډالو"، "پانګه ورو" او "روحانیانو" له ګټه وي باید د کارګرو، بزګرو، وړو کسبګرو، روښان اندو، او حتی وړو بورژواګانو په نفع واړول شي، نو ددغسې غټ تحول د راستولو لپاره لایقو، مجربو، فني کدرونو او تکنوکراتانو ته اړتیا وه، چې په دغه وخت کې د عصري پوهنې د پراختیا له برکته په ملک کې لږ نه وو، خو دوی هغو ته شا کړه. د دوی له کړو او د حکومت له ترکیب نه معلومه شوه، چې د نظر اصلي ټکی د پرون ورځې له محرومانو نه نوي ممتازان جوړول وو. بیا نو له حکومت نه د پخوانیو مجربو او لایقو مامورانو تصفیه پیل شوه. د بانډنیو چارو وزارت د دوی په اصطلاح له "نور چشمانو" نه پوره پاک شو. په عین حال کې بیوروکراتانو په تېره هغوی، چې شتمنو او واکمنې محمدي کورنۍ ته منسوب وو، له وېرې نه میدان پرېښود او دباندې لارل او افغانستان په یوه ځل له فني کدرونو او فني او مسلکي مامورانو نه محروم شو او پرځای یې بې تجربې او ناوړ ګوندي غړي کېناستل. په عین حال کې "انقلابي برخورد" یانې په زور سره د کار اجرا او په زور سره د مخالفانو او حتی بانفوذه مخالفانو له مېنځه وړل د دوی اصطلاح شوه.

تر هغې لا جدي دا وه، چې د ثور کودتا ته د "ثور انقلاب" وویل شول او ټولنه "فیوډالي"، "ماقبل فیوډالي" او په عین حال کې "پانګه

ورې" وبلل شوه. په دې حساب په دغې ټولني کې د سليم عقل او مذهب تقاضا دا وه، چې د حکومت په ترکيب کې نور گوندونه هم بايد ځای ولري او که سمدلاسه د اېتلافي حکومت امکان نه وي، لير تر ليره فني ماهران او وړ متخصصان بايد په حکومت کې د مقامونو خاوندان شوي وي، خو د دوی "د شرق نابغه" او "ستر لارښود" نور محمد تره کې څرگنده کړه، چې "مور انقلاب کړی او مور حکومت کوو." افغانستان لکه چې يواځې د دوی هېواد و. محمد داود، چې د جزا قانون په ايستلو سره نور گوندونه وېرولي وو، د "شرق نابغه" نور گوندونه په خپل هېواد کې په حکومت کې له برخې اخيستلو نه محروم کړل او په حکومت او گوند کې يې د زورواکۍ لار ونيوله.

نوی دولت د درې گونو قوتونو (اجرائيه، قضائيه او مقننه) په يو ځای کولو او د اعلي واک په غونډولو سره تنظيم شو. د دولت يا حکومت لارښوونه د رسمي گوند په غاړه شوه او ولس او استازيو ته پکې د رول لوبولو ځای پاتې نه شو، خو هر څه د دوی يانې د خلقو په نامه کېدل. د دولت لور رکن پينځه دېرش کسيزه انقلابي شورا شوه، چې سروال يې د دولت د رييس حيثيت پيدا کړ. د غې شورا ته قضايي قوه، چې د قضايي شورا په نامه له يوه هيئات نه مېنځ ته راغله، مسؤله وبلل شوه لکه هسې چې اجرائيوي قوه د صدر اعظم په مشرۍ هغې ته مسؤله وگرځول شوه. انقلابي شورا پورې د تړل شويو قواوو سروالان او غړي او وزيران ټول د حاکم گوند غړي وو. يواځې په کوم وزارت کې که د وزير کوم مرستيال پخوانی غير گوندي مامور په خپل مقام پاتې شوی وي. د انقلابي شورا غړي هم نژدې ټول گونديان شول. په هغې کې وزيرانو هم غړيتوب لاره. په دې ډول گونديان او په مشخص ډول د مرکزي کمېټې غړي او د پولتېورو يا د سياسي دفتر غړي د حکومت په ټولو لورو مقامونو باندې

وگو مارل شول. سره له دې هم د واک سرچینه خلق گڼل کېدل، خو د سیاست ایستلو، تصمیم نیولو او ټولني او دولت ته د لوري ورکولو اختیار د رسمي گوند سياسي بيورو ته انحصار شو. څنگه چې په واقعي ژوند کې د سیاستونو او طرحو ایستل او په خلکو باندې د هغو تطبیق قول خورا مهم او د سياسي مشرۍ نښې دي، له دې امله حاکم گوند مهم وگرځید. په خپله گوند په اصل کې د قدرت د تمرکز له مخې تنظیم شوی و، چې دوی ورته "دموکراتیک مرکزیت" وایه، خو دېته توجه ونه شوه، چې واک په دموکراسۍ کې متمرکز نه وي او که وي، بیا دموکراسي نه وي.

په گوند کې د پریکړې کولو واک په مرکزي کمیټې کې او په مرکزي کمیټې کې په سياسي بیورو کې او هلته په شخص عمومي یا لوی منشي، چې په واقع کې د ټول نظام اعلی واکمن و، متمرکز شوی و. د هغه د واکمنۍ موده هم ناټاکلې یا عمري یا تر هغو وه، چې د کارتوان یې درلود. په دې ډول ټول نظام په زورواکۍ بنا و. دغه زورواکي په خپله گوند هم د جوزا د میاشتي په دستور العمل کې ښکاره کوي، چې غړيو ته یې د "اطاعت مطلق و بدون چون و چرای دساتیر حزبی" امر کړی و. څنگه چې د ټولنیزو چارو په اړه د پریکړې کولو اختیار به دغه ډول گوند ته ځانگړی شو او څنگه چې گوند د حکومت په شان د قدرت د تمرکز د اصل له مخې تنظیم شوی و، د "خلق دموکراتیک" نوم په واقع کې بې مفهومه شو، خو په پای کې هم په حکومت او هم په گوند کې د واک تمرکز په فردي زورواکۍ تمام شو. د کرنې وزیر صالح محمد زیږی، چې د پولتبورو غړی هم و، وایي چې "تر انقلاب وروسته گوند منحل غوندې و" په دې مانا چې "د گوند او دولت رهبري د یو څو ملگرو لاس ته ولوېده، چې عمده یې امین و." دی دا هم وایي، چې "... مور هم له دې وضع څخه شکایت نه درلود، ځکه د غو

کارونو ته مو هېڅ وخت نه لاره. د خپلو وزارتونو په کارونو کې غرق وو." په دغه متمرکز نظام کې ولایتونو ته والیان او منشیان هم له کابل نه استول کېدل او "هغوی هم هرڅه چې یې زړه غوښتل، هغه یې کول. ویل به یې انقلاب دی او هر یو باید لکه ملګري امین قاطعیت ولري." دوی ځانونه "سره خلیان بلل.¹⁷⁾" په دوی او داسې هم حتی په وزیرانو کې کم سواده او بېسواده غړي لږ نه وو. څرګنده بېلګه یې د فواید عامې وزیر محمد رفیع او د مخابراتو وزیر سید محمد ګلابزوی وو. لومړنی حتی د خپلې ګوندي ملګري اناهیتا را تېب زاد نوم هم سم لیکلی نه شو. د وروستي لیک لوستل کېدی نه شي، یا په ډېرې سختې سره لوستل کېدلی شي. په هغه نظام کې، چې اعلی واک په هغه ډول انحصار شي، لکه د خلیانو په دولت کې چې انحصار شو، هلته دموکراتان هم دکتاتوران کېږي او د هر ډول نه تصور کېدونکې بېبې امکان پیدا کېږي. افغانستان د خلق دموکراتیک په ګوند په واکمن کېدلو سره ددغسې بېبې لپاره یوه صحنه شوه، څنګه چې دغه ګوند د قانون له لارې نه، بلکې په وچ زور سره واک ته رسېدلی و او څنګه چې دغه ګوند نور ګوندونه خپل او په خلکو یې زورواکي کوله، د هغو له خوا په پټو او څرګندو مخالفونو سره مخ شو. په دغه حال کې حاکم ګوند او حکومت مجبور شول، ترهرڅه دمخه د هغو د خپلو او د خپل حاکمیت د خوندي کولو په فکر وي. اصلي نیمګړتیا دا وه، چې کودتایي حکومت د لایقو افغانانو ترکیب نه، بلکې د کمونسي ایډیالوجی له مخې ددغسې کسانو ترکیب شو، چې خواریکښو ته د خدمت او له فرد نه د فرد د استثمار د احاطه پلمه یې زورواکي کوله.

د حکومت لومړي ګامونه

د شور په لسمه د خلق دموکراتیک گوند په سروالی د حکومت کولو اعلام زیاتره افغانان اندېشمن کړل. یو خو دا چې ویل کېده، چې په وطن کې کمونستان په واک شول، بله دا چې خلکو دغه بې تجربې گونديان د حکومت کولو وړ نه بلل. اندېشمنه هغومره د محمد داود لاسه نسکورېدلو څخه نه وه، چې د نويو او ناپېژندل شویو څېرو د هسکېدلو له امله وه. خلک که څه هم د محمد داود له زورواکي نه ناراضي وو، خو په کودتا سره یې حکومت نسکورول او د هغه د کورنیو غړيو او وزیرانو وژنه یې د راتلونکي لپاره بده علامه گڼله. خلک له دېنه هم په وېره کې شول، چې نوی حکومت به د شوروي اتحاد په ملاتړ په افغانستان کې د کمونزم د خپرولو لپاره کوښښ وکړي او زیار به وبا سي، چې د دوی ژوند طرز او ملي او دیني ارزښتونه واړوي. وېره هغه وخت لا زیاته شوه، چې خلقي لویانو خپل نظام لږ وډېر په هغه شکل په پښو ودروله، چې بولشویکانو د اکتوبر له کودتا نه وروسته په پښو درولی وو. داسې هم هغسې، چې په شوروي اتحاد کې د تشدد ایديالوجي غوره شوې وه، خلقي لویانو هم له دغسې ایديالوجي نه کار واخیست. په واقع کې دوی ته شوروي اتحاد او په خاص ډول لینن سرمشق شو. په داسې حال کې، چې د لینن واقعي څېره دوی ته معلومه نه وه او په تبلیغي څېرې باندې غولیدلي وو، لکه چې تر دې نژدې وختو پورې ډېر نور هم پرې غولیدلي وو.

تر دې نژدې وختو پورې ویل کېده، چې لینن په اصل کې د تشدد پرخلاف یو زړه سواندی انسان و او دا ستالین و، چې د لینن له مړینې وروسته یې د ترور او دکتاتوری لار ونیوله. الیکزاندر به کولیف چې د میخائیل گورباچوف په وخت کې د شوروي اتحاد د کمونستي گوند دپولټېورو غړی او د گورباچوف د اصلاحي سیاست یا پرسترویکا اصلي نوښتگر او مشاور و په خپل یوه نوي اثر کې

وايي، چې په شوروي اتحاد کې د ترور د سياست اصلي مؤسس لېښن و او لېښن د چيکا د سروال له وژل کېدلو وروسته خپل ترورستي چلند غوره کړی و. لېښن د 1918 کال د جون په 21 مه گريگوري زينووييف ته په خپل قلم وليکلو چې "... مور تر مرگ پورې په جنگ اخته يو. حتمي ده، چې مور بايد د انقلاب ضد په برابر کې خپله انرجي او د ترور ټول امکانات په تېره په پتروگراد کې تجهيز کړو، چې د هغو مثال به غوڅ وي." د اگست په نهمه يې فيودوروف ته په نووگراد کې په يوه تېلگرام کې وويل، چې "مور بايد هرڅه وکړو، له درې دکتاتورانو نه يوه کميټه... جوړه کړو، سمدلاسه عمومي ترور پيل کړو. په سلگونو فاحشي زموږ سرتېري او پخواني افسران او نور نشه کوي، ووژنو او پزار کړو. يوه دقيقه هم ځنډ په کار نه دی. مور ته حتمي ده، چې عمل وکړو. عمومي لټونې، د وسلو پټولو لپاره اقدامونه د منشويکانو او نورو غېر اعتمادي کسانو تبعيد." لېښن په هماغه ورځ ملگري بوش ته په سنزا کې هدايت ورکړ، چې "اساسي ده، چې له اعتمادي غوره کسانو نه د محافظانو يوه پياوړې ډله تنظيم کړي، د کولاکانو، مذهبيانو او سپين محافظانو پر ضد يو بې رحمه عمومي ترور پيل کړي. مشکوک کسان بايد له ښار نه دباندې په يوه کامپ کې بندي شي." لېښن په بله ورځ په پنزا کې څو کمونست ملگري په دې ډول مخاطب کړل: "ملگرو! د کولاکستان پېنځه ناحيې بايد په بې رحمۍ سره وځپلې شي. د ټول انقلاب د گټو غوښتنه همدغه ده، ځکه چې له کولاکانو سره اخري جنگ دی، په ټولو ځايونو کې له پېژندل شويو کولاکانو، پشوگانو او وينې زبېشونکيو نه چې له سلو نه کم نه وي، په دار وځړوي... لکه چې په پروني تېلگرام کې ويل شوي يرغمل ونيسي. دغه کار په دغه ډول وکړئ، چې خلک يې په سلگونو ميلو ليرې وويني او ووبرېزي."¹⁸

د خلق او پرچم گوندگيو ډېرو غړيو د لېښن په فکرونو باندې هغسې ټينگه عقیده لرله، لکه چې د يوې طريقې مريدان يې په خپل پير لري. تره کي ويل، چې "خو لېښن مور ته ښودلي، چې د انقلاب د د ښمنانو په برابر کې بايد بې رحمة او سو او په مليونونو خلک بايد له مېنځه يووړل شي، ترڅو د اکتوبر انقلاب بريالی شي." تره کي دغه څه هغه وخت پوزانوف ته ويلي و، چې ورته يې غوښتي و، چې سلطان علي کشتمند او عبدالقادر چې د کودتا په کولو تورن شوي او بندي شوي وو، ونه وژني¹⁹.

ستالين بيا د ترور په چلند کې له لېښن نه هم دمخه ولاړ. په شوروي اتحاد کې غټ تبليغ دا و، چې "ستالين د نن ورځې لېښن دی." دغه فارمول په خپله ستالين ايستلی و. يه کوليف وايي، چې دغه تبليغ د نورو رسمي تبليغونو پر خلاف سم او مناسب و. د هغه په وينا "ستالين په نفرت او وينې ته په لېوالتيا کې په رښتيا هم د لېښن شاگرد شو. هغه نه يواځې د لېښن جنايي کوششونه په ټينگه پرمخ بيول، د کولیکتيف کولو او د کولاکانو له مېنځه وړلو په وېروونکيو کلونو کې يې د ځمکه والو طبقې له مېنځه وړل تکميل کړل، چې دا د روسيې په تاريخ کې يوه غټه غميزه وه."²⁰

د ستالين په وخت کې د ټولو سياسي گوندونو په تيره د منشيويکانو، روسي انقلابيانو او تراتسکيانو او داسې هم د روشانفکرو او مذهبي ډلو خپل تکميل شول. په ټوليز ډول د شوروي اتحاد په څه باندې اويا کلو عمر کې په مليونو شورويان له مېنځه يووړل شول، چې په هغو کې د کولاکانو يا ځمکه والو شمېر بېخي ډېر وو. شوروي اتحاد په ټوله نړۍ کې يواځينی هېواد وو، چې خپل تبعه يې په د غومره ډېر شمېر په ارادي ډول له مېنځه وړي دي. بل هېڅ حکومت خپل خلک په هغه تناسب له مېنځه وړي نه دي. په دې

ډول شورې اتحاد وښودله، چې متحد المرکز ایډیالوجیکي نظام او انسان وژنه لکه نوک او وری داسې دي.

خلقي چارواکیو د فر مانونو له لارې په حکو مت کولو پیل وکړ. ددې لپاره، چې دوی د عمل آزادي ولري، اساسي قانون یې له مېنځه یووړ، بې له دې چې نوی اساسي قانون وباسي. نور محمد تره کي د زورواکو واکمنو په شان احکام د فر مانونو په شکل ایستل. فرمانونه د غومره مهم گڼل کېدل، چې لکه قانونونه او تلپاتي وي. فرمانونه که څه هم د انقلابي شورا په نامه ایستل کېدل، اصلي سرچینه یې د گوند د مرکزي کمېټې سیاسي دفتر وو چې له یوولسو گونديانو نه جوړ او سروال یې د عمومي یا لوی منشي په نامه همدغه تره کی و، چې هېڅ چاته یې مسؤلیت نه لاره. د خدمت دوره یې د قانون له مخې محدوده هم نه وه، دی په واقع کې د روسي امپراتور په شان اتوکرات او په خپل سر واکمن و. د سیاسي دفتر د غړيو دوره هم ناټاکلې وه او هغه د نورو په تېره د عمومي منشي په خوښه وه. حکومت د مرکزي کمېټې په هدایت چلېده او وزارتونه د پخوا پر خلاف یواځې د تخنیکي او فني چارو لپاره مامور شول. دغه حکم په خاص ډول د هغو وزارتونو په اړه رښتیا و، چې وزیران یې د سیاسي بورو غړي نه وو. د ټولو اساسي سیاستونو اېستل او د هر راز طرحي تجویز نیول د سیاسي دفتر مسؤلیت شو. د گوند په مرکزي کمېټې کې د هر وزارت لپاره یوه څانگه د کمېټې په نامه وایستله شوه. پر دغو ټولو سربېره د ملي مصونیت یا استخباراتو اداره د افغانستان د گټو ساتلو ادارې (اگسا) په نامه په ډېرو پراخو تشکیلاتو او لوړ صلاحیت د خلکو، سیاسي ډلو او په خپله د حکومتی مامورانو او گوندي غړيو د څارنې لپاره جوړه شوه. په دې ډول په افغانستان کې د ثور تر کودتا وروسته ددغسې

سیدستم بنیاد کې ښودل شو، چې دوه ډوله حکومتونه پکې په کارولو بدل. په دغه سیدستم کې پیاوړي کسان په خاص ډول عمومي منشي د لور واک خاوندان شول، خو څنگه چې واک په قانون سره ټاکل شوی او محدود نه و، د گوندی لویانو په مېنځ کې چې له تره کې پرته په عمر کې لږ و ډېر سره برابر وو، سیالي او توطیې روانې شوې.

نور محمد تره کې د ثور په اتلسمه له افغانستان راډیو نه د "اساسي کړښو" په نامه یوه وینا واوروله، چې حکومت ورته د اساسي قانون په شان اهمیت ورکاوه. په دغه وینا کې د باندنیو او دننیو چارو په اړه اساسي ټکي بیان شول، چې په هغو کې د ځمکو د اصلاحاتو، د فیوډالي او فیوډالی نه دمخه اړیکو د الغا، د دولتي سکتور د پیاوړتیا و عدې ورکړل شوې. بله مهمه وعده دا وه: "تصفیه دستگه دولت از وجود عناصر ضد انقلاب، ضد دموکراتیک و ضد منافع خلق و وطن و ایجاد یک اداره دولتی سالم دموکراتیک و خدمت گذار مردم." په یوې بلې فقرې کې ویل شوي و، چې "وضع و تطبیق قوانین دموکراتیک در تمام عرصه ها و الغا کلیه قوانین، مقررات و مؤسسه های که با ارمان ها و اصول انقلاب هفت ثور در تناقض است."²¹ نوي حکومت په دغه ډول د خپل فعالیت ډگر ډېر پراخ وښووه، له دولتي دستگه نه یې د "ضد انقلاب عناصرو" د تصفیې په اعلام سره د مخالفانو خپل خپل څرگند سیاست وگرځاوه. سرو خلقیانو چې ځانونه یې "انقلابي او قاطع شخصیتونه او د انقلاب ساتونکي"²² بلل، له هغه نه د مخالفانو په خپلو کې پوره کار واخیست. په دې ډول، چې هر هغه افغان چې یې نه خوښېد ورسره به یې د "ضد انقلاب" په نامه "انقلابي برخورد" کاوه، چې مانا یې د هغه خپل یا بندي کول او یا وژل و.

حکومتي ادارو د پخوا په شان کارونو ته

ادامه ورکړه، د قدرت په انتقال کې خنډ پېښ نه شو، خو نوي حکومت چې ځان ته يې "انقلابي" وايه، ډېرو غټو موضوعگانو ته لاس واچوه. دا له دې امله، چې يو خو گوندي لويانو د اساسي اوښتون راوستلو په نامه غړي پر ځان راټول کړي وو، بله دا چې دغو لويانو د خواريکښو د ژوند د ښه کولو په مقصد ناشونکې وعدې ورکړې وې. څنگه چې دغه حکومت اجتماعي بيخ نه لاره، د هغه د پيدا کولو او د مخالفانو د شنډولو لپاره يې ځان مجبور ولید، چې د خواريکښو د ژوند د ښه کولو په مقصد غټو کارونو ته لاس واچوي، نو يې د خپلې مادي فلسفې له مخې خواريکښو ته د "کور، کالي، ډوډۍ" شعار عام کړ او ددې پروا يې نه کوله، چې په دغسې شعار سره انسانان د څارويو سطح ته کوزېږي او انسان له هغو نه اخوانورو څيزونو او ارزښتونو ته په هماغه اندازه ضرورت لري.

حکومت د انقلابي شورا په نامه د جوزا د مياشتې تر دوه ويتشمې پورې پېنځه فرمانونه يو په بل پسې وايستل، چې هغه د نوي سياسي نظام د جوړښت، له نوي سره بېرغ او د پخوانۍ واکمنۍ محمدزي کورنۍ د غړيو په اړه وو. څلورم لمبر فرمان، چې خاص د نوي بېرغ په اړه و، د اندېښنې وړ شو، خو د بېرغ تر هسکولو پورې هغه کومه موضوع نه وه. د دولتي تشکيلاتو په ترڅ کې انقلابي نظامي محکمه د انقلاب ضد عناصرو د محاکمې لپاره جوړه شوه او د عسکري اصولنامې له مخې اگسا ته د تورنو په محاکمه کولو کې ډېر واک ورکړل شو. په داسې حال کې، چې ان د ثور په لسمه په ټول ملک کې نظامي حکومت اعلام شوی و، په پېنځم فرمان سره هر افغان مکلف وگڼل شو چې د انقلابي گټو نه "دفاع" او د انقلابي شورا د قانونو "اطاعت" وکړي. په همدغه فرمان سره د سلطنت ټول غړي د پخواني پاچا په گډون، چې 23 تنه کېدل "ملي خاېنان" وبلل شول

او د افغانستان له تابعیت نه محروم وگڼل شول. په دې ډول دغو فرمانونو د انقلاب، ملي گټو او ملي امنیت په نومونو د ثور انقلاب په نامه اگسا ته د ترور کولو لار خلاصه کړه.

لومړي اعتراضونه او د حکومت

خواب

لکه چې دمخه وویل شول، د خلقي حکومت په هسکېدلو سره افغانان اندېښمن شول. غټه اندېښنه دا وه، چې افغانستان به د کمونزم په لور روان کړل شي. زیاتره افغانان د خلقي حکومت مخالف او د کمونزم دشمنان وو، خو په خلکو کې نظم نه و. هغه درې اسلامي تنظیمونه، چې د نوي حکومت ټینګ مخالف وو، د محمد داود د حکومت په مقابل کې له ناکامو پاڅونونو نه وروسته له اعتبار نه لوبدلي او سران یې په پېښور کې اوسېدل. چین پلوي شعله یان یا ماوستان او نورې چېپې ډلې هم د نوي حکومت سختې مخالفې وې، خو له هغه سره یې د ښکاره مقابلې توان نه درلود. غړو یې چې زیاتره ښاري او تعلیم کړي وو، د پټو مخالفونو او تخریبونو لار ونيوله، خو د حکومت لاس په ټولو بر و. دغه لاس بری د پوځ او گوند په سبب و، پوځ چې سرتېري او افسران یې او یا زره او په عصري او پېچلو وسلو سمبال و، د خلقي افسرانو تر کنټرول لاندې و. سره له دې، چې په پوځ کې اخواني او ملتپال افسران هم ډېر وو، د حکومت د قوت اصلي ستنه رسمي گوند و، چې زیاتره خلقيان یې سر پرېکړي ملاتړان وو او د ټولو شاته گاونډي شوروي اتحاد و، چې له امریکې نه وروسته زبرځواک هېواد و. نوي حکومت ته د افغانستان بانک کې د څلور سوو ملیونو ډالرو زېرمه هم په لاس ورغله.

حکومت په دغه حال کې هم په پوځ او هم په

ټولني كې د ماوستانو، اخوانيانو او "تنګ نظره نیشنلستانو" په خپلو پیل وګر او دا یې یو انقلابي عمل وګاڼه. افغانانو ته ژوند په عادي حال کې هم ډېر ارزښت نه لاره. اوس خلقي ګوندیانو افغان وژني ته انقلابي بڼه ورکړه او په دې اړه یې قوي تبلیغ هم پیل کړ. لویانو خپل ګوندیان هڅول، چې مخالفان له مېنځه یوسي، د ګوند د سیاسي دفتر له یوه غړي نه اور بدل شوي، چې له یوه دوه مرګ نه وروسته مرګ یو عادي څیز کېږي. د هرات له پاڅون وروسته حکومت حتی په خپلې رسمي اعلاميې کې له خلکو نه وغوښتل، چې "دشمنان له مېنځه یوسي."²³ "حفیظ الله امین د 1357 کال په دلو کې د حربي پوهنتون فارغانو ته په خطاب کې وویل، چې "... انانیکه... در تاریکی علیه ما توطیه می چینند... در تاریکی از بین برده میشوند. ما هر آن عنصریکه... علیه تکامل پیروزمندانیه انقلاب ما سر بالا میکند، به هذگام قلعه و قمع مینماییم." ده دا هم وویل، چې "هر آن کسیکه... بنام دین اسلام بر ضد نظام خلقي شان تبلیغ میکند... و یا طرح دسیسه میریزد انرا بحیث خاین وطن دستگیر مینمایند."²⁴ "حکومت ته دغه "دشمنان" "مسلمان ډوله ښکاريان وو" چې مقصد یې اخوانیان وو. اخوانیان، چې اول په اسلامي جمعیت کې تنظیم شوي وو، په دغه وخت کې په دري تنظیمونو کې وېشل شوي او دري واړه یې بنسټپال اسلامست وو. په دغه مانا چې دوی به د سياسي قدرت له لاري ټولنه او دولت اسلامي او په شرع برابر وګرځوي. دغه دري تنظیمونه، چې مشران یې په پېښور کې او سیدل، د افغانستان اسلامي جمعیت د برهان الدین رباني، د افغانستان اسلامي حزب د مولوی محمد یونس خالص او د افغانستان اسلامي حزب د گلبدین حکمتیار په مشرۍ وو. افغان ټولنه، چې د محمد داود له کودتا نه وروسته د حکومتی پرچمیانو په کړو سره تاوځنه

شوي وه، د ثور له کودتا نه وروسته د خلقي لویانو په کړوسره نوره هم کړکېچنه شوه او خلک حکومت ته بدوراکي شول. خلک یوځای بل ځای اول بې له پخواني اماده توب نه د حکومت پر ضد پاڅېدل، د غه پاڅونونه چې په اول سر کې واړه او محلي وو، وروسته د غټې ناکراري پیلامه شول.

د ثور له کودتا نه پېنځه ورځې وروسته د ثور د میاشتي په دیارلسمه د پکتیا د زبروک علاقه داري ځدران د حکومت په مقابل کې جگ شول او پرچمي علاقه دار او یو څو خلقي ښوونکي یې ووژل او د حکومت پر ضد یې جهاد اعلام کړ. څنګه چې دا یو محلي قیام او له کابل نه لیرې و، خلک پرې خبر نه شول) په تېره چې حکومت هغه د گل عثمان ګربز په تدبیر سره زر غلی کړ او قیام له یاده وایستل شو. (څلور ورځې وروسته د پکتیا د وزې ولسوالۍ هم د لږ وخت لپاره د حکومت له کنټرول نه ازاده شوه)²⁵. تر هغه لوی قیام د پېچ ولسوالۍ د ننگلام د خلکو وو، چې د ثور په 23مه وشو. خلک په ظاهر کې د پېچ د نوي ځایي خلقي ولسوال د هندې او سر زوري له امله جگ شوي وو، چې د یوه نفوذ ناک روحاني سپکاوی یې کړی و. په نتیجه کې د پېچ اوږده دره وپارېده او ډېر مرګ او ژوبله وشوه. حکومت د ربړونو په ګاللو سره د غه پاڅون غلی او خپل حاکمیت بېرته پرې جاري کړ، خو د تاثیر او اهمیت په لحاظ هغه حکومتي ضد حرکت و، چې له کودتا نه وروسته (څومره وروسته معلومه نه ده) په لوګر کې پیل شو. هلته یوځای بل ځای په دغه مقصد جرګې وشوې، چې د "کمونستي حکومت" په مقابل کې څه وکړي؟ ځواب جهاد و، که څه هم ګونديان د لوګر او د دوی خپلوان او حتی وروڼه او زامن وي. دوی په دغه وخت کې په عام ډول جگ نه شول، خو حکومتي ضد شعور یې خپور کړ او د وروستيو فعاليتونو لپاره یې لار هواره کړه. دا هم د حکومت لپاره ګرانه شوه. لوګر

کابل ښار ته نژدې او شمالي غونډې د هر حکومت لپاره مهم دی. دا چې پکتیا ته د حکومت لار له لوگر نه تېرېږي، له دې امله هم حکومت ته مهمه وه، چې په لوگر باندې کنټرول ولري. څنگه چې په لوگر کې اجتماعي پېوستون ټینګ او اجتماعي توپيرونه او امتیازونه پکې لږ دي، د حکومت لپاره گرانه وه چې په پارېدلو لوگریانو کې نفوذ وکړي. څنگه چې نژدې هر لوگری په پښتو او فارسي روان ګرېږي، دغه حقیقت هم په اجتماعي پېوستون کې غټ رول ادا کوي. په هر حال، ددغه پېوستون له برکته په لوگر کې دغسې کوم قومي، ژبني، یا مذهبي درد بدلی اقلیت نه و، چې حکومت پرې نفوذ وکړي او د نورو پر ضد ترېنه کار واخلي.

حکومت د پورته او نورو پېښو په کتنې سره او دا چې د مخالفانو فعالیتونه او تبلیغونه بې اثره کړي، په دوو کارونو لاس پورې کړ. یو دا چې د ګوندي او حکومتی فعالانو له لارې یې په ټول ملک کې قومونه مذهبي او اجتماعي ډلې او حکومتی ماموران وهڅول، چې د "انقلاب" په ملاتړ لاریونونه وکړي، غونډې جوړې کړي، اتنونه وکړي او حکومت ته د مبارکې پېغامونه واستوي. بله دا چې له ټول ملک نه یې قومي او مذهبي مشران او مخور وار په وار کابل ته غوښتل او هلته یې له نور محمد تره کې او امین سره لیدل. کارمل ته موقع نه ورکول کېدله، چې له هغو سره وپیني. تره کې د هغو هرې ډلې ته په عامه او ساده ژبه ویناوې کولې او په هغو کې به یې د خپل حکومت پروګرامونه څرګندول. د "انقلاب" ښېګڼې یې بیانولې او په تېرو حکومتونو یې نیوکې کولې. دا به یې هم ورته ویل، چې د خلقي حکومت کسان چې له ولس نه ولاړ شوي، د دوی وروڼه او زامن دي او د دو د خدمت لپاره یې

لاسونه بډ و هلي او د همدغه مقصد لپاره يې پخوانی حکومت رنگ کړی او د خلقي نظام بنسټ يې ايښی دی. نور محمد تره کي په خپلو دغو لیکچرونو سره هغه ذهنیت، چې د کودتا په لومړیو ورځو کي دده او دده د ملگرو په اړه پیدا شوی و او د هغه له مخې يې دوی "کمونسټ" او "کافر" بلل، تر ډېر حده پورې خفیف وگرځاوه. خلقيان، چې نزدې ټول يې ځوانان وو، په دې فکر شول چې دوی تره کي ته د یوه مشر په توگه سخت ضرورت لري. بیا نو د تره کي ستاینه له حد نه واوښته، په هرې رسمي وینا او لیکنې کې به تره کي د "شرق نابغه"، "د گوند روح" او "ستر لارښود" په لورو لقبونو یادېده. ما یو ځل د انیس ورځپانې په یوې گڼې کې د هغې په درې مخونو کې دده نوم په همدغسې لقبونو سره پېنځه دیرش کرته ولید. د ښار په هرې دولتي ماڼۍ باندي د تره کي لوی عکسونه ځړول شوي وو، تره کي ولسي مخورو ته په لیکچر ورکولو سره خپل حکومت او گوند ته بې ساری خدمت وکړ. هغومره، چې دی په دغه وخت کې وځلېد، بیا هېڅکله ونه ځلېد.

ترور او وژني

پورته ویناوي او تبليغونه ددې لپاره وو، چې خلکو ته د غټو وعدو په ورکولو سره د حکومت په اړه روغ نیتي پیدا شي، خو هغه څه چې انسانان په ژوره توگه اغېزمن کوي، په دوی باندي د سیاست او پروگرام عملي کول دي. هغه څه چې نویو چارواکیو د امنیت او انقلاب په نامه حتی د کودتا په اولو شپو ورځو کې د پالېسي له مخې وکړل، هغومره بې ساري وو لکه په لږ وخت کې چې د دوی له خوا د حکومت نیول و. دغه نوي څه د چارواکیو په تېره امنیت چارواکیو له خوا د

افغانانو ډلې ډلې ترور او وژنه وه.

ترور او وژنه له کابل نه پیل شوه، که څه هم د نوي حکومت پر ضد نه فردي او نه ډله ییز عمل شوی و. د ثور په دیارلسم ماښام د نهو بجو په شاوخوا کې د پخواني حکومت د سرکسان په هڅه ځای کې ووژل شول، چې د خلیانو "انقلاب" ترېنه پیل شوی و: څرخي پله ته نژدې د څلورمې زغرورې قوې هستوګنځي. په دغه ځای کې د پاچایي د وختونو صدراعظم او د پانډنیو چارو وزیر موسی شفیق، د تیر حکومت د بهرنیو چارو د وزارت مرستیال سید وحید عبدالله، د عدلیې وزیر او لوی څارنوال و فی الله سمیعی او یو څو نور د زغرورې قوې پخلنځي ته ورڅرمه د پولیګون په نامه ډګر کې له مېنځه یووړل شول. ویل شوي، چې د نوي حکومت د دفاع وزیر عبدالقادر او پرچمي افسر خلیل بابکرخېل هم هلته چیري نژدې ولاړ وو. په یوه روایت خلیل په خپلې توپنګچې سره هڅه وواژه او وروسته، چې په څرخي پله کې بندي شو، دغه وژنه یې په ویاړ سره یادوله.

موسی شفیق د مصر د ازهر په پوهنتون کې د لېسانس او ماسټرۍ شهادتنامې او بیاد ممتاز محصل په توګه د امریکې د کولمبیا پوهنتون کې په مقایسوي حقوقو کې د ماسټرۍ بله شهادتنامه حاصله کړې وه. په دې ډول دی د اسلامي او غربي حقوقو متخصص و. دی په پښتو، فارسي، انګرېزي، عربي او فرانسوي پوه ېده. شاعر، لیکوال، نطق او داستانونکی او نوښتګر انسان و. د نومیالیو شخصیتونو لکه عبدالصمد حامد، سید شمس الدین مجروح او نورو په ملګرتیا یې د قانوني پاچایي د اساسي قانون له اېستلو نه وروسته، چې انګلستان ته په یوه رسمي سفر تللی و، د لندن پوهنتون داسیا او افریقي پوهنځي استادانو او محصلانو ته یې د همدغه قانون په اړه په لوړه سويه وینا وکړه او پوښتنو ته ځوابونه ورکړل. لیکونکی هم هلته و، د

صدراعظمي په دوره کې موسی شفیق په دې لټه کې و، چې افغانستان په شوروي اتحاد باندې له مخ په زیاتېدونکې خطرناکې اټکا نه وژ غورل شي او ایران او پاکستان ته په نزدې کولو سره د لویدیځ پر خوا وارول شي. د هغه په فکر چپیان هېواد ته خطر وو، ځکه یې د صدراعظمي په وخت کې تر فشار لاندې نیولې وو، خو محمد داود پرې زر کودتا وکړه. موسی شفیق د یوه ډینامیک مستعد او جذاب انسان په حیث خپلو دوستانو ته د اعتماد وړ او حتی د الهم مذبح وه، خو چپي گوندونه ورسره مخالف او پرچمي لویان یې د ښمن وو. هغه شاید تر کودتا نه وروسته د کارمل په هدایت وژل شوی وي. په یوه روایت سره شفیق تر کودتا وروسته ددې پرځای، چې له هېواد نه ووځي، د تره کي دفتر ته د مبارکي ویلو لپاره لاړ. تره کي ورته د ویس زلمیانو د وخت د غومره نزدې دوست و، چې فکر یې نه کاوه چې د هغه په واکمني کې به ده ته ضرر ورسول شي، خو تره کي په دغه وخت کې په دفتر کې نه و او ده خپل د هویت کارد ورته پرېښود او هغه د کارمل لاس ته ورغی. کارمل د تره کي په غیاب کې د شفیق د نیولو امر صادر کړ، چې وروسته ووژل شو. دده په ځوانیمرگ توب سره افغانستان له خپل دغسې وړبچي نه محروم کړی شو، چې د هغه اعتبار له مخې چې په وطن، په عربي او لویدیځو ملکونو یې لاره، وطن ته د شوروي یرغل نه وروسته بحران کې اساسي خدمت کولی شو.

وفي الله سمیعی هم یو وتلی عالم او د اصولي عمل سرې و. د ازهر پوهنتون نه له فراغت نه وروسته اول د کابل پوهنتون رییس او بیا د عدلیې وزیر او لوی څارنوال شو. د یوه ټینګ اعتدال مسلمان په حث له کمونزم سره مخالف او له عربي هېوادونو سره د افغانستان د نزدې کېدو په سیاست کې د محمد داود ټینګ مرستیال و، لکه هسې چې وحید عبدالله له لویدیځو ملکونو

سره د افغانستان د نزدې کولو په سیاست کې تینګ و. داسې هم وحید عبدالله د بهرنیو چارو په وزارت کې د سمون راوستلو په لړ کې کوشن کاوه، چې نه یواځې ددغه وزارت لېسانس دیپلوماتان، بلکې د نورو وزارتونو لېسانس ماموران د دیپلوماسۍ کورس په لوستلو سره د ماسټرۍ شهادتنامه ترلاسه کړي. د همدغه مقصد لپاره په دغه وزارت کې په لوړه سويه یو کورس پرانېستل شوی و، چې ما هم د پوهنتون د یو شمېر نورو استادانو په ملګرتیا ورته درس ورکاوه. وحید عبدالله له دغه کورس سره د غومره علاقمند و، چې په ازموینه کې به یې د شاهد په توګه ګډون کاوه. په دغو کسانو باندې هېڅ تور نه ولګول شوی، یو هم محاکمه نه شو. یوه هم د نوي حکومت پر ضد عمل نه و کړی، دوی د نورو په شان له کورونو نه واپستل شول او له یو څو ورځو بند وروسته په داسې حال کې، چې امنیت پرځای و، له مېنځه یووړل شول.

سیاسي آمران او لومړني ګوندي سازمانونه

د افغانستان د حکومتونو یوه ځانګړتیا د ا من په حال کې هم نه یواځې د فعالو، بلکې د بالقوه مخالفانو ځپل دي. هغو حکومتونو دغسې کارو نه ډېر کړي دي، چې دولتي واک یې په زور سره نیولی او بیا یې هغه د امنیت، خدمت او پرمختګ په نامه ځانله منحصر کړي او نور یې ترېنه بې برخې کړي دي. په دغسې حال کې د چارواکیو لپاره له واک نه د خپلې خوښې استفادې امکان ډېر شوی، په تېره د هغو لپاره چې د خپلې ایډیالوجۍ له مخې چې دوی ته سپېڅلې ښکاري، خپل ځانونه په سمه لار روان او مخالفان بې لارې ګڼلې. دوی بیا په دې پسې شوي، چې په خپل فکر دغه بې لارې وځپي، بې له دې چې د قانون او اخلاق پروا وکړي. په دغسې حال کې

نورو ته ممکنه نه وي، چې حتی د هغو پيښو په هکله هم چې د دوی په ژوند نښه اثر کوي، د خپل ازاد فکر او وجدان له مخې اواز او چټکي، دا خو لا پرځای پرېږده چې د هغو له مخې په عمل لاس پورې کړي.

په افغانستان کې د پاچا امان الله او پاچا محمد ظاهر له قانوني واکمنۍ پرته د څه کم سلو کلونو په بهیر کې لږ و ډېر همدغسې شوي. په دغې مودې کې د فرد حیثیت او ژوند د حکومتي قدرت په برابر کې، چې د پولیسو، سرتېرو، حاکمانو او عدلي محکمو په بڼه څرګند شوی، بې اهمیت شوي. په داسې حال کې، چې د حکومت د پیاوړتیا نه دمخه افغانان د ازادۍ له لورې درجې نه برخمن وو. په نتیجه کې په افغانستان کې فردي استعداد چې د نامحدود انکشاف ظرفیت لري، انکشاف نه دی کړی یا په کافي اندازه انکشاف نه دی کړی. ځینو چې څه ځلا لرلي ده، په حکومتي چوکاټ کې یې دننه لرلي ده، خو څنګه چې حکومتي چوکاټ په اصل کې محدود وي، ددغسې افرادو انکشاف هم محدود و. ددغه محدودیت پایله هغه شوې، چې انګلیس فیلسوف جان ستوارت مل څه باندې یوه پېړۍ دمخه د هغه وړاندوینه کړې وه. هغه ویلي و، چې په اوږدې مودې کې د دولت ارزښت دهغو افرادو ارزښت دی، چې دولت ترېنه جوړ دی او هغه دولت چې خپل افراد کوچني کوي، ددې لپاره چې د هغه د لاس ارامې وسیلې وګرځي، که څه هم هغه به د ګټورو موخو لپاره وي، وبه مومي چې په ورو انسانانو سره لوی کارونه، نه ترسره کېږي.

تر ستوارت مل دمخه جرمني فیلسوف ایمانویل کانت ویلي و، چې هیڅ انسان باید د بل انسان د لاس له ونه ګرځول شي. فرد او ژوند ته ددغه اهمیت او ارزښت د قایل توب له امله ده، چې د یهودو په لرغوني مذهبي او مدني قانون، تالمود کې راغلي، چې هغه څوک چې یو ځانګړی ژوند

ژ غوري لکه چې ټوله نړۍ يې ژ غورلي وي او هغه څوک، چې يو ځانگړی ژوند له مېنځه وړي، لکه چې ټوله نړۍ يې له مېنځه وړې وي.

د همدغه فکر له مخې ده، چې نن هم يو يهود بل يهود نه وژني او په زياترو لويديځو هېوادونو کې د انسان اعدام غېر قانوني گرځول شوی دی. دغه فکر د يوې ټولنې د سالم توب لپاره اساسي اهميت لري، ځکه چې غړيو ته يې ممکنه کوي، چې د ژوند د ښه کولو لپاره رغنده او ابتکاري کارونه وکړي. د لويديځ دغه څېړنوونکي پرمختيا شايد په اصل کې د همدغه فکر له مخې د ژوند کولو نتيجه وي.

خو په مسلمانې نړۍ کې يو مسلمان بل مسلمان وژلي، وژنه په پښتنو کې شايد تر هر بل ولس نه ډېره وي. يو پښتون نه يواځې بل پښتون وژني، د خپلې کورنۍ غړي هم وژني. وژنه د دوی د کولتور په تېره د تر بوري او گونديمارۍ غټه خاصه ده. دا شايد د پښتنو د بېرته پاتې توب او کمزورۍ اصلي عامل وي. په دغسې وژنې سره ولس د خپل د سر او کاري کسانو له فکر، عمل او خدمت نه بې برخې کېږي او ټولنه په خاص ډول په انتقام سره په دايمي کړکېچ اخته کېږي. دا په دغسې حال کې، چې د قرآن مجيد (د النساء سورت، 92_93 ايتونه) حکم دی، چې "مومن دې هېڅکله بل مومن ونه وژني" او "که څوک يو مؤمن په قصدي ډول وژني تلپاتې ځای يې دوزخ دی او د خدای تعالی غضب به پرې باندي او لوی عذاب به ورته تيار وي."

سره له دې هم هغومره د سر پښتانه چې په تربورۍ او گونديمارۍ کې او داسې هم د حکومتونو له خوا او په دې وروستيو وختونو کې د ايډيالوجيکي او مذهبي تندلارو له خوا وژل شوي، په طبيعې مرګ سره نه دي له مېنځه تللي. دغسې وژنه د ثور له کودتا نه وروسته بيخي ډېره شوې ده.

خلقي حکومت تر کودتا وروسته د ملي مصونیت اداره لغو کړه، په دغه مقصد چې له دغې بدنومي ادارې نه ځان خلاص کړي او خلکو ته وښيي، چې نور نو دغې څپونکې ادارې ته ضرورت نشته. په معاصر افغانستان کې د امیر عبدالرحمن، صدراعظم محمد هاشم او ترڅه حده د محمد داود په وختونو کې، چې درې واړه وطنپال زورواکان وو، د جاسوسي ځالو پراخېدل، د افغانانو بندي کېدل، ځورول او وژل د حکومتونو حتمي برخه شوي وه. تاریخ ښيي، چې اتوکرات یا په خپل سر زورواک حکومتونه او دغسې افراطي کړه سره تړلي دي. څومره چې دکتاتوري پیاوړې وي، هغومره بنديخانې، وژنې، کړونې او وېرې ډېرې او شدیدې وي. خلقي او وروسته پرچمي رځیمونه په دغې برخې کې تر ټولو دمخه ولاړل.

د ملي مصونیت د ادارې د له مېنځه وړلو مانا په عمل کې دا شوه، چې یواځې د هغې نوم له مېنځه لاړ شي او پرځای یې د شوروي د ک.ج.ب. ډوله (اگسا) په نامه دغسې زوروره اداره تنظیم شوه، چې په بندي کولو، کړولو او وژلو کې یې هغه هم بې له محاکمې او شواهدو نه بې مسؤلیته اختیار لاره. کوم هغه قانون، چې د هغه له مخې تر محاکمې وروسته د اعدام حکم د دولت د سروال له منلو نه وروسته اجرا کېده، په انقلابي ډول له مېنځه یووړل شو. د اگسا چارواکیو ته د "انقلاب ضد" افغانانو له مېنځه وړل هغسې مطلوب شول لکه د جگړې په ډگر کې چې د دشمن وژل مطلوب وي. ددغه مطلب لپاره د پوځ او څارندوی او په عمومي ډول په هر اداري واحد کې سیاسي آمران په پوره اختیار سره وټاکل شول. تره کې ویل، چې د هغو امر دده د امر په شان د اطاعت وړ دی. سیاسي آمران په خپل فکر "انقلابیان" شول او له خپل واک نه یې د "ضد انقلاب" په ټکولو کې اعظمي استفاده وکړه او دوی د اگسا چارواکیو د "ضد انقلاب" په نامه بې حساب

افغانان د مرگ پنجو ته وسپارل. د عامه ذهنیت پر خلاف د کودتا په لومړيو اوونيو کې د "ضد انقلاب" د خپلو چارې تر څارندوی نه زیات د پوځي واحدونو کار شو، د پوځ جزاوتام (ټولي، کنډک، غونډ، لوا، فرقه) ته هم د شاوخوا ملکي سیمو څارنه وسپارل شوه. څنگه چې په پوځ کې غیر گوندي افسران تر گوندي افسرانو نه ډېر وو، حکومت له پوځ نه وېره لرله، نو د هغو افسرانو په څارنې باندې لنگر واچول شو، چې اخواني، ماوست او "تنگ نظره نیشنلستان" گڼل کېدل. دغه افسران د "ضد انقلاب" په تور نیول کېدل او بې له محاکمې نه مجازات کېدل. په خلقي دوره کې ددغسې تورنو لپاره عدلي محکمه نه وه. په اګسا کې بنديان وهل کېدل، کړول کېدل او وژل کېدل. دا ټول ددې لپاره، چې پوځ خلقي شي او حکومت حاکم وي. سره له دې هم پوځ خلقي نه شو یا هغسې خلقي نه شو، چې حکومت غوښتل. مخالفو افسرانو په څرګند ډول له "انقلاب" نه پلوي کوله، خو په واقع کې مناسب وخت ته په انتظار وو، چې قیام وکړي. دغسې قیامونه د هرات په فرقه کې، د جلال آباد په فرقه کې، د اسمار غرنۍ غونډ کې او د بالاحصار په لوا کې وشول، چې وروسته به یې بیان وشي. هغومره نظامي قیامونه، چې د خلقي حکومت په لاندې دورې کې وشول، د بل هېڅ افغان حکومت په مقابل کې نه دي شوي. د "انقلاب ضد" افسران د کودتا په لومړيو اوونيو کې نه یواځې په کابل کې، بلکې په ټول افغانستان کې د ملي دفاع وزیر عبدالقادر په تلیفوني امر له مېنځه وړل شوي دي.

له کودتا نه یوه اونۍ وروسته بنديان د غومره ډېر شول، چې چارواکيو ته یې ساتنه مشکله شوه. "د می د میاشتي په شپږمه د افغانستان د وسله وال پوځ وزیر عبدالقادر [له شورویانو نه] مشوره وغوښتله، چې له ټولو بنديانو سره

څه ډول چلند و شي؟ په دغه وخت کې د بنديانو شمېر له لسو زرو څخه اوښتی و او شمېر يې لا هم زياتېده او بندي خانې ډکې وې... اندروپوف او گروميکو دغه مسئله پوله پورو ته وړاندې کړه. پولتېورو د اندروپوف وړاندیز ومانه، چې د ک.ج.ب يو غړی چې له قادر... سره يې په اوږدې مودې کې اړیکې درلودلې، کابل ته له دغسې هدايتونو سره واستول شي، چې له بنديانو سره څنگه چلند شي؟ میجر جنرال ل.ن. گوریلوف [په کابل کې] د شوروي د نظامي متخصصانو د مشر په توگه غوره شو. (26)

په ملکي ادارو کې هم لومړني گوندي سازمانونه جوړ شول، په کابل پوهنتون کې سربېره پر هغه سازمان چې د پوهنتون په مرکز کې جوړ شو، په هر پوهنځي کې هم يو گوندي سازمان جوړ شو. د گوندي دستور له مخې دغو سازمانونو دنده لرله، چې گوندي پرېکړې غړيو ته ورسوي او پر هغو بحث وکړي او وگوري، چې اړونده اداره چارې د حزب د هدايت له مخې پرمخ بوځي، خو په واقع کې ددغو سازمانونو دنده دا شوه، چې دوی د خپلو اړوندو ادارو ماموران وڅاري او مخبري يې وکړي. مخبري د شخصي کتنو له مخې هم کېدل. څنگه چې گونديان په ټوليز ډول پر ځان نادرته او د ټينگې کمونستي جذبې خاوندان وو، شخصي اړیکو او امنيتي وضعې ته يې ډېره پاملرنه کوله. کله به چې د يوه گوندي په راپور سره تورن بندي نه شو، بيا به هغه په نورو سازمانونو کې خپل گوندي ملگري هڅول، چې د تورن په اړه دې هم راپور ورکړي، چې بندي شي. په دغه حال کې د دوی لپاره د خپلو مربوطو ادارو د غړيو او په واقع کې د هر چا په اړه د اطلاعاتو ټولول مهم شول. دوی په مرکز کې له امنيتي مقامونو او بيا له اگسا سره لار پيدا کړه، د ځينو مؤسسو آمران د همدغه ارتباط له امله د اگسا معاش لرونکي ماموران هم شول.

زیاترو خلقي گوندیانو په خپلو سیمو او ادارو کې خپل پخواني مخالفان ترټل او حتی د مرګ پنجو ته سپارل. دغه کار دوی د اګسا له لارې کاوه. د اګسا چارواکیو استادان د پوهنتون له انګر نه په ګرندیو موټرونو کې وړل، چې یو یې ما په خپله هم لیدلی و. په دغه اړه زه د کابل پوهنتون د ادب پوهنځي په باپ یو څه په زغرده ګرېدلی شم، چې هلته مې د تاریخ درس ورکاوه.

محمد طاهر علمي د ادبیاتو د پوهنځي مرستیال او وروسته سروال د اګسا معاش خور و. دی چې د ننگرهار د شینوارو د ګلابي له جولایانو نه و، د افغانستان د وریا او عمومي پوهنې له برکته په وطن کې لېسانس او په شوروي اتحاد کې ما سټر شوی و. دده په تلیفون سره به د اګسا غړیو استادان او محصلان اګسا ته بې‌ول. علمي د پوهنتون د لیلې په تشابونو کې تورن محصلان د شپې له خوا هم بندي کول او په سبا به یې د اګسا مامورانو ته سپارل. د ثور له کودتا نه یوه اونۍ وروسته محمد طاهر علمي د خپل پوهنځي د دروېشتانو استادانو یو لست په خپل قلم د پوهنځي سروال محمد حسن ضمیر ساپي ته وړاندې کړ، چې د هغه له مخې څوک بندي، څوک له وظیفې نه ګوښه او څوک په کور کې کېنول شي. ضمیر ساپي هک پک شو، د هغه په سپارښتنه یې عمل ونه کړ، خو دی چې د پرچم ډلګي ته منسوب و، په ځان وډار شو. ددې لپاره چې ژوند یې خوندي وي، وروسته له دې چې د لوړو زده کړو وزیر محمود سوما یې له موضوع نه خبر کړ، د پوهنځي سروالي پرېښوده او د افغانستان د علومو د اکاډمۍ غړی شو. علمي که څه هم پوهنیار و، د هغه پرځای د پوهنځي سروال وټاکل شو. علمي د خلقي حکومت تر پایه پورې ډېر استادان او محصلان اګسا ته و سپارل، چې هلته بندي شول، و کړول شول او له مینځه یووړل شول او لږ یې ترېنه ژوندي راووتل. په وژل شویو استادانو کې یو هم غلام

غوټ شجاعې و، چې په جرمني کې يې يوولس کاله زده کړه کړې وه او په فلسفه کې يې د ډاکټرۍ شهادتنامه ترلاسه کړې وه. دی د لور استعداد خاوند، هېوادپال افغان او يو خوښ طبعه ډينامیک ځوان و. ليکوال و، شاعر و، مترجم و او څېړونکی هم و. په شوق سره يې استادې کوله او په محصلانو باندې هم گران و. ما په ټول عمر کې بل څوک دده په شان له نزاکت نه ډک ټوکمار او غوريالی نه دی ليدلی.

د ادبياتو پوهنځي په نورو وژل شويو استادانو کې خان اباد وزيرې، امير محمد ياد (ارملی)، محمد علم مله بار، خانباز تڼيوال او داسې هم د طب پوهنځي استاد محمد هاشم مهربان د شخصي دوستانو په حيث ما ته نه هېر بدونکې څېرې دي. د ادب په پوهنځي کې محصلان تر استادانو ډېر نيول شوي او ترې تم شوي دي. د نورو پوهنځيو استادان او محصلان هم د ادب د پوهنځي د استادانو او محصلانو په تناسب بندي شوي او له مېنځه وړل شوي دي. د څرخي پل په زندان کې مې د خلقي حکومت د لورو زده کړو وزير محمود سوما وپوښته، چې ولې يې د استادانو او محصلانو د نيولو مخه ونه نيوله؟ هغه وويل، چې دغه موضوع دده له واک نه لوره او د گوندي مذشيانو کار و، خو د لورو زده کړو د وزير په توگه دا دده وظيفه وه، چې د پوهنتون د استادانو او محصلانو د غېر قانوني بندي کېدلو مخه ونيسي او لږ تر لږه محمد طاهر علمي او د هغه په شان د پوهنتون نور کسان کنټرول يا له وظيفې نه گوښه کړي، خو ده په دې اړه هېڅ و نه کړل او طاهر علمي ته بيا نورو دغسې جزا ورکړه، چې گومان نه کوم په نړۍ کې به بل چاته دغسې جزا ورکړل شوې وي. طاهر علمي د پرچمي رجيم په پيل سره له شينواريو نه د پېښور پر لور وخوځېد، چې د خپلو جنايتونو له جزا نه ځان وژغوري، خو دی په لار کې د کوم

اسلامي تنظيم مجاهدو ته په لاس ورغی. په یوه روایت مجاهدو علمي د یوه هسک غره سرته بوت، هلته یې د هغه لاس او پښې ټینګې وتری او مخ ښکته یې ټپل وهه. محمد طاهر علمي بیا چا ژوندی ونه لید.

د پرچميانو خپل کېدل

لکه چې دمخه مې ویلي، پرچميان او خلقیان سره له دې چې د یوه گوند غړي وو، له اول نه سره وران وو. د اختلاف غټ لاملونه یې درې وو: د دوی د گوندگیو ترکیب، له شوروي اتحاد سره اړیکې او د لویانو په تیره د کارمل او امین ترمینځ اختلاف. د دوی د ډلو په ترکیب دمخه گړېدی يم. په دې هم غږېدلی يم، چې پرچميان شوروي اتحاد ته زیات وفادار او شوروي اتحاد هم غوښتل، چې پرچميان حکومت په لاس کې ولري، خو څنګه چې کودتا په اصل کې خلقیانو کړې وه، هغو نه غوښتل پرچميانو ته په حکومت کې برابرې برخه ورکړي، خو د شوروي اتحاد په هڅونې یا فشار سره دغه کار ته اړ شول. شوروي اتحاد او پرچمي لویان په دغه امتیاز هم قانع نه وو. د اقبال وزیري په وینا، ک.ج.ب والو "... د ثور د انقلاب د بريالیتوب له لوري شېبې څخه د خلقیانو پر ضد دسیسې جوړې کړې."²⁷ پرچميانو د حکومت له جوړېدلو نه درې ورځې وروسته اول د کورنیو چارو وزیر نور محمد نور په دفتر کې او بیا په بادام باغ کې د کوپراتیدو په ریاست کې غونډې وکړې. په وروستی غونډې کې د شوروي سفارت کوم مامور هم گډون کړی و. پرچميانو وروسته په بگرام کې د همدغه مطلب لپاره خپله گونډې کانګره جوړه کړه²⁸. تر هغه دمخه دوی د ک.ج.ب له مامورانو سره په گډه د خلقي حکومت په بدنومي کولو پیل کړی وو او د نجم الدین کاویاني په روایت کارمل دستور ورکړی و، چې

"تخریب، تخریب، باز هم تخریب."²⁹ دغه څه به ځکه رښتیا وي، چې کارمل د امین له لاسه بې واکه کېده او بې اهمیتته کېده. د دوی ترمېنځ اړیکې له پخوا نه ترخې وې.

د دوی اختلاف په اصل کې د مفکورې و، چې ورو ورو یې شخصي او نورې بڼې هم پیدا کړې. امین په اصل کې نېشنلسټ او کارمل په اصل کې سووینسټ وو. د سیاست په ډگر کې کارمل په شوروي اتحاد او امین په خپل گوند ولاړ وو. کارمل له پاچا محمد ظاهر او محمد داود سره هم لیدل. په داسې حال کې، چې امین په خپل ولس په تېره په پښتنو او له امو نه تر اباسین پورې په لوی افغانستان باندې ټینګ وو²⁹ الف).

په دغه حال کې کارمل او پلویانو یې امین "فاشست" او په عین حال کې د سي. آی. ای "ایجنټ" باله، په داسې حال کې چې امین کارمل د پنجاېي طاهر پهلوان کړوسی ښوده او ویل یې، چې هغه په اصل کې افغان نه، بلکې "مطلق یو ایجنټ" دی³⁰. د افغانستان د ټولو اساسي قانونو له مخې هر څوک چې د افغانستان تابعیت ولري، افغان دی، خو لکه څنګه چې لیدل شوي دي د مهاجرو په زوزاد کې افغانستان ته د رښتین توپ او وفادارۍ احساس ډېر ضعیف وي. کارمل د یو شمېر نورو افغانانو په شان له مهاجر نسل نه و، نیکه یې محمد هاشم پر 1879 کې له انګرېزي پوځ سره د هندوستان له کشمیر نه افغانستان ته راغلی و³¹. کارمل، چې په 1957 کې د ک.ج.ب ایجنټي منلې وه، په دې فکر و چې افغانستان د شوروي اتحاد شپارسم جمهوریت وګرځوي³². د عبدالقدوس غوربندې دغه وینا سمه ده، چې "کارمل منبع و منشأ قدرت حزبی را در خارج از حزب [در اتحاد شوروی] جستجو میکرد و برای بدست آوردن اعتماد آن از هیچگونه جدوجهد دریغ نمیکرد."³³

کارمل د ثور تر کودتا نه دمخه کونښ کاوه، چې امین له گوند نه واپستل شي، دا هغه وخت و چې د امین او کارمل نزدې ملگرو د یو بل پر ضد تبلیغ کاوه او موضوع د تحقیق لپاره د تفتیش کمیسیون ته وسپارل شوه، چې مشر یې د سټیگر پنجشیری و. دغه کمیسیون په پای کې دې نتیجې ته ورسېد، چې "... امین د [علي احمد] خرم په ترور کې لاس درلود او باید له گوند نه واپستل شي." سیاسي دفتر د څلورو رایو په برابر کې په شپږو رایو د کمیسیون فیصله تایید کړه، خو عمومي منشي نور محمد تره کې، چې په امین ولاړ و، وخت وغوښته او فیصله په دې عملي نه شوه، چې امین کودتا وکړه. وزیري له گوند نه د امین د ایستلو حرکت په اصل کې د ک.ج.ب د سیدسه ب، لي، ددې لپاره چې د خلق گوندگی ناتوان او په نهایت کې قدرت ته د کارمل د رسېدلو لپاره لار هواره شي. دی لیکي، چې "ددې په څنگ کې غلام د سټیگر پنجشیري هڅه وکړه، چې په گوند کې د بي باوري او بي اتفاقي اور ته لمن وو، چې پخوا په گوند کې موجود وو... څنگه چې د خلقیانو په منځ کې د گوند دننه د زر غون فرکسیون و، چې د امین پر ضد یې فعالیت کاوه، ولې په واقعیت کې ددغه فرکسیون شاته درې تنه، چې اصلي محرک یې پنجشیری و او صالح محمد زیری او عبدالکریم میثاق هم ورسره ملگري وو، ولاړ وو... په پای کې د حفیظ الله امین او د هغه پلویانو ته د گوند د ضدیت تر نوم لاندې دوسیې جوړې شوې او د امین د ایستلو د سند مسوده د میثاق له خوا ولیکل شوه.³⁴" دغه روایت د زیري له روایت نه یو څه توپیر لري، خو د دواړو اصلي ټکي له گوند نه د امین ایستل و، چې امین د هغه په برابر کې د "افغانستان د ملي دموکراتیک گوند" په نامه په خپلې مشرۍ سره د بېل گوند بنسټ کېښود، چې د مرکزي کمېټې غړي یې محمود سوما، منصور هاشمي، عبدالرشید

جلیلی، صدیق عالمیار، راز محمد پکتین او صاحبجان صحرايي وو. ³⁵)

د خیال محمد کتوازي په وینا، پنځشیري د کودتا "په هماغه اوله ورځ... د تره کي او امین په څنګ د کارمل پر ضد دریځ بدل کړ. " له دواړو سره یې پښتو ویل پیل کړل او امین ته یې غوره مالي کوله. په خپله کارمل هم، چې هر وار امین لیده، مخ مچي یې ورسره کاوه او دواړو ورنه مننه کوله، چې له مرګ نه یې ژغورلي دي. امین تره کي ته، چې ورنه یې غوښتي و، له کارمل سره ښه وضع وکړي، وویل " ... نور لا څه وکړم، چې هره پلا مې وویني، د مخ مچي روغبړ راسره کوي. " زیری لا وایي، چې په دغه وخت کې "ملګري ډلې ډلې شول او هر یوه امین ته ځان نزدې کاوه. " دی دا هم وایي، چې "زه په وجداني توګه د امین په اړه له بد نظر څخه پښېمانه وم او له ځان سره مې ویل، چې په دې سړي کې دومره استعداد و، چې د ګوند په غیاب کې یې انقلاب ترسره کړ او مور ټول یې له مرګ څخه خلاص کړو. ³⁶)

خو د امین او کارمل ترمنځ بې اعتمادی رښتیني او ژوره وه، هغه وروسته له هغه برالا شوه، چې امین او وطنجار په یوې لویې غونډې کې په پولي تخنیک کې څرګنده کړه، چې د "ثور انقلاب" یواځې خلقیانو کړي او پرچمیانو پکې برخه نه ده اخیستي. تر دغه وخته پورې رسمي نظر دا و، چې کودتا د ګوند له خوا د تره کي په لارښودنه بریالی شوې ده، خو امین لا تر کودتا وروسته د اتحاد په نامه د کورني چارو وزارت د امنیني لوی قومندان محمد داود تړون له لارې له پرچمي قومندان صمد ازهر نه د پرچم د پوځي او پولیسي افسرانو لستونه ترلاسه کړي و، نو امین ته د پرچمي ګوندګي قوت چې ډېر نه و، معلوم و. له همدې امله به هم و، چې امین

له كود تا نه وروسته سره له دې چې د ك.ج.ب په سپارښتنه يې مزلې وه، چې پرچميانو ته به په حكومت كې برابرې برخه ورکوي، خو په گوند، حكومت او په خاص ډول په پوځ كې يې د خپل گوند دريځ ټينگ كړی او كارمل بېواکه گرځولی و. كارمل تر دې حده پورې بېواکه شوی و، چې د جون په اتلسمه يانې درې اونۍ وروسته له هغه چې د پولتېورو د يوې پريكړې له مخې دواړه گوندگي يو موټی شوی گوند گڼل شوی او حتی د "خلق" او "پرچم" د نومونو اخیستل منع اعلام شوي و، د تره كې په شتون كې پوزانوف او ورسره يو څو نورو شورويانو ته شكایت وكړ، چې "زه په حكومت او گوند كې له نور محمد تره كې نه وروسته دويم مقام لرم، خو سره له دې هم زه نه پوهېږم چې په هېواد كې څه واقع كېږي؟ دوی زه گوښه كړی يم، زه له باندني او دننني سياست سره سر او كار نه لرم. زه لكه چې په طلايي قفس كې اوسم. دا د يوه كمونست په توگه زما لپاره لويه تراجيدې ده." هغه دا هم وويل، چې "وضع د گوند د ټوټه كېدلو په لور روانه ده، هر څه د حكومت او پوځ لاسونو ته درومي."³⁷⁾

له بلې خوا خلقيانو پرچميان په حكومتي ضد عملونو تورنول، تره كې لا ويل، چې "حتی تر انقلاب نه دمخه مور په پرچميانو اعتماد نه كاوه او له پرچميانو سره اتحاد يواځې فرماښي و. دوی په پاڅون كې نژدې هېڅ رول نه لاره، خو د انقلاب له بريالي كېدلو نه وروسته د پرچميانو مشر بېرک كارمل په ټينگه وغوښتل، چې د وزارتونو او څانگو لور مقامونه دې سره برابر ووېشل شي." تره كې دا هم وويل، چې كارمل "... ادعا كوله چې د گوند په جوړولو كې يې د مشري رول لوبولی، څرگندوله يې چې كه تاسې پوځ لرئ، گوند مور ته راكړئ." په هغه سربېره وروسته له هغه، چې د دوی غوښتنې و نه منل شوې، دوی تر ټل چې پاڅون به وكړي. په دغه

حال کې تره کي او امين ښکاره کړه، چې اوس يواځې يوه لار پاتې ده، يا دوی يا مور⁽³⁸⁾. په دغه حال کې کارمل د خپل او خپل گوند سياسي ژوند د شوروي اتحاد په قوت کې لیده، شوروي اتحاد هم د کارمليانو شاته ولاړ و. د وزيرې په وينا "د شوروي اتحاد مشرتابه د ببرک ډله دې ته هڅوله، چې څومره زر کېږي، له خلقيانو څخه سياسي واک ترلاسه کړي."⁽³⁹⁾ پروگرام دا شو، چې پرچميان به په خلقيانو کودتا کوي.

نبي عظيمي، چې تراوسه هم پرچمي پاتې شوی، د کودتا شکل په دې ډول بيانوي: "په داسې حال کې چې د پرچمي لويانو د سفير کېدلو او اوازې روا نې وې، د کودتا موضوع ټينگه ونيول شوه. عظيمي، چې په دغه وخت کې په غزني کې د څوارلسمې فرقې قومندان و، د پرچمي عبدالوکيل له خوا کابل ته وغوښتل شو او هلته يې ورته هدايت ورکړ، چې "نظر تمام اعضای حزب اين است که در صورتیکه امين در تصميم خود پافشاری نماید، اردو قيام مسلحانه را عليه امين آغاز نماید." وکيل دغه "پاڅون" په دې ضرور گانه، چې امين "در نظر دارد تمام پرچمی هارا از رهبری ای صفوف از صحنه خارج و بصورت فزیکي به نام خاينين بانقلاب ثور از بين ببرد." عظيمي دا هم ليکلي، چې "من به وکيل گفتم اگر راه ها و وسيله های ديگری سراغ نداريد، من حاضرم. اما تاکيد ميکنم که انتخاب اين راه ها بسياری را خوا هد ريخت [ريختا ند] و فرجام ان بسيار تاريک است. وکيل خوشنود گردید و رمزی بين ما تعيين شد."⁽⁴⁰⁾

نبي عظيمي وروسته د غزني په فرقه کې ټول پرچمي افسران، چې شمېر يې د هغه په وينا لږ نه و، د حکومت پر ضد پاڅون ته وبلل. "آنها بدون ترديد حاضر گرديدند که در صورت رسيدن

د ستور بدخاطر انتقام گرفتن از امین و حمایت از ببرک کارمل داخل اقدام شوندد. "دی دا هم وایي، چې "ما پلان دقیق اما ساده یی طرح کردیم که نکات اساسی آن را گرفتاری افسران مخالف، مسلح ساختن فرقه و ترک نمودن وضع الجیش فرقه بدخاطر جلوگیری از بمبارمان هوایی تشکیل میداد."⁴¹) خو کارمل طالع من و، چې ترڅو دی په کابل کې و، ملگرو یې په کودتا لاس پورې نکړ.

د محمود سوما په روایت امین "غوشتل چې ببرک کارمل او په کودتا کې نور کسان بنديان کړي، خود نور محمد تره کې له مخالفت سره مخامخ شو." په دې اړه تره کې له پوزانوف سره مشوره وکړه، چې لکه هغه دده آمر وي. پوزانوف دوه مشورې ورکړې: یوه دا چې کارمل په چکو سلواکیه کې او ملگري یې په نورو هېوادونو کې د سفیرانو په توګه واستوي. بله دا چې دغه ټاکنې باید په دموکراتیکه توګه ترسره شي، خو څنګه چې په دغه مهال کې د سیاسي دفتر زیاتره غړي د کارمل په خوا وو، تره کې خپلو پلویانو ته دنده ورکړه، چې هغوی راواړوي. هغوی په دغه کار کې بریالي شول. "بیا همدغو ټولو ملگرو ته د تره کې له خوا هغسې فیدتې و غږول شوې، چې د ببرک ډلې د کودتا د جریان خبرې پکې ثبت شوې." او چې هغو ته دا هم وویل شول، چې هغوی د پوزانوف په مشوره سفیران کېږي، هغه د سیاسي دفتر په غونډه کې دغه وړاندیز په زیاترو رایو ومانه⁴²). بیا نو کارمل پراګ ته، محمود بریالی اسلام آباد ته، عبدالوکیل لندن ته، نور احمد نور واشنگټن ته، نجیب الله تهران ته او اناهدتا بلګراد ته د سفیرانو په توګه واستول شول. دلته د دوو ټکو یادول ضروري ښکاري: یو دا چې په یوې داخلي موضوع یې د یوه خارجي هېواد سفیر دخپل کړی شو او بله دا چې که هغوی په رښتیا کودتا کوله، له ملک نه دباندې په ښه نامه ووتل او مصؤون شول.

خو دنده په وطن کې نور پرچميان کرار نه شول او د پخوا په شان يې په پټه غونډې کولې. څنگه چې دوی نژدې ټول ښاريان وو، غونډې يې د خلقيانو لپاره د اندېښنې وړ شوې. سره له دې چې گوندي حوضي د څارندوی په شان په ښار کې ځای پرځای جوړې شوې او فعالې وې. لومړنۍ گوندي سازمانونه غير له هغو څخه وو، چې په حکومتي څانگو او هم د هستوگنځيو په سيمو کې په زيات شمير فعال وو. ددغو ټولو له لارو ښاريان څارل کېدل. سره له دې هم څنگه چې خلقيان ساراني او اطرافي وو، هغو ته گرانه وه چې ښاري پرچميان تر ډاډمنې څارنې لاندې ونيسي.

وضع داسې وه، چې لکه د اطرافي حاکمانو او ښاري مخالفانو ترمنځ جنګ وي. په همدغه گير او دار کې د اسد د مياشتې په 28مه (اگست 1978) حکومت په کابل کې د خلقي نظام پر ضد د ځينو پرچمي لويانو د کودتا خبر خپور کړ. په اول سر کې د دفاع وزير جنرال عبدالقادر لوی درستيز شاهپور احمدزی او د جمهوريت د روغتون سر طبیب مير علي اکبر ونيول شول او وروسته د پلان وزير سلطان علي کاشتمند او د فوايد عامې وزير محمد رفيع ونيول شول. ددغو بنديانو "اعترافونو" فوتوکاپي گانې په ورځپاڼو او وروسته په کالني کې خپرې شوې، چې د خلق حکومت په هکله يوه ډېره غټه سرچينه ده. ددغو "اعترافونو" له مخې کارمل پخوا له دې چې له وطن څخه بهر شي، عبدالقادر او نورو ته د کودتا کولو دستور ورکړی و. د کاشتمند د "اعتراف" له مخې دغه وخت د کودتا لپاره شرايط برابر شوي وو. "از انجائیکه دولت کنونی از راه سوشلزم دور مېرود، مردم ناراضی هستند، یک قیام عمومی سرتاسری در تحت رهبری قادر خان باید صورت بگیرد. در دولت جدید باید تمام نیروها و عناصر ناراضی بشمول خلقی هائیکه موافق باشند، تحت یک اتحاد عمومی یک دولت

بنام جمهوری دموکراتیک خلق افغانستان را بوجود بیاورند.⁴³)⁴³ په کودتا کې به بنسټیز رول د پېنځلسمې زغرورې قوې وي، چې د ډگرمن هدايت الله، محمد رفيع، فاروق او خدليل په سروالی نظامي کودتا د اختر په ورځ پيل کړي. په داسې حال کې چې کشتمند به په ښار کې د مظاهري لارښودنه کوي. اطرافي پرچميان به په خپلو سيمو کې په کار لاس پورې کوي او داسې نور... د برياليتوب په حال کې به د نوي دولت سروال او د ملي دفاع وزير عبدالقادر وي. د کشتمند د ليکنې له مخې کارمل هغه په خان مښ گزلی او په دغې و عدې سره يې د هغه هم کاري جلا به کړي ده. د کتوازي په وينا عبداقادر ترپا په پورې خلقي و.

دا چې کودتا په دغه ډول ترتيب شوي وه، يقيني نه ده. دا هم يقيني نه ده، چې دغو پرچميانو به چې لويان يې له وطن نه بهر وو، په رشتيا کودتا کوله. د تورنو خپاره شوي اعترافونه د واقعيت څرگندوي کېدلی نه شي. د خلقيانو په وخت کې لکه وروسته د پرچميانو په وخت کې اعترافونه په زور او کړاونو سره ترلاسه کېدل. په هغه وخت کې کلکه اواز ه وه، چې له کشتمند نه د اعتراف ترلاسه کولو لپاره د هغه مېرمن يې ورته حاضرې کړې وه، چې که اعتراف ونه کړي، سپکاوی به يې وشي. ددې خبرې مانا دا نه کېږي، چې تورنان به په کړول کېدو سره هم رشتيا ووايي. دوی هغه څه وايي، چې ورنه غوښتل کېږي او له دوی نه هغه څه غوښتل کېږي، چې په هغو سره په سختو جزاگانو محکوم شي. خلقي مستنطقينو ته هر تورن "خابن" و او دوی خپله دنده گزله، چې له هغو نه همدغسې اعتراف ترلاسه کړي. مستنطق غلام صديق تورن عبدالغني ساپي ته ويلي و، چې "خاينينیکه اينجا نزد ما حاضر ساخته ميشوند، همه انکار مينمايند، (ما) مجبوراً انها را شکنجه ميدهيم."

کودتا یا نه کودتا د کودتا په نامه د پرچميانو بندي کېدل د نورو پېښو لپاره لار هواره کړه، چې تر ټولو مهمه يې د نورو پرچميانو بندي کېدل او پټېدل وو. د بندي کېدلو لړۍ تر مياشتو مياشتو اوږده شوه، پرچمي فعالان هم له خپلو کورونو او هم له ادارو نه وړل کېدل او اگسا ته سپارل کېدل. په دغې فضا کې څرگند پرچميان اړ شول، په ورځپاڼو او غونډو کې خپل پراري لويان وغندي. يوه يې لا په يوه لور پورې غونډې کې د امين په مخ کې پرچمي لويان د درباريانو، اشرافو او داسې نورو نومونو وغندل او په خپله کارمل يې د امپيريلزم تورې چترې ته پناه وړونکې وښود. څرگندو پرچميانو او هغو چې د پرچمي توب گومان پرې کېده، په ورځپاڼو او غونډو کې پراري پرچمي لويان په سپکو نومونو يادول. په غندنې کې د پرچم مخالفان تر ټولو دمخه وو. دوی په خاص ډول کارمل سخت غنده او د "دربارمل"، "دبارغل"، "ارستوکرات"، "پردي" د "پرديو ايډنټ" او په داسې نورو نومونو يادوه. په دغه تبليغ کې عبدالمنان ملگري، چې يو زړور ممثل او زما په وخت کې د پښتو ټولني د کابل مجلې په اداره کې کاتب و، پوره نوم ايستلی و. په دغه وخت کې په کابل کې د پرچميانو د ټکولو لويه مسابقه روانه وه، خو محمود بريالی په مسکو کې د ک.ج.ب يوه مامور نيکرا سوف ته ويل، چې په دغې مسابقې کې "دغسې کسان کړول کېږي، چې شوروي اتحاد ته په مطلق ډول وفادار دي."⁴⁴ په هر حال په دغې مسابقې کې هغومره، چې په پرچميانو پسې ډول ډول پرېاگندو نه و شول، په افغانستان کې بل هېڅ وخت دغسې پروياگندو نه نه دي شوي.

پټو پرچميانو هم د حکومت په تېره د امين پر ضد پروياگندونو باندي زور واچوه. دوی امينيان "فاشستان" بلل او په خپله امين يې د سي.آی.ای

"ایجنټ" گانہ. په عین حال کې حکومت پرچمي سفیران "خابنات" اعلام کړل، موقوف یې کړل او له افغان تابعیت نه محروم کړل. دا یې هم څرگنده کړه، چې دوی د سفارتونو نغدې پیدې غلا کړي. دوی په رښتیا هم دغه اختلاس کړی و. نور احمد نور وروسته ددغو پېښو مجرایي له خپل پرچمي رجیم نه واخیستله. په دغه دلیل، چې هغه غلا کړي پیدې یې په گوندي چارو لگولي دي. د پرچميانو د ادعا له مخې نژدې یو نیم زر پرچميان بندي شوي، چې څه یې له مېنځه وړل شوي وو، خو دا غټه مبالغه ده. شوروي مشاورانو نه غوښتل، چې د غومره ډبر پرچميان بندي او اعدام شي، خو په دې کې شک نشته، چې امین غوښتل پرچم د یوه تنظیم په توګه له مېنځه یوسي او د دوی له لارې افغانستان د شوروي اتحاد له احتمالي خطر نه وژغوري. له نومیالیو بندیانو نه میر علي اکبر او شاهپور احمدزی اعدام شول. احمدزي به ځکه اعدام شوی وي، چې دی د لوګر د نامتو فرقه مشر عبدالغني احمدزي کورنی نفوذ ناک قومي مشر و، په اصل کې د کمونزم مخالف و. دی پخوا د محمد داود له معتمدانو څخه و او هغه "...محمد داد خان را بار بار از تحریک و دسیسه سازی اطرافیان کمونستی اش و کشتار و زندانی کردن مردم بیگناه بر حذر میداشت."⁴⁵

درېم څپرکی

سور بېرغ او درې وروستي فرمانونه

یا

له ولس سره د حکومت مقابله

حکومت د شپږم فرمان تر ایستلو پورې د حکومتی جوړښتي مسئلو، د محمدزي واکمنی او ماوستي ډلو په ځپلو بوخت او په پېښو یې لاس بر و. په همدغه وخت کې یې د خلکو د ښېگڼې لپاره هم یوڅه وکړل، لکه د عمومو د اندېښنې وړ د اتم ټولگي د کانکور لږغو کول، د کانکور وهلو لپاره بسپنه ټولول او د بسپنې په پېسو سره د هغو لپاره یوه لږسه پرانېستل او په کابل او شاوخوا کې د محمد داود د وخت د جنایي بندیانو ازادول، خو په وروستي کار سره د حکومت په اړه د خلکو شک پیدا شو. هغه درې زره بندیان، چې په کابل او ولایتونو کې د جوزا د میاشتې په 28مه د فرمان له مخې ازاد شول او د نورو د بند موده لږه شوه، جنایي یانې هغه بندیان وو، چې د قتل، غلا او دغسې نورو جنایتونو په تور په محکمو کې محکوم شوي وو. حکومت په دې اړه تر دې حده نندارې جوړې کړې، چې حتی د هغو دوښمنو او دفتري پانې یې د خلکو په غوندو کې وسوځولي. آواز ه شوه، چې حکومت غواړي د ولس په تاوان جانیان له ځان نه خوښ کړي. په داسې حال کې، چې جانیان په هر رجم کې جانیان دي. دا هم ویل کېدل، چې که حکومت په رښتیا د اصلاح په

فکر وای، له جانیانو نه به یې ضامنان ترلاسه کړي وای، چې بیا به جنایت او د قانون پر خلاف عمل نه کوي. دا چې دغومره ډېر جانیان په زندانونو کې پراته وو، د پخواني حکومت په لمن کې یو تور داغ و. د همدغه داغ له امله به هم و، چې د ثور له کودتا نه وروسته په ټول ملک کې دغسې یو غورځنګ ونه لیدل شو، چې د محمد داود په پلوی عمل وکړي.

په هر حال، اوس اندېښنه دا شوه چې حکومت ولې دغه جانیان د نورو جرمونو د کولو لپاره ازاد او په ولس حواله کړل؟ د حکومت په اړه په دې هم شک پیدا شو، چې سیاسي بندیان یې ازاد نه کړل، په داسې حال کې چې په افغانستان کې د رواج له مخې د رجیم په بدلېدلو سره سیاسي بندیان خوشې کېدل او له دغه حکومت نه هم دغه هیله کېده، خو دغه انتقادونه او نارضايتونه د ذهن په ساحه کې محدود وو او که حکومت نور پارونکي کارونه، نه وای کړي، پر ضد به یې عمل نه وای شوی، خو له هغه وروسته حکومت په دغسې پارونکو کارونو لاس پورې کړ، چې د هغو له امله نژدې ټول ولس د حکومت پر ضد فعالیتونو لپاره په پښو ودرېد.

سور بېرغ

د تلې د میاشتې په 27مه (اکتوبر 1978) د څلورم فرمان له مخې، چې دمخه ایستل شوی و، د کابل په ښار کې نوی بېرغ په ډېر لوړ شان سره جگ شو. د هغه لپاره نه یواځې لوړ پورې گوندي او حکومتی کسان، بلکې حکومتی ماموران، د لوړو زده کړو مؤسسو محصلان، د ښوونځیو شاگردان، ښاریان او د شش کراهی بزگران په ښه تنظیم سره په پښتونستان واک او شاوخوا کې سره غونډ شول. د ټولو خلکو شمېر له حساب نه وتلی او ډېر و. خلک ډله ډله د مني په یوې ښکلې لمړیزې ورځې کې د ارگ د ختیځ وره ترمخه، چې هلته لیږي حکومتی او گوندي لویان د نور محمد تره کې په

سروالی په لې سو درې شيو کې د شوروي لويانو په شان قطار ولاړ وو، رژې تېرېدل. حکومت بيا هېڅکله په هېڅ نامه د غومره ډبر افغانان پرځان ټولولي ونه شو. دا يې په واقع کې د برياليتوب او وياړه سکه وه، خو هغه د لږ وخت لپاره وه. د بېرغ رنگ تک سور غوره شوی و او په يوه څنډه کې يې بس د "خلق" کلمه ليدل کېده. هغه زر په "خلفي بېرغ" ياد شو او د پاچا امان الله د وخت بېرغ، چې تور، سور، زرغون رنگ يې لاره او محراب او منبر هم پکې په نښه شوی و او افغانانو ته د وياړ او سرلوری بېرغ و، ترک شو. افغانان پوهېدل، چې سور رنگ د کمونزم نښه ده، دغه پوهه نوره هم شعوري او ټينگه شوه، چې تره کې په هغې وينا کې، چې د نوي بېرغ په اړه وکړه، څرگنده کړه چې د هغه تر نامه لاندې به زور "فيودالي سيستم" ټوټه ټوټه کړو او پرځای به يې د دوران جوړونکي کارگري نقشې له مخې نوې ټولنه جوړه کړو او د ځمکو اصلاحات به عملي کړو. په عين حال کې يې اخوانيان د خلکو "دښمنان" وبلل او پر ضد يې جهاد اعلام کړ. ډېرو خلکو سور بېرغ د ملک د کمونستي کولو په لور د خلفي لويانو لومړی گام وباله. اندېښنه د پخواني بېرغ له ترک نه هم راولاړه شوه، چې افغانانو ته د خپلواکي او هويت وياړلې نښه وه. په دغه حال کې د خلفي بېرغ په نامه د سره بېرغ غوره کول او په ننداره ييز ډول د هغه هسکول د خلکو له پارولو نه پرته بل څه نه و. خلک په رښتيا هم وپارېدل، په دې کې حکومت ته څه عملي گټه هم نه وه. د گونديانو لپاره دا بس يوه رومانتيکي جذبه وه.

هو، دوی به په دغه بېرغ سره شورويانو ته ښودلي وي، چې دوی د هغو په لار روان ملگري دي. خلکو البته په هغه وخت کې د سره بېرغ په وړاندې څه غبرگون ونه ښود او نه يې ښودلی شو، خو مخالفانو په تېره اخوانيانو د خلکو له دغه

ناراضي توب نه گټه اوچته كړه. په نتيجه كې دغه شك په يقين بدل شو، چې خلقي لويان د ملي ارزښتونو او اسلام مخالف او د شورويانو پيروان دي. په دغه حال كې په پېښور كې د افغانستان اسلامي تنظيمونو لويانو هم د حكومت پر ضد جهاد اعلام كړ او افغان ټولنه په دغه ډول په دوو كامپونو ووېشل شوه.

د ليك او لوست كورسونه

د لويانو د ليك او لوست كورسونو پروگرام عملي كول هم پارونې وكړي. د پرنسيپ له مخې خلك مخالف نه وو، چې لويان ليك او لوست زده كړي. د دوى لپاره دغه موضوع حياتي وه، ځكه چې هېواد يې په دغه اړه د نړۍ د بېرته پاتې هېوادونو په ليكه كې راته او د دوى نارينه او ترهغو لزيات ښځې په لور تناسب په ليك لوست نه پوهېدلې، نو په دوى كې تر كودتا دمخه د ښوونځي او زده كړې شوق تردې حده عمومي و، چې د اطراف خلكو هم نه يواځې د هلکانو بلکې د نجونو لپاره هم ښوونځي غوښتل او حكومت د ځمكې او كار په بڼه د خلكو په مرستو سره حتی په ډبرو ليرو سيمو كې د نجونو لپاره هم ښوونځي پرانيستلي وو. په خلكو كې د ليك او لوست احساس به له دې امله هم قوي و، چې د نويو ښوونځيو په پرانېستلو او په عمومي ډول د عصري پوهنې په رواجولو كې د خلكو ارزښتونه په نظر كې نيول كېدل او د پاچا امان الله د وخت د ترخو تجربو په نظر كې نيولو سره د عمومي ارزښتونو په مخالفت څه نه كېدل، خو خلكيانو دغو واقعيتونو ته ونه كتل او دغه متل يې له ياده وايست، چې وايي "افغانان په هڅونې سره دوزخ ته ننوځي، خو په زور سره به جنت ته هم لاړ نه شي."

د لويانو د ليك لوست زده كړې په كورسونو كې د تعريف له مخې لويان بايد داخل شي، همدغسې

هم ک ډدل. په کورسونو کې نارینه او ښځې دواړه غوښتل ک ډدلي، خو د کورسونو لپاره نه ښوونکي او نه درس کوټي په کافي شمېر موجودې وې. کورسونه زیاتره په ماجتونو او ښوونځیو کې پرانېستل شول، د ښځو لپاره باید ښځینه ښوونکي وای، خو ښوونکي زیاتره خلقي نارینه وو او هغو د امدیت په نامه ښځې درسي خونو ته د ننوتلو په وخت کې لټولې. یو شمېر خلقيانو په خپلو سیمو کې د اعتبار وړ کسانو لوبې د نکاح لپاره وغوښتلې او یو شمېر نورو دغسې نجونې په زور خپلې ښځې کړې. اواز شوه، چې په ښارونو، ولسوالیو، علاقه دار یو او ښوونځیو کې یانې په حکومتی مرکزونو کې له نجونو او نورو ښځو نه د گوندیانو او حکومتیانو لپاره د استفادې لار خلاصه شوې ده. مجرد تاوجن گوندیان او حکومتیان لږ او بې میله نه و، چې له نجونو او ښځو سره د جنسي غریزې له مخې چلند وکړي. بیا نو دغه وېره عامه شوه، چې له دې وروسته به نارینه د خپل ناموس اختیار ونه لري او د کورس په نامه به یې اختیار د حکومتیانو په لاس وي. حکومت اوس په یوه بل ډول په کورنی کې لاسوهنې پیل کړې او ددې پروا یې نه کوله، چې په افغانستان کې نارینه د خپلو کورنیو واکمنان دي، چې ښځې خپل ناموس گڼي او سپکاوی یې نه زغمي. له بلې خوا گوندیان او حکومتیان په دغه وخت کې په رسمي ډول ددغومره زیات رسمي واک خاوندان شوي وو، چې بل هېڅ وخت کې تر دغه حده پورې نه وو شوي. دغو وړو فرعونانو په کورسونو کې هم حاکمیت چلاوه، ددې لپاره چې باید د ثور "د پرتمین انقلاب" د لومړی کلیزې په ویاړ یو ملیون لویان او لویانې باسواده کړي.

دا چې په ټول هیواد کې کورسونو ته د ښځو له ورتگ سره مخالفت عام و، په دې کې شک نه شته. په کومو ځایونو په تېره په ښارونو کې چې ښځې په لومړیو ورځو کې په کورسونو داخلې شوي دي،

له ډار نه و. خلکو نه غوښتل په دغه نامه ورسره انقلابي چلند وشي، ځکه چې گوندیانو ته انقلابي چلند د مرگ تر پولې پورې جزا ورکول و. په اطراف کې لویان او لویانې تر کورس لوستلو نه ډېرې د ژوند د چارو په فکر وې. کورسونو دوی ته سمدلاسه عملي گټه هم نه کوله، نو کورسونو ته د دوی کښول یو ډول حکومتی بېگار شو. په دې سربېره په کورسونو کې ایډیالوجیکي تبلیغ هم کېده. په ټولو هغو وړو لویو پاڅونونو کې، چې یو ځای بل ځای په تېره په هرات کې وشول، په کورسونو کې د ښځو موضوع دخپله وه، چې وروسته به یې بیان وشي.

د گروي په اړه فرمان

د سود او سلم او گروي په هکله شپږم فرمان د خلقي حکومت په نظر د ستمگرو له جغ نه د خواریکښو بزگرو په گټه وایستل شو، خو په واقع کې دغه فرمان ددغه مقصد پر خلاف تر ډېره حده پورې د ځمکه والو په گټه تمام شو. فرمان په هغو باندي عملي شو، چې له کال 1974/1353 نه دمخه یا تر هغه وروسته یې د پېسو په بدل کې ځمکې په مشروط ډول یانې په گروي سره ترلاسه کړې وې، په دې مانا چې گروي وال به د پېسو په بدل کې تر هغو پورې د ځمکې له حاصل نه استفاده کوي، چې د ځمکې څښتن د هغه پېسې بېرته ورکړي. د فرمان مهم ټکی دا و، چې که ځمکه له 1353 کال نه دمخه په گرو اخیستل شوې وي، گروي وال مکلف دی له ولاړ فصل نه وروسته ځمکه مسترده کړي او که یې ځمکه په 1353 کې په گرو اخیستې وي، د اصلي پېسو په سلو کې شل مستحق گڼل کېږي. هغه هم یو کال وروسته او که یې د کودتا په کال (1978/1357) ځمکه په گرو اخیستې وي، په سلو کې نوي د خپلو پېسو مستحق دی، هغه هم په پېنځو کلونو کې. البته ځمکه به

په هماغه اول سر کې د ځمکې اصلي څښتن ته پرېښودل کېږي.

د فرمان بل مهم ټکی دا و، چې یواځې بې ځمکې زراعتي کارگر پور وړی، نه هر پور وړی، مالکانو ته د سود او پور له ورکولو نه معاف دی. په همدې ډول بې ځمکې بزگر او هغه چې د لس جریبه اولې درجې ځمکې خاوند وي او له 1353 نه وروسته د سود او سلم پر اساس د یوه یا څو کسو پور وړی شوی وي، د پور او سود له ورکولو نه معاف دی، خو اصلي پدیسې به په هغه تناسب بېرته ورکوي، چې تناسب یې د ځمکې د گروي د بېرته ورکولو په باب دمخه ټاکل شوی وي. په دغسې مقرر و سره د دغه فرمان عملي کول نااشنا ستونځې پیدا کړې، چې د هغو هوارول د حکومتي مامورانو له صلاحیت او توان نه اوچت و. له دې امله د ولایتونو او ولسوالیو په سطح د دغسې کشالو د هوارلو په مقصد د کمېټو جوړول په نظر کې ونیول شول، خو دغه کمېټې د والي یا ولسوال په سروالي، د حکومتي څانگو آمرانو او د بزگرو له استازو نه جوړې شوې. په هغو کې نه ځمکه والو ته او نه هم د محل مخورو ته د غړیتوب حق ورکړل شو. د حکومت په نظر دوی "فیوډال" وو او حکومت د "فیوډالزم" د له مېنځه وړلو او د خواریکو بزگرو د جلبولو لپاره پښې لوڅې کړې وې.

ددغه فرمان له مخې له سود او سلم او پور ورکولو نه د بزگرو معافېدل سمدلاسه د هغوی په گټه تمام شو، خو دغه فرمان په عین حال کې د ژوندانه او ضرورت په سختو شیبو کې لکه د واده، ناروغی او داسې نورو د دوی په مخ د پېسو سمدلاسي او اسانه منبج وچه کړه او ټولنه یې د معاملو له رکود سره مخ کړه. تر دغه وخته پورې خلکو په اطراف کې د همدغه دود له مخې په سختو ورځو کې خپلې ستونځې رفع کولې. د همدغه دود له مخې بې سوده یا حسنه پور هم مروج و،

چې دواړو د ټولني په پيوستون کې رول درلوده. دغه دود تر اقتصادي نه زيات اجتماعي او د پيړيو پيړيو د تجربو محصول و، چې ممکنه نه وه هغه په يوه فرمان سره له مېنځه لار شي، خو دا چې د کار او عابدو په ډېرېدلو سره ژوند ښه او خلک پر ځان ډاډه شي، د ځمکو د گروي برخه د فرمان لا غټه خوا ده. په دغه فرمان سره گټه د هغه چا شوه، چې د ځمکې خاوند و او تاوان هغه چا وکړ، چې بې ځمکې و او د خپل کار له برکته د پيسو او گروي ځمکې خاوند شوی و. په گروي والو کې ځمکه وال هم شامل و، خو دوی تر هغو نه ډېر کم وو، چې ځمکې يې په خپلو گټل شويو پيسو سره په گروي اخيستي وې. په افغانستان کې له هغه وخت نه، چې په کيماوي سرې او اصلاح شوي تخم سره حاصل ډېر شوی و، د ځمکو اجاره داران د نښه محصولاتو يانې د سبو، گلپي، پياز او کچالو د زيات والي او د ترانسپورتي لارو د ښه والي له امله د پيسو خاوندان شوي وو. دوی چې به څومره ډېره خواري کوله، په هماغه اندازه يې گټه کوله. په ټوليز ډول دغه ډله خلک په تېره په ننگرهار کې د پيسو خاوندان شوي وو او له دوی نه ډېرو په خپلو دغو پيسو سره ځمکې په گروي ترلاسه کړې وې.

په همدغه ډول افغان کارگرو، چې په ايران او عربي هېوادونو کې پيسې گټلې وې، په وطن کې يې په گروي سره ځمکې خپلې کړې وې. په دغه فرمان سره د غوټولو خواريکښو د گروي ځمکې او خپلې پانگې له لاسه ورکړې. دا چې حکومت ددغه فرمان له ايستلو نه وروسته نارې سورې سر کړې، چې يوولس ميليونه بزگر يې له درانده بار نه ژغورلي او دهقانان يې د دېرش ملياردو افغانيو په حدودو کې د پور له ورکولو نه معاف کړي¹⁾، هسې پروباگند و. که د حکومت د تعريف له مخې د لسو جريبو ځمکو او يا تر هغه لير د ځمکو خاوندان هم په بزگرو کې حساب شي او په دغه

کتنه گوری کې هغوی، چې بې ځمکې یا لږ ځمکې او د سود او سلم پوروري وي او شمېر يې يوولس ميليونو ته ورسېږي، په دې حساب بايد د ملک ټول نفوس د پنځوس مليون په شاوخوا کې وي، حال دا چې د همدغه حکومت د سروې لکه مخي د افغانستان ټول نفوس په 1979/1358 کې پېنځلس نيم مليونه وو.

د دغه فرمان يوې بېلې برخې پارول وکړل، د غه برخه د بزگرو د ستونزو د ليرې کولو لپاره کمېټې وې، چې په هرې يوې کې د بزگرو دوه استازيو غړيتوب لاره، خو د محل مخورو او ځمکه والو پکې غړيتوب نه لاره. دغسې کمېټې په علاقه داريو، ولسواليو او د ولايتونو په مرکزونو کې جوړې شوې. د کمېټې ښکاره دنده دا شوه، چې د گروي او سود او سلم راپيدا کښالي به هواروي، خو اصلي مقصد دا و چې د بزگرو دغه استازي به د ملکانو، خانانو، بېگانو او نورو محلي مخورو ځای نيسي، چې حکومت "فيودال" گڼل او غوښتل يې د خپلې ايډيالوجي لکه مخې يې وځپي او "فيودالزم" په افغانستان کې بې ريشې کړي، خو دا چېرته کېدی شي چې په افغان عنعنوي ټولنه کې به بې سواده، ناداره، بې تجربې او د ټولني د ښکته دريځ غړي سمدلاسه اجتماعي شخصيتونه شي. نتيجه دا شوه، چې له حکومت سره د مخالفت په ډېرېدلو سره د بزگرو دغه استازي له مېنځه يووړل شي يا په خپله ډگر پرېږدي.

عنعنوي ملکبان او نور تر ډېره بې اثره او د حکومت مخالفان شول، په تېره وروسته له هغه چې ډېر اطرافي مخور د ځمکو د وېش په درشل او د وېش په بهير کې بندي شول، له مېنځه يووړل شول يا بې ځمکې يا لږ ځمکې شول. په دغه ډول کومه هغه د مشري تشيا، چې په ولس کې پيدا شوې وه، نوره هم ژوره شوه. د پرچمي رژيم په دوره کې له 1985/1364 نه وروسته کوشن وشو، چې عنعنوي مشري د حکومت په پلوی پياوړې کړي، خو دغو

کوشونو نتیجه ورنه کړه او خای یې د اسلامي تنظیمونو قومندانانو او مذهبي کسانو ونیوه. دوی هم په خپل وار له محلي او عنعنوي مشرانو سره مخالفت پیل کړ. ددغو ټولو پایله په اطراف یانې په ولس کې د مشري تشیا ژور کېدل او ددغو رچیمونو بېګانه کېدل شول او د ټولني د بېوستون زخمي کېدل او ناکراري شوه.

د ښځو او ودونو په اړه فرمان

د حکومت اووم لمبر فرمان د ښځو او نارینه وو د برابرې او د پلار واکي او "فیودالي" د غېر عادلو اړیکو د له مینځه وړلو په مقصد د میزان د میاشتې په 25مه وایستل شو. د فرمان مهم ټکي دا و، چې هیڅ څوک نشي کولای نجلې د پيسو یا جنس په بدل کې چاته په نامه او نکاح کړي، یا د واده په وخت کې زوم د ولور په ورکولو او د نورو لگښتونو په کولو مجبور کړي، یا له لس شرعي درهم نه چې معادل یې درې سوه افغانې وټاکل شوي، د بړې پيسې ترلاسه کړي. په همدغه فرمان سره اجباري واده هم منع وښودل شو او د نکاح ښکته منگ د هلک لپاره 18 کاله او د نجلې لپاره 16 کاله وټاکل شو او کونډه په بیا مېړه کولو کې واکمنه وگڼل شوه.

د نورو فرمانونو په پرتله دا یو بې ازار فرمان و، نه خلکو پرې عمل وکړ او نه حکومت د هغه عملي کول ټینګ ونيول او نه یې ټینګ نیولی شو. په افغانستان کې په لوڼو باندې د ولور په نامه پيسې اخيستل او په ودونو او نورو خوښيو کې ټنګ ټکور کول او د غم په وخت کې خواخوږي ښودل، ټینګ اجتماعي دود دی. په دغسې وخت کې لکه د مړو او خیرات په وخت کې خپل خپلوان او کلیوال واده وال، مړي وال او خیرات وال یواځې نه پرېږدي، ور سره د مېړو، خوړو او حتی پيسو مرسته کوي، دا ځکه چې دغه پيسې په افغان ټولني کې په ماهیت کې اجتماعي دي، نه د سوداګرۍ معاملي. که څه هم په نجونو باندې د

و لور په نامه پيسې اخيستل كېږي، ځينې په دې فكر دي چې په افغانستان كې پلرونه خپلې لونې د پيسو په بدل كې د نكاح په نامه خرڅوي، خو دوی دا په نظر كې نه نيسي، چې واده په ماهيت كې يوه اجتماعي پېښه ده او د ولور يوه برخه په كوزده او واده كې په ولس لگول كېږي او ودونه د دواړو خواوو كورنيو او د هغوی د خپلوانو ترمينځ اړيكې پيدا كوي او سره نژدې كوي يې. په افغانستان كې د هندوانو پرخلاف، چې نجلۍ وال د هلك كورنۍ ته شته وركوي، د هلك كورنۍ د نجلۍ كورنۍ ته پيسې وركوي. د دواړو ولسونو دغه سرچپه رواجونه د هغو په خوښه وي. دواړه رواجونه ناوړې خواوې لري، چې بايد ورو ورو له مېنځه يووړل شي، نه دا چې هغه په كوم فرمان سره متروك اعلام شي. خلك د پوهې او روښانتيا او په ټوليز ډول د روضع په اوښتلو سره له هغو نه په خپله اوږي، لكه ډېر وخت كېږي چې په تعليم كړو افغانانو كې و لور نه اخيستل كېږي او د څو ښځو كولو رواج هم سست شوی دی، خو دوی په ودونو كې لا هم ډېر لگښت كوي. همدغه لگښتونه كه څه هم د ځينو لپاره به له حد نه ډېر وي او رواجونه دي، چې ژوند ته كيف، ټولني ته ټينگښت او افرادو ته ارزښت او روحي قوت وركوي. له همدې امله به و، چې ددغه فرمان له ايستلو نه وروسته ويل كېدل، چې د ښځو ارزښت لږ شو.

د ځمکو د وېش فرمان

ددغه فرمان مقصد د حکومت په ژبه د "فيودالي" او "فيودالي دورې نه دمخه" اړيكو له مېنځه وړل، د كارگرو او بزگرو ترمينځ د يو موټي والي ټينگښت او ژورتييا او د زراعتي محصول د حجم زياتوالي وښودل شو، خو د هغه سملاسي مقصد سياسي و او هغه دا چې حکومت غوښتل د خپلو مخالفينو پرضد د بزگرو، كارگرو او

نورو خواریکښو ملاتړ ترلاسه کړي. په دغه وخت کې که څه هم نور محمد تره کې ویل، چې اوس په وطن کې د خلق دموکراتیک گوند پرته بل گوند نشته، نور گوندو نه هم موجود وو، خو هغه له حکومت سره پوره مخالف او غړي یې پټ وو او پر ضد یې فعالیتونه کول. سره له دې چې حکومت د هغو په ځپلو کې د هر ډول فشار او زور له استعمال نه ډډه نه کوله. په ټولنه کې بزگران او د لږې ځمکې مالکان په اکثریت کې وو او حکومت دغه فرمان د هغو په گټه وایست. حکومت دغه فرمان په بېره وایست، بې له دې چې ددغسې ډېرې مهمې او پېچلې خواوې یې په ښه ډول مطالعه کړې او د تطبیق امکان او وسیلې په فني ډول ورته برا بږي کړې وي.

د فرمان مرکزي ټکی د ځمکه وال لومړنی یا هستوي کورنی (مور، پلار او تر اتلسو کالو پورې اولاد) لپاره د ځمکې د اندازې ټاکل و، چې هغه د برش جریبه اعلی ځمکه یا د هغې معادل وه. تر هغه زیاته ځمکه د دولت مال وگڼل شوه. که څه هم مالک مالکیت یې ثابت و او یا یې د ملکیت سند نه لاره او یا یې نوې اباده کړې وه او په تصرف کې یې وه. قانوني سن ته رسېدلی د بې ځمکو، لږ ځمکو، زراعتي کارگرو او بې شتو کوچیان د یوې نومړې ځمکې مشخص وگڼل شول. د هر یوه مستحق لپاره لومړی درجه ځمکه (باغي او ټاکي) پېنځه جریبه، دویمه درجه ځمکه (دوه فصله او به ییزه ځمکه) شپږ جریبه، درېیمه درجه ځمکه (یو فصله اوبه ییزه) اته جریبه او څلورمه درجه ځمکه (یو فصله او به ییزه) دولس جریبه وټاکل شوه. د وېش وړ بل ډول ځمکه لښي وه، پېنځمه درجه ځمکه چې لښي وه، 25 جریبه، شپږمه درجه 33 جریبه او اوومه درجه 50 جریبه وټاکل شوه.

د لومړی او دویمې درجې ځمکې ډېرې مهمې او عامې وې. مستحقان یې د پېنځه جریبه او شپږ

جریبه په نومونو یاد شول. لومړی درجه مستحقان هغه بزگران وگڼل شول، چې پخوا یې د وېش وړ ځمکې د بزگرو په توگه کرلې. وروستی یې هغه بزگران وو، چې په بل ولایت کې ورته ځمکې ورکول کېدلې. د وېش ځمکه د دولت مال وگڼل شوه او هغه مستحقانو ته د ملکیت د سند په نامه، نه د شرعي قبالي له مخې چې په وطن کې معمول، وریا ورکول کېدله. دغه ځمکې د نویو مالکانو قانوني وارثانو ته د انتقال وړ وگڼل شوي او نوي مالکان مجبور وگڼل شول، چې درې میاشتي وروسته له هغه چې ځمکې ترلاسه کړي، په کرلو یې پیل وکړي. په نظر کې ونیول شول، چې د ځمکو دغه نوي څښتنان به وروسته په کوپراتیفونو کې تنظیم کړي او ورته به بیا د دولتي شرکتونو له لارې کیمیايي کود، اصلاح شوی تخم او زراعتي آلې په مناسبو شرایطو ورکول کړي. په عین حال کې د ځمکو له وېش نه د راپیدا کښالو د هوارولو لپاره د ولایتونو او ولسوالیو په سويه اختصاصي خلقي کمېټې په نظر کې ونیول شي. په دې اړه د هغو فیصلي نهايي او غوڅې وگڼل شوي²).

په پورته ډول په افغانستان کې په یوه ځل او په غوڅه توگه په ځمکې باندي د شخصي ملکیت اصل ددغسې حکومت له خوا په حاکمانه ډول محدود شو، چې قانوني مشروعیت یې نه لاره او په دې اړه یې له ولسي استازيو سره مشوره هم ونه کړه. حکومتونو پخوا هم د خلکو ځمکې ظبطولې، خو هغه لږې او د انفرادي مالکانو وې، چې په کوم ډول به حکومت ته نامطلوب کېدل. دغسې ځمکې به دولتي کېدلې او یو څه به یې له څه وخت وروسته اصلي مالکانو ته بیرته ورکولې. په ځمکې باندي به د ملکیت اصل پرځای د ماضي د ولسمشر محمد داود د ځمکو د اصلاحاتو په وخت کې هم.

د ولسمشر محمد داود د ځمکو د اصلاحاتو پروگرام د مترقي ماليې پر بنسټ و. په دې ډول،

چې د لږو ځمکو خاوندان د ماليې له ورکولو نه معاف وو او له سلو جریبو نه ډېر مالکانو به ډېره مالیه ورکوله، نو د دغه پروگرام له مخې له سلو جریبو نه د زیاتو ځمکو ساتل به د مالک لپاره گرانه تمامېده او دا به د هغه په ګټه وه، چې له سلو جریبو نه زیاتې ځمکې په دولت خرڅې کړي. دولت به بیا دغه اضافي ځمکې په مستحقو بزگرانو باندې په لږه بیه خرڅولې او پدېسې به یې هم په اوږدې مودې کې په قسطونو سره ترلاسه کولې. له دې امله په 1974/1353 کې، چې د محمد داود په وخت کې د ځمکو د اصلاحاتو اعلام و شو، ځمکه والو د خپلو اضافي ځمکو په خرڅولو پیل وکړ. ځینو یې په نورو لارو هم خپلې ځمکې له سل جریب نه شکته کړې او په دې ډول یې د درندو مالیاتو له ورکولو نه ځانونه خلاص کړل او خپلې ځمکې یې هم له لاسه ورنه کړې³.

امیر عبدالرحمن د افغانستان لومړنی واکمن و، چې د لومړي ځل لپاره یې د جګو مالیاتو په وضع کولو سره د ځمکه والو عنعنوي قدرت مات کړ. په دې ډول، چې له هغو ځمکو نه چې په جاري او بو سره خړوبېدلې، د حاصل درېیمه برخه، له هغو ځمکو نه چې په چینو او کاریزونو سره کرل کېدلې، د حاصل پینځمه برخه او له لمي ځمکو نه د حاصل لسمه برخه د دولت برخه وگرځوله. د دولت دغه برخه هم په جنس سره ترلاسه کېدله او دا د پاچا امان الله خان په وخت کې و، چې دغه مالیه له جنس نه په نغده بدله شوه⁴. په دواړو حالتونو کې د ملکیت اصل پرځای پاتې و او د محمد داود په وخت کې له مالک نه اضافي ځمکه په پېسو اخیستل کېدله او هغه بیا مستحق بزگر ته په پېسو ورکول کېده، خو د اتم لمېر فرمان حکم دا و چې له ځمکه وال نه له ډېرش جریبو نه زیاته ځمکه په حاکمانه ډول وړیا واخیستل شي او مستحق بزگرانو ته په وړیا ورکړل شي. دا د کرنې د وزارت د مشاور فضل

رحيم مومند د نظر خلاف و، چې ويل يې "په ټولو هغو هېوادونو کې، چې ارضي اصلاحات يې کړي دي، ځمکه نه ده مصادره شوی او بزگرو ته هم د لږ مقدار پېسو په مقابل کې ورکول شوي ده، چې پدېسې يې په ورو قسټونو د اوږدې مودې په جريان کې اخستل کېږي."⁵ خو د کرنې او اوبو وزير زيري په وينا "له دې خبرې سره ټول ملگري او تر ټولو زيات په خپله زه او نور محمد تره کې مخالف وو."⁶ دوی ځکه مخالف وو، چې د ځمکو له دغه وېش نه د دوی اصلي مقصد د "فيوډالو" خپل او د بزگرو د ملاتړ ترلاسه کول و. په دغه حال کې غټه ستونځه د مستحقو بزگرانو دېروالي او د هغه پر خلاف د وېش وړ ځمکو لږوالی و⁷. له همدې امله به هم و، چې دوی د محمد داود د وخت د ځمکو اصلاحات گرد سره له پام نه وغورځوي، ځمکه والو ته لږې ځمکې پرېږدي (دېرش جريبه) او بزگرو ته د ځمکو وړې ټوټې (پېنځه يا شپږ جريبه) ورکړي. په دغه حال کې د افغانستان د کرنې ميکانيزه او ماشيني کول که ناممکن نه شول، گران شول. د دېرشو جريبو ځمکو خاوند له توان نه پورته و، چې زراعتي ماشينونه په بيه واخلي او واړه بزگران په کوپراتيفونو کې سره تنظيم شي. په هغه سربېره ددغه پروگرام په تطبيق سره د کرنې د ميکانيزې کولو هغه طرز هم له مېنځه لاړ، چې په ځينو سيمو کې يې رواج موندلی ولکه په هلمند کې چې لويو مالکانو له درې سوه زراعتي ماشينونو څخه کار اخيسته.

غېر له هغه هم د شوروي اتحاد سوخوز (دولتي فارم) او کولخوز (کوپراتيفي فارم) ښوولي وه، چې په دغه ډول له ځمکو نه په هغه اندازه حاصل ترلاسه کېدلی نه شي، چې د پراخو شخصي ځمکو نه ترلاسه کېدلی شي. زيري ته دغه واقعيت معلوم و، چې ويل يې زه "پوهېدم هر څونه چې په يوه زراعتي قطعه کې د ځمکې اندازه زياته وي، په هغه اندازه يې کښت، قلبه کول، تخم پاشل،

کوډور کول او نور خدمات ا سانه او تولید یې زیات وی، خو اراضي اصلاحات له یوې خوا ځمکه په ورو توتو وېشي او د بله پلوه د داسې کسانو په لاس ورکول کېږي، چې د ځمکې د تنظیمولو تجربه نه لري.⁸⁾ سره له دې هم حکومت ددغه واقعیت پر خلاف عمل وکړ. زیری اعتراف کوي، چې "موږ پوهېدلو چې تر ارضي اصلاحاتو وروسته به د هېواد د مجموعي ځمکې حاصل لږ شي."⁹⁾ له دېنه هم څرگنده ده، چې د ځمکې د وېش له دغه طرز نه د حکومت اصلي مقصد سياسي و او په فرمان کې د محصولاتو د حجم زیاتوالی ښوول هغسې غلوونکی پروپاګند و.

د زراعتي حاصلاتو او د حکومتي مالیاتو د زیاتوالي او د هېواد د ابادی لپاره یوه ښه لار دا ده، چې د بندونو په جوړولو او د کاربزونو په کیدلو سره هغه پراخې او مکینې ځمکې، چې له مقر نه د لویدیځ په لور ان تر هرات پورې او له هندوکش نه پورته او نورو ډېرو سیمو کې پرتې وي، د کر کیلي او داسې هم د برېښنا د تولید لپاره برابري شي او په بې ځمکو بزرگو او نورو محتاجانو باندې د یوې کورنۍ د کفاف په اندازه په لږه بیه په قسطونو سره ووېشل شي. د افغانستان لوی او واړه سینونه د هېواد د سمسورتیا او د خلکو د ژوند د سطحې د لوړولو لپاره غټې سرچینې دي. د نفوسو په زیاتوالي سره به له هغو نه استفاده یوه ورځ حتمي شي، خو ضروري ده چې اوس هم له هغو نه د استفادې فکر وشي او لږ تر لږه د بندونو وړې پروجې دلته او هلته عملي شي، ځکه چې لویې پروجې غټه پانګه، منظم او لوړه تخنیکي پوهه غواړي. حکومتونه کولی شي د هغوی لپاره سر له اوسه د امکاناتو په لټه کې وي، یواځې په دغسې پروجو سره وطن ابادېدلی، افغانان شتمن کېدلی او ټولنه له کرکېچ نه ژ غورل کېدای شي، خو خلقي حکومت ددغسې پروجو پرځای د شوروي اتحاد چلند

ته ورته چلند غوره کړ، چې په هغه سره یې کوشن وکړ، ځمکه وال د "فیوډال" په نامه وټکوي لکه چې شوروي اتحاد د ستالین په وخت کې کولاکان د یوې ډلې یا یوې طبقې په توګه محو کړي و.

خلقي حکومت د "فیوډالو" ځپل د فرمان په پلي کېدلو سره پیل کړ، خو څنګه چې ځمکه ډول ډول وه او ملکیت هم د شرعي او هم عرفي سندونو له مخې او نوې ابادې شوې ځمکې بې سنده ملکیت وې، ټول پروګرام پېچلی و. غېر له هغه هم د ځمکو سروې او اندازه کول او بیا له ټاکل شوي نصاب نه اضافي ځمکه بېلول او هغه په نورو وېشل یو ګران کار و، چې د هغه لپاره له مسلکي او حرفوي کدرونو نه کار اخیستل د پروګرام په بریالي کېدلو کې رول لوبولی شو، خو هغه د زیري په ژبه هم "... د ډېرو کمزورو کدرونو په لاس په زور پلي شو او مخالفینو ته یې زیاتې پلمې په لاس ورکړې."¹⁰ دا سره له دې، چې د هغو لپاره د کرنې د وزارت یو شمېر ریيسان او نور ګوندي کدرونه په یوې اونۍ کې په یوه کورس کې وروزل شول، خو حقیقت دا دی چې د ځمکې د مصادري او وېش کار د ګوندي ځوانانو په لاس په زور او ننداره ییز ډول په بېرته ترسره شو او زیاتره د "فیوډالو" په سپکاوي سره پرې پیل وشو. په دغه کار کې د عملیاتي پلان آمرانو ته له حد نه زیات واک ورکړل شوی و. هغوی د صدراعظم د مرستیال له خوا په دغو الفاظو مامور شوی و: "تاسې نه یواځې بزګران د استثمار له منګولو نه ژغورئ، بلکې په افغانستان کې د څو پېړیو یوه ستمګره طبقه په اقتصادي لحاظ نسکوره کوئ، چې د انقلاب په بریالیتوب سره په سیاسي لحاظ نسکوره شوې ده."¹¹ نور محمد تره کي لا دمخه زیري ته فرمایلي و، چې "... د ځمکې اصلاحات دې زر پیل او پای ته ورسېږي."¹² په دغه حال کې د فضل رحیم مومند نظر ته چا غور نه نیوه، چې ویل یې

"دغه ډېر پېچلی کار دی، په نمونه وي ډول به د بې لڼو ولايتونو په يو شمېر ولسواليو کې اصلاحات وکړو، د هغو نتيجه به وگورو، خپلې غلطي به مطالعه کړو او بيا به هم دا ډول په نورو ولسواليو کې عمليات پيل کړو."¹³ کدرونو ته په يوه کورس کې د ځمکې د اندازه کولو لارې چارې ښوول شوي وې. دوی ته دا هم ويل شوي وو، چې د مساحت په چارو کې به له محلي مساحانو او داسې هم له رسپونډنه کار اخلي. د ځمکې د مصادره کولو عمليات سملاسه د کابل ولايت په ولسواليو کې پيل شول. بيا د جدي په مياشت کې په کندهار، فراه او هرات کې پرې پيل وشو. عمليات د بل کال د ثور تر مياشتې پورې روان وو.

په دويمې دورې کې د ځمکې وېش، په شمالي ولايتونو او ننگرهار کې د 1358 کال د ثور په مياشتې کې پيل شو او تر جدي پورې يې دوام وکړ. پروگرام په ټول هېواد کې عملي نه شو. په افغانستان کې په عمومي ډول لوی ځمکه وال په مېمنې، مزار، نيمروز، کندوز، هرات او فراه کې وو. په هرات او فراه کې لوی ځمکه وال د زرگونو جريبو ځمکو خاوانان وو، خو د هېواد په ډېرو سيمو کې په تېره په سين لرونکيو اوږدو پراخو درو کې واړه او متوسط ځمکه وال عام او لوی ځمکه وال د گوتو په شمار وو. په عمومي ډول افغانستان د وړو او متوسطو ځمکه والو هېواد او تر دې حده پورې زراعتي دی، چې په سلو کې له پېنځه اويا نه ډېر افغانان په ځمکه باندې کار کوي، نو د ځمکې په ملکيت کې تغيير راوستل، د ډېرو افغانانو په ژوند کې تغيير راوستل کېږي او له دې امله د ځمکې وېش په هر نامه چې ياد شي، په دغه ملک کې ډېره غټه موضوع کېږي.

عجبه ده، چې په فرمان کې د اوبو تنظيم او حق اېبه هېڅ په نظر کې نيول شوي نه وه، په داسې حال کې چې په افغانستان کې د کرنې لپاره

د اوبو تنظيم اساسي موضوع ده. په افغانستان کې ځمکې ډېرې او اوبه لږې دي او د ځمکې ارزښت هم په اوبو پورې تړلی دی. باران په دغه ملک کې لږ اوري او هغه هم غیر يقيني وي. له دې امله د لڼمې حاصل لږ وي، که څه هم افغانستان دغسې پراخې د ښتې ډېرې لري، چې خاورينې او د کرنې وړ دي. له هغو ځمکو نه، چې په مصنوعي ډول يانې په ويالو او نهرونو سره خړوبېږي، په معمولي ډول د کال دوه فصله اخيستل کېږي. که څه هم له هغو نه په کال کې څو فصله اخيستل کېدلی شي. په دغسې ځمکو کې د انگورو او نورو ميو باغو نه هم کېږي. دغسې ځمکې د سينونو په دواړو خواوو سيمو کې او په سين لرونکيو درو کې پرتې دي. افغانستان په اصل کې په دغو ځمکو ودان دي، چې اوبه ورته له هسکو واوريدو غړو نه ورسېږي.

اتم لمبر فرمان هم په اصل کې دغو ځمکو ته متوجه و. ورپسې هغه ځمکې دي، چې په کاريزونو او په چينو سره خړوبېږي. لکه چې دمخه وويل شول، د اوبو په بندونو جوړولو او له سينونو نه د نهرونو په اېستلو سره افغانستان سمسورېدلی او د افغانانو ژوند په اساسي ډول ښه کېدلی شي، خو دغه کار يواځې حکومتنه کولی شي.

نور محمد تره کي د اوبو موضوع هم ساده کړله. زيري ته يې د هغه ددغې وينا په اړه، چې "ځمکه زياته ده، خو اوبه نه لري" ويلي و، چې "... ته ځمکه ورکړه او به دوی [بزرگان] ورته په خپله پيدا کوي." 13)

د ځمکې د وېش په وخت کې به د حکومت په هڅونې سره د خدای عالم په موټرونو او لاريو کې ساحې ته رسېده. ډولونه او سرنې به وهل کېدل او نڅاوې به کېدلې او يوه لويه ننداره به جوړېدلې. د عملياتي ډلو ورو فرعونانو به د سروې او کدر مسترد حکومتې مامورانو په سر کې

به په مستحقو کسانو باندي د ځمکه وال ځمکې وېشلې او د ملکیت سندونه به يې ورکول، په داسې حال کې چې ځمکه وال به هم حاضر وو. ځمکه والو د فرمان له مخې حق لاره، چې له خپلو ځمکو نه د برش جریبه د ځان لپاره غوره کړي او نوره يې پرېږدي، خو د غو فرعونانو به زیاتره وخت د فرمان رعایت نه کاوه. داسې ډېر شوي، چې د ځمکه والو د کلي شاوخوا ځمکې ټوټه ټوټه شوي او "محلي رهبري به د خان د کور له اړخ ځمکه وېشله، خپلو خپلوانو ته به يې ورکړې وه." ¹⁴)

یواځې دا هم نه و، له وېش نه وروسته به په ننداره ییز ډول مارشونه کېدل او د ورو فرعونانو په اشاره به ځمکه والو ته "فیوډالو"، "ستمگرو" او "تاریخ خپلو" په نومونو سپکې سپورې هم ویل کېدلې. دغسې شېل او لسمېدلي خواریکشان لږ نه وو، چې د پت او عزت ځمکه وال د خلکو په مخ کې په ترخو نومونو یاد نه کړي. د زیري په وینا "...د حصارک غلجایی په ولسوالی کې د یوه چا ځمکه وېشل کېده، د ځمکې خاوند په خپله پری ورسره نیولی و او ویل یې، چې دی خوښ دی، مگر کله چې دده ځمکه وېشل شوه، ملیشه پر ریره لارې ور تو کړې وه او ویل یې "مرگ پر فیوډال" د ځمکې خاوند ډوب شو او په پای کې ډېر زر مړ شو." ¹⁵)

په بلخ کې یو ځمکه وال له کابل نه امر ترلاسه کړی و، چې دی حق لري له خپلو ځمکو نه د برش جریبه د فرمان مطابق د ځان لپاره غوره کړي، خو فرعونانو د وېش په وخت کې هغه ځمکه بل چا ته ورکړې وه. ځمکوال د ولسوال په امر هغې ځمکې ته بوتلل شو او هلته له مینځه یووړل شو. دغسې حیواني پېښې ډېرې نه وې، خو وې.

هغو ځمکه والو ته، چې عرفي قبالي یې په لاس وې، که څه هم د ډېرو ټوټو ځمکو خاوندان به وو، یواځې لس جریبه ورپرېښودل کېدل او نوره به يې وېشل کېدله. ددغسې ځمکه والو شمېر په

ټول ملک کې ډېر و. په افغانستان کې په عرفی قبایلو سره د ځمکو رانیول یو پخوانی دود و، هغو ځمکه والو ته چې شاري ځمکې یې خړوبې کړې وې، ځمکه هېڅ نه پرېښودل کېدل، که څه هم د ډېرو ځمکو څښتنان به وو. دغسې ځمکه وال په تېره د هرات د هریرود د سین په دواړو غاړو کې ډېر وو، چې د سل جریبو ځمکو خاوندان هم شوي وو او اوس په یو ځل تربنه محروم شول. داسې هم هغو کورنیو ته، چې ځمکې به یې د غور نیکنو په نامه په شرعي قبایلو پاتې وې، چې په هغې کې به د بېلگې په ډول پنځوس جریبه او له درجه ځمکه د یوه کس په نامه وه، خو هغه به تر دغه وخته پورې د هغه د لمسیانو او کړوسیانو ترمېنځ وېشل شوي وه، اوس د هغو یوې کورنۍ ته حتمي پینځه جریبه هم نه رسېدل¹⁶). شاید فکر وشي، چې دغو وړو فرعونانو، چې هرڅه کول، زیارکېښو او خپل حکومت ته د خدمت لپاره کول او خپل غرضونه یې پکې دخپل نه وو، خو خبره دغسې نه ده. دغو تر شل کلونو نه یو څه زیاتو بې تجربې او نادارو وړو فرعونانو له هغه زیات واک نه، چې ورته ورکړل شوی و، ناوړې استفادې کولې. زیری، چې د خپل وزارت په وخت کې د تره کې او امین امرونه یې له گراوژر نه منل اوس وایي، چې "د محل د رهبري سرو خلیکانو د خپلو قومي سوابقو پر اساس شخصي چلند کاوه."¹⁷

د عملیاتي ډلو فرعونانو د ولسوالانو په مرسته یا د هغو په گډون د ځمکه والو او نورو شتمنو کورونه هم لټول او د هغو کم حجمه قیمتي اموال به یې خپل کول. د هرات په ولایت کې په دغسې لټونو سره له بېلابېلو کورونو نه د څښتنو په بڼه اوه مننه طلا اخیستل شوي او شخصي شوي ده. ځینې ځمکه وال به په دې هم ترټل کېدل، چې خپلې لوني خلقي ځوانانو ته نکاح کړي او که نه د انقلاب ضد چلند به ورسره وشي. دغسې چلند په هرات او فراه کې ډېر شوی دی. د نغدي بډې

ترلاسه کول هم په دغو وړو فرعونانو کې رواج موندلی و. د ډبرو ځمکه الور شوتونه ورکول، چې تر نصاب نه اضافي ځمکې یې ونه وېشلی شي. مستحقو بزگرانو هم رشوتونه ورکول، چې په لومړۍ درجه ځمکو کې باغي او ټاکي ځمکې ترلاسه کړي. رشوتونه د کابل ولایت په قرغه باغ کې ډبر ورکړل شوي او اخیستل شوي وو. یو څو تنه بدې اخیستونکي گوندیان نیول شوي هم وو، چې په هغو کې د عدلیې وزیر او لوی څارنوال عبدالحکیم جوزجاني وراړه هم و.

د زیري په وینا " ... مور د ارضي اصلاحاتو د فرمان له مخې تقریباً دوه سوو او یا زرو کورنیو بې ځمکې او لږ ځمکې بزگرانو ته په وړیا توګه ځمکه ورکړه. " دی دا هم وایي، چې " ... یواځې اوه سوه زره کورنۍ مې په یاد کې پاتې دي، چې په دغو کې څلور، څلور نیمو سوو زرو کورنیو هېڅ ځمکه نه لرله او تقریباً درې سوه زره کورنۍ هغه کسان وو، چې یواځې یې یو، دوه، درې یا څلور جریبه لومړۍ یا د هغه معال ځمکه درلودل) لرله (18). " که دا ارقام رښتیا وي، د خلقي حکومت په دوره کې تر نیمایي نه زیاتو بې ځمکو او لږ ځمکو بزگرانو ته ځمکه ورکړل شوې نه ده. په دې حساب د ځمکې د وېش پروګرام به په سلو کې د پنځوس په شاوخوا کې رسېدلی او "فیودالزم" هم په اساس کې پرځای پاتې شوی، که څه هم د دغه فرمان له عملي کولو نه اصلي مقصد یا لوی مقصد د "فیودالزم" له مینځه وړل و، خو د هغه د عملي کېدلو په بهیر کې ډېر ځمکه وال، محلي مخور، خانان وځپل شول او ځینې یې بندي او حتی ووژل شول. حکومت او گوند له بزګرو نه هم لږ ځپل کړل، که څه هم د خپلې ایډیالوجي له مخې یې په دغې ګڼې عمل کاوه، چې لکه په اروپا کې په منځنیو پېړیو کې د افغان "فیودال" او بزګرو ترمینځ د زر دغومره ژور دی، چې وروستی به د ځمکې په وېش سره د لومړیو پر

ضد جگ او د حکومت ملاتړ شي. دغسې ونه شول. په واقع کې دغه هیله بې ځایه وه. په افغانستان کې د اړو پا د منځنیو پېریو فیوډالزم او د هغه له مخې اجتماعي او سیاسي اړیکې، نه پخوا او نه په دغه وخت کې شتون لاره او نه د بزگرو او ځمکه والو ترمېنځ اړیکې د دښمنۍ تر حده پورې ترخه وو. له دې امله یو خو په ځینو ځایونو، د بېلګې په ډول د فراه ولایت په انار دره کې بې ځمکو بزگرو له ځمکې اخیستو نه ډډه وکړه، په دې دلیل، چې نه غواړي د خپلو تربورانو ځمکې په دغه ډول واخلي. په دغسې خلکو کې به د اخوانیانو د تبلیغ هم اثر وو چې ویل یې د شریعت له مخې چې شخصي ملکیت روا گڼي، د ځمکو مصادره او وېش حرام دی. بله دا چې لکه چې په خپله زیری هم وایي، چې د ځمکې په دغه ډول وېش او ددغو ورو فرعونانو په زورواک او زیږ چلند سره "خلک د اصلاحاتو څخه د شکایت تر مرحلې تېر او د ضد انقلاب سره د ملګري کېدو مرحلې ته ورسېدل."¹⁹ خلک به ځکه د شکایت له مرحلې نه اوښتي او د ضدیت مرحلې ته رسېدلي وو، چې له دغو ورو فرعونانو نه شکایت ته چا غور نه نیوه. د زیری په ژبه "ما دغه شکایتونه په وار وار لورو مقاماتو ته ورسول، خو د هغه په اړه کوم اقدام نه کېده."²⁰ د محل گوندیانو په دې اړه د زیری امر نه مانه²¹. بل تریخ واقعیت دا و، چې هغو بزگرو له خپلو نویو ځمکو نه استفاده نه شوه کولی، چې کلیو ته نژدې د ځمکو خاوندان شوي وو. په تېره هغه بزګر، چې له یوه بل ولایت نه به وو. دا یوه غټه تراچیدي وه، چې د څلور سوو په شاوخوا کې هغه بې ځمکې بزګران چې له لغمان، ننگرهار او نورو ولایتونو نه په بغلان، هلمند، کندهار او نورو سیمو کې د محلي مستحقو بزگرو پرځای او د فرمان پر خلاف پېنځه جریبه یا شپږ جریبه شوي وو، ددغه سیاست قرباني شول. له دوی څخه یواځې لږو وکولی شول

خپلو اصلي ولايتونو ته ستانه شي او ډېر يې د خلقي حکومت تر نسکورېدلو او له هغه وروسته له مېنځه يووړل شي. دا هغه بزگران وو، چې حکومت د هغو د سفر په لار کې په کابل کې حتی د پوهنتون استادان هم د هغو د هرکلي لپاره ايستلي وو او په دغه بې مثاله کار سره يې هم استادان او هم بزگران حېران کړي وو.

په هغه وخت کې په کابل کې په ټينگه ويل کېدل، چې د شوروي حکومت د خپلو مشاورو له لارې په حکومت باندې فشار اچولی و، چې اوس ددې وخت دی چې په افغانستان کې "فيودالزم" له مېنځه يووړل شي او "فيودالان" وځپل شي، چې د حکومت پر ضد جنگ نه شي او حکومت په ټول ملک باندې مسلط شي، چې خپل اصلاحي پروگرامونه عملي کړي. ښکاري، چې دا هسې او اوزه وه. زيری وايي، چې "يو شې چې ما تل په فکر کې اچوي، هغه په ارضي اصلاحاتو کې د شوروي د مشورو نه شته والی و." دده په فکر د شوروي حکومت، چې په دې اړه "بېطرفي" غوره کړې وه، ددې لپاره به و، چې "مور دغسې غلطي وکړو" او "تر نورو کارونو سرېږه دغه مشکل هم ځان ته پيدا کړو." ²² دی دا هم وايي، چې وروسته د پرچمي رجم په دوره کې، چې دی د زراعت منشي و، د شوروي حکومت همکاري کوله او سفير يې احمد جانوويچ هغه ته هم په دې اړه مشورې ورکولې او "مور خپلې ټولې تيرې غلطې اصلاح کړې." خو زيری به ټوکې کوي، چې دغسې ويند کوي، ځکه چې په دغه وخت کې نژدې ټول بزگران د نورو ترڅنگه د رجم په مقابل کې جگ شوي وو.

په هر حال، د شوروي حکومت به د سياست له مخې له خلقي حکومت سره د ځمکې د وېش په اړه همکاري نه وي کړې، ددې لپاره چې په هغه کې پاتې راشي او د حکومت کولو چانس کارمليانو ته ورسيږي. د زيری د کتاب له مخې نور محمد تره کي او حفيظ الله امين د ځمکې د فرمان په پلي

کېدلو کې اصلي کسان وو او ده له هغو نه په هرې موضوع کې هدايت غوښته. دا سمه وه، چې د خلقي په زورواکي نظام کې واک د سر کسانو په انحصار کې و، خو د کرنې او اوبو د وزير په توګه صالح محمد زيري د فرمان د پلي کېدلو له زور زیاتي او بې عدالتي له مسؤليت نه ځان ژغورلی نشي. دا د لمر په شان واقعيت دی، چې ګونديانو او حکومتیانو د ځمکو وېش په ټينګه غوښته او نارې سوري يې سر کړي وې، چې په دغه اصلاحي پروګرام سره به "فيودالزم" او تر "فيودالزم" نه دمخه اړبکي له مېنځه يووړل شي او "ځمکه د هغه چا ده چې پرې باندي کار کوي او مور به دغسې ټولنه جوړه کړو، چې په هغې کې به "د فرد له خوا د فرد استثمار نه وي" او داسې نور... خو کومې هغه تېروتنې، چې زيري د ځمکو د وېش په اړه په لاندې ډول کړي دي، سمې دي، خو ده دغه انتقاد د پرچم رچيم په وخت کې کړی، چې په هغه وخت کې په خلقي حکومت باندي انتقاد کول دود ګرځېدلی و، نو دی هم په کال 1983/1362 کې ليکي، چې "عمده ترين اشتباهات مرحله اول اصلاحات ارضي عبارت اند از اشتباهات در تطبيق تحولات زراعتي نادیده گرفتن اشکال زمينداري و استفاده از زمين در مناطق مختلف کشور محاسبه و سنجش نادرست مسایل استفاده از آب، عهده تامين امادگی قبلی دهقانان بانجام اصلاحات ارضي، در نظر نگرفتن سنن، عنعنات، رسوم و اعتقادات مردم، برخورد تحريك آميز در برابر دهقانان مرفه الحال و متوسط و نرساندن کمک های لازم به دهقانان کم زمین، و بی زمین که در نتیجه اصلاحات ارضي صاحب زمین گردیدند." بیا د یادولو وړ ده، چې صالح محمد زيري په خلقي حکومت کې د کرنې او اوبو وزير د پولټېوورو غړی او د ځمکو د وېش پروګرام آمر و، نو ددغو تېروتنو مسؤليت په اوله درجه هغه ته راجع کېږي، خو څنګه چې په زورواکو نظامونو

کې د ملامتي گوته له مېنځه تلليو او په خاص ډول له مېنځه وړل شويو ته نيول کېږي، زيري هم ملامتي په حفيظ الله امين اچوي، چې "اشتباها ت مذكور و شرايط بغيرنج استيلاى امين و باند تبه کار آن [او] بر مواضع قدرت تا اندازه زياد عمداً بالاى حزب تحميل گرديد."²³⁾

زيرى هغه څوک دى، چې په افغانستان با ندي د شوروي له يرغل نه دوه ورځې دمخه، چې د خپل وزارت ځينې ماموران حفيظ الله امين ته معرفي کول، هغه يې په مبالغه ييزو تودو کلامو ستاينه، خو له يرغل نه زر وروسته يې چې خلقي حکومت نسکور شوى او امين وژل شوى و، هغه يې سخت وغنده او بېرک کارمل يې چې د شوروي يرغلگر پوځ په واک رسولى و، په غورو کلامو ستاينه. بيا يې د نجيب الله په سروالى کې د گوند په دويم سراسري کنفرانس کې په کارمل باندي نيوکې وکړې، بې له دې چې نوم يې واخلي او د نجيب الله يې ستاينه وکړه.

څلورم څپرکی

بندي توب او جزا

په افغانستان کې د امير عبدالرحمن له واکمنۍ نه دمخه رسمي بندي خانې نه وې، لکه چې د رسمي دفترونو لپاره هم ودانۍ نه وې، واکمنو له پخوانه د اطراف زورورو کورنيو زمانه په کابل کې د يرغمل په توگه ساتل. د امير عبدالرحمن په وخت کې بنديان په بالاحصار، ارگ او کوټوالۍ کې ساتل کېدل. له ځينو سرايونو او حکومتي ودانيو نه هم د بندي خانو په توگه کار اخيستل کېده. په بالاحصار او ارگ کې په سپاه چاکانو کې هم بنديان اچول کېدل. بيا په دهمزنگ کې لويه بندي خانه جوړه شوه، چې د هغې له ورو او نمجنو کوټو څخه ان د څرخي پله د لوی کانکريټي زندان تر جوړېدلو پورې کار اخيستل کېده. د امير عبدالرحمن په وخت کې د غومره ډېر افغانان بندي شوي، چې واقعي شمېر يې شايد حکومتي چارواکيو ته هم معلوم نه وو¹.)

د امير عبدالرحمن له دورې نه وروسته د ثور تر کودتا پورې هم له بندي خانو نه پوره کار اخيستل کېده، په تېره د صدراعظم محمد هاشم په اولسو کلونو کې. يواځې د پاچا امان الله په واکمنۍ او د پاچا محمديت ظاهر په قانوني لسيزې کې افغانان له حکومتي سياست سره د مخالفت له امله د محکمې له حکم نه پرته نه بندي کېدل. په نورو وختونو کې سياسي بنديان تر جنايي بنديانو په شمېر کې ډېر وو، دا ځکه چې زورواکي او بندي خانې سره تړلې وې. په دې

برخه کې خلقي او پرچمي حکومتونه د افغانستان تر هر بل حکومت نه دمخه ولاړل. هغومره، چې په هر يوه دغه رځيم کې شخې او نارينه بندي شوي، کړول شوي او اعدام شوي دي، په معاصر افغانستان کې د بل هېڅ حکومت په وخت کې په هغه تناسب نه دي شوي او دا په دغسې حال کې، چې د دوی چارواکيو د بل هر حکومت له چارواکيو نه ډېرې خلغو ته د خدمت کولو نارې سورې وهلي، خو دوی د نورو حکومتونو له چارواکيو نه څرگند توپير لاره. دوی په خپلې ټاکلې ايډيالوجي ټينگ ولاړ وو او هغه ورته د غومره سپېڅلې وه، چې نور خلق يې ترېنه قربانول. دوی ځکه دغسې کول، چې دغه ايډيالوجي په اصل کې په توپير او د ښمنۍ ولاړه وه او دوی د هغې له مخې شتمن په تېره "فيوډالان" او پانگه ور او مذهبي کسان دشمنان او د هغه پرعکس خواریکشان خپل دوستان گڼل. د همدغه نظر له مخې و، چې د خلق او پرچم چارواکيو نه يواځې خپل عقيدوي مخالفان خپل حتی خپل گوندي مخالفان هم په بندي خانو کې تخته کول. په افغانستان کې هغومره، چې د دوی د رځيمونو په وخت کې له بندي خانو کار اخيستل شوی دی، د بل هېڅ افغان حکومت په وخت کې په هغه اندازه ترېنه کار نه دی اخيستل شوی.

د کودتا په لومړيو اونيو کې بيحسابه افغانان بندي شول، د پخواني حکومت د سرکسان هم د لومړيو بنديانو په ډله کې وو. لکه چې دمخه د ک.ج.ب په حواله ويل شوي، د مې د مياشتې تر شپږمې پورې د يوې اونۍ په بهير کې له لسو زرو نه زيات افغانان بندي شوي وو. د بلخ ولايت د ولايتي کمېټې منشي عبدالله احد [عبدلأحد] يونسې په امر د مې د مياشتې په بهير کې زهه سوه کسان د ضد انقلاب په تور بندي شوي وو. د جون د مياشتې په نيمایي کې، چې له کابل نه امر وشو، چې دغه بنديان کابل ته واستوي، د هغو پخوانی شمېر نه و پاتې. تر دغه

وخته پوري د اتلسمې پلې فرقي له لاري په مزار کې هره شپه له پنځوسو نه تر شپږتو پوري بنديان له مېذخه وړل کېدل. چارواکيو ويل، چې دغه کم شوي کسان" ... د شوروي اتحاد يورال او سايبريا ته د سخت کار کولو لپاره استول شوي وو." سره له دې هم په دغه وخت کې هره ورځ له دېرشو نه تر اويا پوري افغانان بندي کېدل². په واقع کې د زندان آمران د بنديانو باقي وو او حساب يې ورکولی نه شو. لکه چې دمخه ويل شوي، د کودتا په لومړي وخت کې اول د دفاع وزير عبدالقادر، چې د عثمان په مستعار نامه د ک.ج.ب ايجنټ و او بيا د گوندي منشيانو په امر پوځي افسران بندي کېدل، حکومت له پوځ نه وېره لرله او مخالف افسران يې همدا چې پيژندل نيول، که څه هم هغو به د حکومت پر ضد عمل نه و کړی. حکومت په اصل کې کونښن کاوه، چې پوځ خلقي يانې د مخالفو افسرانو له شتون نه خالي کړي، نو يې نورو گوندونو ته مذسوب افسران په تېره اخوانيان او ماوستان نه زغمل. په دې ډول حکومت د بالقوه او بالفعل مخالفانو ترمېنځ توپير نه کاوه او دواړه يې نيول. دغه چلند په پوځ کې سخت کړکېچ پيدا کړ، چې په نتيجه کې په پوځي واحدونو کې پاڅونونه وشول.

د اگسا له جوړېدلو نه وروسته نيول نيول ډېر شول. اگسا که څه هم د افغانستان د گټو ساتلو ادارې په نامه له کودتا نه يو څو اونۍ وروسته جوړه شوه، په واقع کې د افغانستان پرځای يې د رسمي گوند گټې په نظر کې لرلې، چې هغه په دغه وخت کې د گوند په انحصاري سروالۍ د حکومت ټينگول وو، نو ځکه هر افغان نر يا ښځه يا ستمې يا غير ستمې، پښتون يا غير پښتون، گوندي يا غير گوندي بندي کېده، چې په يوه يا بل ډول به يې له دغه انحصاري حکومت او د هغه له زور زياتيو سره مخالفت کاوه. په دغه وخت کې ژوند د غومره نامصؤون او وېره تر دې حده پوري خوره

وه، چې پلرونه به په کورونو کې د خپلو اولادونو په مخ کې د حکومت پر خلاف نه غږېدل. په ښوونځيو کې خلقي ښونکي گو مارل شوي وو، چې زده کوونکي وپوښتي، چې تېره شپه چې لويانو په تلويزيون کې ويناوې کولې، د هغو (زده کوونکيو) مېندو او پلرونو د هغه په اړه څه ډول غبرگون شوده؟. وېره دغومره ډېره وه، چې چا د روانو پېښو په اړه ليکنې نه کولې. ما په خپله که څه هم له خلکو سره د حکومت په چلند پوه ېدل مې خپله مسلکي دنده گڼله، د اگست په مياشت کې د بالاحصار له پېښې نه وروسته په جورنال ليکلو پيل وکړ او په 1982 کې مې په پرچمي رجم کې تر بندي کېدلو پورې ورته دوام ورکړ. د څرخي پله په زندان کې مې بيا له بنديانو نه په دې اړه ډېر معلومات ترلاسه کړل، خو له بده مرغه هغه مې ليکلې نه شول. اوس دلته هغه او د خپل ژوندانه معلومات له هغو د معلوماتو سره يوځای وړاندې کوم، چې مې د اسدالله نوابي، روشن احمد شاه، س.ن. حسيني او محمد عثمان هاشمي له اثارونو نه ترلاسه کړي دي. دوی ټول په خلقي دوره کې بنديان وو. سره له دې هم ممکنه نه ده، په ټول ملک کې په خلقي دوره کې د بندي توب او جزاگانو په اړه انځور وړاندې شي.

حکومتي چارواکي او بنديان

د خلقي حکومت په لومړيو اوولس مياشتو کې يانې په هغه وخت کې، چې تره کې د نظام او اسدالله سروري د اگسا سروالان وو، بيخي ډېر افغانان بندي شوي، کړول شي او له مېنځه وړل شوي دي، خو څنگه چې خلقي نظام انحصاري او سرپټي او زورواک و او يواځې له ځينو بنديانو نه تحقيق په ليکلي ډول کېده او د تحقيق پانې هم له يوڅو نه پرته عامې شوې نه وې، د بنديانو او هغو ته د جزاگانو په اړه ليکنې هم

دقیقې کېدلې نه شي. په دې اړه لکه چې وو یل شول، یو شمېر پخوانیو بنديانو لیکنې کړي دي، خو هغه نه یواځې د شخصي معلوماتو او تجربو پر بنا او محدودې دي، تر زیاتې اندازې احساساتي او ناافاقي دي. سره له دې هم هغه د څېړونکیو لپاره ارزښتناک منابع دي. د امیر عبدالرحمن د وخت د زندانونو په اړه زما لیکنه شاید تر دغې لیکنې، چې اوس یې کوم، ډېره دقیقه وي، ځکه چې په هغه وخت کې د امیر په دربار کې د برتانوي هند حکومت مسلمان ایجنټ په منظم ډول خپل حکومت ته راپورونه ورکول، چې هغه ټول د هند په ملي ارسیف او د لندن برتانوي کتابتون کې د څېړونکیو د استفادې لپاره ایښودل شوي دي، خو له بده مرغه په افغانستان کې دغسې سرچینې هېڅ نه شته، چې د هغو له مخې افغان تاریخ په دقیق ډول او په خاص ډول له خلکو او بندیانو سره د حکومتونو چلند په مستند ډول وکښل شي. حکومتونه او په دقیق ډول حکومتي چارواکي هغه وخت ښه پېژندل کېدلی شي، چې له خلکو سره په عمومي ډول او له خپلو مخالفانو سره په خاص ډول د عمل په ډگر کې څه ډول چلند کوي، نه دا چې څه وایي. له دې امله په یوې سیاسي ټولنې کې د خلکو غټه دنده دا ده، چې د خپلو چارواکیو ویناوو او کړو ته پوره ځیر وي.

د ثور له کودتا نه وروسته د حکومت فرمان په ټول ملک کې چلېده او حکومت په ولایتونو، ولسوالیو او علاقه دريو کې لکه د کابل په ښار کې نوي چارواکي وټاکل. دوی زیاتره خلقیان او څه یې پرچمیان وو. له پخوانیو چارواکیو نه ډېر یې لا هم په خپلو مقامونو پاتې وو، خو هغوی بیا لږې ځایونو ته استول کېدل یا یې ځانونه په خپله گوښه کړل. وروسته معلوم پرچمي چارواکي هم گوښه کړل شول. په دې ډول په ښارونو او ولایتونو کې د گوند او حکومت د سروالی مقامونه د خلقیانو شول، مسلکي او

حسابي ميرزايمان پرځای پاتې شول، ځکه چې خلقیانو یې کارونه نه شو کولی. په خلقیانو کې هم "د دولت اساسي اداري، امنیتي او سیاسي کارونه د گوند حاکم گروپ ته سپارل شوي وو، چې د سرو خلقیانو په نامه یادېدل."³ خود دوی په نظر حکومت کول د نامطلوبانو بندي کول، کړول او مرگي وهل ټکول شول. په اطراف په تیره د ولایتونو په مرکزونو کې هم له زندانونو نه پوره کار واخیستل شو. د مرگي وهلو ټکولو لوی مرکز د کابل ښار و، چې د کودتا په وخت کې یې نیم میلیون وگړي او د بندي توب څو مرکزونه لرل، لکه د دهمزنگ زندان، د ولایت توقیف خانه او د څرخي پله لوی کانکرېتي زندان، چې په دغه وخت کې له او وبلاکونو څخه یې یواځې اول لمبر بلاک د اسفندي وړ و. د حکومت لپاره دغه بندي خانې بس نه وې، نو یې د بندي کولو په هغه اول وخت کې د کورنیو چارو وزارت او ملي دفاع وزارت له کوټو او تهکاوو او وروسته د صادرات له کوټو او نورو دولتي ودانیو نه هم کار اخیسته او د څرخي پله د ټولو بلاکونو په بشپړ کولو باندې لنگر واچوه.

ن. حسيني شاید لومړی کس وي، چې د کودتا په دویمه ورځ یانې د ثور په نهمه وډیول شو او لس ورځې وروسته له درې نورو بندیانو سره د څرخي پله زندان لومړي بلاک ته ولېږل شو⁴. د حسيني له لیکنې نه معلومیږي، چې د اسلامي جمعیت غړي وي. له هغه نه وروسته به وي، چې د پخواني حکومت د سرکسان د موسی شفیق په گډون د ملي دفاع په کوټو کې اچول شوي او بیا په پولیگون کې له مېنځه وړل شوي دي، چې یادونه یې دمخه شوې ده. له کودتا نه وروسته نور معلوم بندیان د بدخشان پخوانی والي تاج محمد وردگ او د هغه مشر ورور روشن احمد شاه، چې په روښندل وردگ یادېده، وو چې د ولایت په توقیف خانه کې واچول شول. توقیف خانې په وړو کوټو کې یو شمېر

جنایي بنديان او داسې هم ځيني سياسي بنديان لکه عبدالمجيد د دولت وزير، عبدالقيوم وردگ د سرحدونو وزير، عبدالله عمر د روغتيا وزير او يو څو ديني پوهان او قاضيان دمخه بندي شوي وو. د جوزا په لومړۍ ورځ دغه دوه وروڼه او درې وزيران د څرخي په لومړي بلاک ته وليږل شول⁵.

اگسا او اسدالله سروري

اگسا د نوي نظام د ټينگښت او باندينيو په تېره امريکې ته د جاسوسي په نامه د خپل فعاليت ډگر د غومره پراخ نيولی و، لکه په شوروي اتحاد کې چې ک.ج.ب پراخ نيولی و. د اگسا لومړنی او وروستنی سروال اسدالله سروري و. سروري د اگسا له لارې د افغانانو په بندي کولو، کړولو او له مېنځه وړلو کې د امير عبدالرحمن د وخت له نایب کوټوال مير سلطان (افشار) سره پرتله کېدی شي. مير سلطان په امنيتي او جزايي چارو کې د مطلق اختيار خاوند و. د هغه له دغه مطلق اختيار نه په پراخې استفادې سره ناراضي توب تر دې حده پورې عام شو، چې په پای کې حکومتي لوړو چارواکيو امير ته څرگنده کړه، چې د هېواد نارامي د هغه د بې رحمۍ له امله وه. دا هغه وخت و، چې د مير سلطان مطلقيت له حد نه اوښتی او امير هم همدغسې فکر کاوه. مير سلطان بيا په لغمان کې په دار وځړول شو⁶.

اگسا د عصري تخنيکي و سيلو، د گوندي سرتېرو، بې حده اختيار او د شوروي اتحاد د ماهرانو او په سر کې يې د بوگدانوف په لرلو سره د غومره پياوړې او په خپل سر شوي وه، چې له يو څو کسانو نه پرته بل هر څوک يې بندي کولی شو، بې له دې چې له کوم مقام نه يې اجازه ترلاسه کړې وي. د هغې له لارې سروري حتی د صدراعظم حفيظ الله امين د له مېنځه وړلو لپاره څو ځله تجویزونه نيولي وو، چې نابريالي شول. په دې ډول اگسا ددغسې اختيار له لرلو نه بهره مننه

وه، چې چارواکيو يې په تېره سروري د نظام د مخالفانو په خپلو کې هر هغه څه کول، چې يې لازم گڼل، بې له دې چې څوک ترې نه پوښتنه وکړي. د دوی مطلقیت به هغه وخت پوره څرگند شي، چې د بندي افغانانو شمېر او د هغوی د کړولو او وژلو طرز هغسې، چې په رښتيا و تثبیت شي او دوی بې شمېره افغانان په ښارونو او اطراف کې بندي کړي او بې شمېره بنديان يې د مرگ پندجو ته سپارلي دي. د کابل او څرخي پلېه په زندانونو کې په تېره له پاڅونونو وروسته به يو شمېر بنديان له دې امله هم له مېنځه وړل شوي، چې په زندانونو کې ورته ځای نه و.

اسدالله سروري د غزني سهیل ته د سپنډې د کلي فارسي ژبې په منځ ځوان خلقي و، خو په خټه يې ځان مومند ښوده. دی د هوايي قوې ميخانيک و، دی د کودتا په اوله ورځ په غزني کې و، خو دی په اصطلاح سخت انقلابي و. تر کودتا دمخه يې په گوندي لويانو باندې فشار راوړ، چې بايد انقلاب وشي، يانې حکومت په کودتا سره ونیول شي. له همدې امله به و، چې دی تر کودتا وروسته د اگسا سروال وټاکل شو، چې انقلاب واقعي کړي، که څه هم هغه ددغسې ادارې د چلولو لپاره تجربه او وړتيا نه لرله او کسب يې هم د پوځي ميخانيک و. هر څه، چې و د يوه ټينگ انقلابي په صفت اگسا د شوروي اتحاد سرمشاوړ، کرنيل ليونيد بوگدانوف په مرسته د نظام يو بې جوړې پياوړی مرکز وگرځاوه. اگسا په نېغ ډول تره کې ته مسؤله وه او سروري په خپله هم د ځينو بنديانو په وهلو او کړولو کې برخه اخيستله او د کورنيو چارو وزارت کې يانې چېرې، چې اگسا هم وه، هره شپه يې نوي بنديان په خپله ليدل. کله به چې دی هلته ته، زياتره وخت به نشه و، بنديان به يې په خپله وهل. ده په همدغسې حال کې د يوه ملاړيره هم شکولې ده. د يوه مشاهد په روايت يوه ښځه او مېړه يې په

دې تور هلته وړل شوي وو، چې گواکې امریکې ته یې جاسوسي کوله. دغه سړی د امریکې په سفارت کې یو عادي مستخدم و او که څه هم سخت وو هل شو، مطلوب اعتراف ترېنه ترلاسه نه شو. په پای کې په یوه حاضر ازبک سرتېري امر وشو، چې ښځه برېنده کړي، هغه د نورو په مخ کې همدغسې وکړل. سره له دې هم له مېړه نه یې اعتراف ترلاسه نه شو. بیا دواړه له کوټې نه بیرون وایستل شول. خانباز تڼیوال د کابل پوهنتون د ادبیاتو په پوهنځي کې د پښتو ژبې استاد و، لکه چې په پخواني څپرکي کې یې یادونه شوې وه. دی په ځان دنګر خو په فکر کې شیخ او ماوست ډوله ځوان و، خو په اګسا کې یې پرې تور لګولی و، چې دی د امریکې جاسوس دی، لکه په پرچمي دوره کې په خاد کې په ما باندي، چې دولس کاله مې په انگلستان او امریکې کې زده کړه او څېړنه کړې وه، دغه تور لګول شوی و چې زه د کمونستي چین پلوی ډلې رهایی کدر وم. په داسې حال کې، چې تر هغه وخت پورې مې ددغې ډلې مشر ډاکټر فیض نوم نه و اورېدلی. محمد علم مله بار هم، چې د ادبیاتو په پوهنځي کې یو لایق استاد و، په اګسا کې تر دې حده پورې وهل شوی و، چې په امریکایي انټروپولوجست لويي دوپري باندي یې د هغه په مخ کې شهادت ورکړو چې هغه یو جاسوس دی. مله بار په قانوني پاچايي کې له دوپري سره د کابل پوهنتون له خوا له هغه سره د څېړنې لپاره بدخشان ته د سفر ملګرتوب کړی و. په هغه وخت کې له بانديو پو هانو سره د کابل پوهنتون له خوا د استادانو ملګرتوب د تحقیق او څېړنې لپاره عام و، لکه چې محصلان به د علمي سیر په نامه د هېواد ځینو سیمو ته په رسمي ډول تلل او یو ځل زه له خپلو محصلانو سره کندهار او هرات ته تللی وم.

د بنديانو په کړولو کې د سروري ونډه د پلان وزیر سلطان علي کښتمند او د پوهنتون استاد

عثمان هاشمي له ليکنو نه هم څرگنده ده، چې د خلقي حکومت پر ضد د کودتا په تور نيول شوي وو. کشتمند د سنبلې په لومړۍ ورځ د ارگ په کوتي باغچه کې په دې تور بندي شوی و، چې د جنرال عبدالقادر او نورو په ملگرتيا يې کودتا کوله، لکه چې ددغې پېښې يادونه دمخه شوې وه. دی شايد د هغو خاصو بنديانو نه وي، چې هم شفاهي او هم په ليکلي ډول ترېنه پوښتنې شوي وي⁽⁷⁾. د بندي توب په دويمه شپه ترېنه پوښتنې پيل شوې، د پوښتنو کونکيو ډله د اسدالله امين په سروالۍ له اسدالله سروري، سيد داود ترون، د کورنيو چارو وزارت د ژاندرم او پوليس سروال عزيزي اکبري، د همدغه وزارت د چارواکي او د تره کي د دفتر خاص سکرتر ترون جان محمد نه جوړه وه. اول اسدالله امين کشتمند وپوښته، چې "... چه وقت و چطور کودتا ميکرديد؟" د کشتمند ځواب دا و، چې "چنين اتهامی درباره من کاملاً بی پایه و دروغ است." کشتمند وايي، چې څو نورې شپې هم په دغسې پوښتنو او ځوابونو سره تېرې شوې. په پېنځمه شپه د همدغې ودانۍ دويم پور د بندي عبدالقادر کوتي ته بوتلل شو. هلته اسدالله امين له قادر نه وغوښتل، چې خپلې خبرې واوروي. هغه کړه، چې "من و کشتمند پلان داشتيم که يکجا کودتا کنيم." کشتمند وايي، چې ما قادر ته سمدلاسه وويل، چې "قادر تو چرا برخود و من اتهام وارد مينمايي؟" قادر هم سمدلاسه ځواب ورکړ، چې "کشتمند بايد بدانی که اين ظالم ها مرا بسيار زده و شکنجه کرده اند، راه ديگر نداشتم." د کشتمند په وينا يو ډوله پوښتنو په شپو شپو دوام وکړ، ترڅو ده ته هم اسدالله سروري په امر او شته والي سره برق ورکول کېده، په دې ډول چې "سيم های تيلفون [برق] را در شصت هايم بستند و ترون دسته تيلفون را چرخاند." او ده سخت ټکان وخوړ. دده په وينا

بل خُل " جان محمد... بر روی سینه ام نشست، در عین حال دهنم را بسته کردند. " او برق یی بیا چالان کر، خو سره له دې هم مطلوب اعتراف د پوښتنو کونکیو ترلاسه نه شو. بل خُل، چې په همدغه ډول تر برق لاندې وزیول شو، له ډېر درد نه یی لاس پورته کړ، چې غواړي اعتراف وکړي، خو بیا یی وویل چې "میخواهم که بمیرم و روی شما را دیگر نه بینم. زفرین زمین و آسمان و همه بر شما." بیا نو د سروري په حضور کې "انان چندین سگی ولگلد محکم بر سر، روی و کمرم کوفتند." په بل خُل یی په عین وخت کې په دوو برقی ماشینونو سره د پښو او لاسونو په گوتو کې برق ورته کړ، چې اثر یی "دردهای وحشتناک تکان ها و خورد شدن ها بود" بیا نو کشتمند وایی، چې "سرانجام من مغلوب شدم و اظهار داشتم که خود هر چه میخواهند [بنویسند] و من پای آن امضا میکنم." خو پوښتنو کونکیو غوښتل، چې ځوابونه هغه په خپل قلم ولیکي. له هغه وروسته و، چې ده په خپل قلم ولیکل، چې "در کودتا من تظاهرات اعتراضیه شاگردان و محصلان، پسران و دختران و مجموع روشنفکران و زحمتکشان را سازماندهی میکردم."

په پورته ډول د کشتمند د لیکنې له مخې له یو لړ پوښتنو وروسته، چې وهل ټکول او برق ورکول ورسره ملگري وو، هغه هغه څه ولیکل، چې ورنه وغوښتل شول، خو دده دغه ځواب د نورو ځوابونو په شان لاند او په یوې ساده جمله کې ادا شوی. ده په "کودتا" کې هم خپله ونډه وړه ښوولې، په داسې حال کې چې دده په خپل قلم په هغو ځوابونو کې، چې په کالنی کې فوتوکاپي شوي خپله ونډه مهمه او لویه ښولې ده. په دغو ځوابونو کې ده د نظامي او ملکي ملگرو په گډون خپل د "کودتا" پلان ښه اوږد بیان کړی، البته څنگه چې کشتمند په مرگ سره ترتیل شوی و،

اعترافونه يې د اعتبار وړ نه شي کېدی، خو کښتمند بايد په خپل کتاب کې ددغې موضوع په مهمو اړخونو باندې پوره رڼا اچولې وای او په دې يې بسيا نه وای کړې، چې "رژيم بخش از سوال ها و پاسخ ها را که بذفع خود تشخيص کرده بود، منتشر ساخت." د کښتمند دغه ليکنه هم رښتيا نه ده. رښتيا دا ده، چې دده د هغه وخت ځينې ځوابونه دده له هغو ځوابونو نه، چې په کتاب کې يې راوړي، ډېر اوږده دي او د "کودتا" په اړه يې اوږده ليکنه کړې. ددغه تفاوت يا دغه دوه ډول توب له امله د هغه د اوسنيو ځوابونو په اړه شک پيدا کېږي، په تېره چې دا هم په نظر کې ونيول شي، چې دغه ځوابونه يې 24 کاله وروسته له خپلې حافظې نه بيان کړي، هغه هم په يقيني ډول چې دغه کارگران څه چې په واقع کې ناشونکي دي. داسې ښکاري، چې هغه څه چې کښتمند اوس په خپل کتاب کې ددغې موضوع په اړه راوړي، ددې لپاره راوړي چې خپل دريځ په حقه وښيي، نه دا چې د واقعيت بيان وکړي. دغه ليکنه دغه شک نور هم پياوړې کوي، چې دی وايي په اعترافونو کې يې په "کودتا" کې د عبدالقادر، محمد رفيح، شاهپور او مير علي اکبر له نومونو سربېره "دوه درې" نور نومونه هم ذکر کړي، حال دا چې هغه "دوه درې" نومونه، نه بلکې يوولس نومونه دي.

د کښتمند له کتاب نه دا هم جوتې ده، چې نور مهم توران ترده نه زيات کړول شوي، چې په هغو کې يو هم محمد عثمان هاشمي د کابل پوهنتون د طب پوهنځي استاد و. هاشمي له خپل بندي کېدلو نه يوويشت کاله وروسته په کال 1999 کې د "فرار از کام مرگ" په نامه کتاب خپور کړی او په هغه کې يې د خلقي دورې په زندانونو کې خپلې شخصي تجربې، ليدنې کتنې او اوربندنې راوړي او خپل تعبېرونه او تفسېرونه يې پرې اضافه کړي دي. کتاب يې په 350 مخونو

کې د ناول په شان کښلی او د پېښو نېټې یې هم نه دي ورکړي. غټه ځانگړتیا یې دا ده، چې دی په خپل دغه ناول ډول کتاب کې یواځې له بنديانو او له هغو سره د چارواکیو له چلند نه غږېږي. دا چې هاشمي په کومه نېټه له پوهنتون نه د صدارت ماڼۍ ته وړل شو، معلومه نه ده، خو هلته په هماغه او له ورځ اسدالله سروري په داسې حال کې چې په کوچ باندې د هغه تر څنګ ناست و، ورته وویل چې "استاد قلم و کاغذ برایت میدهم، جریان را بدون کم و کاست برایم بنویس." او چې ده کړه "کدام جریان را؟" سروری "مشتش را پس برده چنان به بینی و دهنم کوبید که باصطلاح ستاره ها در روز روشن در نظرم مجسم گردید. ضربه آنقدر شدید بود که باوجود شکستن بینی درد آن را در همان لحظه احساس نکردم ولی جریان خون از آن پیراهن و پتلونم را کاملاً الوده ساخت." هاشمي وړاندې وايي، چې "بعد از آن اسدالله سروری مانند رهنمایی که به عجله و قبل از رسیدن کمکی دار و ندار شخصی را به یغما ببرد [ببرند] بجانم افتاد." بیا نو په خپله سروري د هغه شخصي څیزونه یانې د لاس ساعت، درې خود رنگه قلمونه، د سگرتو قطی او یو څه مقدار پیسې له هغه نه قبضه کړې. هاشمي نه یواځې فیروزه یي رنگه گوتمی، دریشي او د تن کالي پاتې شول او بیا په یوې ټوټې رسی سره یې پښې او په بلې سره یې لاسونه وتړل شول. بیا سروري په خپله هاشمي له کوچ نه لاندې وغورځاوه "...با لگدهایش بجانم افتاد و بانگ میزد: حال برایت نشان میدهم." سروري وروسته "چون خرس های وحشی حمله نموده و با دو چنگالش گلویم را گرفت و با دو دستش، بروی مجرای تنفسی، طوری به فشردن پرداخت که تنفسم تدریجاً مشکل و مشکل تر گردد... وجودم رو به کرختی میرفت." سروري بیا له یو څو شېبو وروسته، چې خپله سترتیا یې ایستلې وه، "...روی شکم من بالا شده

و به لگد کردن پرداخت. "بیا بی امر ورکر، چی هاشمی ته دی برق ورکرل شی. برقی آله یوه لاستی لرونکی صندوقچه وه، چی سیمونه به بی دچا د وجود په کوم خای یا خایونو تیرل کیدل او د لاستی په خرخولو سره به برق ورتیر بده. سیمونه د هاشمی په پشو و تیرل شول او برق ورته چالان شو. "شدت درد باندازه ی بود که خود داری از فریاد و فغان را ناممکن میساخت. اما دیری نگذشت که فریاد و فغانم فرو نشست و دیگر صدایی از من بلند نشد." دی دا هم وایی، چی "اولین باری بود که متوجه مرگ شدم، خاموشانه درد میکشیدم و خاموشانه ارزوی مرگ میکردم." له یو څه خنډ وروسته، چی د صدارت چارواکی رخصت شوی وو، سروری له هاشمی نه پوښتنه وکړه، چی "با ولید حقوقی چه پلانی را طرح کرده بودید؟" له هاشمی نه د سروری دا دویمه پوښتنه وه. دی وایی، چی ما حقوقی له نږدې نه، نه پېژنده، خو د هغه نوم مې اوربدلی و او چی دا مې په ځواب کې وویل "او یک بار دیگر با مشت و لگد بجانم افتاد و به سر و تنم آنقدر مشت و لگد حواله نمود که ممکن خودش هم از درد پا عذاب کشیده باشد. سلسله شوک های برقی دوبار آغاز یافت و یک بار دیگر رقص شیاطین به دور من بر پا شد." سروری به په ځان تکره "د انقلاب" تینگ پلوی او د مخالفانو مرگې دشمن و، چی بندیان یې په خپله و هل. که یو څوک همدغسې هم وي، خو چی د یوې مهمې دولتي مؤسسې سروال وي، لږ تر لږه په خپله دغسې نه کوي، مگر دا چی په طبیعت کې وحشي ډوله انسان وي. د جنرال عزیز احمد عزیزي په نظر سروری په اصل کې همدغسې انسان و. ده "در برابر انهنائیکه تصور میرفت تهدید و خطر برای انقلاب را بار می آورد بر خورد بیرحمانه و قاطع داشته تا حد نابودی آنها تصمیم میگرفت."⁸⁾ د هاشمی په وینا سروری بل ځل له

میر علی اکبر سره کوتی ته زنوت او علی اکبر سمدلاسه غیر کر، چې "این شخص دوکتور محمد عثمان هاشمی است. با ولید حقوقی پلان کودتا را طرح نموده بود، تا رجیم فعلی را از بین برده و در رجیم جدید ولید حقوقی به حیث رییس جمهور و محمد عثمان هاشمی بحیث معاون اجرای وظیفه نمایند." هاشمی د میر علی اکبر له قول نه دا هم وایي، چې "عثمان هاشمی از من دعوت نموده بود تا به آنها بپیوندم." په دې ډول هاشمی له ولید حقوقی او میر علی اکبر سره د حکومت پر ضد "کودتا" کې ښکېل وښودل شو. ولید حقوقی په پاچایي دوره کې د ستري محکمې مرستیال او یو پېژندل شوی حقوق پوه لکه میر علی اکبر یو پېژندل شوی طبي ډاکتر او د جمهوري روغتون سرطیب او یو ملي شخص و. پښتو یې هم روانه ویله. دواړه په اگسا کې سخت کړول شوي وو. میر علی اکبر په داسې حال کې، چې په کوټه کې سروري ناڅاپه په تلیفون کولو بوخت شو، "چنان وانه نمود کرد که دیگر تحمل شکنجه و عذاب کشی برایش نمانده است." وروسته هاشمی ته دا هم معلومه شوه، چې "ولید حقوقی را تحت شکنجه های وحشیانه قرار داده بودند."

هاشمی خان د ملي وحدت نهضت غړی ښیي، خو دی هغه کله د "حلقی" او کله "د حزب" په نامه یادوي. دغه نهضت د ثور له کودتا نه یوه میاشت وروسته د کابل پوهنتون د غو استادانو جوړ کړی و. سید عبدالله کاظم، غلام محمد نیاز، عزیز الله لودین، محمد داود یار، محمد امین فرهنگ او محمد اختر مستمندي. هاشمی خپل خان او ضامن علی غرچی هم د هغه په مؤسسانو کې حسابوي. مؤلف صدیق فرهنگ ددغې ټولني موخه "تنویر محصلان در باره سیاست ضد ملی رژیم و توسعه جویی شوروی در افانستان بود."⁹ وروسته محمد گلرومان چې د طب ډاکتر و، د محمد داود یار

په اعتبار دد غې ټولني غړی شو. دا هغه وخت و، چې هاشمي له مير علي اکبر سره ليدلي او د هغه له "حلقې" سره يې د خپلې "حلقې" د يو موټي والي په اړه خبرې کړې او دغه جريان يې خپلو ملگرو ته څرگند کړی و، بي له دې چې نوم يې اخيستی وي. په دغې غونډې کې فيصله شوې وه، چې "ما حلقه مربوط به مير علي اکبر را از نقاط نظر خود مطلع سازيم و در صورتیکه با ما اختلاف نظری نداشته باشند، فعالیت های خود را مدغم نماييم." هاشمي بي له دې، چې دغه "نقاط نظر" څرگند کړي، مؤظف شو چې د خپل نهضت اسانامه به مير علي اکبر ته رسوي.

مير علي اکبر هاشمي ته ويلي و، چې "با حلقه هائیکه فعالیت های ضد دولتی دارند، از نزدیک به تماس میباشد." علي اکبر دا هم ورته ويلي وو، چې "در این حلقه ها تعداد زیاد صاحبمنصبان اردو و یک عده آمرین ماموریت های پولیس شهر کابل [داخل] میباشد." هاشمي ورته بیا وعده ورکړې وه، چې په هغه حال کې چې ملگري يې موافقه وکړي "... گروپ صاحبمنصبان مربوط خود را با هم معرفی نماييم تا باهم در ترتیب پلان کودتا همکاری نمایند." دا چې دغه افسران څوک وو او دا چې هغوی یواځې له ده سره یا له نورو ملگرو سره هم اړیکې لرل، په دې اړه هاشمي څه نه وايي. هاشمي دا هم نه وايي، چې نورو نهضتیانو له کودتا کوونکیو سره ملگرتوب کاوه یا نه؟ د کودتا موضوع خودد غې ټولني له اسانامي سره اړخ نه لگوي، چې هغه په اصل کې "تنوير" کول و. مهمه دا چې په کودتا يانې په قوت سره چې په معمولي ډول له هغه نه مراد نظامي قدرت وي، یو نظام چپه کول هغه هم د پوهنتون استادانو له خوا، چې ټول عمر يې په زده کړې او درس ورکولو تېر کړی وي، له یوه رو مانتيکي خیال پرته بله مانا لرلی

نشي، مگر دا چې کومه غټه پياوړې نظامي ډله يې ملگرې وي.

ددغه حکم رشتين توب د هاشمي له ليکنې نه هم معلومېږي، چې وايي "باوجوديکه من در اعترافاتم از هشت نفری که در ان شب اجتماع نموده بوديم، تذکر دادم ولی اسدالله سروری کوچکترين سوالي در مورد آنها و در مورد جلسات احتمالی ديگر ما از من ننمود." دده په فکر "...اسدالله سروري مطمئن شده بود که اين حلقه محدود بوده هنوز بسط نيافته است." سره له دې هم له محمد داود يار نه پرته، چې دمخه له وطن نه وتلی و، د ټولني ټول غړي ونيول شول، که څه هم د حکومت پر ضد يې په کوم عمل لاس پورې کړی نه وو. هاشمي وايي، چې "سوال ها... بطور عموم در اطراف ارتباط با دوکتور مير علي اکبر و دوکتور وليد حقوقي می چرخيد." وليد حقوقي د کودتا شخص نه و، خو څنگه چې په تېرو حکومتونو کې د يوه نوميالي محمدي قانون پوه په صفت يو پېژندل شوی شخص او د دکتاتوري نظام او کمونزم مخالف و، اکسا زغملی نه شو. مير علي اکبر که څه هم د يوه لوی روغتون سر طبیب و، لکه چې دمخه ويل شوي ديو د ډگروال اصحاب الدين سيدي په وينا د هغه په ملگرتوب يې د کودتا لپاره د "صاحبمنصبانو او نورو وطنپالو" په جلبولو پيل کړی و. مير علي اکبر د سيداگل غريديار په نظر، چې د څرخي پله زندان کې يې پېژندلی و، دغسې يو حساس ملي افغان و، چې زور واک نظام يې منلی نه شو. دا چې مير علي اکبر او هاشمي ډېر وکړول شول، له دې امله به و چې د دوی موضوع له "تنوير" نه پورته د نظامي عمل کومې مرحلې ته رسېدلې وه. د سيدي او هاشمي ليکنې هم همدغه مفهوم ورکوي. داسې ښکاري، چې هاشمي له کومې نظامي ډلې سره اړيکې ټينگ کړي وو، خو دا معلومه نه ده چې هغه به د ملي نهضت په دستور وي. هر څه چې و، دی د همدغه ارتباط له

امله د بندي توب په لومړۍ مرحله کې، چې په صدارت کې و، د سروري له خوا د مرگ تر حد پورې کړول شوی و.

بنديان د کورنيو چارو په وزارت کې

عثمان هاشمي په صدارت کې له دولسو ورځو وروسته له مير علي اکبر سره يو ځای د کورنيو چارو وزارت د دويم پور په يوې کوټې کې او علي اکبر په بلې کوټې کې واچول شو. هلته له هاشمي نه يوه ملکي هډيت پوښتنې کولې. پوښتنې به چې زياتره شفاهي او کله تحريري وي، د شپې کېدلې. د تحقيق موضع بيا هم له مير علي اکبر او وليد حقوقي سره د هغه د ارتباط او کودتا په اړه وه. يو ځل سيد داود ترون له هاشمي او مير علي اکبر سره د يوه بل په مخ کې پوښتنې وکړې او هماغه پخواني ځوابونه يې واورېدل. د هاشمي قول بيا نو "با برق و چوب بجانم افتانند، از شدت درد به خود می پیچیدم و از فریاد و فغان خود داری نمیتوانستم." خو دلته کړول کېدل تر هغو سپک و، چې په صدارت کې و، که څه هم دی د څلورمې شپې قصه په دې ډول کوي، چې "دردی که امشب از استعمال تلیفون (صندوقچه برق دادن) احساس میکردهم شدید تر از دردی بود که از تلیفون اسدالله سروري احساس میکردهم." دی دا هم وايي، چې "امشب صدای فریاد و فغان از اتاقهای دیگر بیش تر بگوش میرسید." په پای کې د تحقيق په شپږمه شپه د کورنيو چارو وزير محمد اسلم وطنجار، اسدالله سروري او اسدالله امين د هاشمي کوټې ته ننوتل او وطنجار ورته وويل، چې "تو خود را به کشتن دادی. محکمه انقلابی حکم اعدامت را صادر نموده است." دا څنگه محکمه وه، چې د ترون په نشتوالي کې په هغه د اعدام حکم کوي؟ دا څنگه محکمه او چارواکي وو، چې ترون ته د اعدام حکم په شفاهي ډول اوروې، بې

له دې چې لامل يا لامو نه يې ورته ووايي؟ له "انقلابي محكمې" نه به شايد د دوى مطلب دا و، چې هر هغه افغان، چې د خلقي حكومت مخالفت كوي، بايد د هغې له لارې وځپل او حتى اعدام شي. د هاشمي د اعدام حكم شايد ددې لپاره و، چې هغه په زندان كې د اعدامېدو په وېرې سره شپې او ورځې په اندېښنه كې تېرې كړي. هماغه و، چې په سبا يې له پېنځو نورو سره، چې په هغو كې يې ملگري، سيد عبدالله كاظم او عزيز الله لودين هم وو. په يوه بس كې د عسكرو په ملگرتوب سره د څرخي پله زندان په لومړي بلاك كې واچول او هاشمي يې اعدام نه كړ. د څرخي پله زندان ته د دوى سپارل په هغه ډول و، چې وروسته په پرچمي دوره كې مور څلور استادان حبيب الرحمن هاله، محمد عثمان روستار او شكرالله كهگدای له صدارت نه د څرخي پله زندان دويم بلاك ته وسپارل شو، په داسې حال كې چې ږيرې مو رسېدلي او رنگونه موزېر وو، خو مور په جسمي لحاظ كړول شوي نه وو.

له بندي نه د پوښتنو كولو بله نمونه په ولسي جرگې كې د نورستان يو پخوانى وكيل محمد اسماعيل دى، چې د ثور له کودتا نه پېنځه مياشتې وروسته (سنبه 1357) له خپلو دوو وروڼو جنرال محمد صفر وكيل غرزي دكابل پخواني ښاروال محمد كبير نورستاني او يو څو نورو خپلوانو سره ونيول شو او بيا اعدام شو. تر هغه دمخه يو بل ورور يې د سپين زر شركت پخواني سروال عبدالملك نورستاني بندي شوى وو²⁰. له وكيل محمد اسماعيل نه د كورنيو چارو په وزارت كې د اگسا مرستيال عزيز اكبري او نورو په شفاهي ډول ډېرې پوښتنې كړې وې. ډېره مهمه پوښتنه دا ده، چې د خپل "پلان هدف" او دا چې د هغه په اړه يې له چا سره ارتباط نيولى و، بيان كړې. د وكيل ځواب منفي و، خو د يوې بلې كوتې بندي دارا خان نورستاني د هغو په مخ

کې وویل، چې وکیل په کابل کې خپل قومیان وهڅول، چې نورستان ته لاړ شي او د نورستان خلک د حکومت په مقابل کې د پاڅون لپاره آماده کړي. وکیل په ځواب کې وویل، چې دا یو بې بنسټه تور دی. بیا نو د وکیل په وینا "شخصی که مقابل من نشته بود بپاخاست و سلی محکمی حواله ام کرد و دشنام داد." دی وایي، چې ما حوصله وکړه او ورته مې وویل، چې "دشنام دادن کار مرد نیست... خواهش میکنم دشنام ندهید." سره له دې هم هغه بیا دی وکنځه. نور نو د وکیل په وینا "من نفهمیدم که چه کردم؟ همراه دو دست چنان برسرش کوبیدم که نقش زمین گردید... محافظین با قنذاق تفنگ، مشت و لگد بر سرم ریختند. چشم گشودم شخصی برویم اب سرد می پاشید. پرسیدم، کجا هستم؟ گفت زندان دهمزنگ. سرم از چند جا سوراخ و چشمهایم ورم کرده بود. دیده نمیتوانستم، خوراک نیست و اگر باشد خورده نمیتوانم. بالاخره یکما سپری شد کم بحال آمدم. دیگر محبوسین برایم غذا و آب تهیه میکردند." څو اونۍ وروسته دی هم د څرخي پله زندان ته وسپارل شو.

د سلیم عقل په حکم که د غو نورستانیانو خپل ټبر د حکومت پر ضد د پاڅون لپاره هڅولای، لکه چې دغه تور پرې لگول شوی و، دوی باید له خپلو کورنیو سره نورستان ته تللي وای، خو دوی په کابل کې وو. حقیقت دا دی، چې د نورستانیانو له هماغه اول سر نه له خلقي حکومت سره نه لگېدله. یو دا چې دوی په مسلماني ټینګ ولاړ وو، په داسې حال کې چې خلقي چارواکي د اسلام مخالف گڼل کېدل. دوی د امیر عبدالرحمن په وخت کې اسلام منلی وو، یا پرې منل شوی و. بله دا چې له نورستانیانو نه ډېر خلک د نورستان له فتح نه تر دغه وخته پورې په کابل کې په ملکي او نظامي لوړو مقامونو گومارل شوي وو، دوی د واکمنۍ کورنۍ ټینګ پلویان وو، لکه پخوا چې

قزلباشان د سدوزي کورنی او وردګ د امیر شېر علي د کورنی خاص پلویان وو. درېیمه دا چې خلقي چارواکیو له نورستانیانو سره زیږ چلند کاوه. لکه چې دمخه ویل شوي د کونړ د پېچ درې نورستانیان د هېواد له هغو او لوخلکو نه وو، چې د حکومت پر ضد پاڅېدلي وو. د وکیل محمد اسماعیل نورستاني او د کورنی نورو غړيو او نورو نورستانیانو نیول به ددې لپاره وو، چې نورستانیان ووبرېږي او په ملي سطح کې له بېژندل شویو لویانو نه محروم شي.

مذهبي ډلې او اګسا

اګسا له مذهبي ډلو نه بې شماره کسان په تېره مایان، مولویان، پیران او داسې نور نیولي او له مېنځه وړي دي، حتی ځینې عادي افغانان هم د دیني وظیفو د اجرا په حال کې نیول شوي او له مېنځه وړل شوي دي. په هغه وخت کې ږیره او د مذهبي وظیفو اجرا د بندي کېدلو سبب کېده، لکه اوس چې بې ږيرو او درېشي کړو افغانانو ته په ښه سترګه نه کېږي.

په هر حال، هغه روحانیان او مذهبي پیران، چې د ثور له کودتا نه وروسته پاکستان ته واوښتل، ژوندي پاتې شول لکه د گیلاني کورنی مشران او د تګاو میا گل جان او داسې نور... هغوی چې دننه په وطن کې پاتې شول، ژوندي له خطر سره مخ کړو لکه مجددیان. په یوه روایت د گیلاني کورنی مشر د شلمې پېړۍ په سر کې له بغداد نه افغانستان ته راغی او امیر حبیب الله ضیايي ورته په سره رود کې موخه مقرر کړل. دی چې د نقیب صاحب یانې د قوم مشر په نامه یادېده، د قادریه صوفي طریقي پیرو و، ورو یې په خاص ډول په پښتنو کې نفوذ وکړ او په ننگرهار او پکتیا کې یې ډېر پلویان وموندل، خو دوی د مجددیانو پر خلاف له ملي سیاست سره علاقمن نه وو. د ثور د کودتا په وخت

کې سید حسن گیلاني ددغې طریقې مشر و¹¹). د شورویانو له یرغل نه وروسته دی او وربرونه یې د ملي محاذ د تنظیم له لارې په ملي سیاست او جهاد کې پوره دخیل او فعال شول، چې دا یې د بحث ځای نه دی. دلته د غومره ویل په کار دي، چې دوی پراخ نظره، عصري او معتدل مذهبي مشران وو، چې په پېښور کې ډېر ملي او تعلیم کړي افغانان هم ورسره ملگري شول.

مجددیان په افغانستان کې تر گیلانیانو نه اوږد تاریخ لري، په یوه روایت د مجددیانو مؤسس شیخ احمد سرهندي و، چې په کال 1564 کې پیدا شوی او د هندوستان په سرهند کې مړ شوی و. دی د مجدد الف ثاني په لقب یادېده، په دې مانا چې د مسلمانانو په عقیده له یوې اوږدې مودې یا زر کال نه وروسته دغسې یو مصلح هسک کېږي، چې اسلام اصلي اصولونو ته په رسولو سره نوی او پیاوړی کوي. (عیدسویان یهودان یا د هغو ځینې فرقې هم په دې عقیده دي، چې له یوې اوږدې مودې نه وروسته له دوو نه به یو مذهبي مصلح هسک شي او نور به وژغوري.) (د دغه سرهندي یو لیرې ځای ناستی قیوم جان مجددي له هندوستان نه په نولسمې پېړۍ کې افغانستان ته مهاجر شو او د کابل ښار په شوربازار کې یې وازول او یوه مدرسه یې هلته پرانېستله. کورنۍ یې له هغه وروسته د شوربازار حضرت په نامه یاده شوه او په خلکو په تیره د ښار په کسبگرو او په غلزي پښتنو اوپه خاص ډول په سلیمان خېلو کې یې نفوذ وکړ. دغې کورنۍ په هرات، لوگر او غزني کې هم ځانگې وکړې¹²). په کابل کې دغه کورنۍ وروسته له شور بازار نه د قلعه جواد کلي کې هستوگنه شوه او هغه یې د خپلې طریقې مرکز وگرځاوه. څنګه چې مجددیان د خپلې نقشبندي صوفي طریقې په حکم، چې د نفوذناکې مذهبي ډلې په بڼه یې ساتنپالي کوله، په دولتي واکمنو او چارواکیو باندې فشار راوړ، چې د

شریعت په رعایت کې ټینګ وي، نو دوی د افغانستان په سیاسي ژوند باندې ډېر اثر کړی دی. تر ډېره حده پورې د دوی د مخالفت له امله و، چې د افغانستان لوی مصلح پاچا امان الله له افغانستان نه د تل لپاره په وتلو اړ شو او اصلاحي پروگرامونه یې په تپه ودرېدل¹³. له هغه وخت نه د ثور تر کودتا پورې په داسې حال کې، چې مجددیانو په حکومت کې هم غټه ونډه لرله، دوی د ملتپالو او اصلاح او نویتوب غوښتونکیو افغانانو په نظر د پرمختګ او ملتپالنې مخالف ګڼل کېدل. صدراعظم محمد داود هم په همدغه فکر و. دی د یحیی خېلو د واکمنۍ کورنۍ لومړنی مهم غړی و، چې برالا یې همدغسې ویل. دغه فکر په خلیکانو کې هم قوی و. د همدغه فکر له مخې به و، چې خلقي چارواکیو د اګسا له لارې "شب جمعه 29 دلو 1357 به خانقاه مجددی به قلعه جواد حمله نموده و حضرت صاحب ضیاءالمشایخ ابراهیم مجددی سجاده نشین طریق په نقشبندی را با اهل و عیال و اطفال و مریدان حاضر در خانقاه به طرز وحشتناک گرفتار نموده روانه زندان پلچرخي نمودند که تا امروز از زنده و مرده شان خبری نیست."¹⁴ د مؤلف فرهنگ په وینا د محمد ابراهیم مجددی ماشومان د کورنۍ له ښځو سره بندي شول او "در این حادثه جمعاً هفده نفر از خانواده حضرت شوربازار مفقود و بگمان اغلب اعدام گردیده که علاوه بر محمد ابراهیم مجددی چارپسر، و داماد و خواهر زادگان او هم جزان بودند."¹⁵ په همدغه وخت کې د کوهستان، هرات، غزني، ننگرهار او کندهار مجددیان هم ونیول شول، چې په غالب احتمال وروسته له مېنځه یووړل شول. د دوی ډېر نومیالي د هرات پخوانی سناټور عبدالباقي مجددی او د ننگرهار فضل احمد مجددی وو. دا چې ټول ټال څومره مجددیان له مېنځه وړل شوي دي، په یقین سره معلومېدلی نه شي. اټکلو نه سره

توپیر لري. ټول شمېر يې شايد د اتيا تنو په شاوخوا کې وي. دا چې دوی په څه تور ونيول شول، دا هم معلومه نه ده. دا هم معلومه نه ده، چې له دوی نه څه پوښتنې او په څه ډول وشوې؟ دوی د حکومت پر ضد کوم عمل هم نه وو کړی، که څه هم د هغه ټينګ مخالف وو. دغسې مرګي ضربه په مجدديانو با ندي په افغانستان کې بل هېڅ وخت حواله شوې نه وه. له دوی سره د نقشبندي طريقه هم په افغانستان کې وځپل شوه، لکه چې د کابل محمدزيان وځپل شول. نقشبنديان د لومړي ځل لپاره په کال 1888 کې په مزار کې، چې والي سردار محمد اسحاق يې د امير عبدالرحمن په مقابل کې ياغي گری ته هڅولی وو، له مېنځه وړل شوی و⁽¹⁶⁾.

پوځي واحدونه او بنديان

لکه چې دمخه ويل شوي، خلقي حکومت کوښښ کاوه چې پوځ خلقي کړي، په دې مانا چې له مخالفو افسرانو نه يې پاک او خلقيان يې افسران کړي. ددغه مقصد لپاره يې په پوځ کې گوندي مښيانو او سياسي آمرانو ته بېجده واک ورکړی و. تره کې به ويل، چې د گوندي مښيانو امر دده د امر په شان د منلو وړ دی. دا چې له دغه واک نه په ټولو پوځي قطعو کې کار اخيستل وی وي، په يقين سره معلومه نه ده. په دې اړه د ننگرهار او د خوست د فرقې په اړه معلومات ترلاسه شوي دي. له دغه واک نه د خوست د فرقې په زهه پنځوسم کنډک کې، چې د ډيورنډ کرښې ته نژدې د غرومبي په مېرې کې او د ننگرهار فرقې په يو اتياوم غونډ کې، چې په چپرهار نومي دښتې کې ځای پرځای و، پوره کار اخيستل شوی دی، چې د هغو په اړه مې د څرخي پله زندان کې له بندي افسرانو نه معلومات ترلاسه کړي وو. د غرومبي په کنډک کې د 1357 کال له جدي نه د بل کال تر سنبلې پورې يانې د نهو مياشتو په اوږدو کې د خوست له

فرقي نه يو سل او او يا تنه نظامي افسران د خيبر محمد په امر، چې د فرقي سياسي امر و، له مېنځه وړل شوي دي. په دوی کې يو شمېر ملکي کسان هم شامل وو. د خوست د فرقي قومندان د غه خيبر محمد د 1357 کال تر جدي پورې تر کنټرول لاندې نيولی و، خو دی په دغې مياشتې کې بل چېرې تبديل شو او خيبر محمد خان ازاد وليد او په وژلو يې پيل وکړ. خيبر محمد، چې فراه نه و يو مفعول بد اخلاق گوندي و.

په ننگرهار کې د پوځي فرقي يو اتياوم غنډ، چې د شاهمرد خان شکو ته ورڅېرمه په چپرهار نومي د ښتې کې ځای پر ځای و، هم د غرومبي د مېرې په شان د مخالفو افسرانو د وژلو ځای ټاکل شوی و. مخالف افسران هلته وروسته له هغه په ډېر شمېر له مېنځه يووړل شول، چې حکومت په فرقه کې د هغو د پاڅون له نقشي نه خبر شو او هغوی يې پخوا له دې، چې په عمل يې لاس پورې کړی وي، ونيول خو د فرقي قومندان بهرام الدين وژل شوی و. د يوه بندي خلقي شېرزاد له قول نه روايت دی، چې "نابېره په لسگونو د فرقي افسران او د انضباط د ټولي عسکر يې بندي خانې ته رادننه کړل. له هغې جملې نه پېنځه څلور ښت کسان له مېنځه يووړل شول. په دغو بنديانو کې د سور جرنيل زوی هم و." شېرزاد دا هم وايي، چې "د هغه د وژلو لپاره لوی درستيز يعقوب له کابله راغی او د سور جرنيل زوی يې، چې د توطيې اصلي محرک و، بې پوښتنې په توپنچه ووبښتی او مړ يې کې."¹⁷⁾

په ننگرهار کې د وژلو لپاره درې ځايونه ټاکل شوي وو: د چپرهار دښته، شاه پلنگ تالار او کمکي خيبر. د چپرهار دښته کې بې شمېره وژني شوي دي. د وژلو طرز هم وحشتناک و، دغومره وحشتناک چې د باور وړ نه ښکاري. تورنان به د ننگرهار د فرقي له هر نظامي واحد نه هلته وړل کېدل، لکه په خوست کې چې د

غروم بي د بښتې ته وړل كېدل. له تور نانو نه به اول چېرته په فرقه كې شفاهي پوښتنې كېدلې او ډول ډول جزاگانې به وركول كېدلې. بيا به تورن بندي په داسې حال كې، چې پښې او لاسونه به يې تړل شوي وو، د چپرهار د بښتې ته امبولانس يا هڅه ته ورته په كوم بل ډول وسيلې كې وړل كېدل، چې څوك د هغود وژلو فكر ونه كړي. بندي به هلته د يوه كمره په ژۍ درول كېده، چې لاندې به يې دمخه په غاښه ورو سره كنده كې نندل شوې وه. د بندي دواړو خواوو ته به دوه كسه چر كې په لاس ولاړ وو. بندي ته به ويل كېده، چې: "خدای يا نور محمد تره كې؟" كه بندي ويل، چې خدای، چر كې به يې په نس ورخښېدله او پكې به تاوېده راتاوېده، بيا به بندي كندې ته غوزارېده او په خپلو وينو كې به رغړېده او په داسې حال كې، چې نيم ژواندې به هم و، خاورې به پرې اړول كېدلې. كه بندي به د پوښتنې په ځواب كې نور محمد تره كې ويل، ژ غورل كېده به او بيا به تر روزنې لاندې نيول كېده. ويل شوي، چې هڅو چې د نور محمد تره كې نوم اخيستی وو، په شمېر كې ډېر وو. كريم فكور، چې ملكي گوندي او د ننگرهار پوهنتون د طب د پوهنځي سروال و، د غو بنديانو په وژلو كې لوی لاس درلوده. فكور د پرچمي رجم له پيل نه د 1366 کال تر اسد پورې په څرخي پله زندان كې بندي و.

د ترين كوټ بنديان

د ارزگان ولايت مركز ترين كوټ ښار د بنديانو په اړه د حكومتي چارواكيو چلند يو څه معلوم دی، خود نورو ولايتونو د بنديانو په اړه دغسې معلومات نشته، چې بيان يې دلته وشي. د ارزگان په اړه دغه ليكنه له محمد حسن سهاك سره په تيليفونې مركې سره او د اسدالله نوابي د كتابگوټي د "سرگذشت زندان" له مخې برابره شوې ده. سهاك د خلقي حكومت په وخت كې هملته د

مرکزي احصائي مدير او نوابي چي په خپله د ارزگان ښوونکي و، د ترين کوټ بندي و.

ارزگان د پرېمانه او بو، ښو زراعتي ځمکو، ښو مېوو او ښي اب او هوا په لرلو سره يو ډېر سمسور ولايت دی. په هغه وخت کې، چې دايکندي او شهرستان هم ورپورې تړلي وو، يولوی او مهم ولايت و. خلک يې په سلو کې تر شپېتو زيات پښتانه او نور يې هزاره وو. دغه پښتانه، چې زياتره يې نورزي، اخکزي، پوپل زي، بارکزي، الکوزي، غلجي او نور وو، د وزيرستان د وزيرو او مسيدو په شان زړه ور، ټينگ او ازاد طبع دي. د 1357 کال په اخره کې د دوی او حکومت ترمنځ اړيکې تر دې حده پورې ترخې شوي، چې حکومت بيا تر پايه پورې په ټول ارزگان حکومت ونه شو کړی. يواځې د ترين کوټ ښار ورته پاتې و، چې په جگه پروت دی. په دغه حال کې، چې ارزگانيان بندي کېدل، د ترين کوټ په زندان کې ورسره بيخي زير چلند کېده.

د ارزگان د اول خلقي والي نظام الدين شريک په وخت کې له خلکو سره ډېر زور زياتی کېده، په تېره د تېرې او دهر او د له خلکو سره. په همدغه وخت کې، چې د ملک حسن هزاره له کور نه وسلې ووېستل شوې، هغه له يو څو نورو سره له مېنځه يووړل شو. د ارزگان هزاره بيا د خلقي حکومت تر پايه پورې ارام وو.

دويم والي بيت الله غرنی، چې پوځي پيلوټ او د پکتيا و، له خلکو سره ښه چلند کاوه، خو د درېيم والي قربان خېل په وخت کې له خلکو سره بيا زير چلند کېده، ان تر دې چې ځينې په بېلو نومونو اعدام شول. په ارزگان کې اول د خوني او چارچينو پښتانه د حکومت په مقابل کې جگ شوي وو. په همدغه وخت کې به و، چې د دهر او پښتانه چې زياتره يې نورزي دي، پاڅېدل او حکومت صاحبجان صحرايي له يوې کماندويي ډلې سره د هغو د ايل کولو لپاره واستوه، خو هغه

ددې پرځای چې له خلکو سره د روغې جوړې لار ونیسي، د زور لار ونيوله. که څه هم دی په خپله د دهر او د نورزی و. ده په ارزگان کې هغسې بې رحمې وکړه، لکه د برېښنا او اوبو وزیر مذکور هاشمي، چې له خپلو بدخشانو سره وکړه. دی هم د صاحبجان غوندي په لور وختیارونو سره بدخشان ته استول شوی و. په همدغه وخت کې به و، چې حکیم گوندي د یوې وسله والې ډلې په سروالی سره د کورونو د پلټلو لپاره د سیند اغاره ترین کوټ ته لار او هلته یې په یوه ماجت کې په خلکو غږ وکړ، چې "څوک غواړي جنت ته ولاړ شي؟" دغو صاف زرو نارې کړې، چې "مور غواړو جنت ته ولاړ شو." بیا نو د گوندي په امر کولی پرې واورولې شوي او ټول یې ووژل شول. پښتانه بیا تر دې حده پورې وپارېدل، چې هغه وخت چې والي قربان خېل د ولایت د څانگو له سروالانو سره د نېش ولسوالۍ ته لار، خلکو ناڅاپه پرې ودانگل او ټول یې له مېذخه یوورل. د بل والي تر راتګ پورې د پوهنې مدیر شمله دار چې د څو اونیو په موده کې د والي کار کاوه، په خلکو ډېره بې رحمې وکړه. د ترین کوټ هټۍ والو خپلې هټۍ د اعتصاب په توګه وتړلې، خو خلقیانو هغه په زور پرانې ستلې او ټول څیزونه یې چور او د کندهار په ښار کې خرڅ کړل. له هغه وروسته و، چې له ترین کوټ پرته نور ټول ارزگان د حکومت تر پایه پورې خپلواک و. د نېش له تراجیدی نه وروسته، چې الله داد طوفان د ارزگان والي شو، په ټول ارزگان کې یواځې ترین کوټ حکومت ته پاتې و.

د ارزگان ناکراري په اصل کې ددغو "سرو خلقیانو" د هغه چلند نتیجه وه، چې له هغو خلکو سره یې کاوه، چې دوی ورته "فیوډال"، "ارتجاعیون"، "د امپریرلزم زامن" او "امپریلزم نوکران" ویل او د ښمن یې گڼل. اسدالله نوابي د هغوی دغه چلند په خپل کتابگوټي کې

بیان کړی، په نامه د "سرگذشت زندان، په افغانستان کې د سره استعمار د مظالمو څرک" ¹⁸. نوایي د ارزگان د ښوونځي ښوونکی او په ترين کوټ کې بندي و.

اسدالله نوایي وايي، چې په لار کې روان و، چې خلقيانو ونيوه او په جيب کې يې واچوه، چې په هغه کې يې اويا کلن حاجي عبدالقدوس دمخه تخته کړی و. څنگه چې د ترين کوټ په محبس کې "زولانه او ولچک خلاص شوي وو" دوی دواړه يې په يوه زنځير سره په دې ډول وتړل، چې "زنځير يو سر يې زما په غاړه کې او بل سر يې د حاجي عبدالقدوس په غاړه کې واچوی او قلف يې کړ." هرڅه چې د دوی په جبونو کې وو، هغه ترېنه واخيستل شول. نيونکو بيا د محبس په آمر باندې غږ کړ، چې "دغه د امپيريلزم نوکران... زندان ته نښاسئ." خو د محبس آمر، چې د نوایي د کورني مخلص و، له ده سره په پټه مرسته کوله. لومړی غټه مرسته يې دا وه، چې کور ته يې ځواب واستوه او له کور نه بستره، روی جایی او نور ورته راوړل شول. آمر دوه خبرې هم ورته وکړې، يو دا چې "هر کله چې له ما سره د محبس ساتنمان ملگري وي، نو د کرامت بشري خبرې په خوله مه اخلئ." بل يې دا ورته وويل، چې "په دې محبس کې ستاسې غوندي څلور سوه تنه بې گناه دغسې شکنجه دي، لکه تاسې او هره شپه شل شل تنه بې موجهه په شهادت رسوئ يا له ډبرو وهلو ټکولو په حق رسېږي." د بنديانو مړي په هغو کاندو کې اچول کېږي، چې په بولدوزرونو سره يې دمخه کې نډلي وې. نوایي وايي، چې د شپې د نهو بجو په شاوخوا کې "يو سړی يې زموږ د اطاق دروازي ته نژدې راوستی، عسکر ورته وويل دلته ويده سه. هغه ورته وويل، چې: هوا ډېره سره ده ما اطاق ته دننه وروله. عسکر (ور) باندي خشمېد او په ډېر قهر يې ورته وويل: دلته

پریوزه که نه اوس به دې کشتارگاه ته بوخم. " د محبس بامونه اخیږ شوي نه وو، سوري يې هم لرل او بنديانو ته تلټک يا شال هم نه ورکول کېده. ځینو ته، چې له کورونو نه بستري استول کېدلې، له تلټک نه پرته چې بندي ته ورکول کېده، نور يې تحویل خانې ته وړل کېدل. له دې امله د ترين کوټ په محبس کې بنديانو له سرو نه او داسې هم له ولرې او تندي نه سرټکاوه، لکه چې د بندي عبدالقيوم شاغا سي له دغې وينا نه ښکاره ده، چې "تر ابلې شپې پورې خويي په لوی محبس کې په یوه کوټه کې اچولی وم، سترگې يې راته تړلې وې، د شپې او ورځې فرق مې نه سواي کولای، له ډېره ږخه مې ټول وجود درد کوي، تراوسه پورې مې څه غذا هم نه ده خوړلې."

له بنديانو سره د ساتمنانو چلند زبیر وو، بندي حاجي محمد صديق دیناخیل بېرون د دیوال ترڅنګه ناست و، په پښو کې يې زولنې وې او مخ يې هم پټ و. نوابي دی د اوداسه کولو په وخت کې ولید. هغه وغوښتل، چې څادر له خپل مخ نه لیرې کړي، خو "عسکر چې يې سرته ولاړ و، د توپک په قنداغ يې د اوږو په مېنځ کې ووهه [او] په خشم يې ورته وویل، چې : پټ کړه مخ دې که نه اوس به دې مردار کړم." بیا يې دی هم د نوابي په کوټه کې تخته کړ. هلته يې بیا خپله قصبه په دې ډول نوابي او نورو ته بیان کړه. "ماښام په کور کې له خپل فامیل سره ناست وم، یو نفر معلم چې زما همسایه دی او په ځمکه باندي څه لاندې ورسره لرم، د دوو مسلحو عسکرو سره راغی. دروازه يې راوټکوله، زه چې ورته راووتم، نه پوښتنه نه گروېږنه، لغتې او سوکان يې راته ونيول. په موټر کې يې واچولم، محبس ته يې راوستم. په یوه څادر کې مې څلور شپې تېرې کړې دي او په همدغه دوران [کې] يکې یوه ډوډی یوه عسکر د پنځوس افغانی په مقابل راته راوړه، هغه مې خوړلې ده. بیا د شې څکه راباندي حرامه

ده. " د بندي حاجي عبدالعظيم په وينا، له کورونو نه چې بنديانو ته پخه ډوډۍ راوړل کېدل، نيمه به يې عسکرو خپلوله.

د نوابي د زندان کوټه ښه لويه او دفتر ته نژدې وه، له دې امله مهم بنديان هلته استول کېدل... يو ځل درې کسه (ملا جان، ملک حمد اورزگانی او ميرزا عبدالرحمن) يې پکې دننه کړل. وروستي وويل، چې "له لورې مرو، نن څلورمه ده چې په ژبه موشی نه دی ایښی." دوی په بد حال کې و. "د مخ غوښې يې په امبور ځينې شلولې وې، چې لمني يې پور ته کړي او وجود يې راښکاره کړ، له نوکه تر سره تک شين يو ځای هم روغ نه و. کميسونه او پرتگونه يې د وجود په زخمو نو با ندي نښتي وو. لا سونه تک شنه، سترگې پرسېدلې." اخر په کومه گناه؟ دوی وويل، چې "په هېڅ شي خبر نه يو، د شپې تقريبا لس بجې وې چې له کورونو نه يې راواېستلو، په ولسوالي کې يې يو ځای کړو. يو ملحد ولسوال دی، چې فضل ربي نومېږي او د ترين دی. مور ته يې وويل، چې: د امپريلمز زامنو! تاسې ولې تخریب کوئ. ميرزا عبدالرحمن خپلو خبرو ته په دې ډول دوام ورکړ: "يوه سړي تر لاسو او بل تر پښو چپه ونيولو او بل سړي شا را لوه کړه، لښتي يې را ته ونيولې. دوه شپې يې هغه قيا مت رابا ندي جوړ کړی و، چې د ځمکې اسمان لوری يې راڅخه ورک کې." ده دا هم وويل، چې ولسوال په همدغه وخت کې په غرور سره وويل، چې "خپل خدای ته ووايه، چې تاسې ته له مور نه نجات درکړي." په درېيمه ورځ يې امبور راواخيست او په ډبره بې رحمۍ يې دغه حال راباندي جوړ کړ، چې وينې يې. "نوابي وايي، چې په بله ورځ يوه عسکر ورته وويل، چې "ستاسې هغه درې رفيقان خو يې برايې د کلاشنکوف په ضرباتو آبل جهان ته ولېږل."

نوابي د يوه پيژندگلوې رحمت الله له خولي د محمد اکبر خان قيصه په دې ډول کوي، چې "يوه شپه هم ظالمانو آرام نه يم پرې ايښي. هره شپه يې زه تر لښتو، لغتو، سوکانو لاندې وم. آخر يوه شپه د ملحد او خدای ناترسه والي په سرکردگي کې، چې يو بې ناموسه مدير تعليم او تربيه [کليوال وردگ] هم ورسره و، يوه هيئت ته يې پيش کړم. څو تنه زندانيان يې نور هم راوستلي وو. اور يې بل کړی وو، سيخان يې پکې ايښي وو... والي... په ډبر قهر ماته وکتل. ويل: دا د امپيريلزم اصلي بچي دي؟... عسکر زما پاڅه راپورته کړه او ده [د پوهني مدير] ظالم مې په دا پسته غوښه کې سيخ چخ کې. نور نه يم پوه سوی. له خولي مې يوه چيغه ووته او بې سده شوم." رحمت الله د يوه بل بندي قيصه کوي، چې والي د هغه په مخ کې ورته وويل، چې "ښه ته نو حال نه ورکوي؟" بندي ورته کړ، چې "حال واي نو ما به درکړی واي، اوس په بېگناه خلقو لاس نه سم نيولای." بيا د پوهني مدير د والي په امر "له اوره يې څو سکروټي راجلا کړي او سکرو ته يې څه وويل. هغو پرتوگ ځينې وکيش او په اور يې کېناوه، خو سړی نه باندي کېښدستی. دوی لغتي او چپلاخې ورته ونيولې. په څلور پنځو کسو يې په زوره په اور کې نوی، خو په اخ او ډب کې اور هم سره تيت و پرک شو. [د پوهني] مدر سور سيخ باندي راواخيست او په کوناتو يې داغونه ورکړل. سړی لويې لويې نارې وهلې او بې سده سو." رحمت الله وويل، چې معلم غلام محمد او حاجي عبدالقادر يې "زما په مخ کې په اور باندي بالا کېنوه او د کوناتو او ورنو د غوښو بوی په ټول دفتر کې خپور سو." دی دا هم وايي، چې "هره ورځ دغه حال و."

نوابي او ملگرو يې له گاونډي کوټې نه د بنديانو وش او وی هم اورېده. "له نيمې شپې

وروسته مې غوړو داسې اوازونه واورېدل، های مړ سوم، های کلمې مې پرې سوې، های څوک مسلمان سته، چې یو غږپ او به را کي. دا هغه وخت و، چې میرزا عبدالرحمن د دوی په کوټه کې و او هغه نیمه شپه د نورو په مشوره د بندي بسم الله په اوږو یوه سوري ته جگ شو او په هغه بندي با ندې، چې معلم گل محمد نومېده، غږ کړ چې "کله یې وهلي اوبه مه ځکه، ځکه چې درته شي نه دي." نو څنگه چې هغه ډېر په عذاب و، وویل چې "په لحاظ د خدای لږ اوبه راکی. زه [زه یې کولمې شلېدلې دي، زما په لږمانه کې یې د پایپ... په ذریعه ایشېدلې او به داخلې کړي دي. ژبه مې خورینه ده، حلق مې خورین دی." نو ابي وایي، چې یو گیلان او به مو په زحمت او ویرې ورور سولې، خو په هغه وخت کې د معلم گل محمد ساه ختلې وه.

د ترین کوټ زندان له بندیانو نه ډک او ډېر ناپاک و. "نو د انساني وینو او غلاظت له وجې نه داسې تعفن و، چې انسان ساه نسوای اخیستای." د نو ابي له کتابگوټي نه ښکاري، چې په هېڅ بندي باندي کوم خاص او مشخص تور نه و لگول شوی. "چاته به یې د امریکا زامن ویل، چاته د انگلیس او څوک به یې د مرتجعینو او فیوډالو او امپیریلزم د زامنو په نومونو یادول. زندانیان به ورته حېران وو، چې دا اوس دوی څه وایي، ځکه چې هغه [هغوی] ساده مسلمانان وو. نه د مرتجع په معنی پوهېدل او نه د فیوډال او امپیریلزم." له همدې امله به و، چې د محبس خورد ضابط چې له کوم بندي سره "یو ښه بوټ، واسکت، کرتی، ساعت، قلم یا بل داسې شی ولیده، نو هغه به یې هم ځینې واخیست. بیا به یې ورته وویل، چې ته فیوډال یې، ځان ته به تر دې هم ښه واخلي، دا یې زما."

د څرخي پله محبس بنديان

لکه چې دمخه ويل شوي، نه په خلقي او نه په پرچمي دوره کې د ټولو بنديانو شمېر معلومېدلی شي، حتی د ځينو زندانونو بندي واناو د خپلو بنديانو حساب هم ورکولی نه شو. د مزار د محبس قومندان د 350 بنديانو باقي و، لکه چې سيد عبدالله هم د څرخي پله زندانيانو باقي وو. ددي مانا داده، چې د دوی بنديان د کوم چارواکي په شفاهي دستور له مېنځه وړل شوي، بي له دې چې د هغو بندي توب لاملونه او يا حتی د هغو هويت ثبت شوی وي.

په عين حال کې د خلقي حکومت په وخت کې په کابل کې اوازې وې، چې لاس او پښې تړلي بنديان د مقر او قلات ترمېنځ غرو کې د هزاره جات په خوا کې له الوتکو نه لاندې غورزول شوي دي، لکه چې د هندوکش له پاسه او داسې هم د امو په سين کې بنديان د منصور هاشمي په دستور غورزول شوي دي. د وروستي په هکله په هغه وخت کې زما يوه بدخشاني محصل دغسې ويلي و. په دغسې حال کې ممکنه نه وه، چې په خلقي دوره کې د له مېنځه وړل شويو بنديانو شمېر معلوم شي، خو د بنديانو غټ مرکز کابل، په تېره د څرخي پله زندان و.

لکه چې دمخه ويل شوي دي، د خلقي حکومت په وخت کې په کابل کې د دهمزنگ، د کابل ولايت د کورنيو چارو وزارت، د صدارت او څرخي پله له زندانونو نه کار اخيستل کېده. د ښار له پېنځلسو ناحيو نه هم د زندان په توگه کار اخيستل کېده. په ارگ، صدارت او کورنيو چارو وزارت کې به له بنديانو نه پوښتنې کېدلې، حتی دغسې کسان هم کړول شوي دي لکه د کابل پوهنتون پخوانی سروال، د صدراعظم مرستيال او د پلان وزير صمد حامد، چې په رښتين توب سره يې حکومتي کارونه کړي او د هغو له امله د يوه

ملي شخصيت په توگه پيژندل شوی شخص و. نامعلوم شمېر بنديان په کړول کېدو او وهلو سره مړه شوي دي. د څرخي پله زندان په عمومي ډول د بنديانو د ساتنې لپاره خاص شوی و.

د څرخي پله محبس تر ټولو زندانونو لوی او کانکريټي دی، د محمد اسحاق جبران د معلوماتو

له مخې دغه زندان په 125 جريبه (25

هکتاره) ساحه کې د څرخي پله ختيځې خوا د شته د

ولسمشر محمد داود په نوښت او د هغه تر څارنې

لاندي د هندي متخصصانو او مهندسانو په نقشه او

مهندسي ودان شوی دی. په خلقي دوره کې يواځې

دوه بلاکه (لورمړی او دويم) د استفادې وړ وو،

هغه هم پوره نه. په پرچمي دوره کې يې اوه

واړه بلاکونه په کار ولوبدل. هر بلاک په جگ

د يوال سره چارپېر او د بېل زندان په شان دی.

له ټولو بلاکونو نه بيا يو ډېر جگ ديوال راتاو

شوی، په دې ډول چې ټولو بلاکونو ته يې د يوې

ټينگې برج په وړي کلابڼه ورکړې ده. هر بلاک څو

پوره لري، د ځينو کوټي يې برابري او د ځينو

يې ښې لويې دي، چې په يوه اړخ کې وړې کوټي

قطار پرته دي. ويل کېږي، چې دغه وړې کوټي په

اصل کې د بنديانو او نورې يې د کارخانو لپاره

په نظر کې نيول شوې وې، خو په خلقي او پرچمي

وخت کې په هرې لويې کوټي کې تر دوو سوو پورې

بنديان هم اچول کېدل. درېيم بلاک د غومره لوی

سالونونه لري، چې په هر يوه کې يې په سلگونو

بنديان ځايېدلی شي. هره وړه کوټه يو متر او

اتيا سانتي متره پلنه او دوه متره اوږده ده

او هره يوه کوټه يواځې د يوه بندي لپاره په

نظر کې نيولې شوې وه، خو په پرچمي رژيم کې د

بنديانو شمېر دومره ډېر شوی و، چې په هرې يوې

کې تر شپږو بنديانو پورې هم اچول کېده. زه په

خپله هم په يوې کې تر ډېر وخته پورې وم. په

دې ډول د څرخي پله زندان نهايي ظرفيت تر

پېنځوسو زرو نه هم ډېر کېدای شي. د همدغه

ظرفیت له امله به هم و، چې خلقي او پرچمي چارواکيو ددې پروا نه کوله، چې که بنديان هر څومره ډېر هم وي، دوی يې د کلونو لپاره بندي ساتلی شي، خو بنديان دلته له غېر صحي او نمجنو کوټو او خسکو نه په امان دي. په هغه سربېره بنديان په لویو کوټو کې گرځېدلی هم شي او څنگه چې د کوټو چتونه ښه لور او حجم يې هم ډېر دی، بنديان پکې د ضيق توب او د هوا د کموالي احساس نه کوي، لکه د ښار په زندانونو کې يې چې کوي، خو په خلقي دوره کې تشنابونه فعال نه وو او د هر بلاک په پراخ انگر کې له لرگیو نه جوړو مبرزونه درول شوي وو او څنگه چې بنديان ډېر او په کوټو کې قيد وو، د طبيعي حاجت رفع غټه درد ناک او حتی سپکونکې ستونځه وه. بنديان په شپه او ورځ کې د رفع حاجت لپاره دوه ځله بېرون وتل او مجبور وو، چې د غو ناولو او بوی ناکو مبرزو ته د ننوتلو لپاره قطار ودرېږي او خپل وار ته انتظار وباسي. بنديان دننه په کوټو کې مجبور وو د طبيعي حاجت رفع لپاره له پلاستيکي خلتو نه کار واخلي او هغه بيا انگر ته د وتلو په وخت کې په مبرزونو کې واچوي. غېر له هغه هم د طبيعي حاجت رفع باندې قيد او د محافظانو سلوک بنديان سخت زورول. د يوه بندي په وينا "یکطرف تعداد نفر زياد بود زود زود برای شان نوبت نميرسيد. از جانب ديگر زود خلاص نميشدند... ان عجب صحنه بود از یکطرف محافظين عجله ميکردند که زود خلاص شوند و از طرف ديگر زود خلاص شدن ممکن نبود. یک هياهو و کش و گيري برپا ميشد. زندانيان بيدچاره بی جهت شلاق ميخوردند و دشنام می شنيدند. ديدن چنين صحنه ها خيلي دلخراش و تاسف انگيز بود."¹⁹

لومړی بلاک، چې تر دويم بلاک نه وور و، د مهو بنديانو لپاره خاص شوی و. د لومړي پور ختيځه خوا يې د کوټه قلعي بنديانو لپاره وه.

د پخوانيو حكومتونو وزيران، لور رتبه نظامي افسران، واليان، د پوهنتون استادان او ديني عالمان په همدغه بلاک کې اچول شوي وو. د سر په کسانو کې صدراعظم نور احمد اعتمادي، د صدراعظم مرستيال او د پلان وزير صمد حامد، د دولت وزير عبدالمجيد، د عامه روغتيا وزير عبدالله عمر، د اطلاعاتو او کولتور وزير عبدالرحيم نوين، د پوهنې وزير عبدالقيوم وردگ، د کرنې وزير عزيز الله واصفي، د طلاعاتو او کلتور وزير نامتو جوردست او مؤلف صباح الدين کشکي، د فوايد عامې وزير محمد کبير، د دولت وزير غلام علي ائين، د ولسي جرگې مرستيال عبدالاحد کرزي، د پروان والي عبدالغفور وصيل وردگ، د لوگر والي حضرت مير، د ستم د ډلې مشر طاهر بدخشي، عبدالغفور روان فرهادي، شاه جهان احمدزي، عبدالقيوم کوچي، قاضي عبدالهادي هدايت او نور... له هغو استادانو نه، چې دمخه ياد شوي دي، نور نوميالي استادان، سيد الف شاه غضنفر، ضامن علي غرجي، غلام محمد نياز، عبدالکريم يورش او محد نادر عمر هم په همدغه بلاک کې قيد شوي وو. مير علي اکبر هاشمي، وليد حقوقي او د پوهنتون استادان، چې دمخه يې يادونه شوې، د تاج محمد وردگ او روشندل وردگ په گډون هم ددغه بلاک بنديان وو.

ددغه بلاک په بنديانو کې ځينې يې د پاڅه عمر خاوندان هم و، لکه پينځه اتيا کلن سردار احمد علي د دربار وزير، چې همدلته مړ شو، دو اتيا کلن سردار احمد علي شاه او پينځه اويا کلن غلام محمد شېرزاد د مخابراتو وزير. په نظامي افسرانو کې لوی درستيز غلام فاروق هم و. په دې ډول خلقي چارواکيو ددغسې افغانانو په بندي کولو سره افغانستان او هم خپل حکومت له مسلکي او مجربو ملکي او نظامي کدرونو نه محروم کړ.، په دغې خاصې هيلې، چې دوی به و طن د هغو له مرستي نه پرته هغه هم د مارکستي فکرونو له

مخې اداره کړي. په دې کې هم دوی سخت تېر و تل. وروسته د پرچميانو د کودتا په تور کې شاهپور احمدزی، جنرال عبدالقادر، سلطان علي کشتمند او محمد رفيع هم د لومړي بلاک په لويديځ اړخ کې واچول شول. د پرچميانو بندي کېدل يوه لړۍ شوه، چې په دواړو بلاکونو کې اچول کېدل او ټول شمېر يې شايد سلگونو ته رسېدلی وي. ددغومره ډېرو پرچميانو بندي کېدلو نه مطلب شايد دا و، چې د پرچم ډلگۍ د يوه تنظيم په توگه له مېنځه تللی او د سياست کولو توان ونه لري.

په هر حال، د څرخي پله زندان کې ددغسې ډلو پلويان وو، چې ډېر يې د نړۍ ليد او هم د چلند له پلوه سره جوړ نه راتلل. د حسيني په وينا "با آمدن پرچمی ها صنف سوم بوجود آمد. قشر متوسط با پرچمی ها هيچ سازش نداشتند، ولی محمدزایی ها، و بيش تر وزرا جنرال ها، و واليان با پرچميان خوب بودند." دی دا هم وايي، چې د اخوانيانو او پخوانيو حکومتونو د چارواکيو اړیکې سره ترخې وې²⁰. دا به ځکه دغسې و، چې په بندي خانه کې په عمومي ډول يو څوک هغسې سلوک کوي، چې په واقع کې يې غواړي او هماغسې وي. "زندان جایی است که نقاب کاذب دولتی از چهره ها می افتد و هر کس آنچنان ميشود که خودش میباشد."²¹ په بله ژبه، دوه مخي توب چې زموږ په دولتي چارواکيو کې د هرې بلې ډلې له خلکو نه ډېر وي، په زندان کې نه وي يا ډېر ضعيف وي.

د لومړي بلاک په بنديانو کې له يوې بلې ډلې نه هم توپير څرگند او حتی د رځې وړ و. حسيني په يو څه مبالغې سره وايي، چې په هغه وخت کې چې "چشم زندانيان دنبال يكدانه ميوه تازه کور ميشد... برای سرداران، جنرالان و خان زاده گان هر پانزده روز صندوق ها و خرجين ها پر از صدها قسم ميوه های خشک و تر ميرسيد."²² په خلقي دوره کې په هر دوو اونیو کې او په پرچمي

دوره کې په څلورو اونډيو کې به بنديانو ته د دوی له کورنيو نه کالي او د خوړو شيان راوړل کېدل. د پايوازي په دغو ورځو کې به د پايوازانو گڼه گڼه بيخي ډېره وه، خو په پرچمي دوره کې زما د تجربو او ليدنو کتنو له مخې هغو بنديانو ته، چې خواړه رسېدل، له هغو سره به يې شريکول، چې پايواز به يې نه لاره. په هغه ورځ به يو لوی د سترخوان و غړول شو او نژدې هر چا به د خپلو خوراکي څيزونو نه يو څه راوړل او يوه ميله به جوړه شوه. په تېره د بي پايوازو بنديانو لپاره. دا چې د افغانانو کورنی اړيکې، د مهلمه پالنې او سخاوت حس به قوي دی، د زندان په ډېر سخت حال کې هم پوره څرگند او د وياړ وړ و.

په اول بلاک کې ښځې او ماشومان هم اچول شوي وو. له ښځو او ماشومانو سره د يوې کورنۍ ټول غړي بندي کېدل د لومړي ځل لپاره د محمد هاشم په صدراعظمي کې عملي شوي وه. په هغه وخت کې د ساپيو له جنګ نه وروسته، چې ډېر ساپي لويان لکه سليم او شمسوار بندي او پرار شوي وو، د بنديانو نوميالی کورنی د مير زمان کونړي²³ او ملک قيس خورياني وې. ددغو کورنيو ټول غړي اول د دهمزنگ په زندان کې د کلونو لپاره وساتل شول او بيا هرات او مېمنې ته پرار شول، خو په خلقي حکومت کې د مهمو کسانو د کورنيو ټول غړي په فاصلو کې په لومړي بلاک کې واچول شول، لکه د واکمني محمدي کورنی، د حضرتانو کورنی، د تګاو ميا گل جان کورنی او د وکيل محمد اعظم شينواري کورنی. وروسته، چې د خلق د سرکسان سره مرګي دښمن شول د نور محمد تره کې. د اسلم وطن چار، د اسدالله سروري کورنی او په پای کې د حفيظ الله امين د کورنی غړي هم په لومړي بلاک کې بندي شول. له کوټه قلفي بنديانو نه پرته نور د ورځې اوه پلا د بلاک انګر ته د ګرځېدلو لپاره ايستل کېدل. ماشومان

انگړتہ په تلوو کې ازاد وو، نو خلقي چارواکيو که څه هم خپل خلقي نظام يې د خلکو په خدمت کې گاڼه، د يوه کس لپاره د هغه ټوله کورنۍ بندي کوله. البته دا د مهمو کسانو د کورنيو حال و. په دې ډول دوی د ډله ييز جزا فکر، چې د قانوني پاچايي په لسيزې کې او د محمد داود په ولسمشرۍ کې ترک شوی و، بېرته ژوندی کړ.

دويم بلاک تر لومړي بلاک نه ډېر لوی و، په يوه روايت په دغه بلاک کې اټکل اته زره بنديان اچول شوي وو. په دوی کې د پرچميانو او اخوانيانو شمېر تر نورو ډېر وو. دوی که څه هم په بېلو پورونو کې اچول شوی وو، هرې ډلې ستونځې پيدا کولې. د اخوانيانو په اړه به وروسته وغږېږم. پرچميان که څه هم حکومت ته مغضوب وو، په خلکو کې هغسي مذفور نه وو، لکه د شوروي له يرغل نه وروسته چې شول، خو خلقي چارواکيو ته راپور ورکړ شوی و، چې هغوی "بين محبوسين فعاليت های مخفی مينمايند... بناء مشران ان را که تقريباً سی چل نفر ميشد، به بلاک اول اورند و در يک دهليز بحالت کوتاه قلفی نگهداشتند که در ان جمله سليمان لايق، نظام الدين تهذيب، دگرمن خليل... قابل ياد آوری است."²⁴ بنديانو ته نه يواځې د طبيعي حاجت په رفع کې، بلکې د ډوډۍ په وېش کې هم تکليف ورکول کېده. "ديگ های کلان کلان را در سه چار جای دهليزها استاده ميکردند. همه آنها با بشقاب های مسی استاده ميبودند و بالنو به قدم بقدم سوی ديگ های سمت شان نزديک ميشدند تا هر کدام به ديگ های شان ميرسيد. اشپزها به عجله ملاقه يا کبگيرهای شان را در ديگهای مربوطه ميزدند و در بشقاب های هر کدام شان خالی ميکردند. کسانیکه طعام ميگرفتند پس بسلسله همان لين خود با طاق های شان ميرسيدند. گویا تقسيم نان شان هم يک دو ساعت کش مکش بکار

داشت. (25)

د بنديانو شمېر تل په تغيير كې وو، احمد شاه وردگ چې د 1357 كال د جوزا په لومړي ورځ لومړي بلاك ته راوستل شو، د بنديانو شمېر دري څلور سوه سېي، خو دا يواځې اټكل و. د هاشمي په وينا "هر شب به تعداد زياد محبوسين جديد به زندان اوږده ميشدند." (26) د سيداگل غريبيار په وينا "هره شپه به د دولسو او يوې بجې په شاوخوا كې بسونه لومړي بلاك ته راتلل" او بنديان به يې په پوليدگون كې د اعدام لپاره وړل (وړل). اصله خبره دا ده، چې په وطن كې به پاخونونه كېدلو په زندان كې به بنديان ډېر بدل. سره له دې، چې بنديان به كله له كابل نه زېغ پوليدگون ته د اعدام لپاره وړل كېدل. د احمد شاه په وينا: "با زياد شدن وقايع در كشور تعداد محبوسين روز بروز زياد تر شده رفت. هر شب ده دوازده موتر نفر مي اوردند، درينجا تخليه ميكردند تا حدي كه هر گز جای باقی نماند. اكثریت آن صاحبمنصبان عسکری بودند." (27) څنگه چې د خلقي حكومت په وخت كې اول يواځې لومړي او دويم بلاك او وروسته څلورم بلاك فعال وو، په يوه وخت كې د ډېرو بنديانو ساتل گران وو. د حسيني په وينا "...كشتارهای دسته جمعی از 7 ثور سال 1357 تا مدت يك سال بشدت ادامه داشت." (28) ځيني بنديان به وژل كېدل، ددې لپاره چې نورو ته ځای پيدا شي. د احمد شاه په وينا "تا اخر سال مذکور بلاك های محبس پلچرخي تا حدی سرازير گردید كه قطعاً گنجایش مزید را نداشت." دا سره له دې، چې "گرفتار شده گان وقايع چنداول، بالاحصار، وغيره را بزندان نياوردند و راساً بديار عدم سوق ميدادند، آنها بدون تحقيق و محاکمه." (29) حسيني د څرخي پله زندان بنديان پېنځلس زره سېي (30). د خلقي حكومت تر پايه پورې په څرخي

پله زندان کې بنديان په دغه شمېر پاتې نه وو. له دولس زره نه زيات يې له مېنځه وړل شوي دي. حسيني وايي، چې د پرچمي رجيم په پيل کې د عمومي بېسني په وخت کې 2600 تنه بنديان پاتې وو³¹. دغه شمېر په لږ توپير سره زما له رقم سره سر خوري.

زما د ليکنې له مخې د خلقي حکومت په پای کې 2700 تنه بنديان پاتې وو. حفيظ الله امين د خپل سروالي په وخت کې 850 تنه بنديان ازاد کړي وو او پاتې يې د گوند د شپار سمې کاليزې د جنورۍ په اوله ورځ ازادول، په داسې حال کې چې تر هغه دمخه يې دولس زره بنديانو يو لست خپور کړی و، چې د تره کې په وخت کې چې اسدالله سروري د اکسا سروال و، له مېنځه وړل شوي وو³².

د څرخي پله زندان او قومندان

سيد عبدالله

روشن احمد شاه، چې د 1357 کال د جوزا په لومړۍ ورځ لوري بلاک ته راوستل شو، د بنديانو په اړه ليکي، چې "احوال شان بسيار بد معلوم نميشد. قيودی چندان نداشتند، از طرف روز در صحن (بلاک) می برآمدند. از طرف شب در اطاق های شان قرار داشتند. محافظين هم پوليس بودند، وضع نامناسبی نميکردند."³³ په خپله د محبس قومندان قطره چې پوليسي افسر و، له بنديانو سره ښه چلاند کاوه. د څاښت ډوډۍ به وري چې يا ښورواوه او د شپې له خوا به زرد کې له ډوډۍ سره ورکول کېدلې، خو د ډوډۍ مغز به دغومره خام و، چې د خوړلو به نه و. وضع تر دوو مياشتو پورې همدغسې وه، خو له هغه وروسته چې سيد عبدالله د قطره پر ځای د څرخي پله زندان قومندان شو، د بنديانو ژوند تريخ شو. توربخن سيد عبدالله (کندهاری) چې 35 کلن به و، د څلورمې ز غرورې قوې لومړۍ بریدمن او گوندي سر پرې کړی

و. ده هم په سر کې له بنديانو سره ښه چلند کاوه، خو "...همينکه کمې بلد شد و از استادان درس گرفت، روز بروز ازدها گشته زندانيان بيچاره را بي جهت ب آب و لت ميکرد." ³⁴ داسې ښکاري، چې د کورنيو چارو د وزارت چارواکيو په تېره سيد داود تړون سيد عبدالله ته پوره اختيار ورکړی و.

سيد عبدالله په زندان کې واکمني چلوله، څنگه چې د بنديانو او محبس په اړه قانون نه و، څنگه چې حکومت ځانله انقلابي وايه، څنگه چې سيد عبدالله په يوه ځل له تېږتې رتبې نه دغسې لور مقام ته ورسول شو، چې حتی بنديان يې اعدام ته هم ورکولی شول او څنگه چې هغه د پخوانيو حکومتونو لور پورې چارواکي او د پوهنتون استادان شپه او ورځ تر خپل لاس لاندې وليدل، خپل ځان ورته د بر غټ او مهم وېرېښېد. توپنگچه په لاس له وسله والو محافظانو سره به د بنديانو کوټو ته ننوت. له بنديانو نه به يې احترام غوښته، په تېره له هغو نه چې له مخې به يې تېرېدل او که چا ورته سلام نه اچوه، وهل به يې. سپين ږيري يا سين مایل هروي يې په دې ووهه، چې د هغه په وينا "بموقعيکه از راه گذشتم، طرف اطاق کار سيد عبدالله نظرم افتاد. وی را بد آمد. ناگاه با لاريم حمله نمود و بی جهت زیر لت و کوب گرفت." ³⁴ الف) داسې يې هم پېنځه او يا کلن محمد کبير د فوايدې عامې وزير بي عزت کړ. سيد عبدالله بنديانو ته د خپل قوت ننداره هم جوړوله. بنديان، چې به د بلاک په انگر کې گرځېدل، هغه به په خپل جيب موټر کې د هغو له مېنځ نه تېرېده، خو سيد عبدالله د واکمنې کورنۍ د ښځو په برابر کې پاتې راغی. هغه خپل دفتر شايد د کوم شخصي غرض له امله د ښځو برخې ته، چې په درېيم پور کې و، نژدې کړ. په دې پلټنه، چې په نورو اعتبار کولی نه شي. ښځې مجبورې وې، چې په داسې حال کې چې نارينه او

ما شومان يې د بلاک په نورو برخو کې اچول شوي وو، د هغه دفتر ته ورشي. بیا هم دی په خپل مقصد ونه رسېد، هرڅه چې و. دغو ښځو "تا اخیر حیثیت و شرافت خود را مردانه وار نگهداشتند." ²⁴ب) "بیا نو سید عبدالله حتی په انگر کې د گرځېدلو په وخت کې هم د هغو ماشومان نه پرېښودل، چې له خپلو میندو سره وگوري. دوی له خپلو پلرونو سره اچول شوي وو. دا سې هم سید عبدالله "... حلقه محاصره شان را تنگتر ساخته هفته ها و ماه ها او شان را کومه قلفی نگهداشته... اولاد های شان را هم بی موجب لت و کوب مینمود." ³⁴ج) "خو ډېره موده نه وه تېره شوې، چې محمدزي ښځې او ماشومان او تنکي ځوانان، چې د شپېتو په شاوخوا کې به وو، ازاد شول او نارینه یې له نورو بندیانو سره ملگري وو.

سید عبدالله په خپل امر یې له کوم ظاهري دلیل نه په بندیانو باندې بندیز لگاوه. د بندیز په وخت کې که څه هم هوا به ښه توده وه، کومې به قلفې او کرکې به تړلې وې او بندیان به په انگر کې قدم وهلو ته هم نه پرېښودل کېدل. څو ورځې وروسته به بیا هر څه عادي شول. سره له دې هم سید عبدالله به "همینکه نیشه میشد و یا مخیر خود صفتش چیزی اطلاع میداد و یا خود در محضر زندانیان گذر میکرد و سلامی های گرم را نمی یافت، ناسزا میگفت" ټولې کومې به یې قلف کړې. د روشن احمد شاه په نظر "ساعت تیری شان همین بود، از آزار ما لذت میبرد و آن را اولین مضمون تفریحی خود میدانست." ³⁵د) "سید عبدالله یو ځل له بندیانو نه قران مجید، تسبیح، جای نمازونه او دا سې هم قلم، کاغذ، کتاب او دا سې نور ټول کړل. د شطرنج تختې یې هم ټولې کړې، ددې لپاره چې بندیان له عبادت نه لاس واخلي او د ساعت تېرې وسیله ونه لري، خو د بېرونیو پېښو له امله یې د عبادت څیزونه

بېرته ورکړل، خو بیا هم بنديان يې نه پرېښودل چې په گډه لمونځ وکړي. د پرچم د رچيم په دوره کې بيا بنديان پرېښودل شوي وو، چې لمونځ په جمع ادا کړي، که څه هم امام به له لمانځه نه وروسته کې په جهر ويل، چې "فاضرنا على القوم الكافرين".

سید عبدالله د کوټولټولو په وخت کې د بنديانو وړې بترۍ لرونکې راډيوگانې ټولې کړې وې، خو څنگه چې بنديان د لوړې سويې خاوندان او له وطني او بانديو خبرونو سره علاقمندان او د رچيم د سقوط په فکر او هيلې وو، ځينو يې سره له دې هم راډيوگانې حتی د پوليسانو له لارې هم پيدا کړې وې. په دې ډول دوی د وطن له پېښو او داسې هم د هغو په اړه د بانديو راډيوگانو له تېښرو نه هم خبر بدل او له نورو بنديانو سره يې شريکول. ددغه حال په خبرېدلو سره سید عبدالله "به سيد داود ترون قومندان عمومي راپور داده بود که یک شبکه راديویی را در محبس کشف کرده، اطلاعات ميگيرد و بديگر زندانيان پخش مينمايند. اغلباً آن به بی.بی.سی یا کدام منبع ديگر خارجی ارتباط ميگيرد." ³⁶ ترون ورته د سخت تحقيق هدايت ورکړی و.

سید عبدالله اول عبدالله عمر تر پوښتنې لاندې ونيوه، خو له هغه سره يې سخته ونه نيوله او چې له روشن احمد شاه نه يې مطلوب معلومات ترلاسه نه کړل، چې راډيو يې له کوم ځای نه ترلاسه کړې؟ اول يې په پېښو کې او بيا په غوږونو کې برق ورکړ او په پای کې يې رخصت کړ. احمد شاه بيا ورته کړه، چې "... بی جهت مرا زجر دادید من چل سال در این مملکت خدمت کرده ام به سن و سال شما بچه ها دارم." عبدالله په ځواب کې وويل، چې "... خدمت را به ظاهر شاه کرده اید." "من گفتم نوکر شخصی ظاهر شاه نبودم." "او گفت برائید انگلیس، بسیار گپ مزن." د "انگلیس" د کلمې په اوورېدو سره احمد

شاه تیدنگ غبرگون و بشود او سید عبدالله په لغته ووه او په ځمکه یې وغورځاوه. په دغه حال کې احمد شاه وایي، چې "... بی اراده دشنام از زبانم برآمد." هغه بیا "... بالای ضابطان و حاضر باشان خود امر کرد بزنید!" بیا "پنج و شش نفر حاضر باشان ذریعه قنذاقهای تفنگ و چند نظر ضابطان هم توسط لگد مرا میزدند. خودش با بوت های میخ دارش شخصاً ضربات شدید میرسانید. یک لگدش بین چشم و گوش راستم رسید، بیهوش شدم." ³⁷ احمد شاه، چې په هوش راغی، ورته معلومه شوه چې سید عبدالله "... اکثریت ان زندانیان را که رادیو داشتند نیز خواسته یکی پی دیگر زجر و شکنجه ها دادند... در آن جمله وزیران مخابرات، فواید عامه و معاون کابینه جمهوری و چند تن شخصیت های ممتاز دیگر شامل بودند." ³⁸

هاشمي د پوهنتون پخوانی استاد او د اطلاعاتو او کولتور وزیر، عبدالرحیم نوین په اړه لیکلي، چې "وقتی برای اولین بار در زندان با وی مواجهه شدم، باورم نمید شد این همان دکاتور نوین و همان استاد فعال و خندان ما باشد. زرد و زار و لب بسته و خاموش به وضو و طهارت میپرداخت و دست در کمر گرفته دوباره راه سلولش را در پیش میگرفت. او را انقدر لت و کوب و شکنجه داده بودند که نه توان گردش زیاد را داشت و نه ارزوی ان را." ³⁹ هغه یې تورن کړی و، چې "... قبلاً به شما از امریکا یک چک دالری آمده و آن را گرفته ائید. بیچاره را سخت برق داده و شکنجه کرده بود تا اینکه او را از اطاق شان بیهوش کشیده به بستره اش انداختند." ⁴⁰ "عزیز الله لودین د اقتصاد د پوهنځي استاد په داسې حال کې، چې د بلاک په انگرې کې په اودس کولو بوخت و، ناڅاپه په څپېړه ووهل شو "سید عبدالله ناگاه با و حمله

نموده و به نفر مربوط [ضابطان] امر داد
بزنید. بیچاره را بروی زمین انداختند و از دو
سه طرف شدیداً لگدمان میکردند." وروسته سید
عبدالله ته معلومه شوه، چې هغه یې په دغه ناسم
راپور سره وهلی و، چې لودین گواکي ویلي و
"تره کی یک شخص دروغگو و جاهل است."⁴¹ سید
عبدالله بیا ترېنه بښنه وغوښتله. دا سې هم سید
عبدالله "ولید حقوقی بیچاره را بگناهیکه چرا در
وقت اقتدار ستره محکمه او دعوی بنفع سیدان
قندهار فیصله نشده، ناگهان زیر قنடاق های
تفنگ و لگد انداخته... عبدالاحد خان کرزی را
هم باین بهانه که خان هستند، ظلم کرده اید
به محضر دیگر زندانیان نو وارد بی جهت بی آب
کرده بود."⁴²

د سید عبدالله اصلي دنده، چې د بندیانو ساتنه
وه، نه شو کولای دغسې نومیالیو افغانانو ته په
خپل سر جزا ورکړي، خو دا چې لویانو ورته واک
او اجازه کړې وي. خلقي حکومت خو د کودتاله
پیل نه د هغو افغانانو په خپلو پیل کړی و، چې
"واکمني طبقی" ته یې منسوب گڼل. چارواکیو یې
هم د خپلي ایډیالوجي او هم حکومتي او گوندي
لویانو په پلوی له "فیودالانو" سره د دشمنی
چلند کاوه، چې د ترین کوت چارواکي یې یوه
نمونه ده، چې دمخه یې بیان شوی د. د سید عبدالله
ویناوې او کړه هم د همدغې روحیې له مخې وي.
یو ځل یې د بلاک په انگر کې بندیانو ته ویلي
و، چې "شما میخ کوبان رژیم های گذشته هستید.
خون ملت را مکیده ائید، سخت مسؤلیت دارید.
اگر شما میخ های رژیم گذشته را محکم
نمیکردید، اینقدر دوام نیمکرد. وقت تر از
میان میرفت بناً از شما سخت بازخواست خواهد
شد."⁴³ له دغې وینا نه څرگنده ده، چې
جزاگانې په اصل کې ایډیالوجیکي او سیاسي وي.
دغسې سیاست د عملي کولو یوه نښه دا وه، چې
سید عبدالله د بلاک په انگر کې بندیانو ته یوه

ورخ څرگنده کړه، چې "ما از شما انتقام برادران چلی خود را میگیریم، زیرا رفقای ما در چلی ناکام شدند و تلفات زیاد دیدند." ⁴⁴

احمد شاه د خلیانو له قول نه وایي، چې "مشاورین روسی به خلقی ها هدایت میداد هیچ یک شخص مخالف انقلاب را نباید سلامت گذاشت، زیرا ما در چلی این اشتباه را کردیم، عناصر ضد انقلاب را ازاد گذاشتم. آنها یک قدرت گشته نظام جدید مارکستی را پس از ریشه کشید." ⁴⁵

له ښار نه حکومتی هنیاتونه هم د څرخي پله محبس ته تلل او د بنديانو په کوټو کې به ګرځېدل، خو د هغو په ورته سره هم د بنديانو حال په څرګند ډول ښه شوی نه دی. د خوست پخوانی وکیل شیر احمد لا د سید محمد ګلابزوی له ورته نه وروسته له مېنځه وړل شوی دی. ګلابزوی، چې خوستی یې په یوې کوټې کې ولید، ورسره تود روغېر وکړ، خو ددوه شپې وروسته له هغه نه کوټې نه وایستل شو او بیا چا ونه لید. د خوستي په وینا ګلابزوی د "هغه قومي دشمن او مدعي و" او د پوښتنو په وخت کې یې دغومره ډېر "وهل خورلي و، چې د ملا د زخمونو نه یې تر اخره وینې تللي." ⁴⁶ ګلابزوی، چې په پرچمي رجیم کې د کورنیو چارو وزیر و، په کال 1985 کې د څرخي پله زندان پنځم لمبر بلاک هغه لوی سالون ته ورغی، چې له 180 کسه بنديانو نه یې یو هم زه وم. د بنديانو په لیدلو سره یې، چې د غولي په سر لکه رمه پراته وو، خپلو ورسره ملګرو ته څرګنده کړه، چې "د بنديانو مغزونه خو وچ شوي، اوس به یې ګېډې هم وچې شي." دده دغه وینا رښتیا وه. کومه هغه ډوډی، چې دده وزارت له خوا دغو بنديانو ته ورکول کېده، بېخي خواره وه. په داسې حال کې، چې د هغو بلاکونو بنديانو ته چې د خاد له خوا ورکول کېده، تر هغې ډېره ښه وه.

په خلقي دوره کې له ځينو شتمنو بندگانو نه پيسې هم په چل سره ترلاسه کېدلې. د اريوب سينما خاوند نور گل ځاځي، زوی او ورور يې تر سختې څارنې لاندې نيول شوي وو. له هغو نه هېڅ پوښتنه هم نه ده شوې. سيد عبدالله د هغو د آزادولو په نامه شپږ لکه افغانۍ ترېنه وغوښتلې. پيسې په لسو ورځو کې د هغو د کورنيو له لارې ورسول شوې، سره له دې هم هغوی اعدام شول⁴⁷). سيد عبدالله بندگان د مرگ پنجو ته هم سپارلی شول. " او چې د شپې به بسونه د وړلو او وژلو لپاره راغلل، نو ده به ورسره هغه بندگان چې دده خلقي او گوندي ملگرو ورشوولي وو، په خپل امر يوځای د مرگ لپاره پولیگون ته لېږل.⁴⁸" نو ځکه قومندان سيد عبدالله د ځينو نورو قومندانانو په شان د بندگانو باقې و. دی د 650 تنو بندگانو باقې و⁴⁹.

د بندگانو اصلي ناکراري به د شپې وه، چې بندگان به د اعدام لپاره پولیگون ته وړل کېدل، خو له کوټو نه د هغو ټولول اسان نه و. په دې چې "نه قومندانې و نه مقامات بالاتر از ان هېچ کدام بصورت دقيق نمیدا ستند چه کسانې را اعدام نموده اند، چه کسانې محبوس اند و در کدام بلاک زندان جابجا گردیده اند."⁵⁰ دغه ستونځه له له دې امله وه، چې يو خو بندي کېدل لکه يوه جاري پروسه وه، بله دا چې دا د مسلکي ميرزايانو کار نه، بلکې د خلقي چارواکو په تېره د اگسا چارواکو کار و او دوی په دفترې کارونو نه پوهېدل، نو ځکه په دې اړه کارونه گډوډ وو. "روى همين بى نظمى بود که وقتى تصميم به اعدام يک تعداد اشخاص ميگرفتند، لست اسمای اشخاص را در جيب گذاشته به سلول زندان سر ميزدند و به قرائت ميپرداختند."⁵¹ په دې ډول د اعدام له موضوع نه به د دواړو بلاکونو بندگان خبرېدل، که څه هم لست وال به د بندگانو د اعدام په اړه څه نه ويل. هغو به لا

بندیانو ته ویل، چې له بند نه خلاصېږي او کالي مو راټول کړئ، خو هر بندي پوهېده چې غوا توره شېدې یې سپینې، نو د نوم اخیستلو په وخت کې به " دهن و گلو خشک و نفس ها به شمار می افتاد. با شنیدن هر اسمی هر کدام شان فکر میکرد که اسم بعدی از آن خودش باشد." بندیان به غلي او سترگي به یې د صاحبمذنب په لور کړې وې. نوم لوستل، چې به خلاص شو، په پاتې بندیانو کې به ساه ورغړېده. "اهسته اهسته خون در رگ ها بجریان می افتاد. اثار زندگی در چهره ها نمایان میگشت."⁵² "خیني وايي، چې "رونندگان به پولیگون 20 نفری، 30 نفری، 40 نفری و دو بار 120 نفری بود."⁵³ دا چې بندیان به ډله ډله وړل کېدل او وژل کېدل، په دې کې شک نه شته، خو په دې کې غټ شک دی، چې هغه به په دغه دقیق شمېر وي، لکه چې دی یې وایي، خو دا به رښتیا وي، چې "هیچکس گمان آن را نداشت که فردا بتواند دیگران را به بیند و از این رو هر شبی که می آمد تمام زندانیان باهم خدا حافظی میکردند."⁵⁴ دغه څه به په خاص ډول په اخواني بندیانو باندې صدق کوي. هاشمي، چې په خپله تر اعدام لاندې و، د بندیانو احساس په دې ډول انځوروي: "هیچ محبوسى احساس مصونیت از مرگ را نداشت، موقف آنکه حکم اعدامش صادر نشده بود با آن که چنین حکمی در موردش صادر شده بود تفاوتی نداشت. هر محبوس مرگش را از نزد یک میددد. روز را در واهمه اتفاقات شب و شب را بانتظار ورود جلادان و پایان زندگی اش بسر میرسانید."⁵⁵

د اعدام غټه پېښه د 1358 کال د جوزا په اتمه شپه وه، چې د بلي ورځې تر سهاره پورې اوږده شوه. دا د هغو اخوانیانو د وژل کېدلو په اړه وه، چې د محمد داود په ولسمشرۍ کې د پرچمي چارواکیو په دسې سره نیول شوي، په

دهمزنګ کې بندي شوي او په خلقي دوره کې د څرخي پله زندان دويم بلاک ته لېږدول شوي وو. په دوی کې د اسلامي جمعيت مؤسس او د شرعياتو د پوهنځي سروال غلام محمد نيازی، عبدالرب رسول سياف، يو شمېر نظامي افسران او د پوهنځيو محصلان هم وو او نيازی لکه چې په جمهوري دوره کې اعدام شوی او سياف بېرته دهمزنګ ته استول شوی وو. د جمعيت نور مشران لکه برهان الدين رباني، گلبدین حکمتيار او نور په هغه وخت کې پېښور ته اوښتي وو.

له دهمزنګ نه نور بنديان هم د څرخي پله زندان دويم بلاک ته وړل شوي وو، چې په هغو کې د محمد هاشم ميوندوال له ډلې نه ډگر جنرال عبدالرزاق، تورن جنرال نیک محمد سهاک، ډگروال شاه علي مومند، ډگروال مهر علي زلال، ډگروال نور احمد کامه وال، ډگروال وارث شينواری، حاجي باز زرمتي، حاجي فقير محمد، عبدالحنان ځاخي وو. د اقبال وزيري د ليکنې له مخې، چې دی هم هلته بندي و، د اخوانيانو او دغو بنديانو نه سربېره د جنرال مير احد شاه، مولانا فيضانې، د ستميانو او خلقيانو پلويان هم هلته بندي وو. په دويم بلاک کې د اخوانيانو د وژل کېدلو په هکله روايتونه ډېر، خو سره متفاوت دي. د حسيني روايت تر نورو ښه څرګند او واقعيت ته هم نژدې معلومېږي.

اخواني بنديان د دويم بلاک په کوم پور کې اچول شوي وو او په هغه باندې د "خطرناک" نوم ايشودل شوی و. دوی چې د پياوړي روح او ټينګې ارادې خاوندان وو، په خپلو کې سره يو موټی وو او د چارواکيو د هر ناوړه چلند په وړاندې به يې په ګډه غبرګون ښوده، لکه ديوالونه په لغتو يا قاشقو سره وهل، چيغې نارې کول. دوی په دغو عملونو سره د بلاک چارواکي وارخطا کړي وو. بيا نو دوی ټولو ته يوه ورځ وويل شول، چې دوی به يوه اونۍ وروسته اګساته د پوښتنو لپاره

بو تلل شي. خذگه چي په ولسم شری کي له دوی نه تحقیق شوی او د بند په مودو محکوم شوي وو، دوی پوهېدل چې د چارواکیو اصلي مقصد بل څه دی. دوی ټول د 120 تنو په شاوخوا کې وو. د حسيني په وینا، چې دی له هغو سره خواخوږي ښکاره کوي او یو ورور یې هم پکې و "بعد ازین ابلاغ... آنها هر روز غسل میکردند، شب و روز در طهارت و پاکیزه گی بسر میبردند. لباس پاکیزه میپوشیدند و سر و بدن خود را خوشبو میکردند و همه شان چشمان خود را سرمه میزدند تا سنت ابراهیمی را بجا آورده باشند." دی دا هم وایي، چې د هغو محافظانو لوړه کوله، چې "آنها با ملایک ارتباط داشتند و فرا رسیدن همان شب را بهتر از ما خبر داشتند."⁵⁶

په هر حال، له دغو اخوانیانو نه او یا تنه نیمه شپه په دوو سروپسونو کې له دویم بلاک نه لومړي بلاک ته ورو ستل شول. پروگرام دا و، چې هلته به د محافظانو په ملگر توب پېنځه پېنځه تنه په وار وار د خدای په امانی په پلمه یوي کوټې ته ننباسي، خو هلته به یې سترگې پټې او لاسونه وتړل شي او له بل وره نه به بیرون کړل شي، خو هلته لومړني ډلې بندیانو له سید عبدالله سره خپري ولگولې او په حېرانوونکي مهارت او چټکي سره بیرون ووتل او په جهر سره د تکبیر په ویلو سره یې ملگري د عمل لپاره وبلل او په دې ډول د دواړو خواوو ترمېنځ نښتي پیل شوې، خو خذگه چې انډول پوره بې انډوله او بندیان بې وسلې او محصور وو، په پای کې ټول ووژل شول او پېښه د سهار په خلور بجو پای ته ورسېدله.⁵⁷

په دویم بلاک کې پنځوس تنه اخوانیان لا هم وو، چارواکیو تجویز نیولی وو، چې د جوزا په دیار لسمه یې په یوه نوي تاکتیک سره له مېنځه یوسي. سید اکبر نوی بندي لا دمخه د پېنځو زرو افغانیو په بدل کې د یوه محافظ له لارې یوه

چرکي ترلاسه کړي او د پښې په جرابي کې خای پر خای کړي وه. چارواکيو دد غې ور خې په مازيگر په داسې حال کې، چې د دويم بلاک له ودانې نه د دېوال تر بيرون پورې د څلورمې زغرورې قوې وسله وال سرتېري په دواړو خواوو کې قطار ولاړ وو، د بنديانو په اېستلو پيل وکړ، خو بنديان او په خاص ډول سيد اکبر د دوی په نيت پوه وو. دی، چې سيد عبدالله ته، چې د قطار په مخ کې ولاړ و، نژدې شو خپل د شمال يې لاندې و غورزاوه او د جکولو لپاره يې ځان ورتيت کړ او چرکي يې له جرابي نه واېستله او په بې ساري گړ نديتوب سره يې په سيد عبدالله حمله وکړه او پېنځه ځله يې په چرکي ووا هه. سيد عبدالله تپي شو، خو مړ نه شو. نظاميانو په هغه وخت کې په سيد اکبر باندې له دغې وېرې نه ډزې ونه کړې، چې خپل ملگري به يې هم ووژل شي، يوه سرتېري بيا ځان سيد اکبر ته نژدې کړ او مرگکي ډز يې پرې وکړ. حسيني د نورو بنديانو په هکله د غومره وايي، چې "برادران را زودا زود سوار کردند و همه باهم رفتند."⁵⁸

د خلقي حکومت وژن تون پولیگون و، پولیگون چې د څو ضلعي مانا ورکوي، د څرخي پله د سيمي يوه برخه ده چې په اصل کې د سرتېرو او زده کوونکيو د نظامي تمرين لپاره وه. پولیگون په دغه دليل د وژن تون په توگه غوره شوی و، چې خلک د اعدام په ډزو باندې د تمرينونو او انداختونو گومان وکړي. څلورمې زغرورې قوې ته نژدې همدغه پولیگون به وي، چې خلقيانو ورته د "تاريخ کنده" ويله. دلته به له څرخي پله يا کابل نه د بېلو بېلو روايتونو له مخې هره شپه بنديان په څو موټرونو کې راوړل کېدل. موټرونه به نظام قراول ته نژدې، چېرته درول کېدل او له هغه خای نه به اته تنه جلادان په دوو جیپونو کې ورسره ملگري کېدل. بيا به ټول موټرونه دده سبز په لور د شلو دقيقو په

شاوخوا کې د "تاریخ کندي" ته رسېدل. د "تاریخ کنده" کې به دمخه کندي کڼدل شوي وي، جلادانو به بیا بنديان په کلا شنکوفونو سره وژل او په بولدوزرو یا نورو وسیلو سره به خاورې پرې اچول کېدلې. کله چې به سخت باران شو، د مړو غړي به رابرسېره کېدل. جلادان به زیاتره وخت نشه وو او چې بارکونو ته به رسېدل، د وژلو قيصې به یې کولې. د "تاریخ کندي" ډزې به په عسکري قشلو کې اورېدل کېدلې، د چنډولو په قیام کې ډېر انسانان ژوندي تر خاورو لاندې شوي او ټانکونه پرې ګرځول شوي دي.

د څرخي پله زندان له قومندان سید عبدالله نه وروسته

فکر نه کېږي، چې د قومندان سید عبدالله په ټپي کېدلو سره به کوم بندي خپه شوی وي. د هغه پرعکس ممکن په زړه کې خوښ شوي وي، خو د هغو پنځوسو تنو بنديانو په ټول وژني سره به بنديان خپه شوي وي، چې په تېر رجم کې محاکمه او محکوم شوي وو او په محبس کې یې د خپل بندي توب موده تېروله، خو بنديان به هیله من شوي وي، چې په دغې تراژیکې پېښې سره به د دوی په اړه د حکومت په سیاست او د زندان د چارواکیو په سلوک کې تغیر راول شي، همدغسې هم و شول. نوي قومندان محمد رسول له بنديانو سره نرم چلند ونيوه، خو نرم چلند له دې امله غوره نه شو چې بنديانو د طبیعي او اساسي حقونو درناوی وشي. هغه ددې لپاره غوره شو، چې د بنديانو په اړه د حکومت سیاست او د سید عبدالله سلوک پوره غلط ثابت شو او وېره پیدا شوه، چې په دوام سره به یې شاید لا خطرناکې پېښې رامېنځ ته شي، نو که د واک خاوندان هر چېرې چې وي، د خلکو د اساسي او طبیعي حقونو او د هغو د حیثیت درناوی وکړي او په هر حال د خپلوسیا ستونو او کړو پایلي په نظر کې ونیسي،

ددغسي تراچيکو پيښو مخه به نيول شوی او د انسان له شان سره به د برابر ژوند لپاره د ګر هوار شوی و، خو بي تجربې او سمدلاسه واک ته رسېدلي کسان تر هغو چې د خپلو ګرو ناوړې پايلې يې ليدلي نه وي، دغسي نه کوي. له دې امله د واکمنو ترڅنګ د پخو مشاورو شتون حتمي دی.

د نوي قومندان محمد رسول له ټاکل کېدلو وروسته غټ بدلون د بلاکو نو په دهليزونو کې د تلویزیونونو اېښودل و، چې د بنديانو لپاره هم د ساعت تېرې او هم د خبرونو اورېدلو مهمه وسيله وه. چارواکيو دا هيله هم لرله، چې رسمي تلویزیوني خپرونې به په بنديانو باندې ښه اثر وکړي، خو بنديان پوهېدل چې په تلویزیون کې چې د حکومت په پلوی غونډې او لاریونونه ښودل کېږي، هلته د حکومت پرضد پاڅونونه شوي⁵⁹. په هغه سربېره بنديان پرې ښودل شول، چې دننه په کوټو او بيرون په انګر کې ازاد وګرځي. دا يو ډېر غټ بدلون و، چې سيد اکبر په خپلې قربانۍ سره بنديان ترېنه بهره من کړل. په دې ډول بنديان له ډېرو هغو سختو بنديزونونه ازاد شول، چې د سيد عبدالله د قومندانۍ پر مهال پرې لګول شوي وو، خو د څرخي پله په زندان کې لا مهم بدلونونه د اسدالله سروري له ورکېدو نه وروسته د حفيظ الله امين په واکمنۍ کې راوستل شول.

امين د سنبلې په 25مه د تره کې پرځای د ګوندي او حکومتي مقامونو سروال شو. د امين د "قانونيت، مصونيت او عدالت" د شعار د اعلام له مخې څرخي پله ته "حيات ها هر روز می آمدند، به احوال یک تعداد افراد عسکری و صاحبمذصبان خورد رتبه... رسيدگی می نمود در چند روز یک تعداد محدود آن را رها دادند."⁶⁰ دغه "محدود تعداد" لکه چې دمخه هم ويل شوي، 850 تنه وو او ټاکل شوي ده، چې پاتې ټول بنديان به د جدي

په لسمه (جنوري اول، 1980) خوشې شي، خو په دغه وخت کې د شوروي يرغليز پوځ امين او د هغه حکومت له مېنځه وړی و.

د امين په راتگ سره ښاېسته (اندر) د محمد رسول پرځای د محبس قومندان ټاکل شوی و. ده هم "یک سلسله نو اوری ها را در زندان پلچرخي در دست گرفت." ⁶¹ په عمومي ډول "در زمان حکومت حفيظ الله امين اوضاع زندان از آرامش نسبي برخوردار بود." ⁶² په هر بلاک کې کتابتونونه پرانې ستل شول، خو د هغو محتويات رسمي خپروني وي. په لومړي بلاک کې يوه پاڼه راډيو هم ودرول شوه. د امين د وخت يو نوی کار دا شو، چې د کورنيو چارو د وزارت په ديوالونو باندې د هغو بنديانو د نومونو لستونه وځړول شول، چې تر هغه دمخه د تره کې او اسدالله سروري په وخت کې له مېنځه وړل شوي وو. نوي حکومت دا هم څرگنده کړه، چې له دې وروسته به له سندونو پرته څوک بندي نه شي، خو لکه چې زر په وليدل شي، دغې څرگندونې درناوی ونه شو.

نوي حکومت د تره کې له بندي کولو نه وروسته د هغه مېرمن مرجان، وروڼه، ورېرونه او داسې هم د اسدالله سروري، اسلم وطنجار کورنۍ هغه هم له ماشومانو سره په لومړي بلاک کې بندي کړل. د اکتوبر په لسمه د نور محمد تره کې مړينه په رسمي، مگر عادي ډول اعلام شوه. د کورنۍ غړيو يې په اول بلاک کې غوغا جوړه کړه او په نورو بنديانو يې غبر وکړ، چې "او مردم برخيزيد که رهبرتان را کشتند." دغه اواز بنديانو ته عجب معلوم شو، چې "در نيمه زينه ها پوليس ها... به سر وقت شان رسیده چوب زنان آنها را داخل سلول ها رهنمائي و دروازه را عقب شان قفل نمودند." ⁶² الف د ريشخورو په فرقه کې، چې د تره کې پلويان او زرغونيان جگ شوي وو، په هوايي بمباري سره وځپل شول او ډېر تره کې پلوه خلقيان د افسرانو په گډون، د څرخي پلنه زندان

کې او داسې هم د جلال آباد ښار دننه محبس کې واچول شول⁶³. په دې ډول خلقيان هم د لومړي ځل لپاره په ډله ییز ډول په خلقي حکومت کې بندي شول. عجب به دا ده، چې د احمد شاه په وینا "بنديال آن یک تعداد نفر را بسر کردگی غلام محمد فرهاد گرفتار نمودند و آنها را عامل واقعه مذکور دانستند."⁶³ "فرهاد، چې د افغان ملت گوند مؤسس، د ولسي جرگې وکیل، د کابل ښار لومړنی گونده ښاروال او د میوند جادي ایستونک او تر ټولو مهم یو مشر شخص و، هم د سیاست قرباني شو. ددغه او نورو پېښو په نظر کې نیولو سره هغوی، چې حفیظ الله امین "پښتونست" او "فاشست" گڼي، د فاشزم په مانا نه پوهیږي، یا څنګه چې هغه په خټه خروټی پښتون و، هسې پروباګند ورپسې کوي.

د حفیظ الله امین پلویان ادعا کوي، چې د "قانونیت، مصونیت او عدالت" په دوره کې اعدامونه، نه وو، خو د څرخي پلوه بنديانو (محمد عثمان هاشمي، ن.حسیني، روشن احمد شده او سید اگل غریبیار) په خپلو کتابگوټو کې راوړي، چې په دغې لنډې دورې کې هم بنديان اعدام شوي دي، چې څرګند مثالونه یې د لویې څارنوالی مرستیال عبدالهادي هدایت، د ستمې ډلې مشر طاهر بدخشی، د زر غون ډلګی مشر عبدالکریم زرغون، ډګر جنرال عیسی نورستانی، عبدالله رستاخیز، جنرال صفر جان نورستانی او عبدالکریم یورش وو. دوی د صدراعظم نور احمد اعتمادي نوم نه اخلي، خو هغه هم په غالب احتمال په همدغه وخت کې له مېنځه وړل شوی و. احمد شاه دا هم وایي، چې د دوی او نورو له اعدام نه دمخه "... عزیز نام رییس کام چند روز مسلسل به محبس آمد، همه زندانیان را از نظر گذشتاند و بعضی نفری را نامنویس گرفت." بنديان په دې فکر شول، چې عزیز چې د اګسا پر ځای د کام مرستیال شوی و، د بنديانو نومونه

ددې لپاره وليکل، چې خوشې به يې کړي، "ولی حقيقت ان بود که عزيز مذکور نفری قابل قربانی را بين زندانيان انتخاب و چهره ميکرد."⁶⁴ وروسته د جنرال عبدالقادر، محمد رفيع او سلطان علي کښتمند د اعدام حکمونهد بند په اوږدو مودو بدل شو، خو ډېره موده نه وه تېره شوې چې لوی درستيز جنرال شاهپور احمدزي او د جم هوري روغتون رييس مير علي اکبر له لومړي بلاک نه واپستل شول او بيا ونه ليدل شول. احمد شاه ليکلي، چې دوی "نزد همه زندانيان محبوبيت خاصی حاصل داشته بودند. بناءً فقدان شان چنان داغ المناک را در قلوب ما گذاشتند که تا زنده باشيم، فراموش نخواهد شد."⁶⁵ غريبيار د مير علي اکبر په هکله وايي، چې "ډاکټر مير علي اکبر اصلاً شيعه و، په پښتو ډېر ښه پوهېده، د ملي احساس خاوند او د ايران د دولت سخت مخالف ... و. لندې قد يې درلود، د لوړو اخلاقو او پاخه جرئت خاوند و."⁶⁶

په خلقي دوره کې له ټولو بنديانو نه تحقيق، هغه هم ليکلی تحقيق نه کېده. د اگسا د مرستيال عزيز په وينا " ... پوښتنې په هغو کيسونو کې کېدلې، چې تورنان به آماده وو اقرار وکړي، نور تورنان وژل کېدل. د خميني پلويان او د اخواني تنظيم غړي به سمدلاسه له مېنځه وړل کېدل."⁶⁷ په خلقي او وروسته په پرچمي دوره کې اعدامونه ايډيالوجيکي او سياسي وو. هغوی به بندي کېدل او اعدامېدل، چې چارواکيو به هغوی د خپلې ايډيالوجۍ، د خپل حکومت او د خپل "انقلاب" دشمنان گڼل، يا به يې له حکومت سره په قول او عمل کې مخالفت کاوه، خو په خلقي دوره کې له بنديانو نه د تحقيق لپاره کومه خاصه خپلواکه محکمه جوړه شوې نه وه، نو په خلقي دوره کې بندي کېدل، کړول کېدل او اعدامېدل د اگساله لارې کېده. دا چې د اعدام حکم په مشخص ډول چا ور کاوه، په يقين

سره معلومه نه وه. د امنيتي څانگو چارواکيو او په سر کې اسدالله سروري په اعدام کې لوی لاس لاره، نو ويل کېدای شي چې د بندي کولو، کړولو او اعدامولو مسؤلان د گوند او حکومت سروالان، د امنيتي څانگو چارواکي او جلادان وو. معلومه نه ده، چې له دوی نه به کوم چا د اعدامونو مخالفت کړی وي؟ لکه چې هېڅ چا مخالفت نه وي کړی. د اعدام په سر خو هېڅ چا وظيفه هم نه ده پرې اېښې.

دوی له نورو سره موافق وو، چې د نظام د ښمنان دې د انقلاب ضد په تور وځپل شي. دوی په واقع کې د غه ځپل د خپل نظام د ټينگښت لپاره حتمي گڼل. د پولتېورو غړي او د کرنې او او بو وزير صالح محمد زيری لا وايي، چې دده ملگرو د انقلاب د مخالفانو بندي کول، کړول او وژل ستايل: "مور ټولو په تېره هغو لارښوونکو چې امنيتي چارې يې په غاړه وې، همدا ويل چې په ځينو ځايونو کې گاونډيان او داخلي ارتجاع گډوډي رامېنځ ته کوي، چې بايد وځپل شي. مور ټول په دې عقیده وو، چې د فرانسې او اکتوبر ستر انقلابونه د همداسې مقاومتونه سره مخامخ شوي وو. له دې کبله زموږ واکدارانو دغه مقاومت سخت ځپي او مور يې ددغه کار ستاينه کوله او دغه مو قاطعيت باله⁽⁹⁸⁾. " په دې ډول دوی که څه هم په ظاهر کې تحول غوښته، په واقع کې يې مکاني او زماني تغييرونه، نه منل او په هغه سربېره افغانانو ته يې د خدمت په نامه افغانان له مېنځه وړل.

پېنځم څپرکی

د خلکو پاڅونونه

لومړنی څپرکی

هغومره پاڅونونه، چې په افغانستان کې په خلقي دوره کې د سره بېرغ له هسکېدلو نه وروسته په څه کم یوه کال کې شوي دي، بل وخت په دغومره موده کې نه دي شوي. خلقي حکومت، چې د باندنيو فکرونو او طريقو پر بنسټ چلول کېده، ددغسې گوند په انحصار کې و چې غړي يې په حکومتي چارو کې بې تجربې او د اجتماعي دودونو او جوړې روغې مخالف وو. سره له دې هم حکومت د هغو له لارې خپل پارونکي پروگرامونه زیارکېشو خلکو ته د خدمت په نامه پلي کول، خو څنګه چې دوی دولتي قدرت په کودتا سره نيولی و، وېرېدل چې مخالفین به په کودتا سره هغه ترېنه ترلاسه کړي، نو دوی خپل مخالفین خپل. په دغه حال کې مخالفینو ته بله لار نه وه پاتې، خو دا چې د دوی پر ضد عمل وکړي. په نتيجه کې په دغې مودې کې افغانستان په زیاته اندازه د پاڅون، وژنې، ځپلو، بندي توب او کړولو ډګر شو. سره له دې هم چارواکيو له حفيظ الله امين نه پرته، هغه هم په اخر وخت کې، له دغو پېښو نه د عبرت درس وانځيست. دوی په خپل گوند، په خپل حکومت، په خپل پوځ او هم د شوروي اتحاد په ملاتړ ډاډه وو. له همدې امله نور گوندونه په تېره چېي او اسلامي گوندونه ورسره دشمن او زیاتره افغانان ورسره مخالف شول او کړکېچ دغومره پراخ شو، چې په په رسمي گوند يې هم لار

وموندله او په ډلو يې ووېشله، خو واکمنه ډله يې لا هم په هېواد حاکمه وه، ترڅو په پای کې شوروي اتحاد په خپل نظامي پوځ وځپله.

لکه چې دمخه ويل شوي، د سره بېرغ له پورته کېدلو نه وروسته د هېواد په ډېرو سيمو کې واړه لوی پاڅونونه ډېر وشول، خو د ټولو په اړه معلومات نشته. د ټولو په هکله ليکنې نه دي شوي او حکومت هم په ممکن گړنديتوب سره هغه وځپل. تراوسه دغسې څېړونکي هم ليدل شوي نه دي، چې ددغو پاڅونونو په هکله له خلکو سره مرکې وکړي او په هکله يې معلومات او واقعيتونه راټول کړي، خو د يو شمېر پاڅونونو په اړه ليکنې شوي، چې د هغو پر بنسټ د نېټې په رعايت سره دغه ليکنه براهه شوې ده. دغه ليکنې د هرات، بالاحصار، اسمار، دره صوف، بلخمري او د چنډول پاڅونونو په هکله دي. دا به د پاڅونونو پوره بيان نه وي، خو د هغو لومړی منسجم بيان به وي، چې د پاڅونونو د عمومي تصوير يو لنډ تصوير ورته ويل کېدای شي. دغه ليکنه ددې لپاره شوې، چې لوستونکي ددغو پاڅونونو په واقعيتونو پوه وي او درک کړي، چې هغه د کومو رسمي سياستونو او د هغو د څه ډول عملي کولو او د هغو په برابر کې د خلکو د څه ډول غبرگونونو او ځوابونو پايلې وي. څنگه چې په جنگونو کې انسانان وژل کېږي، د جنگونو بيان به په خلکو کې لږ تر لږه د جنگ ضد روحيه پياوړې کړي.

د هرات لوی پاڅون

هرات څنگه چې په يوې بېرازې سيمې کې پروت او هري رود او نورو ډېرو ورو رودونو نه بهره من دی. له لرغونې زمانې نه راپدېخوا د انسانانو ټاټوبی دی. لرغونی نوم يې "اريا" يا "هري" و. دغه نوم په اصل کې د هري رود له نوم نه اخیستل شوی، چې لرغونی نوم يې هري

وا (Harivo) (یا اریوس) Arius) و او په اسلامي دوره کې هرات شو. لهراسپ یې بنیاد ایښی، گشتاسپ پراخ کړی، بهمن ښه کړی او لوی سکندر بشپړ کړی دی. د محلي روايت له مخې د ښار زړی د شمیران په نامه یوځای و، چې وروسته یې ځای د هزار جریب ښار ونيوه، خو هزار جریب زر ترک شو او شمیران بېرته ښار غوره شو او لوی شو. په هرات کې په تاریخ کې سلطنتونه جوړ شوي او بیا باندنیو رنگ کړي او ښار یې ویدجاړ کړی د، خو ښار هر ځل د خلکو په همت او د نهرونو او د سیمې د ښېرازتوب له امله بېرته ودان شوی او لا ښه شوی دی. د ښار له پېنځو لویو ورو نو څخه پینځه سرکونه غځېدلي او د ښار په منځ کې په چارسو (چارسوق) کې سره یوځای شوي دي¹).

د ثور له کودتا نه دمخه د هراتیانو په ژوند کې څرگند ښه والی راغلی و. له یوې خوا ایران د خواریکښو هراتیو لپاره د کار او پیسو منبع شوی و، ان تردې چې هرات د زراعتي کارگرو له لږوالي سره مخ شوی و. له بلې خوا یو شمېر هراتیان د سرکونو او شخصي ترانسپورتي وسیلو په ښه والي سره د هرات_ایران او هرات_کابل ترمینځ سوداگری بوخت شوي وو. پانگه هم په کار ولو بدلې وه، عصري ودانۍ ډېرې شوې او کرڼه هم ښه شوې وه. ډېرو کورونو کې عصري مالونه، ترانسټري راډیوگانې او ټیپونه هم رواج شوي وو. له پخوانه په هرات کې د سواد، شعر او شاعری او فرهنگ سویه هم لوړه وه. هرات په کال 1349/1970 کې یوولس ولسوالی او یوه علاقه داري او تر اوولکونو زیات نفوس لاره. د هرات د ښار نفوس دره اويا زره تنه وو.

په هرات کې خلک د ځمکې د وېش په پروگرام سره هغومره نه وو تورېدلي، چې د چارواکیو په هڅه زیور چلند سره تورېدلي وو، چې په تېره د لویانو د زده کړې په کورسونو کې یې ورسره کول. ضابط درویش خان د خلکو د تورېدلو لوی

عامل و. دی په دغه خام فکر و، چې افغانستان "فیوډالو" خراب کړی او چې دوی ورک شي، عدالت به خوندي او وطن به سمسور شي. ده د ثور له کودتا نه وروسته د مهري لې سې یوه ښځینه زده کوونکې، چې دیوه شتمن لور وه، په رڼا ورځ ووژله او د هغې له جسد نه یې د الماسو گوته په سختی سره واپستله او خپله کړه. وروسته، چې دی د پښتون زرغون په ولسوالۍ کې د یوې پوستې قومندان وټاکل شو، له یو څو ملگرو سره د یو څو خانانو مېلمه شو. مېلمستیا په خوشی سره پای ته ورسېده او له هغه وروسته درو بش خان خپل پېنځه کوربا نه په خبرو خبرو لیرې بوتلل او هلته ملگرو یې د هغه په امر له مېنځه یووړل. د پښتون زرغون ولسوالۍ د هرات ښار د سهېل ختخې په اتیا کیلومتری کې پرته ده.

په هرات کې د لیک او لوست زده کړې کور سونو ته د ښځینه او نارینه لویانو کښول سختې پارونې وکړې. په کورسونو کې د ښځو گډون ته هڅه څرکنده وه. د کورسونو ښوونکي نارینه ځوانان وو، ځینو یې ښځې کورسونو ته د ننوتلو په مهال لټولې. د کورس یوې مېرمنې، چې نوې واده شوې وه، خپل خسر ته طعنه ورکړه، چې یا خپل ننگ پرځای کړه یا په ما سمه مرده گاوي وکړه². د حوت په نهمه ورځ د سواد زده کړې کوم هیئت چې د ولسوالۍ په سلیمي کلي کې دېره و، د خلکو له خوا ووهل شو او له کلي نه واپستل شو. په بله ورځ یو ساتنمن له خپلو دوو ملگرو سره هم په همدغه ډول له کلي نه واپستل شو. دوی هلته تللي وو، چې د کورس د شرل شویو ښوونکیو حیثیت پرځای کړي. له هغه وروسته د سلیمي کلي او نورو کلیو خلکو د جمعې ورځ (د حوت 11) د جهاد ورځ وټاکله، چې د یلان دښتې په لوی جومات کې به اعلام شي. د جمعې په ورځ همدغسې و شول او د جهاد شین بېرغ هسک شو. دېر زر د هغو د خپلو او کرارو لولپاره د هرات له

یولسمې فرقي نه یو کڼک سرتېري د سلیمي کلي ته لاړل، دواړه خواوې سره ونښتلې او یو شمېر ملکي کسان ټپي او ووژل شول. سره له دې هم نارامي د درې ورځو لپاره روانه وه او د لوی جومات خطیب نثار احمد له مېنځه یووړل شو³. دا د هرات د لوی پاڅون لومړی گام شو.

د هرات ډېر مخور او روحانیان هم په زندان کې واچول شول. یوه لیکوال دوی "زر دولس سوه" ښودلې، چې وروسته د پاڅون په وخت کې ازاد شول. دی دا هم وایي، چې "کمونستانو به د هرات پوځي چاوني ته هره ورځ د هرات سیمې سپین روبي، علماء او روحاني خلک راوستل... څو ورځې پس به په خپله پوه شوم، چې وژل شوي دي."⁴ د هرات اولسمه فرقه، چې نارامه شوې وه، شپږ زره سرتېري لرل. د ناکراري لوی لامل یې دا و، چې هلته لکه په نورو پوځي قطعو کې د ټیټو رتبو گوندي افسران په لوړو مقامونو گومارل شوي وو. د هرات فرقي په سر کې د سید مکرم په نامه یو تورن خلقي افسر کېښول شوی و، چې "ټول غټ افسران به ورته په سلامي ودرېدل." ډگروال میر علم ساپی وایي، چې حتی د کابل د حربي پوهنتون د اخري ټولگي ځینې خلقي گونديان پخوا له دې، چې فارغ شوي وي، هم په مقامونو گومارل شوي وو. "ددغو افسرانو پلرونو او اقرباوو به په کلي او ولس کې بزبتونه تاوول او خلکو ته به یې گواښونه کول." بله دا چې د ثور له کودتا نه وروسته ډېر شوروي مشاوران په پوځ کې ننوتل. "یواځې د هرات فرقي ته پېنځه اویا تنه روسان راغلل."⁵ ددغو روسانو پوځي سويه هم ښکته وه او سربېره پر دې، چې "ملحد وو" په گډه ماره نه وو. "مور او دوی به په یوه وخت کې ډوډی خورلو ته لاړو. مور به لادوه مری نه وې کړې، چې دوی به هرڅه څټلي وو." د همدغو مشاورانو په مشوره د لوړو افسرانو واک کم شوی

و، په دې چې دوی د هغو په فکر له دولت سره د زړه کار نه کاوه او لور مقامونه د ډاډ وړ افسرانو ته ورکول کېدل. ډگروال ساپی هم د دوی په مشوره د یوې اونۍ لپاره په فرقه کې بندي شوی و. په نتيجه کې د غیر گوندي افسرانو او شوروي مشاورانو ترمېنځ حساسیت تر دې درجې پورې رسېدلی وو، چې د ساپی په وینا "مور ټولو افغاني پوځیانو له دوی نه کرکه کوله." ⁶⁾ په دې سربېره گوندیانو په فرقه کې لمونځ کوونکي افسران هم بندي کول "او که به یې د گرفتاری وس نه کېدو، د هغه څارنه به یې کوله، ترڅو د هغه د گرفتاری... طرح جوړه کړي." گوندیانو به هغوی د اخوانیانو په نامه یادول. څنگه چې په فرقه کې گوندي افسران تر نورو لږ وو، دوی په وېره کې شول. بیا یې یو شمېر مخالف افسران د پېژند د مدیر په گډون په یوه او بل نامه کابل ته لېږل، چې بیا ونه لیدل شول. ساپی وايي، چې "په دې وخت کې مور خلکو پټ تحریک هم شروع کړی و، ترڅو دوی څه غوښتل مور پرې رومبي شو." ⁷⁾

د هرات د پاڅون په اړه لیکنو کې د فرقي رول په څنګیز ډول شوی، په داسې حال کې چې د ډگروال محمد علم ساپی د هغې رول د مخکې ښودلی. په دې ډول، چې په هغه کې یو شمېر افسرانو د "ملي اسلامي انقلاب" په نامه اول په پټه او بیا په څرګند ډول برخه اخیستې او په اخر کې یې په شریکي ډول فعالیت کړی. ددغو افسرانو په اړه به د پاڅون په پای کې وګرېږم او د پاڅون بیان به د ساپی په وینا پیل کړم، چې وايي: "مور دوی [د هرات ښار خلکو] ته بولی ورکړه. دوی د بولی مطابق حرکت شروع کړ. په بولی کې د غوخلکو ته دا هم ویل شوي وو، چې د ښار امدیت خراب او ګرېږ پېدا کړی. د غوخلکو همدغسې وکړل." ⁸⁾

پاڅون لکه چې دمخه وویل شول، د پښتون زرغون ولسوالي د سلیمي له کلي نه د کب په یوولسمه

پیل شو. له هغه وروسته د غوریان ولسوالی
ناکراره شوه. اول یو څو کسو د ځمکو د وېش
سندونه د ولسوال په مخ کې د اعتراض په ډول
څیرې کړل، د ولسوال په امر هلته بیا یو څو
تنه ووژل شول. له هغه وروسته ډېر خلک د کب په
اتلسمه د ولسوالی په مرکز توی شول او محاصره
یې کړ او گوندي منشي نسیم یې له مېنځه یووړ،
خو ولسوال له یو دوه ملگرو سره د شپې په
تیاره کې په دې بریالی شو، چې د هرات ښار ته
ځان ورسوي او لور چارواکي په پېښې خبر کړي.
خلک په پوځ او هوایي بمباری سره خواره شول او
ارامی په ظاهر کې خوندي شوه، خو د غه وخت د
هرات ښار ته نژدې د زنده جان د ولسوالی او
گذرې ولسوالی خلک هم جگ شوي او د ځمکې د وېش
یو څو گونديان یې له مېنځه وړي وو. گذره د
ښار شمال او زنده جان د ښار جنوب په څلوېښت
کیلومتری کې واقع دي. دواړه ولسوالی په یو څه
انساني تلفاتو سره د حکومت لاس ته ورغلي او
پاڅون کونکي په شا او خواره شول⁹، خو د
پاڅون په هوډ ټینګ ولاړ وو.

د کب په 24مه د پنجشنبې په ورځ د هرات ښار
خلک د حکومت پر ضد جگ شول. دا وروسته له هغه
و، چې بهاء الدین خطیب د هرات په لوی جومات کې
د کب په اتلسمه یانې د غوریان ولسوالی د
پاڅون په ورځ د هرات د عالمانو له خوا جهاد
اعلام کړی و. ورپسې حاجي ایوب د جهاد د ضرورت
په اړه د صبغت الله مجددی او نورو په لاسلیک دغسې
پېغام یانې په خلکو وېشلې، چې خلک یې لوی
پاڅون ته بلل. "مومنان پاکباز هرات و مجاهدان
فدایی را حق برسم نیا کان پاک بیک قیام عمومی
و هنگامی پردازید." ¹⁰ د جهاد اعلام، چې په
واقع کې د جنگ اعلان دی، په اصل کې د دولت د
سروال له صلاحیتونو او امتیازونو څخه دی، خو
دلته هغه د هرات عالمانو خپل کړ او خلکو هم
پرې عمل وکړ. په دې ډول په افغانستان کې اول

په خلقي او وروسته په پراخه توگه په پرچمي دوره کې د جهاد اعلام واک د ټولني له سروال نه ديني عالمانو ته انتقال وکړ، چې هغه د نارامي او بې ثباتي يو عامل شو. په دغو پېښو سره "در همه اطراف و نواحی شهر و ولسوالی های هرات یکا مادگی کامل روانی برای قیام عمومی گرفته شده بود." له بلې خوا حکومتي چارواکيو هم "خود را آماده رويارویی به اين قیام همگانی تاخته در هر قسمتی از شهر و ولسوالی ها سنگرها را برای این امر تهیه دیده بود و توسط دو طیاره کشف وادی هرات را بگونه مداوم دیده بانی میکرد."¹¹)

د کب په 22مه د گذرې ولسوالی خلک د گل محمد تيزاني په مخکې بيا په حرکت راغلي وو. گل محمد چې په "گلکي" يادېده او د خپلې مجاهدي او زړورتيا له امله "مجاهد بزرگوار" نومول شوی و، په اصل کې د "بدمعاشانو د يوې ډلې" سروال و، چې له هغه نه په هرات کې "د هر سړي وېره کېده." ده به ويل، چې "زه نور في سبيل الله جهاد شروع کوم، گوندي خدای راته تېر گناهونه معاف کړي." د زمري په شان به يې په ملحدانو ورتوپ کړ. "دی دا هم وايي، چې گل محمد" په اخر کې يو داسې غازي او مجاهد جوړ شو، چې نن سبا د هغه مثال اډو پيدا کېږي نه."¹²)

د گذرې کابو دوه زره خلکو د روضي باغ ځنگله کې تېره کړه او په سبا يې ددې پرځای، چې د ولسوالی په مرکز ورتوی شي، د ښار په لور روان شول. د علاقه دار د کانونو په برخه کې له گل محمد تيزاني او ملگرو سره يې له گذرې او انجيل نه نور خلک هم ورسره گډ شول. په دې ډول د پنجشنبې په ورځ د کب په 24مه "از چار سمت هرات کفن پوشان رزم جو و دلفريبگان راه شهادت در مسیری در حرکت بودند تا در مرکز شهر نفوذ کنند."¹³) دغه گڼ خلک، چې له پل مالان څخه

واو بښتل، د پل کار په برخه کې له ټانکونو نه په پرله پسې ډول گولۍ پرې واور بدلې. سره له دې هم په داسې حال کې چې شنه بېرغونه يې په لاس او د تکبیر نارې وهلې، مخ په وړاندې تلل او "گلکۍ" يې دمخه په يوه گړندي موټر کې روان و، چې نوی يې له حکومتیانو نه نيولی و. په ښار کې دننه دکانداران هم يا په خالي لاس يا له بېل او کلنگ او د وسپنې له ډنډو سره ورگډ شول. که څه هم له ټانکونو نه پرې ډزې کېدلې او يو څو تنه يې ووژل شول. په همدغه حال کې د کندهار وره ته ورسېدل، چې هغه بيا د "انقلاب وره" باندې ياده شوه. په دغه وخت کې له يوې الوتکې نه بمونه هم پرې وغورځېدل، چې "چندين خانه را ويران و اهالی ان را به شهادت رسانيد." د عراق وره کې هم حال همدغسې و. د لارې په اوږدو کې د باباجي، سر حبيره، مولوی صاحب زيارت او وردگو او عربو له محلو نه هم خلک له دوی سره گډ شول. دلته د وستوک انټرک روسي استازی له دفتر نه وايستل شو او ووژل شو او په وچلي يې وليکل شو: "اينجا بخارا نيست." له هرې خوا نه بې حسابې خلکو د نوي ښار د چارسو او د محبس په لور مخه وکړه، که څه هم په لار کې د ايماق د برق له کارخانې، د بهزاد هوټل او نورو ځايونو نه پرې ډزې کېدلې. دوی په دغسې ټينگې جذبې سره مخ په وړاندې روان وو، چې "نه بنام سني و شيعه، نه بنام مکتبې و غير مکتبې، ني بنام جمعيتي و حزبي، ني بنام عالم و متجدد هيچ نوع اختلافی ايشان را از جهاد يکپارچه و برحق شان باز نميدارد."¹⁴ د څلور لارې په باغ کې يې د راډيو مرکز له کار نه وغورځاوه، خو محبس ته د تگ په لار کې يوه ټانک نه، چې شين بېرغ پرې باندې ځړول شوی و، خلک په گوليو ووېشتل شول او دوی ونه شو کولی چې محبس ونيسي. د همدغې ورځې په ماښام زورور باران وشو او کراچي والو دلته هم لکه په نورو

خایونو کې "بدون وقفه اجساد پاک شهدا را می بردند و دفن می کردند."¹⁵⁾

شاریان او د شاوخوا کلیو خلک د شپې په راتلو سره خپلو کورونو ته او نور د ښار جوماتونو ته ننوتل یا د شاریانو مېلما نه شول. د هرات لوی جومات کې اټکل یو نیم زر کسان ځای پر ځای شول. وروستيو په دغه ډول "در داخل مسجد جامع و با موضع گرفتن در مناره‌های سر بفلک کشیده مسجد جامع ناخود آگاه خود ها را در محاصره دشمن مجهز با تانک و توپ اسیر کردند، در حالیکه قبلاً دشمن محیل در مناره های مسجد جامع سنگر گرفته بود." بیانونو د تیاری په خوړېدلو سره گوندیان او حکومتیان "با تانک ها و تمام تجهیزات به شهر روی آورده زخمی های خود را به شفاخانه برده... با تجهیزات مطمین بر مسجد جامع حمله کرده... مجاهدین پاکباز را از انجا گرفتار کرده... بحیث گروگان گرفته بودند. عده ای از ایشان را به زلمی کوت انتقال دادند."¹⁵⁾ سره له دې په بله ورځ (جمعه، د حوت 25مه) خلک له هرې خوا په تېره د ښار له لویدیځ نه په ښار ننوتل او په تذکې غرمه کې د کندهار وره ته ورسېدل. د مؤلف یوسفی په وینا "در حقیقت روز جمعه روز فتح و پیروزی جانبازان حماسه افرین در تمام نواحی و مواضع شهر بود." خود امنیتي قومندانې محاصره وه، لوی محبس د حکومتیانو په لاس و او پوځي فرقه لا ځای پر ځای وه. په داسې حال کې، چې حکومتی قوتونه یو ځای بل ځای مات شوي او په شا تللي وو، جنگي الوتکې (میک 21، میک 23 او توپ لرونکي هلیکوپترونه) د پاسه ښکاره شول او "بمبهای خانمانسوزی، در نواحی کاربار، اسیاب کلوخی، بکر آباد، بادمرغان، زحور درواز، محله نو، کلاب، پل رگینه، باغدشت، گازرگاه شریف، تخت صفر، زیارت مولانا عبدالرحمن جامی، برامان

و شهر نو... پرتاب می گردید. (16)

د کب په 26مه د هرات اولسمې فرقي په څرگند ډول د پاڅون کونکیو خوا ونيوله او د هرات ښار حکومتیانو له کنټرول نه واپستل شو. د پاڅون تر وخته پورې د هرات فرقي په ماهي فروشانو کې تطبیعات کول، شاید ددې لپاره چې حکومت خلکو ته خپل قوت وښيي. د فرقي درنې وسلې لکه هاوانونه، اوبو سونه او نور درانه توپونه به هلته وړل کېدل او د هغو نندارې ته به "د هرات ټول پوځي او ملکي اراکین راتلل." (17) خو په فرقه کې لکه چې دمخه ویل شوي، مخالف افسران تر ګوندي افسرانو نه ډېر او موقع ته سترګې په لار وو. لکه چې دمخه ویل شوي، دوی ښاریان د پاڅون لپاره هڅولي وو. د پاڅون په پیل سره تطبیقات ودرول شول او وسلې چاوبې ته راوړل شوې. "په دغه وخت کې روسانو دغو وسله والو ته بولې ورکړه، چې د هرات ښار او شاوخوا کلي په توپونو وولي. دوی په انداخت شروع وکړه." ساپی وايي، چې دوی "ټول زموږ ملګري او شاګردان وو... دوی له موږ سره په پلان کې شریک وو. دوی صرف د بولې منتظر وو." نو دوی نشي نه ویشتلې او "روسان پوه شول، چې افغاني افسران خپل وروڼه عزیزان نه وژني، نو په خپله یې نښانونه ونيول." بیا کله چې افغان افسران په خپلو ځایونو کې کېناستل، ساپی وايي چې "ما دوی ته د روسانو او کمونستانو په طرف د اوربل کومانده ورکړه او شپېبه پس ټول کمونستان او روسان" (18) له مینځه یووړل شول. همدغه پېښه به وي، چې لیکوالو ددغې پېښې صحنه د زلمې کوټ د ډوډی او کنفرانس سالون ښودل، چې هلته اټکل شپېته حکومتی افسران او روسي مشاوران د جګتورن نور محمد توپچي افسر او جګړن عبدالعزیز د توپچي کنډک قومندان د ماشین ګڼو په پرله پسې ډزو سره له مینځه وړل

شوی دي¹⁹ .

په هر حال، د ټولو ليکنو له مخې جگتورن نور محمد لومړی د هاوان په انداختونو او بيا د توپونو په وېشتلو سره بې ساري فعاليتونه وکړل او غټ نوم يې وگټه، خو وروسته گونديانو ته په لاس ورغی او هغوی په ډېرې بې رحمۍ سره وواژه. د گونديانو ددغې وينا په ځواب کې، چې "تا غوښتل قومندان شې" هغه ويلي و، چې "نه ما غوښتل جمهور رייس شم او چې د شپانه زوی د غې رتبې ته رسېږي، زه تر چا کم يم؟"^{19الف}

په هر حال، وروسته د ولايت مرکز او د فراموز خان باغ کې د فرقې مرکز و وېشتل شو او والي نظيف الله نهضت او د فرقې قومندان سيد مکرم شاه له روسي مشاور سره په گډه د انضباط په کاليو کې هوايي ميدان ته او بيا شين ډنډ ته لاړل او ښار د پاڅون کوونکيو په لاس ولوېد. يواځې هغه حکومتيان او گونديان ژوندي پاتې شول، چې "خود را بقوماندانی امنيه ولايت، ليسه زراعت، شفاخانه ملکي و تعمير سينما رسانيدند."²⁰ په دغه وخت کې جگړن شمشير خان دغسې زړورتيا او وړتيا وښودله، چې ټولو ليکوالو ستايلی. ډگروال ساپی لا وايي، چې "مور ټول دده عقل او تدبير ته تسليم وو."²¹ د محبس چارواکيو بې له مقاومت نه د محبس ورونه خلاص پرېښودل او "زر دولس سوه" بنديان ترېنه ووتل. په خلکو کې د خوښې څپه خوره شوه، که څه هم په زرگونو خپلوان او وطنوال يې له مېنځه تللي وو. دا د شنبې ورځ د کب 26مه او د مارچ 16مه وه. دغې پېښې په اړه په هرات، کابل او مسکو کې ټينگ غبرگون وښودل شو، چې زر به يې بيان کړم.

د حکومت په وړاندې د ملکيانو او نظاميانو دغه پېوستون او بې ساری بری خلک نور هم په هوډ ټينگ کړل. پېوستون هغه وخت نور هم ټينگ شو،

چې د فرقي ټوله سپکه او يو څه درنه وسله په خلكو ووېشل شوه. وسلې په څلورو مركزونو كې په خلكو په پوره نظم سره ووېشل شوې او د وسلو ډيپوگانې تشې شوې. وسلې حتی د فراه او بادغيس هغه مخورو ته هم ورکړل شوې، چې رابلل شوي وو. د هرات ښځو ته هم د "اتلسو زرو ميلو" په شاوخوا كې ټي. ټي توپنچې ورکړل شوې⁽²²⁾. د يادولو وړ ده، چې د اسلامي تنظيمونو مجاهدينو، چې په كال 1992 كې د نجيب الله د حكومت له نسكورېدلو نه وروسته كابل ونيوه، وسلې او نور دولتي مالونه يې غصب كړل او د وسلو په سر يې سوداگري او جنگونه هم وکړل، خو په هرات كې دغو پوځي افسرانو وسلې په خلكو ووېشلې. معلومه ده، چې دوی خپل ملي او اسلامي حركت ته رشتين وو، چې هغه يې دمخه جوړ كړی او په شخصي كورونو كې يې پټې غونډې كولې. د جگړن شم شېر خان كور هم د دوی د غونډو يو مركز و. داسې ښكاري، چې د گونديانو زور زياتی او د پښتون زرغون وژني هم عادي خلك او هم دغه افسران ډېر پارولي وو. پر هغه سربېره د شم شېر خان په قول "اوس خو ټوله مسئله د دين او خاورې ده" او گونديان او حكومتيان "... اكثره زموږ د اصولو لا څه كوي، بلکې د دين او عامو خلكو د عقيدې او رسم و رواج لحاظ هم نه كوي."⁽²³⁾

د غو مخالفو افسرانو دمخه مشر نه لاره، چې د هغه پر سروالي له پيښو او حكومت سره مقابله وكړي. ددې لپاره "د قيام په درېيمه ورځ د ملگرو له خوا په بست بابا كې يوه لويه پوځي جرگه جوړه شوه." تردې وخته درېيو افسرانو نوم اېستلی وو او د مشرۍ لپاره په نظر كې وو. ډگروال مير علم ساپي د 33م غونډ قومندان جگتورن نور محمد د ارکان رييس او جگړن بسم الله د توپچي قومندان په پای كې د رايو په اتفاق پرېكړه وشوه، چې مير علم ساپي يې چې تر ټولو

مشر و"د آينده جهاد مشر او کوماندان وي." ⁽²⁴⁾ لکه چې دمخه ويل شوي، جگتورن نور محمد او جگړن بسم الله په دغه پاڅون کې غټه برخه لرله. د مقاومت نوی نظامي قومندانان دغه افسران غوره شول: مير علم ساپی د فرقي قومندان، جگړن داود اپريدي د مخابري بولندوی، جگتورن سردار پکتياوال د 33م غونډ، جگړن شمشير خان د دافع ټانک، جگړن وارث د 28م غونډ، تورن عبدالخليل د دافع هوا او تورن نظر محمد پکتياوال د توپچي، خوله مقاومت نه خوا د دوی سياسي او اصلي موخه معلومه نه ده. دا معلومه ده، چې د دوی په بري سره د کابل له 26مې نه تر 29 پوري د پښتون زرغون، کرخ، غوريان، زنده جان، کهسان، کشک، مکران، ادرسکن او او به ولسوالي گانې او د چشت علاقه داري يو په بل پسې د حکومت له کنترول نه ووبستل شوي. له چارواکيو نه څوک وتښتيدل او څوک ونيول شول او له مېذخه يووړل شول ⁽²⁵⁾. په دې ډول له ټول هرات نه د حکومت لاس لاندې شو او خلقي حکومت د لومړي ځل لپاره له يوه خطرناک گواښ سره مخ شو.

دغه گواښ ځکه خطرناک و، چې هرات د سرحدي سيمې په توگه له کابل نه ليرې او ايران ته نژدې و. بله دا چې کابل نه شو کولای غټه نظامي قوه هلته واستوي. د پوځ د سياسي امر اقبال وزيرې په نظر "...دا وېره موجوده وه، چې که د هرات فرقي د اړو و دور ځپلو لپاره له کابل څخه قطعات واستول شي، په کابل کې کومه توطيه ونه شي." د وزيرې په وينا تره کې او امين په دې فکر شول، چې له "... شوروي اتحاد په پټه يو کنډک د مرستې په توگه وغواړي." عجبه يې لا دا ده، چې د دوی په فکر دغه کنډک دې د شوروي اتحاد د "اسيايي هېوادو له سرتېرو نه جوړ وي او د وظيفې له اجرا کولو نه "يو دوه ورځې" وروسته بېرته لار شي ⁽²⁶⁾. څومره خام او څومره

ساده فکر!

عجبه ده، چې خلقي حکومت د خپلو ياغي خلكو د خپلو لپاره له يوه زبر خواک گاو نډې ه يواد نه پوځي مرسته وغواړي، هغه هم په خپلو شرابطو سره. د معاصر افغانستان په تاريخ کې دا لومړی ځل و، چې يوه برحال حکومت ددغسې مرستې غوښتنه کړې. دا هم يقيني نه وه، چې شوروي اتحاد به دغسې فرماېشي پوځي مرسته وکړي او که يې کړي وای ممکنه نه وه، چې په دغومره لنډې مودې کې يې خپل پوځ بېرته غوښتلی وای، په تېره هغه وخت چې په غالب احتمال ډېر سرتېري به يې وژل شوي وای. په داسې حال کې بيا طبيعې وه، چې شوروي اتحاد به له خلقي حکومت نه ډېر امتيازونه تلاسه کړي وای، چې د افغانستان په خپلواکۍ به ناوړی اثر کړی وای. لکه چې زر به وليدل شي شوروي اتحاد له دغسې مرستې کولو نه ډډه وکړه، خو د داخلي گډې وډې وضع د ارزونې لپاره يې شوروي نظامي هيئتونه افغانستان ته واستول او په دې ډول د افغانستان په چارو کې تر پخوا زيات دخيل شو.

د هرات ښار له سقوط نه دوه ورځې وروسته (مارچ 18) تره کي د شوروي اتحاد صدراعظم کاسگين سره له کابل نه په تليفون کې وغږېد. دا يوه ډېره مهمه تليفوني غږېدا وه، په دې ډول چې تره کي لکه د يوه عارض په شان د خپل حکومت بدحال کاسگين ته وړاندې کوي او ورنه غواړي، چې "... په مېړو او وسلو سره ورسره عملي او تخنيکي مرسته وکړي" او که نه "... ياغيان به کندهار او بيا کابل ته مخه وکړي." دی دا هم ورته وايي، چې موږ کافي پوځ نه لرو او "ممکنه نه ده، چې له نورو ښارونو څخه هرات ته سرتېري واستوو، ځکه چې په دغه کار سره به زموږ وضع په نورو ښارونو کې ضعيفه شي." خو کوسگين ورته وايي، چې په دغه کار سره به "... په دوو ساعتونو کې ټوله نړۍ خبره شي

او هر يو به نارې سورې كړي، چې شوروي اتحاد په افغانستان كې لاسوهنه پيل كړې ده." سره له دې هم تره كې ورته وايي، چې "مور تاجكان، ازبكان غواړو چې راواستول شي." دوى به په افغان يونيفورم كې وي او هېڅوك به يې ونه پېژني، چې دوى بهرنيان دي، خو كوسيكين ورته وايي، چې "... ته مسئله ساده خيال كوي، په دا سې حال كې چې دا يوه پېچلې سياسي او بڼن الملي پرابلم دى." سره له دې هم كوسيكين دې نه خواشينى كوي او ورته وايي، چې په دې اړه به مور سره مشوره وكړو او بيا به خپل ځواب دركړو²⁷).

د مارچ په شلمه امين د اقبال وزيرې په ملگرتيا د كابل په عسكري كلب كې د شوروي اتحاد له دفاع وزير او ستينوف سره په تليفون كې وغږېد. د خبرو موضوع بيا هم د هرات وه، خو او ستينوف وويل، چې ښه به دا وي چې تره كې د خبرو لپاره مسكو ته راشي او هغه و، چې "مازيگر وختي نور محمد تره كې په ځانگړې الوتكه كې مسكو ته سفر وكړ، چې لوى درستيز محمد يعقوب ورسره ملگرى و"²⁸. "تر هغو پورې د شوروي اتحاد لويانو فيصله كړې وه، چې نه غواړي افغانستان ته په دغه وخت كې خپل سرتېري واستوي، ځكه چې په دغه كار سره به له امريكا سره د سالت_2 خبرې په تپه ودرېږي، د بريژنيف او د امريكې ولسمشر جمې كارتر ليدل به ونه شي او له اروپايي هېوادونو سره به د شوروي اتحاد اړيكې خړ پر شي او په عمومي ډول د ډېټانت يا د كركېچ د دفع فضا چې په ډېر زحمت سره راوستل شوې ده، په يو ځل هوا وكړي. خو په عين حال كې دوى ټولو د بانډنيو چارو وزير اندري گروميدكو له دغه نظر سره موافقه څرگنده كړې وه، چې "افغانستان بايد مور هېڅكله له لاسه ورنكړو." نو دوى سره فيصله وكړه، چې له يوې خوا به

کا بل ته وسلې او نظامي مهمات او سل زره ټنه اوږه ورکړل شي او د شبرغان د غاز بيه بيه په زر مکعب متر باندې له پينځلسو روبلو نه 25 ته لوړه شي او له بلې خوا به د ايران او پاکستان حکومتونو ته اخطار ورکړل شي، چې د افغانستان په چارو کې له لاسوهنې نه ډډه وکړي.

په کابل کې حکومت دمخه څرگنده کړې وه، چې څلور زره ايرانيان په افغان جامه کې هرات ته ننوتلي او هلته يې گډوډۍ ته پکې وهلی دی. د شوروي اتحاد حکومت هم په همدغه نظر و. گروميکو لا ويل، چې د ارامي گډوډونکي "د ايران او پاکستان له ملکونو نه استول شوي دي، ددې لپاره، چې په افغانستان کې يې ځانونه پټ کړي وي، په افغان جامه کې ښکاره شول او دغه بغاوت يې وهڅوه." هغه دا هم وويل، چې "دغه ټولې پېښې نه يواځې په افغانستان کې، بلکې په گاونډيو حکومتونو کې د چين په گډون د امريکې په دستور ترسره کېږي." لا مهمه دا ده، چې کوسيجين په تره کې او امين هم شکمن و. خپلو ملگرو ته يې کړه، چې "تاسې ممکن هرڅه ووايئ امين او تره کې يو شان له مور نه رښتيني وضع پټوي. مور اوس هم په دې نه پوهېږو، چې په افغانستان کې به رښتيا څه پېښېږي؟" د دوی دغه شک له دې ډډې نه هم و، چې تره کې به داسې حال کې، چې د کندهار او کابل له احتمالي سقوط نه هم اندېښنه ښکاره کړې وه، امين د هغه پر خلاف گروميکو ته ډاډ ورکړی و، چې د افغانستان وضع ښه ده او له باندې نه خطر نشته²⁹.

سره له دې هم نه شوروي لويانو او نه د خلقي حکومت سرانو د دوستي هغه تړون ياد کړ، چې د دوی ترمنځ دمخه شوی او پکې ويل شوي و، چې په هغه حال کې به په مشوره له يو بل سره نظامي مرسته کوي، چې له باندې نه پرې تجاوز شوی وي. دوی ته هم معلومه وه، چې دغسې تجاوز په هرات باندې نه دی شوی، که څه هم دغسې پروباگند يې

کاوه. ایران ممکن د هرات په نارامی کې تحریکات کړي وي.

د مارچ په شلمه د شوروي اتحاد څلور لویان (کوسیگین، گرومیکو، اوستینوف او پانوماریف) له تره کې سره په گډه ولیدل. له بریښنیز سره ترکي بډل ولیدل. د معمول په شان د خبرو مزی له کوسیگین سره و. هغه سمدلاسه تره کې ته ډاډ ورکړ، چې د افغانستان له دموکراتیک جمهوریت سره د شوروي اتحاد دوستي مشروطه او د لنډې مودې لپاره نه ده، بلکې "د عصرونو لپاره سنجول شوې ده." تره کې ته یې دا هم وویل، چې "مور به په ټولو ممکنو وسیلو سره مرستې در چالان کړو. و سلف، مهمات به در واستوو، خلک به درولېږو چې د هیواد ملکي او پوځي چارو په اجرا کې به درته گټور وي. ماهران به درواستوو، چې د ډبرو عصري ډولونو وسلو او نظامي ماشین په استعمال کې ستاسې نظامي کدرونه وروزي." د پوځي مرستې په اړه یې خپل پخوانی نظر په دغو الفاظو کې بیا ورڅرگند کړ: "په افغانستان کې زموږ د قوتونو پر ځای کېدل به سمدلاسه بین المللي ټولنه وڅوڅوي او څو اړخیزې ناوړې نتيجه به تولیدي کړي. دا به په واقع کې نه یواځې له بین المللي ټولني سره جنګ وي، بلکې د یوه چا له خپلو خلکو سره به هم جنګ وي. زموږ گډ دشمنان بس دغسې شېبې ته سترگې په لار دي، چې شوروي قوتونه په افغانستان کې ولیدل شي. دا به دوی ته پلمه په لاس ورکړي، چې د تاسې مخالف قوتونه ځای پر ځای کړي." کوسیگین دا هم وویل، چې "که زموږ پوځونه ننوتل، وضع به ستاسې په ملک کې نه دا چې ښه نه شي، بلکې لا به خرابه شي. څوک له دېنه انکار نه شي کولای، چې زموږ سرتېري به نه یواځې له باندنيو تېري کوونکیو سره وښکېږي، ستاسې د یوې برخې له خلکو سره به هم وښکېږي او خلک دغسې څه نه بښي. په دې سربېره همدا چې

ز مور سرتېري له بولي نه واوښتل، چين او نور تېري کوونکي په تېرته شي. "کوسیکین تره کي ته دا هم ورکړ، چې حکومت به یې د افغانستان په گاونډیو هېوادونو کي د افغانستان په اړه له خپل نفوذ نه کار واخلي، خو "افغانستان باید له ایران، پاکستان او هندوستان سره د شو اړیکو د ښه کولو په لور د هغو پلمو د له مېنځه وړلو لپاره کار وکړي، چې دوی یې ممکن په افغانستان کې د لاسوهنې لپاره لري." تره کي بیا کوسیکین ته له خپلې وفادارۍ نه هغسې دا وړکړ، چې لکه یو مرید خپل پیر ته د زړه له اخلاص نه ورکوي "مور به له هېڅ چا سره هغومره نژدې نه شولکه چې تاسو سره یو. مور له لېږن نه زده کړه کړې او لا هم ترېنه زده کوو." کوسیکین بیا ورته دا زېری ورکړ، چې مور به له زغورو وسیلو سربېره څلور هلیکوپتره او نور مهمات هم وریا درکړو، لکه چې دوه ورځې دمخه مو دوه MI-8 هلیکوپترونه او نور مهمات دراستولي دي. تره کي د باندني تېري په مقابل کې "ضمانت" هم غوښته او ویې پوښته، چې "که له باندې نه په مور تېری وشو، تاسې به څنګه عمل وکړئ؟" د کوسیکین ځواب دا و، چې "مور کوشن کوو چې دغسې څه پېښ نه شي."³⁰ تره کي بیا له بریښنف سره د لنډ وخت لپاره ولیدل. د بریښنف په وینا تره کي "مسکو ته په یو څه پار بدلی حال راغی، خو د خبرو په وخت کې ورو ورو وغوړېد او په پای کې یې په آرامۍ او هوشیارۍ سره سلوک وکړ."³¹ شوروي لویانو تره کي ته دا هم یاده کړه، چې حکومت دې خپل چلند یو څه نرم کړي.

تره کي په بله ورځ وطن ته ستون شو او حکومت یې لکه چې زر به ولیدل شي، د شوروي اتحاد په الوتکو او هلیکوپترونو او ورو وسیلو سره د هرات پاڅون وځپه، خو شوروي اتحاد له هغه

وروسته په افغانستان کې خپل شتون نور هم ټینګ کړ او په دې لټه کې شو، چې پرچمیان له خلیانو سره په حکومت کې شریک کړي. که شورویانو د هرات پاڅون په ځپلو کې مرسته وکړه، لکه چې په بل څپرکي کې به یې بیان وشي، د سر په خلیانو کې یې اختلاف هم خلق او ټینګ کړ او په دې ډول یې له خلیو حکومت سره د مرستې په نامه افغان سیاست په ټول ډول متاثر کړ.

دمخه ویل شوي، چې د هرات د فرقي له پاڅون نه وروسته د امنیه قومندانۍ له ټینګ حصار او یو څو نورو ځایونو پرته ټول ښار د پاڅون والو لاس ته ورغلی او حکومتي لور چارواکي د شین ډنډ هوایي ډگر ته تښتېدلي وو. دواړو خواوو ته له جنګ کولو او وژلو پرته بله لار نه وه پاتې او حکومتي لویان اندېښمن وو، چې که پاڅون زرو نه ځپل شي، ممکن نور ولایتونه یې هم له لاسه ووځي، نو حکومت پخوا له دې چې له شوروي نه یې نظامي مرسته ترلاسه کړي وي، په پوځي عملیاتو لاس پورې کړ. "روز دوشنبه 28 حوت از سر شب تا صبح تانک ها از قندهار وارد وادی هرات میشود... این منافقان با بیرق های سفید می آیند... مسلمانان پاک طینت... با استقبال این قوا... می شتابند. به مجرد نزدیک شدن این قوا به زلمی کوت شش تانک... آنها... بوسیله قوای مسلح مسلمانان زلمی کوت به اتش کشیده می شوند." ³²⁾ د ډگروال میر علم ساپي روایت تر دغه روایت یو څه توپیر لري. دی وايي، چې د کندهار د قوې په راتګ مور خبر وو "مور لا په چاوني کې وو، چې د کندهار مجهزه عسکري قوه راورسېده او په تعرض برید یې شروع وکړ... مور هم د هغو سره د مقابلي ترتیب او تیاری نیولی وو. پوره درې ورځې [مو] جګړه ورسره وکړه. الوتکو هم د دوی په ملاتړ بمباري کوله، خو دوی بیا هم شکست وخوړ، و تښتېدل... ددې قوې د شکست نه وروسته

سمد ستي د پلچرخي پله مجهزه قوه راور سيده... د
خلورو ورځو خونړۍ جگړې نه پس دوی هم وتبښتېدل.
له دې قوې سره هم د الوتکو ملاتړ وو. په دې
وجهه مور هم ډېر تلفات وليدل.³³) "سای بیای
وایي، چې "روسانو... خپل کماندو پوځ هم د
هرات د چاوڼۍ په برخه کې د الوتکو نه د
پرا شوت په ذریعه پیاده کړ او چېرته لیرې به
یې په غونډیو کې مورچل ونيوه. زموږ چې به څوک
بهر ووتل، دوی به په نشان کې راوستل او و به
یې وېشتل." په پای کې دده په وینا "مور په
محدودو وسلو دومره کار وکړ، چې د روسانو
کماندوی پوځ مو هم وارخطا کړ او په شکست یې
شروع وکړه."³⁴)

د شوروي له کومانډوگانو نه په هرات کې کار
اخیستل د شوروي لویانو د وینا پر خلاف وه، خو
سای د هغو دیسانې (له هوا نه ښکته کېدل) او
د قیام کوونکو پر خلاف د هغو عملیات په غوڅه
توگه یادوي.

په هر حال، د هغه په وینا شورویانو بیا له
جنگي "وچت ماډل" الوتکو نه کار واخیست او په
چاوڼۍ یې بمباري پیل کړې، خو څنګه چې د سايي
ملګرو د چاوڼۍ په شاوخوا غونډیو باندې جګ
خولي توپونه لګولي وو، د شوروي "خورا ډېرې
الوتکې" راوغورځول شوې. نورې الوتکې بیا
دومره هسکې الوتلې، چې د توپونو ګولۍ نه
ورسېدلې. دغو الوتکو به چې "بم راوغورځاوه،
یا به په هوا کې منفلق شو او یا به د هوا د
فشار په وجه د چاوڼۍ (نه) بچ په کوم بل ځای
کې وغورځېد، خو چې بم به په ځمکه ولګېد، په
ځمکه کې به پېنځه ویشتمه متره ژور ښخ شو او بیا
به یې انفلاق وکړ، تردې چې په شاوخوا ځمکو کې
به اوبه راوخوټېدې." دی اضافه کوي، چې "په
هرات کې چې د سر او مال څه نقصان پېښ شوی، د
همدغې الوتکې د ګوله ماری په وجه دی."³⁵)

يوسفی هم د ساپی د وینا په ملاتړ وایي، چې که څه هم د همدغو الوتکو له امله مجاهدین "از اطراف شهر و زلمی کوت از نواحی قریه شاطر، شیدایی و دامنه تخت صفر محاصره [شدند] باز هم نیروی دشمن در فراز زلمی کوت مواضع قوای عسکری مجاهدین قهرمانان براحتی پرواز کرده نمیتوانستند چه شدیداً مورد اصابت قوای دافع هوایی مبارزین قرار میگرفتند." له بلې خوا وزیري وایي، چې "د هرات فرقي ته د ټانکونو په رسېدو سره د انقلاب ضد عناصر وتبستېدل او د فرقي او د هرات د ښار کنټرول اعاده شو." د عملیاتو لپاره له کابل څخه د پاراشوت له کنډک نه سرتېري او د دوو ټانکونو لپاره د شوبلو د څلورمې او پینځلسمې لواگانو څخه یوه یوه عمله هرات ته رسول شوې وه، د توپچې ریاست رییس انځرگل په مشرۍ³⁷.

په هر حال، دغه عملیات به ښه شدید وو، چې زلمی کوت پوره وړان شوی. د روایتونو له مخې ښار او فرقه له شپږو ورځو نښتو نه وروسته د حکومت لاس ته ورغله، خو نښتې لا هم روانې وې. له هغه وروسته د مقاومت افسرانو چریکي یا نامنظم جنک ته ملا وتړله او د دغه مقصد لپاره یې یوویشت ډلې جوړې کړې، چې د "هر گروپ تعداد څلوېښت تنه وو." په دغه لړ کې تورن "محمد اسماعیل خان د ملگرو په سلا مشوره گلران ته لار او هلته په امور د جهاد سر شو." ³⁸ "څنگه چې دی په اصل کې د هرات یا شین ډنډ او سېدونکی و، چریکي جنگونه یې په هغه وخت کې او هم وروسته د یرغلگر شوروي پوځ په مقابل کې په مېړانه پرمخ یووړل، خو نور افسران د چریکي جنکونو له نابریالي توب نه وروسته یا په جنکونو کې ولوېدل، یا له هرات نه ووتل. د ښار له سقوط نه ورسوته غټه نښته شاید هغه وي، چې د پل پښتون په برخه کې د یوه کنډک حکومتي سرتېرو او دغو افسرانو ترمینځ وشوه. د ساپی

په وینا په دغې جگړې کې "پېنځه اتیا تنه مو د مقابلي خوا مړه کړل. زموږ یو غازي ورور شهید شو او بل سخت زخمي شو."³⁹ زخمي هماغه نامتو گل محمد تیزاني مشهور په گلکي و، چې ایران ته د ورلو په لار کې مړ شو. مؤلف عبدالعلي احراري هم کښلي، چې "مردم با استفاده از اسلحه غنیمتی که از ذخایر اسلحه فرقه 17 بدست آورده بودند، کميته های چريکی در گوشه و کنار قرا و قصيا تشکيل دادند و جبهه مقاومت را پديد آوردند."⁴⁰ له همدې امله به هم و، چې حکومت حتی په ښار باندي حاکمیت زر جاري کولی نه شو او د پاڅون افسران لا هم پرې لاس بری وو. ساپی وايي، چې د جنګونو له امله "خلقي دولت او په خاص ډول د هرات ولایت او چاونی ډېره زیاته کمزروي شوي وه. هره شپه موروسان او روس نوازان له کورونو نه رااېستل او اسلامي محکمې ته مو سپارل." دی زیاتوي، چې "په دغه کال د هرات سپي څاربه شوي وو." د ښار امنیت د مجاهدو په لاس وو او دوی د پولیسو په تانوکي اړولي وو.

حکومتي چارواکيو هم له خلکو سره زير چلند کاوه او د نوي والي عبدالحي یتیم په مشرۍ يې په انتقام لاس پورې کړ. هر هغه څوک خپل کېده، چې يې په پاڅون کې برخه اخيستی وه، يا يې له پاڅون والو سره مرسته کړې وه. د يوسفې په وینا "مردم و اهالی هرات دسته جمعی از کوچه و بازار د سنگير و رهسپار زندان ميگرديدند. قواي ضربه با تانک و توپ هرات را محاصره نمودند و [کسی] را که در مييافتند، به سلول [زندان] می انداختند. این حالت اختناق در دوازده ولسوالی و علاقه داری هرات مرد افرین ادامه داشت."⁴¹ د کلیو او بانډو لویان هم نیول کېدل او له مېنځه وړل کېدل. د هرات په کوڅو کې جسدونه یوځای بل ځای پراته وو، ډېرو ښاریانو خپل مړي

په خپله ښځه کرل او نور ډېر جسدونه په موټرونو کې د فرقي شمالي خوا کې د يوې غونډې شاته په دوو چولونو کې واچول شول او خاورې پرې واړول شوې. د ښار کوڅې او سړکونه تر دې حده په وينو ککړې وې، چې بې له پاکېدو نه کېده او پاکې شوې.

دا چې په دغو ټولو نښتو کې به څومره افغانان وژل شوي وي، معلومه نه ده. تراوسه پورې دغه موضوع چا څېړلې نه ده، که څه هم د انسان ژوند ته بايد تر هرڅه زيات اهميت ورکړل شي. د تلفاتو په اړه اټکلونه ډېر دي، خو هغه ډېر سره توپير لري. د هغه وخت والي نظيف الله نهضت د يوه رسمي راپور له مخې ليکي، چې "د هرات په ولايت کې د فتنې له پيل څخه په اولسمه فرقه باندي د دولت تر واکمن کېدلو پورې 320 تنه وژل شوي دي."⁴² دغه شمېرنه دغومره لږه ده، چې هغه حتی د شوروي اتحاد د باندنيو چارو وزير اندري گروميدکو ته هم د منلو نه ده، چې وايي د فرقي د يوې برخې په ياغي کېدو سره نښتې وشوې، چې "تلفات يې ډېر وو، له زرو نه ډېر پکې ووژل شول."⁴³ دی "د فرقي د يوې برخې د ياغي کېدلو" د نښتو په نتيجه کې له زرو نه زيات تلفات ښيي. په يوه حساب حتی په خپله حکومت هم دغه شمېرنه ردوي، چې وايي "نژدې څلور زره تنه ارتجاعي او انقلاب ضد عناصر، چې د افغانانو په جامو کې افغانستان ته رااستول شوي وو د [دموکراتيک جمهوريت د امنيتي قواوو او د هرات د زيار اېستونکيو خلکو له خوا په کلکه وټکول شول]."⁴⁴ د هغه وخت د فراه والي الله داد طوفان د صدارت په محبس کې ددغه پاڅون تلفات ما ته دولس زره وښوول. له بلې خوا غېر حاکومتي خوا اټکلونه هم ډېر سره متفاوت او هم له حد نه اوچت ښکاري. يوسفي د ټولو تلفاتو شمېر د پينځه وېشت او شپږ دېرش زره ترمينځ او د ثقافتي شورا ليکوالان يې پينځه ويشت زره

سپي)⁴⁵. د هرات په پاڅون کې د هېڅ لوري کسانو د بل لوري د کسانو په وژلو صرفه نه ده کړې، په هېڅ ليکنې کې نه دي ويل شوي، چې يوې خوا به د بلې خوا کسان بندي يا يرغمل کړي وي. دا هم معلومه ده، چې د پاڅون په وروستيو شپږو ورځو کې وژل، زخمي کول او وړانول په خاص ډول شديد وو او پاڅون هم چې له پښتون زرغون نه پيل شوی و، درې او نې دوام کړی و او څنگه چې د پاڅون په اولو ورځو کې گونديانو او امنيتي چارواکيو د ښار له ستراتيژيکي ځايونو نه له ټانکونو نه په روانو گڼو خلکو باندې گولی چلولې او حکومتې او شوروي الوتکو په تېره د فرقې له پاڅون نه وروسته په سرتېرو باندې بمونه غورزول، تلفات به يې حتمي ده چې ډېر وي او څنگه چې په دغه پاڅون کې له شمېر نه وتلو افغانانو گډون کړ و، د وژل شويو او ټپي شويو شمېر به هم له حساب نه وتلی او ډېر وي. ددغومره ډېرو افغانانو وژنه په خپل ذات کې يوه غټه ترাজيدي ده، خو دا يواځينی ترাজيدي هم نه ده. حکومت له هغې نه د عبرت درس هم وانځيست، نه يې له خلکو سره خپل چلند نرم کړ او نه يې د پاڅون په اړه تحقيق وکړ. بس په دې يې بسيا وکړه، چې پاڅون په اصل کې د څلور زره ايرانيانو کار و، چې په افغان جامو کې هرات ته ننوتلي وو.

د هرات د پاڅون لاملونه دمخه ښودل شوي دي، خو د پاڅون په بهير کې نه حکومتې چارواکيو او نه د مقاومت افسرانو د ټاکلې کړنلارې له مخې عمل وکړ. په دواړو خواوو کې هېڅ چا کوښښ ونه کړ، چې لانجه په خبرو سره هواره کړي. هرې خوا بری د مقابل لوري په ځپلو کې غوښته. په دغه کار کې د مقاومت افسران سره يو موټی او حکومتې چارواکي سره بې اتفاق وو. والي نظيف الله نهضت له قومندان د فرقې سيد مكرم سره، چې تورن و او له سياسي آمر رسول سرده سره تر دې

حده وران وو، چې د پاڅون په وخت کې يې هم سره د زړه همکاري ونه کړه. نهضت لا هغوی په دې، چې شين ډنډ ته تشتهېدلي وو، د محاکمې ور گڼل⁴⁶. په دغه ټول اړ و دور کې حکومتیان او گونديان بې روحيې، چوپ او له دفاعي ځواب نه لوېدلي وو. دا به له دې امله هم و، چې د ساپي په وينا "د هرات والي او ځينې نور غټان زموږ سړي وو، خو په ښکاره د حکومت سره وو. نو موږ په دې وجه هغوی ته هيڅ ونه ويل⁴⁷" له بلې خوا د مقاومت افسرانو که څه هم سخت فعاليت وکړ، د عمل کوم ټاکلی پلان نه درلود. د پاڅون په اړه ټول ليکوال په دې نظر دي، چې که دغو افسرانو د کوم گونډه مشر په لار ښودنه او د کوم ټاکلي پروگرام له مخې عمل کړی وای، لږ تر لږه خپلې غوښتنې به يې په حکومتیانو باندې منلې او د ډبرو وژنو مخه به يې نيولې وای. ددغه کار لپاره دوی و سايل هم لرل. د فرقي ټوله سپکه او درنه وسله د دوی لاس ته ورغله او دوی له هغو نه په کار اخیستلو کې ماهران هم وو. داسې ښکاري، چې دوی د پاڅون مشري ته تيار نه وو او پېښو سمډلاسه د پهلوانۍ هر کارې ته ټېل و هل. د حکومتې چارواکيو بله غټه ستونځه په هرات کې د کافي ملاتړ نه لرل وو او دوی هغوی په خپلو زيږو او شېلو کړو سره سخت پارولي وو. د احمد شاه فرزانه په وينا "حزب تا تاريخ 7 ثور 1357 به جز چند نفر شناخته شده طرفداري در هرات نداشت... از ان پس هر کس در ان حزب نامنویسی میکرد میتواندست صاحب پست و مقامی شده نسبت بديگران برتری و امتیازی داشته باشد⁴⁸" په کابل کې هم د ثور له کودتانه وروسته ډېر کسان په گوند کې ننوتل، دوی بيا د "ثوريانو" په نامه ياد بدل. په هرات کې ځوانو گونديانو چې د هورا په ويلو سره پارونې کړې وې، د پاڅون په وخت کې يې مرسته کولی ونه شوه. په دغه حال کې گوندي او حکومتې چارواکي د پاڅون

وا لويه مقابل كې يواځې پاتې شول، خو دا د حكومت او شوروي هېواد هوايي قوتونه وو، چې پاڅون كوونكي يې وځپل او هغوى يې بېرته په واک كړل، خو د هرات د خلكو او پوځي فرقې پاڅون "... جرقه هاى اغتشاش را بين اردوى افغانستان پخښ نمود" او "... بزودى سرمشقى شد براى قيام هاى مردم بادغيس، جوزجان، سمنگان و در مكاه ثور مردم غور وغيره." (49)

د دره صوف پاڅون

د دره صوف د سمنگانو د ولايت دره د 1357 كال په لړم كې يانې د هرات له پاڅون نه دمخه، خو د هرات په شان د لويانو د زده كړې د كورس په اړوند د خلكو د پاڅون او مرگ ژوبلې دوام لرونكى ډگر شو. د يوه ښوونځي خلقي سرمعلم عبدالخالق (ازبك) د خپل نيائي نكندي او لور هم مجبور لوي، چې د ليك لوست زده كړې په كورس كې گډون وكړي. دى د خپل نيائي له لور سره دواډه كولو په طمع هم و. نيائي يې قربان باى په دغه كار راضي و، خو له دې سره مخالف و چې نكندي او لور يې كورس ته ورشي. زامن يې، چې له صحرا نه كور ته ستانه او په موضوع خبر شول، د خپل عمه زوى يې د هغه له چپراسيانو سره ووايه. عبدالخالق يوقاصد په اس سپور د ولسوالۍ مركز ته واستوه او ولسوال ته يې چې د والي باجه و، خبر ورکړ چې د مسود د كلي (پخواني بابوقلاعه) خلك ياغي شوي او غواړي په ولسوالۍ حمله وکړي. ولسوال سمدلاسه بې له دې، چې د پېښې په اړه يې دقيق معلومات ترلاسه کړي وي، له يو شمېر وسله والو کسانو سره د مسود كلي پر لور روان شو. قربان علي دغه وخت د كلي خلك سره ټول کړي و، چې د کشالي بنډاوبست وکړي، خو ولسوال چې خلك غوندې وليدل، خيال يې وکړ چې ياغي شوي دي. په هغوى يې د

اور بل امر وکړ، د دواړو خواوو ترمینځ نښته وشوه، چې په نتیجه کې ول سوال او د هغه ډېر ملګري او نور ووژل شول. په بله ورځ د مزار له هدادي نه په ټانکونو کې حکومتي قوه ورسېدله. د دره صوف نارینه غرو ته وختل، خو حکومتیانو یې په ښځو برید وکړ. ویل کېږي، چې ډېرې ښځې غرو ته وختلې او ددې لپاره، چې حکومتیانو ته په لاس ورنه شي او سپکې نه شي، له یوه کمره نه یې ځانو نه لاندې وغورځول او تلف شوې. له دوی سره ماشومان هم وو، یو شمېر نورې ښځې او نجونې وروسته له هغه چې سپکاوی یې و شو، په تېره د هاشم دقیق سیغاني په امر ووژل شوې.

په ژمي کې بیا هلته قوه واستول شوه، چې یو شمېر خلک یې له مینځه یووړل. د بل کال په ثور میاشت کې د نوي والي ساغر په امر د دره صوف خلکو ته جرګه واستول شوه او د روغې جوړې غوښتنه وشوه. خلکو ته وویل شول، چې حکومت حاضر دی د تاوانونو جبران یې وکړي، خو چې ارامي مراعات شي. د دره صوف خلکو د خپل یوه غوره شوي قومندان په مشرۍ جرګې ته د پخواني والي الله داد طوفان او مستوفي هاشم دقیق سیغاني ظلمونه یو یو بیان کړل او په پای کې یې وړاندیز وکړ، چې دوی حاضر دي د حکومت وړاندیز ومني، خو چې طوفان او سیغاني دوی ته ورکړل شي. حکومت دغه کار نه کاوه. جرګه نابریالۍ ستنه شوه. له هغه وروسته له قندوز نه اټکل اووه زره عام خلک، چې زیاتره یې له بازار نه ټول شوي وو، دره صوف ته واستول شول. دوی ته ویل شوي وو، چې د دره صوف د خلکو سرونه د حکومت او ښځې او مالونه یې ستاسو دي، خو دوی ته د دواب خلکو ماتې ورکړه. په عین حال کې حکومتي الوتکو په سهو دغه خلک او حکومتي کسان تر بمبارۍ لاندې ونيول او ډېرې تړبڼه له مینځه یووړل. بیا یوه غټه ملیشایي قوه له قندوز نه دره صوف ته او بله له پغمان نه

باميانو ته په پورته و عدي سره واستول شوه، خو وروسته له دې چې د بر تلفات يې ور کړل، په شا شول. دره صوف ازاد او د نصر سازمان تر واک لاندې شو.

د 1358 کال په ثور کې په تاله او برفک باندي هم هغسې برید و شو، لکه چې په دره صوف باندي شوی و. د تاله او برفک انساني تلفات د دره صوف تر تلفاتو هم زیات وو، که څه هم طوفان، مستوفي هاشم دقیق او سرمعلم عبدالخالق د سمنگان د ښار او د هغه د شاوخوا کلیو د مالونو په خپلولو، باندي کولو او وژلو تر دې حده و بره ا چولې وه، چې د برو سمنگانیانو خپل کورونه پرې ایشي او له خپلو کورنیو سره کابل ته تښتېدلي وو⁽⁵⁰⁾.

د کونړ_نورستان پاڅونونه

په کونړ او نورستان کې د حکومت پر ضد پاڅونونه په یوه وخت کې او عمومي نه وو، خو په اوږدو او لنډو درو کې يې پاڅونونه د بر او د اوږدې مودې وو، خو څنگه چې د هرې درې په دواړو خواوو کې واړه لوی غرونه ولاړ دي، پاڅونونه زیاتره محلي وو. په دغه حال کې حکومت ته گرانه وه، چې په دغو درو کې خپلې نسکور شوې ولسوالۍ او علاقه دارۍ په پوځ سره بېرته فعالې کړي. دا ټول په دغسې حال کې، چې له بهر سودو نه تر اسمار پورې د کونړ اوږده او لویه دره په ستراتیجیکي لحاظ د بېرته مهمه ده. په کونړ کې نارامې او د حکومت ناتواني په پېښور کې اخواني ډلو ته که څه هم په دغه وخت کې مهمې نه وې، ښه موقع ورکوله چې په نارام کونړ کې نفوذ وکړي او خلک د حکومت پر ضد پاڅون ته وهڅوي. له دې امله حکومت د دغې سرحدې سیمې امنیت ټینګ نیوه او چارواکیو يې له خلکو سره له زور او شدت نه کار اخیسته. لکه چې دمخه ویل شوي د کونړ_نورستان سیمه

له هغو سیمه څخه وه، چې په هماغه اول سر کې یې د حکومت پر ضد مخالفت کړی و. د دلاور سهرې د یوه کتابگوټي (جهاد در کنړ) له مخې له کودتا نه دوه میاشتې وروسته د کونړ په شیکل، موټي، ولجې او نورو کلیو کې د یوې وړې حکومتې قوې او "مجاهدانو" په نښتې سره د نارامۍ بله لړۍ پیل شوه. دغه نښتې که څه هم وړې وې او انساني تلفات یې لږ وو، خو د حکومتیانو د بې رحمۍ له امله یې خلک سخت وپارول، په تېره چې خلک له کلیو نه مرکزي نورستان ته کډه شول او چارواکیو د کلیو سرکسان ونيول او د ننگلام په لوی کلي کې یو حکومتې افسر په رڼا ورځ ووژل شو. حکومت ددغې پېښې په سبب د پېچ درې ولسوالۍ ته یوه لویه عسکري قوه واستوله، د سیمې خلک وپار بدل او "... در برابر این مردم مجاهد منطقه به حرکت آمده، جرگه های جهاد را در دهات فعال ساختند."⁵¹ له هغه وروسته د سرطان په لسمه د مجاهدو او حکومتې قوې ترمېنځ نښته وشوه او لاسبری د مجاهدو په برخه شو. حکومت زر بله قوه د پېچ ولسوالۍ مرکز ته واستوله او دغې قوې د ننگلام په لوی کلي باندي ودانگل. "قریه ننگلام را که در حدود سه هزار خانواده بود مورد آتش توپخانه قرار داد و پس از آنکه مردم بیدفاع قریه را ترک کردند، دشمن ان را آتش زد، به خاکستر یکسان نمود."⁵² دغې قوې بیا د نورستان وایگل دره کې عملیات پیل کړ، خو په شایلام کې یې ماتې وخوړه.

د ننگلام تر اچیدي هم په کونړ، هم په نورستان او تر څه حده په سیمې اثر وکړ. د سهرې په وینا له پېنځلس زره اوسېدونکیو نه یې یو شمېر باجوړ ته ولاړل، نورو یې د چلام او مسعود درو ته پناه یووړه او مجاهدان یې مرکزي نورستان ته په شا لاړل. ددغې تر اچیدي بله پایله د کشالې د هوارولو لپاره دیوې لارې لټول شول. دواړو خواوو قومي جرگو ته مخه وکړه، اول

حکومتي چارواکيو له شایلام نه "کلیو او قومونو" ته جرگې واستولې، خو سهرې نه وايي چې د جرگو مشخص وړاندیزونه څه وو؟ دغومره وايي، چې دغه جرگې په مقصد ونه رسېدلې. مجاهدو هم چې مرکزي نورستان يې خپل مرکز گرځولی وو، هرې خوا ته جرگې واستولې. "از دره های مختلف ولایت کنرها دیوه گل، بادیل، شوريک، چپه دره، دره مزار، دیووز، ساو، دره سین جرگه ها باهم دیدن کردند) و (باهم پیمان بستند و فیصله بعمل آوردند که علیه حکومت دست نشانده دهري به جهاد متوصل گردند." ⁵³) "سهرې دا هم نه وايي، چې ددغو جرگو مشران یا مشران څوک وو، خو له ليکنې نه يې معلومېږي، چې هغوی ځايي قومي کسان وو، نه کوم سياسي گوند ته منسوب کسان.

په هر حال، د ننگلام له تراجيدی نه وروسته څه باندې درې میاشتې وضع په ظاهر کې آرامه وه. بیا مجاهدو د کلا علاقه داري ونيوله او د پیچ ولسوالۍ مرکز ته نژدې شول او یوځای بل ځای يې په حکومتي قوتونو باندې غلچکي بریدونه کول او مهمات او لوازم يې ترېنه نیول "جنگ های تنذیل، یوتی کوند، سره مرغه، پیرونی از جنگ های خونین در طول زمستان سال 1357 در دره مو صوف میباشد (و) در این فرصت دشمن قتل عام مردم را براه انداخت." ⁵⁴)

د مجاهدو پرمختګ د 1358 کال له پیل نه څرګند و، دوی د وري میاشتې په سر کې حتی د ولایت مرکز اسدآباد په پېنځه کیلوميټري وټه پور او پیرو کې په حکومتي قوې ودانګل او ویی نیوله. "برای نخستین بار مجاهدین سلاح های سبک راکت، هاوان و توپ بتريه را با مهمات فراوان از دشمن به غنیمت گرفتند." دی دا هم وايي، چې "از سلاح های به غنیمت گرفته شده به دیوه گل، پنجشیر، بدخشان و حتی به لغمان هم داده

شد.⁵⁵⁾ تر دغه وخته پورې د مجاهدو مهمه وسله دهن پر توپکونه وو، هغه هم په لږ شمېر. د پيروني او مانوگي له سقوط نه ورسوته د پيچ ولسوالي مرکز هم د مجاهدو لاس ته ورغی او د جهاد مرکز وټه پور ته نقل شو. په دې ډول د کونړ د ولايت مرکز د مجاهدو تر خطر لاندې راغی او پاڅون کوونکي د خپل حرکت په يوه نوي پړاو کې ننوتل.

په نورو کليو او درو کې هم د حکومتي قوتونو او ځايي خلکو ترمينځ نښتې شوي دي. په شلتن او شیکل کې که څه هم درنې نښتې نه وې شوې، خو د حکومتیانو له خوا د 1357 کال په اوړي کې د ډاکټر شلتن په گډون د يو څو تنو بندي کول او بيا له مېنځه وړل، په خلکو کې وېره پيدا کړه. ان تر دې چې د شلتن ماموندو باجور ته کډه وکړه، داسې هم د مروري دره کې چې هم د ولايت مرکز او هم د ډيورنډ کرښې ته نژدې پرته ده او هلته د خان غونډی په نامه يو کنډک عسکر ځای پر ځای و، نښتې وشوې. مجاهدو که څه هم د هغې درې علاقه داري ونيوله، خو د کنډک په نيولو کې پاتې راغلل. د مجاهدو غټ مشکل دلته دا و، چې دلته د حکومت قومي پلويان ډېر وو، خو د شين گوري مجاهدان لکه د بادېل او دېوه گل او مزار درې خلک د حکومت پر ضد وو. په ختيځ نورستان کې د باشگل يا بازگل په اوږده دره کې په تيره په بريکوټ او کامدېش او شاوخوا سيمو کې خلک د حکومت پر ضد هغسې ټينگ درېدلې وو، لکه د پيچ اوږدې درې خلک چې پاڅېدلي وو. د 1357 کال د ميزان په مياشت کې يې اول برگم ټال علاقه داري او وروسته د کامدېش ولسوالي ونيوله او مجاهدو خپل مرکز بريکوټ ته نږدې په باغچه کې نقل کړ، خو حکومت هلته د سهرې په وينا يو غونډ او د قومندان عبدالروف ساپي په وينا، له سرتېرو څخه يوه فرقه جوړه کړې وه⁵⁶⁾ او بريکوټ يې له سقوط نه ژغورلی و. سره له دې هم د همدغه کال

په ژمي کې د سختو سرو سره سره په پټيگل، میردیش، کامو، دمنی، گوهردېش او مندیش کې خونړی جگړې و شوي او د سلواغې په میاشت کې د ولسوالۍ مرکز کامدیش بېرته د حکومت لاس ته ورغی. مجاهدو بیا خپل مرکز له باغچې نه مندیگل ته نقل کړ. له هغه وروسته مجاهدو د مرکزي نورستان د ملاتړو په ملگرتوب د بریکوټ او کامدېش ترمینځ په چریکي جنگونو لاس پورې کړ. حکومت که څه هم له هوایي بمباریو او نورو تدبیرونو نه کار اخیست، پرمختګ کولی و نه شو او د کب په میاشت کې یې کامدیش هم پرېښود. د وري په میاشت کې د ختیځ نورستان نژدې څلور سوه مجاهدان د سین درې له مجاهدو سره یوه ګډه جبهه جوړه کړه او "چنډین حمله بالای ناری و بریکوټ بعمل آوردند. شکرې و انچگل دو پسته قوی دشمن تسخیر گردید." ⁵⁷) دواړو خواوو درانده تلفات ورکړل، د همدغو نښتو له امله په سره ژمي کې خلکو چترال ته مخه وکړه، چې په لار کې "کودکان زیاد در نتیجه سرما جان های خود را از دست داده بودند و در نتیجه تاثیر سوء برق در کوتلهای بلند انگشتان دست و پای بسیاری از بین رفت." ⁵⁸)

حکومت نور تدبیرونه هم ونیول، هم یې په خان غو نډی، اسمار، بریکوټ او کامدیش او مانوی کې خپل نظامي واحدونه پیاوړي کړل او هم یې له نورگل نه د نرنګ تر علاقه داری پورې پنځوس پوستې واچولې او یوه ایله جاري قوه یې هم جوړه کړه. مهمه دا ده، چې حکومتي چارواکیو یو شمېر قومي لویان تر خپل نفوذ لاندې راوستل او "این بزرگان ضعیف النفس در بین قوم خود به نفع دولت پوشالی کار کردند." ⁵⁹) خو څنګه چې له حکومت سره مقابله د قومونو وه، نه د ګوندونو، دوی خپل جهاد په جرګو سره پرمخ بیوه... "پس از قیام علیه تره کی در نورستان مرکزی و دره پیچ در دره های غرب و مرکز ولایت چون بادیل و دیوه گل جرګه های قومی برای سر و

سمان دادن مجاهدین به جنبش درامدند.⁶⁰) له دې سره جوخت د گوندیانو او حکومتیانو زور زیاتی، چې څرگند مثال یې د ننگلام سوځول و، هم خلک د حکومت پر ضد وپارول. دا د خلکو په ملاتړ سره و، چې جنګیالیو یې د 1358 کال په پسرلي کې د پیچ اوږده دره نیوله او وټه پورې یې خپل مرکز وگرځاوه او د ولایت له مرکز نه یې د گوندیانو او حکومتیانو په اېستلو لاس پورې کړ او ددغه مقصد لپاره د کهرالې په کلي کې ننوتل.

د کهرالې ټول وژنه

د کهرالې ټول وژنه په هېڅ اثر کې بیان شوې نه ده، په ځینو اټرونو کې یې په لنډ او اخباري ډول ذکر شوی دی. زه دغه پېښه، چې د 1379 کال د اپریل په شلمه د جمعې په ورځ شوې، د هغو معلوماتو له مخې بیانوم، چې د څرخي پل زندان کې او په کال 2007 کې له محمد حسن شېرزاد نه ترلاسه کړي. شېرزاد په اصل کې د کونړ او د پېښې په وخت کې په کونړ کې و.

کهراله د کونړ ولایت د اسدآباد له مرکز سره نښتې او د کونړ او پیچ درې سینونو په مېنځ کې لوی کلي دی. اوسېدونکي یې ځایي خلک، حکومتي ماموران، معلمان او نور وو. مجاهدو د وټه پور کلي له نیولو نه وروسته فیصله وکړه، چې د ولایت مرکز اسدآباد به هم ونیسي او له ټول ولایت نه به د حکومت لاس لندوي، نو یې خپل وسله وال په پټه په کهرالې کې ځای پر ځای کړل. دوی د ولایت له ټولو قومونو څخه وو، مشوانې او د کتار او گمبیر له کلیو نه هم خلک پکې وو. ساپیان پکې تر ټولو ډېر وو. د نورو سیمو خلک او د اسلامي تنظیمونو جنګیالی پکې نه وو. حکومت، چې د پیچ اوږده دره د وټه پور تر کلي پورې له لاسه ورکړې وه، د ولایت په مرکز اسدآباد کې یې لویه قوه دېره کړې وه. انتوني

هایمن د هغو شمېر دوه سوه تنه سرتېري او شل تنه شوروي مشاورین ښيي⁶¹، خو دغه شمېر له واقعي شمېر نه ډېر لږ دی. نورو سرچینو دغه قوه د عبدالحق عالمیار په قومندانۍ یو غونډ ښودلې.

په هر حال، حکومتیان په کپرال ه کې د مجاهدو له ننوتلو نه خبر شول، کله یې په سرتېرو سره محاصره کړ او ټوله شپه تر سهاره پورې ور سره وجنگېدل. څنګه چې مخالفان په جګه او حکومتي سرتېري په لاندې هواره کې وو، وروستيو ته درانده تلفات واوښتل. په سباوون کې د مجاهدو کارتوسونه او مهمات خلاص شول، خو دوی له کلي نه وتلی نه شول. ځینې یې په کورونو ننوتل او نور یې د غډمو په نزدې پټیو کې پټ شول. د ورځې په رڼا کې دوی ټول له کورونو او پټیو نه واېستل شول او د کلي له نارینه او ځوانانو سره په یوه میدان کې په دې نامه غونډ کړی شول، چې چارواکي غواړي ورسره خبرې وکړي. همدا چې دوی سره غونډ شول، وسله والو سرتېرو په یوه دم پرې گولی واوړولې او ټول یې سترې وتری وغورځول او جسدونه یې په داسې حال کې، چې ځینې نیم ژواندي هم وو، په لاریو کې په نزدې کڼدو کې واچول او په بولدوزرونو یا غاښه ورو سره یې خاورې پرې واړولې.

د کپرالې د ټول وژني شمېر معلوم نه دی، تر څوارلسو سوو پورې یې هم اټکل شوی دی. په دوی کې څه باندې شپږ سوه د کپرالې اوسېدونکي او نور له کتار، گمبیر او نورو ځایونو څخه وو. له دغې پېښې نه وروسته یو سل او څلور کونډې، چې له ځینو سره ما شومان هم وو، د اسمار له لارې باجوړ ته واوښتي. یوه دیني تاجک عالم، چې په دغه وخت کې په باجوړ کې و، په څرخي پل له زندان کې قیدمه کوله، چې ځینو ځایي خلکو غوښتل له هغو سره واده وکړي، خو د سیمې خان دوی بې نذګه وبلل او مانع یې شو. دا هم معلومه نه

ده، چې د غه ټول وژنه د چا په امر شوي ده؟ د نظامي پوځ قومندان، لکه چې دمخه وويل شول، عبدالحق عالميار و. د ولايت په مرکز اسدآباد کې په دم کلي يا چغه سراي کې د ټولو غونډونو د ارکان رييسان، والي نظام الدين، د امنيت قومندان او څو تنه روسي مشاورين هم سره ټول شوي وو⁶². له دوی سره يو اوپراتيفي يا عملياتي بلوک هم وو. د ننگرهار والي او د فرقي قومندان بهرام هم له څو شوروي مشاورينو سره هلته ورغلي و. والي بهرام بيا په هماغه شپه جلال آباد کې د افغان ملتيانو له خوا له مېنځه يووړل شو، خو د هغه له مېنځه وړل په مخالف جنگ سره نه و.

ددغې ټول وژنې د تجويز گوتله شوروي مشاورينو ته نيول شوي ده، د کيرالي ټول وژنه په افغانانو کې بې ساري وه، خو روسانو ته هغه نوي نه وه. روسانو د کيرالي له ټول وژنې نه څه باندې سل کاله دمخه د مرو په ښار کې شپږ سوه ملکي ترکمنان د تجويز له مخې په دغه مقصد ووژل، چې د اطراف ترکمنان ووېروي، چې له مخالفت نه لاس واخلي. د کيرالي ټول وژنه به هم په اصل کې د دوی په تجويز په همدغه مقصد شوي وي، خو په کونړ کې له دغې ټول ونې سره سره د هغه په لنډو او تنگو درو کې مخالفت روان وو او د 1358 کال د اسد په دېرشمه د قومندان عبدالروف ساپي په تدبير سره د اسمار له غرني غونډ نه د حکومت لاس لنډ شو او نژدې و، چې دغه قومندان له هغه وروسته ټول کونړ ونيسي. د کونړ له ټول وژنې سره سره هم چارواکيو خلکو ته د خدمت نارې وهلي او خپل گوند يې د "خلکو خدمتگار" باله.

د اسمار چېرانوونکي پېښه

اسمار د ډيورنډ د کرښې له ايستل کېدو نه وروسته تر پخوا لا مهمه ستراتيژيکي سيمه شوې وه، له اسمار نه د چترال، باجوړ، کونړ او نورستان په لور لارې تللي دي. د مقدوني لوی

سکندر دوه زره او درې سوه کاله دمخه د اسمار په لار باجور ته تللی و. د اسمار د خاص نظامي اهمیت له امله و، چې د برتانوي هند حکومت غوښته هغه په خپلې نفوذې سیمې کې راولي، خو د امیر عبدالرحمن د ټینګار له امله له دغه فکر نه واوښت. په هغه وخت (1892) کې سپاه سالار غلام حیدر څرخي له یوه لوی پوځ سره هلته دېره و، په دغه مقصد چې په باجور باندې د افغانستان نېغ حاکمیت جاري کړي، اسمار له باجور سره په هر لحاظ نږدې دی، په واقع کې اسمار د باجور یوه برخه وه. د اسمار اوسېدونکي سالارزي، ماموند او مشوانې دي او د هغو زیاتره په باجور کې اباد دي. همدا اوس هم ځینې باجوریان په اسمار کې د کرکيلې ځمکې لري. د همدغه اهمیت له نظره و، چې عبدالرحمن له وخت نه راپه دېخوا په اسمار کې غټ نظامي پوځ دېره شوی دی. ددغې لیکنې د بحث په وخت کې ددغې قوې د اسمار غرنۍ غونډ قومندان عبدالروف ساپی د تګاو اوسېدونکی و. ساپی گوندي افسر نه و، خو څنګه چې دی یو لایق مسلکي افسر و، د ننگرهار فرقې د یوه ټولې له قومندانۍ نه د اسمار غونډ قومندانۍ ته ورسېد، چې په دغه وخت کې یې 3500 سرتیري او پېنځه او یا تنه خلقي او پرچمي افسران لرل. دی که څه هم گوندي نه و، د شیکل په ټولې باندې یې د حملې په دفع کولو کې هم د مجاهدو او هم د حکومت اعتماد گټلی و. څنګه چې ساپی دمخه په اسمار، بریکوټ او جلال آباد کې پوځي دنډې ترسره کړې وې، د کونړ له نارامیو نه ښه خبر و او له جهاديانو سره یې په پټه مرسته کوله. د اسمار په غونډ کې یې افسران جلب کړي او د هغو له همکارۍ نه یې ځان داډه کړی و. ساپی او د غونډ غړي گوندي او مخالف افسران د ننگلام په سوځېدلو، په هرات باندې د شوروي اتحاد بمباري او د کپرالې په ټول وژنې سره پارېدلي او د

حکومت په برابر کې په مناسب وخت کې عمل کولو ته په انتظار وو.

د اسمار د غوندې کونډکونډه د غرو په ډډو کې پراته او د ټولویو قومندانان یې خلقي او پرچمي افسران وو. هر ټولي زیکو یکونه، هاوانونه، د مخابرو عصري وسیلې او نوري ډول ډول وسلې لرلې. د ټولو قومندانۍ په یوې څلور پوړیزې ودانۍ کې په دغسې یوې هسکې کې وه، چې درې خوا ته یې غرونه وو. قومندان ساپی له دغسې هسکې ودانۍ نه د خپل پلان په پلې کولو پیل وکړ، چې د هغه له مخې به خلقي او پرچمي افسران له مینځه وړل کېږي. لومړنی تجویز دا و، چې دغه گوندي افسران په یوه پلمه په یوه ځای کې ټول شي او بیا له مینځه یووړل شي. دغه پلان په دې رد شو، چې حکومت به زر خبر شي او غنډ به تر بمبارۍ لاندې ونیسي. د قومندان ساپی په دغه تجویز سره هم موافقه ونه شوه، چې هر ملگری افسر د یو گوندي افسر د سرتېرو په ملگر توب له مینځه یوسي، ملگرو یې دغه تجویز خطرناک وباله. خبرې په پټه روانې وې، چې په دغه وخت کې دوه سرتېرو د بندي کېدلو په وخت کې خلقي افسرانو ته وویل، چې "... ضابط قطعاً شان به آنها گفته است که خلقي ها و پرچمي های دا خل لوا از بین برده میشوند."⁶³ خلقيانو دغه ضابط ونيوه او هغه دوه تنه نور افسران ورپه گوته کړل او په دې ډول درې تنه مخالف افسران خلقيانو ته په لاس ورغلل او موضع د خطر سرحد ته ورسېده.

په دغه حال کې قومندان ساپی که څه هم د عمل لپاره تیار نه و، مجبور شو د یاد شوي دویم تجویز د اړول شوي شکل له مخې عمل وکړي. دده په وینا "بتاریخ 30 اسد 1358 [اگست 20، 1979] ساعت چار عصر سه نفر از خلقي های بسیار قدرتمند را بدفتر خواستم. اینان عبارت بود ند از آمر سیاسی، منشی سازمان و امر کشف

لوا. ⁶³) ده دمخه د قومندانۍ ساتونکیو ته هدایت ورکړی و، چې هغوی مایې ته د ننوتلو په وخت کې په عادي ډول بې وسلې کړي، خو د وتلو په مهال کې یې په زینو کې له مېنځه یوسي. گوندي امران د قومندانۍ دفتر ته یواځې له توپنګ چو سره راغلل او که څه هم د روژې میاشت وه، په جای څښلو او له قومندان سره په خبرو کولو بوخت شول. دوی له قومندان نه وغوښتل، چې د نیول شویو افسرانو د اقرار له مخې 27 تنه نور افسران د توطیې نیت لري او باید ونيول شي او دوی ته وسپارل شي. ساپي هغو ته د هغو افسرانو له سپارلو سره مخالف وکړ، په دغه دلیل، چې "با در نظر داشت اوضاع و حالات اطراف و روحیه اسلامی که عساکر لوائ اسمار از ان برخوردارند، اگر توطیه در کار نیز نباشد هم علیه شما دست بکار می شوند." ⁶⁵) هغه دا هم ورته وویل، چې دغه افسران به جلال اباد ته واستول شي، چې هلته چارواکي چې څه غواړي، هغسي ورسره وکړي. خبرې اوږدې شوې، خو جوړه رانغله او خلقي افسران د مازیګر په پېنځه نیمو بجو په دغه نیت له دفتر نه ووتل، چې هغه 27 تنه افسران په خپله ونیسي او په جزا یې ورسوي، خو په زینو کې د ښکته کېدلو په وخت کې د مایې سرتېرو نصیر احمد او عبدالله په خپلو وسلو سره له مېنځه یوورل ⁶⁶). ډزې به بیرون اوږدل شوې وي، چې قومندان ساپي نږدې ځایونو ته زر خبر ورکړ، چې د وسلو پاکولو په وخت کې په خطا سره فیر وشو او نور خیریت دی. هغه بیا د درېیم کنډک قومندان عبدالباقي او نورو له لارې د مخابرې او تلیفون مرکز په لاس کې ونیوه او د قرارگاه د ټولې قومندان یې له اصل موضوع نه او داسې هم له دېنه خبر کړل، چې دغو خلقي افسرانو غوښتل دی هم له مېنځه یوسي او "اینک وظیفه خودت است تا صاحبمنصبان خلقی و پرچمی را که من ذریعه تلیفون بدفتر فرا میخوانم، سر

به نیست کنی." هغه دغه ماموریت په خوشی سره ومانه، بیا هم د قومندان ساپی په وینا "صاحبمنصبان خلقی و پرچمی را که بداخل لوا بودند یکا یک به نام آیزکه آمرسیاسی با آنها کار دارد و راجع به وظیفه با آنان صحبت مینماید، باین ترتیب بدفتر خواستم که در منزل پایان به جزای اعمال شان رسانیده میشدند." ⁶⁷

په دې ډول د قومندان ساپی په قول "منصبداران خلقی و پرچمی در ظرف یکی دو ساعت در داخل لوا از بین برده شدند و نوبت تصفیه حساب بان عده صاحبمذصبان فرار رسید که در قتل شامخ مواضع داشتند و با اسلحه پیشرفته قطعات شان مجهز بودند." دی اضافه کوي، چې "گرچه مرکزیت آنان دیگر از هم پاشیده بود... با آنهم در موقفی قرار داشتند که میتوانستند با قدرت ناچیز کار بزرگی انجام دهند." ⁶⁸

دغه ټولې خلقی قومندان، چې تر ټولو زیات په یوه حساس ځای کې دېره و، د بی سیم مخابرات په هدایت د یوه مخالف افسر له خوا له مېنځه یووړل شو. د هغه په له مېنځ نه وړلو سره د گوندیانو د وژلو عملیه له پټې نه ووتله. د ساپی په وینا "په تمام شبکه های که تلفونی و بگونه بی سیم با لوا رابطه مستقیم داشتند، علناً قومانده دادم تا تمام خلقی ها و پرچمی ها را از بین ببرند." ⁶⁹

په دې ډول پاتې خلقی او پرچمی افسران د شپې تر یوولسو بجو پورې له مېنځه یووړل شول، بی له دې چې هغوی ته د مقاومت موقع په لاس ورغلي وي.

ددغې بی ساری عملیې بریالی پای قومندان عبدالروف ساپی په لوډ سپیکر کې اعلام کړ. په هغه سره سرتیري او افسران ډېر خوښ شول او هغو خپله خوشي د رسام گولیو په پورته ویشتلو سره وښودله. د غومره ډېرې گولې واورولې شوې، چې د شپې تیاره فضا دغومره روښانه شوه، چې په اسدباد کې والي نظام الدین هم ورته متوجه شو. په تلفون کې یې قومندان ساپی په دې ملامت کړ،

چې "از یکطرف داد میزنی که مهمات نداری و از جانب دیگر با فیر مرمی های رسام فضای کنر را بروز روشن مبدل ساخته ایی." په خُواب کې یې وویل، چې "فیرها توسط اشارار صورت میگیرد که از چار طرف با ما حمله آورده اند." شاپسته خُند وروسته یې والي ته په تلیفون کې ډاډ ورکړ، چې "حمله که بر لَوای اسمار صورت گرفته بود، به عقب زده شد و حمله اوران شکست خوردند. اینک آنان خود را تسلیم نمودند، آمدن خودت ضرورت است تا با مردم دره از نزدیک ببینی و ضمناً مارشی نیز بخاطر این پیروزی اجرا شود." والي وعده ورکړه، چې سبا به په اوو بجو ورسېږي.

قومندان بیا د شاوخوا خلک هم پرې خبر کړل او هغوی، چې په دغه بري ډاډه او خوښ شوي وو، د سهاره شپږو بجو د غنډ په شپږ کیلومتری کې غونډ شول. والي نظام الدین له وعدي سره سم د سهار په اوو بجو په هلیکوپتر کې خُان ورسوه، خو همدا چې هلیکوپتر بېرته په هوا شو، والي نظام الدین هم له مېنځه یووړل شو. عجب به لا دا ده، چې همدغه هلیکوپتر "تا عصر هشت مرتبه به لَوای اسمار پروازهای انجام داده و مهمات آورده اما از چگونگی رویداد بیخبر ماند." (70)

په بله ورځ دغه هلیکوپتر بیا را کوز شو، خو دا ځل وژیول شو او جلال اباد ته خبر ورکړل شو، چې څنګه چې د هغې سیم له کار نه لوېدلی، بله الوتکه راواستوي. په درېیمه ورځ بله الوتکه له دوه انجنیرانو سره اسمار ته راغله او هغه هم وژیول شوه. په څلورمه ورځ بله الوتکه همدا چې د اسمار فضا کې ښکاره شوه، بېرته په شا شوه. دغه وخت حکومت د اسمار د غونډ له سقوط نه خبر شوی و.

د اسمار په غرنی غونډ کې په دغه ډول د پېنځه او یا تنو گوندي افسرانو له مېنځه وړل، فلمي یانې غیر حقیقي ښکاري، خودغه بیان به

تر هغو پرځای وي، چې د نورو معلوماتو له مخې هغه په بل ډول انځور کړای شي.

د قومندان ساپي بل قدم د اسد اباد او جلال اباد نیول او له ټول ننګرهار نه د خلقي حکومت لاس لاندول و. دغه هدف ته د رسېدلو لپاره ده کار هم کړی و او ډاډه و چې "در طول مدتی که من در جلال اباد و چغه سرای بودم با صاحبمذ صبان و عساکر که از رجم کمونستی حمایت مینمایند، خیلی کم اند... که در صورت برآه افتادن قیام در یک قشله موازی با آن قیام ها در قطعات و قشله های دیگر نیز صورت خواهد پذیرفت." نو ځکه دی وایي، چې "برو فوق نقشه ای که من طرح نموده بودم، بایست در مدت سه روز چغه سرای بدست عساکر مسلمان لوای سوم اسمار فتح میشد."⁷¹ ددې لپاره ده د پيچ درې، مروري، دره سین او اسمار د مجاهدو قومندانانو په ملګرتوب په مرکز باندي د يرغل پلان هم ترتیب کړ. د سهرې په وینا "عبدالروف خان به صفت قومندان عموم حمله در صف جلوی عساکر و مجاهدین قرار گرفت. فیر توپ های هاوان، و بتریه به مرکز ولایت آ غاز یافت... با تاسف در اوانی که قومندان مصروف عملیات بمرکز بود از عقب افراط دسرتوری حزب (اسلامی) و عناصر دشمن علیه قوت عسکری قومندان قیام نموده فوه (و) را با پرسونل، مهمات و سلاح چور و چپاول نمودند. حرکت مجاهدین جهت گرفتن مرکز به ناکامی منجر گردید، یک محشر غیر قابل پیش بینی در منطقه برپا شد. نزدیک بود جنگ داخلی رخ دهد. قومندان مانع شد و خود را نجات داد و از منطقه بیرون شد."⁷²

په دې ډول که له یوې خوا د قومندان عبدالروف ساپي په حېرانوڼکي او بي ساري تجویز او عمل سره بي له دې، چې یو ملګری يې هم تلف شوی وي، یوه مهمه نظامي قطعه د حکومت له

کنترول نه و اېستل شوه او خلکو پرې جشن جوړ کړ، له بلې خوا "... چپاول قوه دگروال همانا سقوط دو باره منطقه بدست دشمن [حکومت] و وخيم شدن اوضاع و پائين آمدن مورال جهادی در آن بود."⁷³ که ساپی او ملگرو يې پېنځه اويا تنه گونديان ووژل، په دې نامه چې مسلمانې يې پرې ايشې او زورواکې کوي، نورو دوی چور او نابريالي کړل، په دې نامه، چې دوی د هغو په شان مسلمانان نه وو. په هرې خوا کې د افغانانو په عقيدې او فکر کې تغير راغلی، بې اتفاقی پياوړې شوې او د ملي سياست او ژوند په اړه کړه ضد او نقیض شوی و. حکومت د اسمار د نظامي قطعې له سقوط نه په څلورمه ورځ او د خپل والي له وژل کېدلو نه په درېيمه ورځ خبر شو. دغه حال د قومندان ساپی د پاڅه تدبير او له خلقي نظام سره د خلکو او په خاص ډول له گوندي افسرانو سره د غېر گوندي افسرانو د ټينگ مخالفت قيصه کوي. د اسمار د غونډې سقوط نه يواځې د خلقي حکومت پرمخ دغسې سخته څپېره وه، چې د تره کې او امين ترمېنځ يې موجوده بې اعتمادې نوره هم پياوړې کړه، د وزيرې په وينا "... دا موضوع د وطن د عال شورا په غونډې کې ياده شوه او تره کې صاحب هڅه وکړه، چې ددې پېښې پرې په امين واچوي او دا سې ښکارېده چې دوی د هرې پېښې څخه د يوه او بل ملامتيا لپاره گټه پورته کوي."⁷⁴ په نهايت کې د قومندان ساپی او د قومي حرکت شنډتوب ددغې لوی حرکت پيلامه شوه، چې په هغه سره د عنعنوي ولسي پاڅون ځای گوندي فعاليتونو ونيو او د افغان د مبارزو بڼه بدله شوه.

د پلخمرې پاڅون

د پلخمرې ښار خلکو د 1358 کال د ثور له دويمې کاليزې وروسته پاڅون پيل کړ. د پاڅون سلاسي محرکه د ښوونځي يوه ښوونکې وه، چې ويل

يې وطن ته "کفر" راغلی دی. هغې ټوپک په لاس د غسې تبلیغ کاوه، خلک پرې ودر بدل چې حکومتي قوتونو او خلکو سره مقابله وکړه او دواړو خواوو ته ډېر تلفات واوښتل.

له پاڅون کوونکیو نه اټکل درې سوه ووژل شول او ښوونکي هم تر یوه ټانک لاندې شوه او له مېنځه لاړه، خو ددغې پېښې پایلې درنې وې. د بغلان والي محمد خان پيگیر په امر هر پاڅون کوونکی چې امنیتي چارواکیو ته په لاس ورته، له مېنځه وړل کېده. داسې هم موټروانان او د کابل_کندوز د لارې لارویان د ښاریانو په شان نیول کېدل. په دغه ورځ 450 کسان امنیتي چارواکیو ته په لاس ورغلل او د بغلان په شپږ میلمی فاصله کې د هاشم پل ته نژدې د جرشکن په نامه یوې طبیعي کنډې کې څوک مړه او څوک نیم ژواندي واچول شول او خاورې پرې واړول شوې.

سره له دې هم د ثور د میاشتې په نولسمه د ولسوالۍ مرکز پرته تر دولسو بجو پورې ټول پلخمرې د پاڅون کوونکیو لاس ته ورغی. دوی فکر کاوه، چې پاڅون هسې چې په پلخمرې کې عام دی، په ټول هیواد کې عام شوی او حکومت ناسکورېږي، نو دوی په خپل هوډ ټینګ ودر بدل. ښار یې هم ونیو، حکومتي دفترونه یې چور کړل او ډېر گونديان او کارگران یې له مېنځه یووړل، خو په دولسو بجو کې د نهرین له فرقې نه د ذکریا هاشمي په قومندانۍ یوه غټه قوه ورسېدله او د پاڅون کوونکیو په نیولو او وژلو یې لاس پورې کړ. سرتېرو هر هغه څوک نیوه، چې یې نیولی شو. له کورونو نه یې هم خلک وایستل او ټول یې د جرشکن په طبیعي کنډه کې واچول او خاورې یې پرې واړولې. خلکو کنډې ته د وړل کېدلو په وخت کې چیغې کولې، چې "اوه مسلمانانو! مور ژوندي خښوي، خلاص مو کړئ." د قومندان ذکریا هاشمي په وینا، په دغې کنډې کې 750 تنه او د یوه بل راوي په قول، 450 تنه اچول شوي دي. له پېښې

نه وروسته د ښار دکاندارانو خپل دکانونه د اعتراض په توگه وتړل، خو حکومتي چارواکيو مجبور کړل، چې بېرته يې خلاص کړي⁽⁷⁵⁾.

د چندول پاڅون

چنداول د کابل ښار په تاريخ کې خاص مقام لرلی دی، نادر شاه افشار وروسته له هغه چې په 1738 کې يې د شاه حسين په سروالی د هوتکو واکمني نسکوره کړه، د کابل له لارې يې د هندوستان د نيولو تکل وکړ. په کابل کې يې يوه قوه ځای پرځای کړه، د چندول په نامه چې د قراول پر خلاف هغې قوې ته ويل کېده، چې شاته پرته وي. دغه قوه له قزلباشانو نه جوړه وه. قزلباشان، چې د بېلو بېلو خپلونو يو ترکيب وو، په عمومي ډول په خټه ترکمن او په مذهب دولس امامي شيعه وو. قزلباشان په اصل کې د فارس د صفوي پاچايانو سر پرېکړي مريدان وو، چې په سرونو باندي د سور رنگه ټوکرو په تاوولو سره په دغه نامه ياد شوي دي. صفوي واکمنو په زياته اندازه د دوی په قوت سني فارس په شيعه فارس بدل کړی و.

احمد شاه دراني نور قزلباشان هم پرې اضافه کړل. قزلباشان که په کندهار يا کابل کې وو، سدوزي واکمنو ته پوره وفادار وو، په تېره هغوی چې د غلام شاهي په نامه د هغو خاص پوځيان او محافظان وو. نور قزلباشان د منشيانو او سر رشته دارانو او ميرزايانو په توگه په رسمي دفترونو کې ننوتل. د کابل قزلباشانو اهميت وروسته له هغه نور هم ډېر شو، چې کابل د کندهار پرځای په کال 1776 کې د دراني امپراتورۍ مرکز شو. دوی په خاص ډول تيمور شاه دراني او شاه محمود ته ډېر مقرب وو. د محمدي واکمني مؤسس امير دوست محمد خو د دوی خوریه و. د هغه مور چې د کندهار د قزلباشانو د سپاه مصنور له خپل نه وه، د هغه په روزنه کې يې له

خپل مېړه سردار پاینده محمد نه ډېره موثره وه. قزلباشانو د افغانستان په سیاست کې که څه هم په شمېر کې کم او یو وروستی مهاجر ولس دی، ډېر اثر کړی دی. خو دوی د افغان_انگلیس له لومړي جنگ نه وروسته په سیاسي لحاظ مخ په خوري شول. په دغه جنگ کې د دوی یو نامتو مشر خان شیرین د افغان غازیانو پر مخالفت د یرغلګرو خوا ونیوله او د افغانانو حساسیت ورسره زیات شو. په دویم افغان_انگلیس جنگ کې هم له دوی نه ډېرو له یرغلګرو سره مرسته وکړه او بیا د امیر عبدالرحمن په واکمنۍ کې دوی تر سخت فشار لاندې ونيول شول. سربېره پر دې، چې دوی له یرغلګرو سره مرسته کړې وه، په دوی تور ولګول شو چې د هزاره جات یاغیان یې چې له دوی سره په مذهب کې شریک دي، د حکومت پر ضد لمسولي دي. بیا نو دوی او داسې هم هزاره گان اړ شول، چې خپل مذهب پرېږدي او سني شي. قزلباشانو د تقیې د اصل له مخې، چې د خطر په وخت کې له خپل مذهب نه تېرېږي، په ظاهر کې سني شول⁷⁶، خو د امیر له مړینې وروسته قزلباشان بېرته د امامیانو په توګه څرګند شول.

قزلباشان د شلمې پېړۍ په نیمایي کې نور نو چندان ته منحصر نه وو او د امنیت په ټینګېدو، د ښار په پراخېدو او په تېره د میوند جادې په ایستلو سره د ښار په نورو برخو کې مېشت شول. څنګه چې دوی په دغه وخت کې پوره فارسي ویونکي شوي وو، د ښار له نورو خلکو سره په اسانۍ محشور شول او خپسي یې هم ورسره وکړې. په همدغې پېړۍ کې دوی په خپلو تکیه خانو کې تبلیغ زیات او برالا کړ، که څه هم د امام حسین په یاد په زنځیرونو سره ځانونه وهل، وینې کول او کړول یو عجب او د نه کولو کار دی. په عین حال کې څنګه چې په دوی کې د میرزایي عنعنې ښه ټینګه وه، په عصري پوهنې کې په زیات شمېر

ننوتل او مسلکي او عصري ماهران شول، خو ویل کېږي چې د حقوقو په پوهنځي کې يې زده کړه نه شوه کولی. په نتيجه کې په دوی کې د ثور د کودتا په وخت کې هم مذهبي واعظان او هم مسلکي ماهران، ملي شخصیتونه او حتی پوهاندان کم نه وو. که څه هم له خلقي حکومت سره دوی جوړ نه وو، بیا هم تر ډېره وخته پورې په ظاهر کې آرام وو. د دوی او حکومت ترمېنځ وړانې وروسته له هغه څرگند شو، چې د هرات د پاڅون په وخت کې د ایران یوه مذهبي مشر ایات الله شریعتمداري د خلقي حکومت پرضد تبلیغ پیل کړ او حکومت د دوی یو شمېر نومیالي د انجنیر محمد اکرم پرونتا او انجنیر محمد شریف پرونتا په ګډون ونیول⁷⁷). خلقي حکومت په دې فکر و چې څنګه چې دوی نه یواځې په مذهبي چارو کې، بلکې په حقوقي او حتی سیاسي چارو کې هم د ایران د مجتهدانو تر نفوذ لاندې دي او هغوی په عمومي ډول د تقلید مرجع ګڼي، دوی د افغان دولت مخالف دي، نو یې د شریعتمداري له وینا وروسته چې خلقیانو د "شریعتمداري" په نامه یاد او، په هغو سخته نیوله. د 1979 کال د جون په میاشت کې یې وروسته له هغه چې د یو شمېر شیعہ عالمانو په شفاعت سید سرور واعظ له بند نه ازاد کړی و، یو شمېر نور یې د محمد اسماعیل مبلغ، سید ابراهیم عالمشاهي، نادر علي جاغوري په ګډون یو په بل پسې بندي کړل، خو د کابل شیعہ ګانو د حکومت پرضد وروسته له هغه عملي ګام اوچت کړ، چې د جوزجان ولایت په سرپل ولسوالۍ کې یوه پېښه شوې وه. هلته خلقي ولسوال خلک اړ کړل، چې خپلې ښځې او لوني د سواد زده کړې کورس ته ولېږي. دغه کورس د امام زاده یحیی زيارت ترڅنګ ما جت کې نیول شوی و، چې شیعہ ګانو پرې عقیده لرله. شیعہ ګان وتورېدل او د دوی او حکومتیانو ترمېنځ نښته وشوه، چې په هغې کې له دواړو خواوو نه یو

شمېر ووژل شول. دغې پېښې د کابل شيعه گان و تورول او واعظانو يې خپل خلک د حکومت پر ضد عمل ته وهڅول. د توحيد گوند او رسالت گوند په نومونو، چې په پټه نوي جوړ شوي وو، سره فيصله کړې وه چې د حکومت پر ضد دې عمل و شي. پرېکړه دا وه، چې هزاره گان او چنډوليان دې د سرطان په دويم سهار (جون 23، 1979) د ميوند جادې په لومړۍ برخه کې د لاريون لپاره غونډ شي او له هغه ځايه به ښار ته ننوځي او پاڅون به عمومي کوي. له دوی سره اسلامي گوند منلې وه، چې پلويان به يې د بيني حصار او ميوندجادې له دويمې برخې نه ورسره يوځای کېږي. په عمل به هغه وخت لاس پورې کېږي، چې د محمد عمر په لاس جوړ شوی يو ساعتی بم به په لسو بجو چول کېږي، خو دغه ساعتی بم له وخت نه دمخه وچاودېد او حکومت د تگ راتگ لارې په چټکۍ سره بندې کړې.

د يوه بل روايت له مخې، حکومت له دغې فيصلې نه يوه ورځ دمخه خبر شوی و او د پاڅون لويانو عمل بلې ورځې ته ځنډولی و، خو دغه خبر د هغو چنډولي پلويانو ته نه و رسېدلی او وروستيو خپل لاريون په داسې حال کې پيل کړ، چې حکومت پرې خبر و.

په هر حال، لاريون کوونکيو لا دمخه د چنډول د پوليسو د ماموريت يو خلقي ضابط وژلی او نور يې تسليم کېدلو ته اړي کړي وو او دوه سوه ميله وسله يې د ماشين دار او کلاشنکوف په گډون چور کړې وه، نور نو د فرهنگ په وينا "در طول جاده ميوند چند هزار تن از مردم شهر با سلاح ابتدایي سوته و کارد و امثال آن به تظاهر کنندگان پيوسته جمعيت بزرگی را تشکيل دادند. اما در پايان چار ساعت گلوله باری توسط نظاميان که تا دندان مسلح بودند، ان تعداد از تظاهر کنندگان که سر به سلامت بردند، در کوجه های تنگ دو طرف جاده ميوند پراکنده شدند."⁷⁸⁾ بيا هم فرهنگ "بدنبال اين حادثه انتقام گيری

دو لت اغاز شد. در جاده میوند نیروهای نظامی در دو طرف جاده جابجا شده عابرین را اعم از پیاده و سوار تفتیش میکردند و از بین مردم هزاره ها... را جداً نموده بگروه اعدام میسپردند. هنگام شب چندول توسط نیروهای نظامی محاصره شده صاحمنصبان عنقاً بخانه ها داخل میشدند. جوانان را دستگیر و پول و اشیای گرانبها را به یغما میبردند و به مقدسات مذهبی مردم بی احترامی مینمودند. در هر خانه ای که شخص مجروح مشاهده میشد، بدون تحقیق اینکه آیا در تظاهرات شرکت داشت و یا تصادفاً جراحت برداشته نه تنها شخص مجروح، بلکه تمام مردان خانه را با خود برده سر به نیست میکردند. بدینصورت بقیه عالمان دینی و روشنفکران اهل تشیع در چندول و سایر نقاط شهر بدلیل باتهام شرکت در تظاهرات زندانی و بدشتر مفقود میشدند.⁷⁹⁾"

د بالاحصار پاخون

بالاحصار له 1767 نه وروسته، چي کابل د تیمور شاه دراني په وخت کې پاچایی مرکز شو، په دغه هسک او ټینګ حصار کې افغان واکمنان له خپلو کورنیو سره او سېدل. نظامي قوه هم هلته دېره وه او میرزایانو او چارواکیو پکې حکومتي کارونه ترسره کول. د افغان_انگلیس په دویم جنګ کې، چې د گندمک د ترون له مخې د انگلیس استازي لويي کوگناري له خپلو څو تنو انگلیس چارواکیو او دېرو هندي ساتونکیو سره د امیر محمد اعظم په هستوگنځي کې دېره شو، چې د امیر محمد یعقوب له هستوگنځي نه یو څه لیرې پروت و. د 1879 کال په سپتمبر کې، چې افغانانو دوی ټول په خپل پاخون سره له مېنځه یوورل، کابل د انگلیس پوځ له خوا ونیول شو. بالاحصار بیا په یوې قوي چاودنې سره وران او د سیاسي مرکز په توګه ترک شو. امیر عبدالرحمن بیا په خپلې

واکمني کې ارگ ودان کړ، چې هغه تراوسه پورې د افغانستان د سروال هستوګنځی دی.

د پاچا محمد نادر په لنډې واکمنۍ کې بالاحصار بېرته ودان او حزبي پوهنتون پکې ځای پرځای شو. د پاچا محمد ظاهر په پاچايي کې، چې څرخي پله ته نژدې پراخې ودانۍ جوړې شوې، حزبي پوهنتون هلته نقل شو. په بالاحصار کې بیا د کومانډويي قوې په نامه یو غونډ پکې ځای پرځای شو. دغه قوه، چې له دولس سوو سرتېرو نه جوړه وه، له دې امله مهمه شوه چې د شېر دروازه د لمن په هکسه کې پرته او ارگ ته نژدې او په هغه حاکمه وه. د خلقي حکومت په وخت کې د بالاحصار تر پاڅون نه یوه ورځ دمخه له جلال اباد نه یوه نظامي قطعه پکې ځای پرځای شوه، چې ویل کېږي د اسلامي ګوند یو شمېر افسران پکې وو.

د بالاحصار پاڅون په اړه، چې د زمري میاشتې په 14م کال (1379) د اګست 5مه (1979) وشو، روایتونه ډول ډول دي او یو یې هم دقیق او مفصل نه دی. هرڅه چې و حکومت هغه په چټکۍ او بې رحمۍ سره وځپه. جذبي الوتکو له هوا نه او ټانکونو له ځمکې نه راکټونه او ګولی پرې حواله کړې او له دولس نیمو بجو نه تر شپږو بجو پورې یې په پېنځه نیمو ګریو کې پاڅون غلی او نابریالی شو.

د مؤلف هایمن د وینا له مخې له بالاحصار نه "...یو کمانډويي واحد او ټانک چلوونکي د اګست پېنځمه غرمې کې مخ په ښار روان شول، چې د تره کې امین د وزیرانو په نیولو سره چې د خلکو په کور [ارگ]... کې یې غونډه لرله، په کودتا سره حکومت ترلاسه کړي. د بغاوت مخکښان ځوان افسران وو، چې د لومړي ځل لپاره یې له چریکانو سره لاس یو کړی وو."⁸⁰ زما د جرنال له مخې "... مخالفین د حکومت پر ضد ولاړ شول او د څو سیاسي ډلو طرفداران وو، چې ائتلاف یې سره کړی... او

يوه لويه توطيه يې جوړه كړې وه او د كابل په نورو مېشته لښكرو او فرقو كې هم بايد دغسې حركت په يوه وخت كې شوی وای، خو... حکومت ته ددغسې حركت را پور ر سېدلی و، مگر د شروع ځای او وخت يې ورته معلوم نه و او څه وخت، چې حکومت د بالاحصار په غونډ كې ځينې مشتبه مذبداران ونيول، نور پاتې توطيه كوونكي په دې فكر شول، چې پخوا له دې چې وخت فوت كېږي او حکومت پر دوی خبرېږي، بايد حركت شروع شي. دا و چې دوی شروع وكړه او لومړی يې د كومانډو هغه قطع، چې تازه له جلال اباد نه راغلي وه، له مېنځه يووړه. په همدغه گير و دار كې حکومت خبر شو او په مقابلو اقداماتو يې لاس پورې كړ، چې د هغوی يانې مخالفينو پر ضد د مگانو او ټانكونو استول وو. مخالفين يو خو حصار شول او بله دا چې له نورو قطعو سره يې ارتباط قطع شو او كه څه هم دوی ډېر كوښښ وكړ... په پای كې دوی وو هل شول. تلفات په دواړو خواوو كې زيات وو... په دوی كې لاروي هم شامل وو.⁸¹”

دلته څو ټكي د توجه وړ دي، يو دا چې دغه پاڅون د يوې ډلې نوښت نه و، عظيمي دا د ماوستانو د عمومي پاڅون يوه برخه گڼي، چې د حركت اسلامي او رهايي په گډون يوه جبهه وه. د دوی په وينا “...قرار بود همزمان در بسياری نقاط ديگر كابل و ولايات حركت های مسلحانه جهت براندازی دولت امين بوجود ايد.⁸²” خو د هغو په فكر دغه پاڅون د څو تنو د خيانت له امله سرته ونه رسيد. څنگه چې له دوی سره د خلق دموكراتيک گوند د ښمني، چې حکومت يې په لاس كې و، ايديالوجيكي او نه پخلا كېدونكې وه، تر دغه وخت پورې يې د هغو پېژندل شوي غړي تر مرگي فشار لاندې نيولي وو. دوی هم د چارواكيو په زوروا كې سره پارېدلي وو، خو دغه ډلې د ائتلاف په حال كې هم د غومره پياوړې نه وې، چې حکومت په كودتا سره نسكور كړي. دا هم يقيني نه ده،

چې د غه جده به په رشتيا له پېذخو سازمانونو نه جوړه وي. له رهايی او حرکت اسلامي پرته د نورو نومونه هم معلوم نه دي. کوم شی چې معلوم دی، دا دی چې دوی سره په گډه او یوه وخت کې عمل ونه کړ، یا یې کولی ونه شو. بله دا چې کودتا کوونکیو افسرانو ته دا پته وه، چې حکومت دوی پېژندلي او پخوا له دې، چې اگسا ته په لاس ورشي، انتحاري عمل ته لاس واچوه. بیا هم زما د جورنال له مخې، "... څنگه چې یو ډگرمن مذصدار ونيول شو او له هغه نه دغسې لست د مذصدارانو ووت، چې د اگسا غړو په خاص مهارت سره ددغه لست رمزونو کشف کړل او هغه منصبداران یې ونيول. پاتې منصبدارانو ښه وگڼله، چې پخوا له دې چې دوی هم ونيول شي، سمدلاسه یې په فعالیت لاس پورې کړ. له همدې امله به وي، چې پاڅون کوونکیو بې له دې چې ملگرو یې حرکت کړی وی، په رڼا ورځ د انتوني هایمن په وینا په "خان وژونکي" عمل لاس پورې کړ. په دغه لنډ او ناکام پاڅون کې ډېر نظامیان او لارویان په ډېرې بې رحمۍ او غوڅه توگه له مېنځه یووړل شول، چې په هغو کې ډېر ماهر کمپوزر نینواز هم شامل و. دغه ناکام پاڅون بې اثره هم نه و. د مؤلف حق شناس په وینا "گرچه قیام بالاحصار به ناکامی انجامید، لیکن اثرات قابل ملاحظه ای بر قطعات دیگر اردو وارد نمود. بارز ترین نمونه اش پیوستن غنډ کوهی اسمار با مجاهدین و مردم بود که در اوایل میزان صورت گرفت."⁸³ د همدغه پاڅون له خپلو وروسته حکومت د نظامي او امنیتي افسرانو معاشونه په سلو کې سل زیات کړل، داسې یې هم د کابل په کش کړوهي کې له "انقلاب" نه دفاع کمېټې ډېرې کړې او غړي یې ورته وسله وال کړل. په کابل ښار کې یې د شپې گرځېدلو بندیز تر پخوا یوڅه نور هم اوږد کړ.

د بالاحصار او اسمار پوځي پاڅونونه، چې

دواړه د 1979 کال د اګست په میاشت کې وشول، د خلقي حکومت پر ضد وروستي لوی او مهم پاڅونونه وو. د اسمار له پاڅون نه څه کم یوه میاشت وروسته، چې حفيظ الله امين واکمن شو، حکومت ضد پاڅون لیدل شوی نه دی. د امين په وخت کې د یادولو وړ یواځینې ناکراري د ریشخورو په فرقه کې پېښه شوه، چې تره کې پلویو افسرانو د هغه له مرګ نه وروسته جوړه کړې وه او هغه هم زر وځپل شوه. پوځ، چې د پاڅونونو په ځپلو او داسې هم د خلقي کېدلو په بهیر کې بې ځي ډېر تاوانونه وګالل، په پای کې حکومت ته د اعتماد وړ قوت او مخکښان یې امين پلوه افسران او مذشيان شول، خو د غه کار وطن او وطنوالو ته ډېر ګران تمام شو. لکه چې ولیدل شول، د پاڅونونو د ځپلو او د پوځ د خلقي کېدلو په بهیر کې د غومره ډېر نظامي او ملکي افغانان ووژل شول، چې په افغانستان کې بل هېڅ وخت په د غومره لنډې مودې کې د غومره ډېر افغانان وژل شوي نه دي. ددغې تراجیدی اصلي علت دا و، چې د ثور کودتاچیانو حکومت په خپله جوړ کړ، ځانله یې ځانګړی کړ، نورو سیاستمارو ته یې پکې برخه ورنکړو او په هغه سربېره حکومت یې هم په خپله خوښه او په زور چلوه، بې له دې چې د خلکو ارزښتونه او حتی د هغوی د چلندونو په برابر کې د هغو غبرګونونه په نظر کې ولري.

شپږم څپرکی

د تره کي_ امين دښمني او د اندروپوف شیطاني

لومړنی خبري

هغسې چې د ثور کودتا د عمو مو د هیلې پر خلاف وه، داسې هم د نور محمد تره کي او حفیظ الله امین اختلاف د توقع پر خلاف و. دوی دواړه سره ډېر نزدې پېژندل شوي وو. تره کي به ویل، چې دی او امین لکه نوک او وری داسې دي. امین هم تره کي ته دغسې احترام کاوه، چې لکه یو منونکی زوی یې خپل پلار ته کوي. امین به د خلکو په مخ کې هم د تره کي لاسونه ښکلول. په واقع کې ټولو گوندي غړيو تره کي ته ډېر احترام کاوه، که څه هم هغه د عبدالکریم میثاق په شان د لږې منظمې زده کړې خاوند و. تره کي تر ټولو گوندي لویانو مشر و او گوند هم په اصل کې د هغه په نوښت او پرله پسې زیار جوړ شوی و، نو ټولو ورته هغسې اراده لرله، لکه چې مریدان یې خپلو پیرانو ته لري. تره کي په ټولو رسمي خپرونو کې په مبالغه ییزو لقبونو ستایل کېده لکه "د ختیځ نابغه"، "پیاوړی استاد"، "د گوند روح" او داسې نور... تره کي په دغسې ستاینو سره د رومانېي د کمونستي نظام مشر چایسکو مقام ته رسول شوی و، چې د "کارپاتین نابغه" او "د ډانیوب فکر" په لقبونو ستایل کېده. دا او دغسې نور لقبونه د امین له خوا تره کي ته ورکول کېدل او هغه په ټولو حکومتي او گوندي خپرونو او وسیلو کې

ليكل كېدل او اورول كېدل. داسې هم د تره كې لوى عكسونه په ټولو حكومتي او گوندي او د كابل ښار په ودانيو باندې ځړول شوي وو، چې زياتره ښاريان يې په ليدلو زړه خوږين كېدل. په همدغه لړ كې د جولاي په 14مه د تره كې د زوكړې كاليزه په دغسې پرتمين ډول ولمانځل شوه، چې افغانانو ته بېخي بې سارې او د تعجب وړ وه. په معاصر افغانستان كې دا لومړى ځل و، چې يو افغان هغه هم يوې شپنې كورنۍ ته منسوب افغان په نظامي كودتا سره د دولت سروال شي او بيا په دغسې بېسارو لقبونو سره وستايل شي، لكه ستالين چې په شوروي اتحاد او هټلر، چې په نازي جرمني كې ستايل كېده. امين د تره كې په وړاندې ځان "وفادار شاگرد" په نامه ياداوه، خو په عين حال كې يې په مهارت سره كوښښ كاوه، چې د هغه قدرت كم او خپل قدرت زيات كړي.

په راتلونكيو پاڼو كې دغه موضوع څېړل كېږي، چې د دوى دغسې دوستي ولې او څنگه په مرگي دشمني بدله شوه او شوروي لويانو او ك.ج.ب. والو په هغه كې څه ډول رول ولوباوه؟

د تره كې_ امين دشمني نه دمخه

د تره كې_ امين ترمېنځ اختلاف د هرات له پاڅون نه وروسته پيدا شو، چې د ك.ج.ب. چارواكيو په لمسوني سره زر په مرگي دشمني بدل شو. ددغې دشمني بيان به زر و شي، خو تر هغو چې د همدغه كال په سپتمبر كې په دلکشا ماڼۍ، اگسا او په سل بستره ييز روغتون كې د امين پلويان نه وو وژل شوي، حتی د حكومت ډېر وزيران او لوړ رتبه گونديان هم په دغه اختلاف خبر نه وو. اختلاف تر دغه وخته پورې د دسيسو په بڼه و، چې په اصل كې د اگسا د سروال اسدالله سروري او د هغه د ملگرو له خوا د ك.ج.ب. چارواكيو په سر كې د اگسا مشاور بوگدانوف په لمسوني سره كېدلې. دا د سرپټو او زورواكو حكومتونو خاصه ده، چې اعلى قدرت د خلكو په

نامه له خلکو نه اخلي او خپلو پاسنيو کړيو ته يې منحصر کوي او خپلمنځي اختلافونه په دسيسو او د رقيبانو په خپلو له مېنځه وړي، نه د زغم په شولو او په بحث کولو سره. د خلقي زورواکي نظام هم همدغسې و.

د کرنې او اوبو لگولو وزير او د گوند د پوليتبورو غړی صالح محمد زيری وايي، چې "زه تر هغه وخته پورې چې په ارگ کې د دوی [تره کي او امين] د محافظينو ترمېنځ نشته وشوه، د دوی په اختلافونو نه وم خبر." دی دا هم وايي، چې نور وزيران (د ماليې وزير عبدالکريم ميثاق، د پوهنې وزير غلام دستيگر پنجشيري، د عدليې وزير عبدالکريم شرعي جوزجاني او د کانو او صنايعو وزير محمد اسماعيل دانش) هم په دغه اختلاف خبر نه وو. زيری ددغې بې خبرۍ علت دا گڼي، چې "زمور خبر[تيا] او ناخبر[تيا] کوم اهميت نه درلود."¹ تره کي خپل وزيران له سياست کولو نه منع کړي او هغو ته يې فرمايلي وو، چې "تاسو د خپلو وزارتونو کارو ته متوجه شئ، په سياسي او نظامي موضوع گانو سره [سرونه] مه خوړوئ. دغه دی مور ټوله ورځ په همدې مسائلو اخته يو او د شپې تر ناوخته يې حل او فصل کوو." امين هم په همدغې ناستې کې د "شرق نابغه" په ملاتړ وويل، چې "مور هر يو بايد هغه وظيفه اجرا کړو چې تره کي صاحب او گوند راسپارلي ده. که مور و غواړو په ټولو چارو د يوه بل په کارونو ځان پوه کړو، نه شو پسې رسېدلای."²

په دې ډول په خلقي نظام کې حکومت او سياست، چې په اصل کې د گوند په انحصار کې و، په گوند کې د امنيتي سروالانو په انحصار کې شو، چې زياتره يې په اصل کې نظامي واړه تخنيکي مذهب وال وو، لکه اسدالله سروري د هوايي قوې ميخانیک، محمد اسلم وطنجار، چې د ټانک نيمه باسواد افسر و، سيد محمد گلابزوی چې درېيم برید من و، عزيز اکبري چې څارندوی و او داسې نور... په

خپله د "شرق نابغه" هم د لومړي ښوونځي يو څو ټولگي لوستلي و. په دوی کې يواځې امين د لورې زده کړې خاوند و. وروسته له هغه چې د کابل پوهنتون په ساينس پوهنځي کې لېسانس شوی و، د نيويارک په پوهنتون کې په روزنه او پوهنه کې د ماسټري درجه ترلاسه کړې وه. په کولمبيا کې هغه ډاکټري شهادتنامې ترلاسه کولو لپاره د تيسس ترليکلو پورې زده کړه کړې وه، چې د زده کړې بورس يې د کابل پوهنتون د سروال صمد حامد له خوا قطع شو او دی کابل ته وغوښتل شو.

لکه چې دمخه ويل شوي، د کابل حکومت لويانو د هرات په پېښه کې شوروي اتحاد ته موقع ورکړه، چې د افغانستان په چارو کې تر پخوا ډېر ښکېل شي. بيانونو د ک.ج.ب سروال پورې اندروپوف په دغسې کوښښونو پيل وکړ، چې بېرک کارمل د امين پرځای په واک شي. د ک.ج.ب چارواکيو له همدغه وخت نه تر نظامي يرغل پورې په کابل کې چېرانونکي دسيدي وکړي. د همدغو دسيسو لپاره يې د شوروي سفارت له غړيو نه سربېره د متخصصانو او مشاورو په نامه ډېر شورويان افغانستان ته واستول. دوی په اسانۍ سره افغانستان ته راتللی شول. د ک.ج.ب له چارواکيو نه غږ د شوروي نظامي استخباراتو (GRU) چارواکيو هم په افغانستان کې د خپل فعاليت لمنه پراخه کړه.

د شوروي حکومت له اول نه د خلقي حکومت په راتلو خوښ نه و. د وزيرې په وينا "..." د ثور د انقلاب په برياليتوب د شوروي اتحاد مشرتابه او په خاصه توگه اندروپوف ډېر خپه وو.⁽²⁾ "نو دوی "..." د بېرک ډله دې ته هڅوله، چې څومره زر کېږي او خلقيانو څخه واک ترلاسه کړي.⁽⁴⁾ "د شوروي لويانو دغه هيله بېخايه وه. دغه کار د کارمليانو په وس کې نه و. لکه چې دمخه ويل شوي، په دغې لار کې يې کوښښ وکړ، خو له لاسه يې څه ونه شول. لويان يې اول بهر سفيران شول او

بیا له افغان تابعیت نه هم محروم شول. سره له دې هم دوی شورویانو ته په تمه وو، چې په واک به یې رسوي. د دوی زیاتره لویان لکه چې دمخه ویل شوي، د شوروي اتحاد منونکي ایجنتان وو. په خپله کارمل هم د "مارید" په نامه د دوی ایجنت و، نو ځکه دوی تر خلقیانو زیات شورویانو ته د اعتماد وړ وو. خلقیان که څه هم مسکو پلوه وو، خو د شورویانو په دستور یې حکومت نه کاوه. شورویان چې په تره کې هم پوره ډاډه نه وو، هغه یې هم "مغرور" او هم "بی کفایت" گانه، سره له دې چې هغه تر کارمل نه دمخه د ک.ج.ب ایجنټي منلې وه، خو د ک.ج.ب د اصولو له مخې تره کی وروسته له هغه چې گوند یې د شورویانو له خوا د "ورور گوند" په نامه وپېژندل شو، په رسمي ډول له ایجنټي نه آزاد وگڼل شو. شورویانو بیا له هغه سره د گوند د لور سروال یا عمومي منشي په توگه همکاري کوله⁴ الف). خو ک.ج.ب "... د امین په اړه چې د تره کې او کارمل پر خلاف د ک.ج.ب له خوا هېڅکله د ایجنټ په توگه جلب شوی نه و، لا سخته بدگوماني درلودله."⁵ نو د ک.ج.ب ټولې دسیسې د امین پر ضد وې، خو امین نه یواځې دغه دسیسې شنډې کړې، بلکې ځان یې د گوند او دولت د سروالی مقام ته ورساوه.

خلفي او شوروي لویان په کریملن کې

لکه چې دمخه ویل شوي، شوروي حکومت له اول سر نه د خلفي حکومت په هسکېدو خوښ نه و، د شوروي اتحاد لور واکمن لیویند بریژنېف دغه ناخوښي هغو یوولسو خلفي لویانو ته څرگنده کړه، چې د 1978 کال د دسمبر په میاشت کې د تره کې په سروالی مسکو ته تللي وو او د سفر په پای کې یې د افغان شوروي د دوستی تړون

لاسلېک کړ. تراوسه دغه سفر د خلقي او شوروي لويانو د دوستي اعلي نمونه گڼل کېده، خو د سمبر په اووم ماښام په کرېملن کې د بريژنيف او تره کې ترمېنځ هغسې لفظي ټکر پېښ شو، لکه چې يو کال دمخه د ولسمشر محمد داود او بريژنيف ترمېنځ پېښ شوی و. دلته د لومړي ځل لپاره ددغه ټکر بيان په يو څه اوږد ډول د خيال محمد کتوازي د يوې لاسي ليکنې له مخې کېږي، چې زما د پوښتنو په ځواب کې يې کړې، په نامه د "زما سترگو ليدلی حال". دی د هغه افغان هيئت مطبوعاتي غړی وو دغه ټکر تر هغه بل ټکر نه شېدل او زير و او بريژنيف په خلقي لويانو دغسې تېره ورته، چې لکه د کتوازي په وينا "اولادونه" يې وي، خو دغو "اولادونو" هغه خپل سپک چلند ته ښه ملتفت کړ.

په غونډې کې لومړی بريژنيف خپله ليدکل شوې وينا واوروله "خو کله چې ... نور محمد تره کې په خپلې وينا پيل وکړ... بريژنيف د نور محمد تره کې د خبرو په مېنځ کې ورولوېد... او ورته يې وويل، چې "ولې د دوستي او مرستي اړتياوې تکرارې؟ مهرباني وکړه د موجودو اختلافاتو په هکله خبرې وکړه!" کتوازي ليکلي، چې تره کې له د غې مداخلې سره سره خپلې وينا ته دوام ورکړ "خو دا وار بيا هم بريژنيف په تريوتندي د تره کې خبرې ورغوڅې کړې او په تکرار سره يې وويل: ماته د مرستو او ورورگلوې خبرې مه کوه... ز مور او ستاسې په خپلمنځي شته ستونځو باندې وغږېږه." کتوازي ليکي، چې د تره کې رنگ سور شو او په تندي کې يې د قهر او خواشيني نښې څرگندې شوې او ځان يې غبرگون ښودلو ته آماده کاوه، چې "حفيظ الله امين... د نور محمد تره کې په اجازه په جدي لهجه بريژنيف ته وويل: د نننۍ خبرو په اجندا کې خو د اختلاف موضوع موجوده نه وه، ځکه چې مور له تاسې سره کوم اختلاف نه لرو، خو تاسې چې د دواړو

هېوادونو په شته اختلافاتو او خپلمنځي کړکېچ با ندي خبرې کوئ، نو مهر باني و کړئ د اختلافاتو مسئله رامېنځ ته کړئ، چې خبرې اتري پري وکړو." کټوازی خپلي ليکنې ته دوام ورکوي او وايي، چې بريژنيف "څرنگه چې هغه يې د خپل ځان سياسي آندول نه گانه، نو د حفيظ الله امين مداخله... سپکاوی ورته ښکاره شو، ځکه يې د هغه د خبرو په وړاندې غبرگون ونه ښود." تره کي بيا "د خبرو مزی په لاس کې ونيوه، نو په جدي توگه يې وويل: د افغانستان د اقتصادي ودې او تکامل په يوه دا سي وروسته پاتې پړاو کې دی، چې تر هڅه دمخه بهرنیو مرستو ته اړتيا لري او مور په همدې هيله انقلاب کړی. مور گو مان کاوه، چې شوروي اتحاد... به له هېڅ ډول مرستو او همکاريو څخه ځان ونه سپموي... خو که تا سو ته د مرستو او دوستۍ يادونه ښه نه ښکاري، مور د خبرو لپاره نور هېڅ نه لرو او په نړۍ کې د پر دا سي پرمختللي هېوادونو شته دی، چې مرستې ورڅخه و غواړو... دا چې تا سي د اختلافاتو موضوع يادوئ، په دې هکله دومره ويلی شم چې افغانستان يو آزاد او خپلواک هېواد دی، مور به هېڅ چا ته اجازه ورنکړو، چې قومنده را کړ شي." تره کي بيا بي له دې چې د بريژنيف غبرگون ته انتظار وباسي، له سالون نه په وتلو شو او ملگري يې ورپسې وخوځېدل، خو په دغه وخت کې د شوروي د گوندي چارو د باندنيو اړيکو سروال پانوماريف له بريژنيف سره پس پسکې وکړې او بيا د تره کي په لور ورغلل، چې وضع عادي شي، خو "گټه يې ونکړه او غونډه بي له کومې پايلې او نتيجه په خوا بدي سره ښه شوه."

کټوازی ليکي، چې افغانان ټول د تره کي په کوټه کې په کریملن ماني کې غونډ شول "او هلته نور محمد تره کي سره له دې، چې پوهېده چې د هغه په کوټه کې د خبرو د ثبت وسايل شته... په قصدي توگه د بريژنيف په ناوړه چلند گوت نيوی

وکر" تره کي بیا ددغې پوښتنې په برابر کې، چې د دواړو هېوادونو د اختلاف موضع به څه وي؟ وویل چې "شوروي زما په ویناوو او مطبوعاتي مرکو او همدا راز زموږ په حکومتې جوړښت خو شحاله نه دی او دوی وايي، چې ولې نور محمد تره کی په هره مرکه کې... وايي، چې موږ داسې انقلاب کړی چې نه بريژنیف خبرو او نه کارتر او په دغه انقلاب کې نه روبل مصرف شوی او نه ډالر." تره کي دا هم وویل، چې "دوی په دې خوا بدي دي، چې ولې بېرک کارمل او څو تنه پرچمي ملگري يې له خپلو حکومتې پوستو څخه لیري او سفیران وټاکل شول." هغه دا هم وویل، چې "شورويان له موږ څخه غواړي، چې کارمل او ملگري يې بېرته افغانستان ته راشي... خپلې پخوانۍ رتبې ولري، خو موږ به دا ورسره ونه منو."

د کټوازي په وینا سبا "د شوروي اتحاد صدراعظم اليکسي کاسيگین او نورو وزیرانو د افغانې لوري سره اړیکې نیولې وې او د بريژنیف د چلند په اړه يې بښنه غوښتې وه." بیا د همدغې ورځې په ماښام په کریملن کې مېلمستیا شوې وه، چې په هغې کې د معمول په شان د شوروي لوړو چارواکیو او سفیرانو گډون کړی وو. د دودۍ پر سر بريژنیف څو ځله له ځایه ولاړ شو او د تره کي "د ستایلو په ترڅ يې د هغه په سر سلامتې جامونه پورته کړل... خو نور محمد تره کی تر پایه په خپل ځای ارام ناست و." اقبال وزیري هم ددغه ټکر ذکر کوي، چې هغه يې د کټوازي او داسې هم د هیئت د بل غړي محمود سوما د شفاهي یاداشت له مخې ترتیب کړی دی⁽⁶⁾. د افغان هیئت بل غړی صالح محمد زیری هم ددغه لفظي ټکر یادونه کوي، خو په لنډ ډول. "نور محمد تره کي د مجلس د پای ته رسېدلو په وخت کې دبريژنیف سره د مباحثې په جریان کې له

غونډې وپاڅېدهاو بريژنييف ته يې وويل، چې يواځې خو تاسې نه يا ست چې مور مرستې درڅخه اخیستلای شو، په نړۍ کې هېوادونه ډېر دي." زیری وايي، چې "بريژنييف يې سپک کړ." سره له دې هم د زیري په وینا "شورويانو تر هغه وروسته هماغسې اقتصادي مرستې وکړلې، چې مور غوښتې وې."⁷ دا به شاید هسې تصادف وي، چې هم محمد داود او هم خلقیان هر یو له کریملین سره له تکر نه یو کال وروسته نسکور شول.

د تره کي_ امین د اختلاف پیل

لکه چې دمخه ویل شوي، د تره کي_ امین اختلاف د هرات د پاڅون په بهیر کې پیل شو. کیدسه داسې وه، چې د هرات د پاڅون په وخت کې امین د اقبال وزیري په ملگرتیا عسکري کلب ته لاړ او له هغه ځایه د شوروي اتحاد د دفاع وزیر دیمتري اوستینوف سره د پاڅون په اړه وغږېد، چې په دې اړه دمخه یو څه ویل شوي دي. اوستینوف امین ته وویل، چې ښه به دا وي چې تره کې په دغه اړه له بريژنييف سره په مسکو کې وويني. هغه دا هم وویل، چې ددغه مقصد لپاره به یوه ځانگړې الوتکه درواستول شي او سهار د وخته به له تره کې سره بېرته کابل ته درشي. همدغسې هم وشول. له تره کې سره لوی درستیز محمد یعقوب ملگری و. په مسکو کې لکه چې دمخه ویل شوي، تره کې له شوروي لویانو سره په اوږد ډول وغږېد. تر هغه ځایه، چې په دغې موضوع پورې اړه لري، په مسکو کې تره کې د بريژنييف له خوا "هڅول کېږي، چې د هرات پېښې څخه په گټه اخیستلو امین د ملي دفاع وزارت څخه گوښه کړي." تره کې په بل سهار د انقلابي شورا په غونډه کې، چې له امین پرته د تره کې په سفر خبر نه وو، بې له دې چې له چا سره یې مشوره کړې وي، ناڅاپه غږ کړ چې "ما اسلم وطنجار د باصلاحیته لوی درستیز په توگه وټاکلو او په

خپله به د ملي دفاع وزارت په چارو کې ورسره مرسته کوم.⁸ په امین باندې دا یوه ناڅاپه څپرېزه وه، چې حواله شوه او چې په دې ډول له ملي دفاع وزارت نه گوښه شو، ورسره یې په خپلگان سره همکاري پرې کړه. په داسې حال کې، چې په پوځ باندې یې تر هر بل خلقي نه اثر ډېر و. وطن‌چار که څه هم په کودتا کې یې د مخکښې رول په بري سره لوبولی و، د امین د نه همکاري په حال کې ددې جوگه نه و، چې د ملي دفاع چارې ترسره کړي. د ملي دفاع وزارت سر مشاور تورن جنرال ستانیدسلاف گاریلوف په همدغې روحیې سره د وزیري له لارې تره کې ته پیغام واستوه. په پای کې د امین او تره کې نزدې کسان، چې مشخص شوي نه دي، د تره کې او امین ترمینځ ښکته او پورته شول او تره کې بیا د مارچ په 27مه امین لومړی وزیر، وطن‌چار د ملي دفاع وزیر او محمد یعقوب لوی درستیز په توگه وټاکل.⁹

په پورته ډول د امین او تره کې ترمینځ په ظاهر کې روغه راغله، خو هغه رښتینې نه وه او دوام یې نه شو کولی. تره کې که څه هم امین د لومړي وزیر په توگه ونوماوه، په خپله یې "لا هم د وزیرانو شورا د غونډو سروالي کوله او امین په دغه کار سره ډېر خپه کېده."¹⁰ په خلقي نظام کې د سر په کسانو کې د ټکر امکان ډېر و. غټ علت یې دا و، چې نظام نوی او ناشنا و او دغسې قانون یې نه لاره، چې د هغه له مخې د مقامونو صلاحیت او دندو حد او حدود ټاکل شوي وي. بل علت په گډه او ملگرتوب سره د کار د کولتور نشتوالی او په دغو پښتنو کې د گوندیماري او تربوری ټینګ احساس و. هرڅه چې و، په دغو پښتنو کې د واکمنۍ په وخت کې د واک گټلو د دورې ملگرتوب هوا کړې وه او ځای یې د ځان پالنې او رقابت احساس نیولی و. د همدغه احساس له مخې به و، چې لومړي وزیر امین د می په اوله ورځ، چې حکومت د کارگرو د ورځې په

نامہ لمانخلہ، ترہ کی خبر نہ کر او د حکومت استازی توب یی پہ خپله وکر. که څه هم دغه امتیاز د عنعنې له مخې د تره کی و. د جولای تر میاشتی پورې د دوی دغه اختلاف د لفظي ټکر سرحد ته رسېدلی و. امین د سیاسي دفتر په غونډه کې د حکومت د نا کامیو پره په تره کی واچوله. په بلې میاشت (اگست) کې تره کی امین په دې گرمه، چې کورنی واکي کوي¹¹. له دېنه د تره کی مقصد دا و، چې د امین مشر ورور عبدالله امین که څه هم د گوند غړی نه و، په کندوز او دري نورو ولایتونو کې د تنظیمي رییس په شان په پوره صلاحیت سره کار کاوه. په همدغې میاشت کې د اسمار په پېښې سره د دوی ترمینځ اختلاف نور هم زیږ شو، چې دمخه یې بیان شوی دی. امین له اختلاف سره سره تره کی ته په څرگند ډول پوره احترام کاوه او د پخوا په شان یې په مبالغه ییزو لقبونو سره ستایه. په عین حال کې یې کوشنېس کاوه، چې د هغه واک د ځان کړي. امین ډاډه و چې په پای کې به لاس بري دده وي. دی چې په دغه وخت کې د پنځوسو کلونو په ځان ټکره، روغ، فعال او خواریکش و، په داسې حال کې چې د دوو شپېتو کالو منډلی او چاغ تره کی، چې په ځان روغ هم نه و، په حکومت کولو کې د امین جوگه کېدی نه شو. په افغانانو کې هم دغه فکر ټینګ و، چې د گوند او حکومت اصلي محور حفیظ الله امین دی.

خو امین ته دننه په گوند او حکومت کې دغسې نور مخالفین پیدا شول، چې تر پرچمیانو نه هم ورته خطرناک وو. دغه مخالفین د اگسا سروال اسدالله سروري او درې وزیران (محمد اسلم وطنجار، سید محمد گلابزوی او شیر جان مزدوریار) وو. دوی د 1979 د جون په میاشت کې سره یو موټی او د امین پر ضد شوي وو. د دوی د مخالفت لوی علت دا و، چې دوی د خپلو زارتونو په اړه د کارونو را پور د پخوا په شان تره کی ته ورکاوه، نه

حفيظ الله امين ته، که څه هم دی د لومړي وزير په توگه د هغوی نښه امر شوی و. سروري په اگسا کې د ک.ج.ب سرمشاور ل.پ.بوگدانوف ته د امين پر ضد خپل مخالفت ښوده. د مخالفت دغه راپور په کابل کې د ک.ج.ب استازي جنرال ايوانوف او داسې هم اوساد چې په مسکو کې اندروپوف ته استوه¹²). سروري خپل مشاور بوگدانوف ته په مشخص ډول ويلې، چې "امين يو ډېر خطرناک سړی دی، هغه به هر هغه څه وکړي، چې غواړي يې."¹³) دوی ټولو دا هم ويل، چې ډله ييزه مشري له مېنځه وړل شوې او هرڅه امين په لاس کې نيولي. امين او دغه څلور کسان په شخصي لحاظ هم سره وران وو، وروستيو له خلقي نجونو او نورو نه جنسي استفاده کوله او امين ددغه کار مخالف و. په واقع کې دوی "لچکان" وو، په داسې حال کې چې امين فاميلي سړی او د حيثيت او اخلاقي کرکتر خاوند و¹⁴). په دغه وخت کې د شوروي سفارت غړو او د ک.ج.ب خاص استازي جنرال بوريس ايوانوف دغه ډله لمسوله، چې د امين او تره کې اړیکې سره خړ پر کړي. وزير ليکي، چې تر هغو چې "... د شوروي سفارت کارکونکو او د ک.ج.ب ايجنټانو د اسدالله سروري او د هغه د ملگرو په ذريعه په دې لارې يالې شوي نه وو، چې تره کې او امين يو پر بل باندې بې باوره کړي، نو هغه سفارت به شبنامې د تره کې امين باندې په نامه خپرولي او د اگسا او د شوروي سفارت له موټرو به تيت کېدلي، خو کله چې پاس ياد شويو څلورو تنو وکړای شول، چې د ک.ج.ب په دستور د تره کې او امين تر مېنځ نفاق مېنځ ته راوړي، بيا شبنامې د امين باندې په نامه خپرېدې او د اگسا او شوروي موټرو له خوا تيت کېدې." وزير دا هم وايي، چې "شورويانو به کله کله مور ته پخپله راکولي، چې گویا دوی ته رسېدلي دي."¹⁵)

د امين پر ضد شپې ليکونه به دغومره ډېر خپرېدل، چې يوه امريکايي مؤلف براد شبر هم د

هغو یادونه کړې ده. د هغه د روایت له مخې د اګست 29مه شپه لیک تر نورو ښه څرګند دی. په دې ډول، چې د څوارلس تېروتنو یا ناکامیو په سر کې یې راوړي، چې "وفادار انقلابي کسان" ګوښه کړل شوي او "په زرګونو هغه خلقيان، چې له امین سره نه جوړېدل، بندي شوي دي" او دا چې "د امین د سلوک او استبداد... په سبب مخالفین سره یو موټی شوي چې د هېواد امنیت او روغتیا یې له خطر سره مخامخ کړې ده." د شپې لیک په آخر کې ویل شوي، چې "که څه هم مور د ګوند عمومي منشي د امین په کړو او سلوک نه څو ځله خبر کړ، هغه په ډېر افسوس سره وویل چې د هرڅه واک د امین په لاس کې دی او زه هېڅ څه کولی نه شم او د هرڅه مسؤلیت د امین په غاړه دی، نو ښکاره ده چې ټول خلقيان باید د امین په وړاندې سره یو موټی شي او له واک نه وغورزول شي."¹⁶ لکه چې وزیري هم وایي ټول دغه شپې لیکونه په اګسا کې د سروري له خوا خپرېدل. نورو مخالفینو ته د هغو خپرونه د شپې ییز بنديز په حال کې ناشونکې وه. سروري د بوګدانوف په ډاډ سره امین ته سپکې سپورې هم وپلې. په خپله بوګدانوف هم د هغو شوروي مشاورانو له ډلې نه و، چې له امین سره سخت مخالف و.

لکه چې دمخه یاد شوي، سروري چې یو سخت زړی دسیسه ګرو، په دې فکر وې چې د "ثور انقلاب" مخالفین باید وځپل شي. البته په خلقيانو کې دغه فکر عام و، خو ده د "ضد انقلاب" د ټکولو لپاره دغسې اداره لرله، چې ښځینه او نارینه افغانان یې بندي کولې، کړولی او وژلی شو، بې له دې چې د محکمې، قانون او حتی ګوندي او حکومتي لویانو پروا وکړي. د زلمي خروټي په وینا، کله چې ماما یې امین له سروري نه د خلکو د عریضو له مخې د ورک شویو افغانانو په

اره معلومات وغوښتل، هغه وويل چې "هغوی پاکستان ته تښتېدلي دي."¹⁷ امين بيا سروري ته اخطار ورکړ، خو اخطار يې بي اثره و، ځکه چې په هغه باندې د هېڅ افغان زور نه رسېده. د هغه شاته ک.ج.ب ولاړه وه. د امين د وراړه ميرويس امين په وينا امين نه يواځې سروري مهارولي نه شو، له هغه نه وېرېده هم، نو يې خپل ځان او د خپلې کورنۍ غړي په احتياط سره ساتل.

د سروري د ډلې دويم سړی سيد محمد گلابزوی و، چې په اول سر کې له امين سره د غومره نزدې و، چې له کودتا نه وروسته په قصر کې ورسره اوسېده. که څه هم د کودتا په وخت کې "نوموړي خپله دنده پرې ايښې تر دې حده چې خپل کور ته تللی او له هوايي قواوو نه ورغلی ټانک بې اړيکې پاتې و."¹⁸ سره له دې هم هغه په رسمي خپرونو کې د کودتاچيانو په ډله کې نيولی شوی و. دا ددې لپاره، چې اندروپوف پرې خوښ شي. دا به ځکه حقيقت ولري، چې گلابزوی د "ما مد" په مستعار نامه د ک.ج.ب "ايجنټ" و. لکه محمد رفيع چې د "نيروز" په نامه د ک.ج.ب "ايجنټ" و. دوی دواړو د ثور د کودتا خبر پخوا له دې، چې پرې پيل وشي، په کابل کې د ک.ج.ب مرکز ته استولی و.¹⁹ له امين سره د گلابزوی مخالفت په دې و، چې امين د هغه د هيلې پر خلاف د کورنيو چارو وزير ټاکلی نه و. د امين په نظر گلابزوی يو بې تعليم او بې سواده وور ضابط و.

په افغانستان کې د شوروي اتحاد خاص

هيئتونه

د شوروي اتحاد حکومت له لمسونو نه سربېره په نظامي او سياسي ډگرونو کې هم فعال و. د هرات له پېښې نه لس ورځې وروسته د اپريل په پېنځمه يې د دفاع وزير لومړی مرستيال او د

پوځ د سياسي چارو سروال جنرال اليکسي پيشيف (Yepishev) په سروال له شپږو نورو جنرالانو او نورو نه جوړ يو هيئت کابل ته واستوه، چې هلته "وضع وڅيړي او په افغان پوځ کې د دسپلين، معنوياتو او اغېزتوب پياوړي کولو لپاره سپارښتني وړاندې کړي او په پلي کولو يې تينگار وکړي، خو د دغه هيئت اغېزه چې په ماهيت کې سياسي وه، څرگنده نه شوه." ²⁰ له پيشيف سره سياسي ماهران هم ملگري وو. دی په 1968 کې پراگ ته هم د يوه هيئت په مشرۍ استول شوی و او بيا يې خپل حکومت ته د وارسا د تړون له خوا د مداخلې نظر هم ورکړی و، چې د شوروي اتحاد سياسي نفوذ پرې خوندي وساتي. هيئت په کابل کې له يوې اونۍ تم کېدلو او سروې کولو نه وروسته خپل حکومت ته نظر وړاندې کړ، چې د افغان پوځ د معنوياتو د ضعف له امله ممکنه ده په هغه کې مخالفين نفوذ وکړي ²¹، خو د شوروي حکومت اصلي توجه د خلقي حکومت ترکيب ته وه، چې غوښتل يې د "انقلابي" يا "ملي دموکرات کولو" په نامه د خپلې خوښې افغانان پکې نښاسي. د دغه مقصد لپاره يې د واسيلي سفرنچوک په نامه يو ازمېدلی ديپلومات يا سياسي استازی کابل ته واستوه. دی پخوا په گانا کې سفير او له 1971 نه تر 1976 پورې په ملگرو ملتونو کې د شوروي هيئت د دايمي استازي مرستيال و. کابل به د هغه له راتگ نه دمخه د امريکې سفارت راپورونو ښودله، چې "... شورويانو لا پخوا دغسې پلانونه په لاس کې نيولي وو، چې مطلب يې د خلقي مشرتابه عوض کول و." ²² نو د سفرنچوک اساسي ماموريت دا و، چې په افغان حکومت کې "اساسي تغيير" راوستل شي، چې مشر به يې دغسې يو نوی صدراعظم وي، چې د حکومت "له جاري سياستونو سره پېژندل شوی نه وي" لکه نور احمد اعتمادي. په دغسې حکومت کې به تره کې، امين

او کارمل هم غټ مقامونه ولري⁽²³⁾. سفرنچوک، څکه په دغه ماموریت وگو مارل شو، چې که هغه پکې نابریالی شو، یا له هیواد نه ووبستل شو، د شوروي اتحاد حیثیت به زیانمن شوی نه وي⁽²⁴⁾. په خپله سفرنچوک هم د امریکې سفارت له ځینو غړو سره د خلقي حکومت د تغیر په اړه غږ بدلې و، حتی مولف سلیگ هري سن ته یې هم ویلي و، چې امین د حکومت د پراخ بندست وړاندیز ته غوږ نه نیوه او چې "کله موږ په نورو ځایونو کې د ملي دموکراتیک طریقې بریالیتوب ورته وایه، هغه به ویل چې د افغانستان د خلق دموکراتیک گوند بل ډول دی او دا چې هغه په کافي اندازه پراخ بنسټه دی."⁽²⁵⁾

د شوروي اتحاد حکومت په اصل کې ددې لپاره، چې د سفرنچوک ماموریت اغېزناک شي، یو بل لوی نظامي هیئت د دفاع وزیر د مرستیال جنرال ایوان پاولوفسکي په مشرۍ د اګست په 17مه یانې د بالاحصار له پاڅون نه وروسته او د اسمار له پېښې نه دمخه کابل ته واستوه. دغه لوی هیئت له دري شپېته نظامي افسرانو نه جوړ و، چې په هغه کې نور دولس جنرالان او شپږ کرنیلان وو. ماموریت یې په ظاهر کې دا و، چې د هیواد پوځي وضع وڅېړي او د پاڅونونو د خپلو لپاره وړاندیزونه وکړي. دا به یې هم په ماموریت کې و، چې د امنیت د خرابېدو په حال کې د شوروي اتحاد نظامي دخالفته په نظر کې ونیسي⁽²⁶⁾. د هیئت تم کېدل په افغانستان کې دوه میاشتې و، خو د دفاع وزیر آستینوف دغه موده اوږدوله.

په هر حال، د هیئت غړي د وضع د سروې کولو لپاره په ټول هیواد کې خپاره شول، خو په اړه یې په رسمي ډول څه ونه ویل شول. پاولوفسکي هغه جنرال و، چې په 1968 کې یې د چکوسلواکيې د لاندې کولو قومندانې پر غاړه لرله⁽²⁷⁾. خو پاولوفسکي د افغانستان پوځي وضع معلومولو نه وروسته له کابل نه استینوف ته څرګنده کړه، چې

دا به "مصلحت" نه وي، چې شوروي اتحاد خپل پوځ افغانستان ته واستوي او دا چې له امين سره دې په لوړه سويه خبرې وشي، خو استينوف د هغه هيئت په نومبر کې مسکو ته وغوښت. په مسکو کې جنرال پاولوفسکي له استينوف سره خپله ليدنه په دې ډول بيانوي: "پس از پايان گزارش پيرامون اوضاع در افغانستانديدگاه خود را در باره اينکه نبايد سپاهيان خود را به افغانستان بفرستيم ارايه کردم... پيشنهاده نمودم که کسی از اعضای دفتر سياسی حزب امين را که بسياری در مسکو ديگر باو اعتماد ندارند، دعوت کند. در ضمن از پیام خاص او به ليونيد بريژنيف که از طريق مستشار ارشد نظامی در جمهوری دموکراتیک افغانستان فرستاده بود، اطلاع دادم. مگر وزير به سخنان من گوش نداد."²⁸ له هغه وروسته جنرال پاولوفسکي د افغانستان په اړه خبرو ته نه غوښتل کېده او تنزيم هم ورته ورکړل شو. امين به ددغه جنرال او هډيت له نظر نه ډاډه و، چې شوروي اتحاد به په افغانستان باندې نظامي تېري ونه کړي، خو شوروي اتحاد له ددغه هيئت له راتگ نه دمخه د جولای په مياشت کې زيات او کم يو کنډک سرتېري په بگرام کې ځای پر ځای کړي وو. په عين حال کې د سفرنچوک د ماموريت په وخت کې د جولای مياشتې په نيمايي کې په کابل کې شپې ليکونه يواځې د امين پر ضد خپرېدل، چې په هغو کې د وزيرې او نورو په وينا شوروي چارواکيو هم لاس درلود. په دغو ليکونو کې مير اکبر خيبر رښتيني انقلابي او امين د سي.ای.ای "ايجنټ او د بدماشو فاشستي ډلې" مشر ښودل شوی و، چې غواړي شوروي اتحاد او سوشلزم بې اعتبار کړي.²⁹

دغه تور، چې امين د سي.ای.ای ای ايجنټ دی، پوره خور و، که څه هم هغه بې بنسټه و، خو شورويانو او پرچميانو اول په پټه او له يرغل

نه وروسته برالا لگاوه. د سفرنچوک ماموریت، چې کارمل او نور په خلقي حکومت کې نښاسي، نتیجه ورنکړه. په دغه حال کې امین کوشن کاوه، چې په گوند او حکومت کې خپل دریځ نور هم پیاوړی کړي. د جولای په 27مه په حکومت کې تغیر هم راوستل شو. امین د دفاع وزیر هم شو او د دفاع وزیر وطنجار د کورنیو چارو وزیر او د کورنیو چارو وزیر مزدور یار د سرحداتو وزیر شو. امین دمخه د گوند په مرکزي کمیټه کې یو شمېر افسران، چې پلویان یې وو، هم د غړیو په توگه داخل کړي وو. په دې ډول واقعي واک له امین سره و، که څه هم د گوند عمومي منشي، د انقلابي شورا سروال، د ټول پوځ ستر قومندان او د دفاع شورا سروال تره کی و. د همدغه واقعیت له مخې به و، چې د سفرنچوک د ماموریت په نابریالي توب سره د شوروي سفارت یوه غړي وویل، چې په دغه وخت کې د خلقي مشرۍ لپاره عوض نه شته³⁰. سره له دې هم وضع کړکېچنه وه، امین که څه هم د نظام پیاوړی کس و، لوی پاڅونونه خپل شوي وو او په پېښور کې د افغان اسلامي جمعیت او اسلامي گوند د نورو هیوادونو له ملاتړ نه بهره من نه وو، په ولس کې نارضايت او په گوند او حکومت کې تاوتریخوالی زیات و. د امین هغه څلور مخالفین د تره کې تر شا ولاړ وو او تره کې له امین نه په ژور ډول ناراضه و. ټول په دې لټه کې وو، چې امین پخپله د دوی له خوا یا د شورویانو په مرسته له واک نه وغورځول شي یا حتی له مېنځه یووړل شي. دغه وخت په هاوانا کې د ناپېیلو هیوادونو د سرانو د کنفرانس وخت نژدې شوی و، چې افغان پلاوی باید یا د تره کې یا د امین په سروالی پکې گډون وکړي، خو دوی د هاوانا تر سفر پورې "یو د بل له وېرې څخه... ته نه شو تللی. تره کې هڅه کوله، چې امین هاوانا ته ولېږي، خو امین له دې څخه وېرېده چې دده په غیاب کې به له خپلې دندې څخه لیرې کړای شي."³¹ په همدغه حال کې و، چې امین د پولي تخنیک په تالار کې

ناڅا په څرگنده کړه، چې د افغانستان ستر لارښود انقلابي شورا مشر تره کی صاحب د کیوبا په هاوانا کې د ناپېیلو هېوادونو په کډفرانس کې د افغانستان د هیئت مشري کوي. تره کی بې چاره ته بله لاره نه وه پاتې، مگر دا چې د سپتمبر په لومړۍ ورځ هاوانا ته د مسکوله لارې حرکت وکړي، که څه هم د هغه پلویانو په کابل کې او شوروي لویانو په مسکو کې تړبڼه وغوښتل، چې دغه سفر ونه کړي. له تره کی سره په دغه سفر کې د بانډنیو چارو وزیر شاه ولي، د طلاعاتو او کولتور وزیر خیال محمد کټوازی، د بانډنیو چارو وزارت مرستیال شاه محمد دوست او سید محمد داود تړون ملگري وو. وروستي د تره کی سرباړ و، د اگسا مرستیال عزیز اکبري هم ددغه پلاوي غړی و.

تره کی په هاوانا او مسکو کې

په هاوانا کې د تره کی د یاد وړ کار د پاکستان له مشر جنرال ضیاء الحق سره د افغانستان او پاکستان د کشالو په اړه خبرې اترې کول او په خبرو کې د دواړو له خوا د روغ نیتۍ ښودل وو، چې په بل څپر کې به یې بیان وشي. دلته به په مسکو کې له بریژنیف سره د هغه د خبرو او موافقې په اړه بحث وشي. دا دویم ځل و، چې تره کی د شوروي اتحاد له لور واکمن سره په یواځې ځان ویني او د خپل هېواد د اساسي موضوع گانو په اړه ورسره غږېږي او د هغه هدایت ته غوږ ږدي. د دوی د خبرو اجندا هغه وه، چې د کابل ک.ج.ب والو دمخه ټاکلي وه. په دې ډول چې هغو د تره کی د سفر په شروع (سپتمبر ۱) سره مسکو ته یو اوږد یادښت استولی او په هغه کې یې د افغانستان په اړه تجویز وړاندې کړی و، لکه افغانستان چې د دوی تر لاس لاندې هېواد وي. یه یادښت کې ویل شوي و، چې حکومت په خلکو

کې واک له لاسه ورکوي او افغانان "په زیاتېدونکې ډول د شوروي پر ضد کېږي." په هغه کې دا هم ویل شوي، چې "د شوروي مشاورو په هره سطح کې تره کی او امین ته مشورې ورکړي" چې د خپل حکومت بنسټ پراخ کړي، خو "هغه نزدې ټولې له نظر نه غورځول شوې." دوی د هغه په عوض "...د داخلي مسئلو د حل لپاره په پوځي زور ډډه کوله او غېر حق یې عامه جزایي کارونو ته ادامه ورکوله." په یادښت کې "امین ددغه سیاست لوی تنظیم کوونکی" ښودل شوی. په پای کې دغو ک.ج.ب والو مسکو ته وړاندیزونه وکړل، چې مهم یې دا وو چې "باید یوه لار وموندل شي، چې امین د هېواد د مشرۍ له مقام نه گوښه کړل شي، په دې چې هغه د داخلي سیاست د وړاندې بیولو مقصر دی." نو هغه "باید د داخلي سیاستونو د ناکامیو او قانون پر خلاف کارونو مسؤول وگڼل شي." بله دا چې "تره کی باید وهڅول شي، چې دا اساسي ده چې یو دموکراتیک ائتلافي حکومت جوړ شي، چې په هغه کې د لار ښود رول په حتمي ډول د پرچميانو په گډون د افغانستان خلق دموکراتیک گوند سره وي." په یادښت کې دا هم ویل شوي، چې د وطنپالو روحانيانو، قومونو، ملي لږه کيو او روښان اندو استازيو ته هم پکې برخه ورکړل شي³².

دا په واقع کې د سفرنجوک هغه تجویز و، چې اصل مقصد یې په حکومت کې د شړل شویو پرچميانو شریکول و او لومړی وزیر امین یې مخالف و، خو اوس هغه د شوروي حکومت لورې سطح ته ورسول شو، چې په خپله بریژنیف او ملگری یې په دې اړه په مسکو کې د افغانستان له اعلی واکمن نور محمد تره کی سره وويني او له هغه سره په دې اړه کوم ډول موافقې ته ورسېږي. د همدغه مقصد لپاره تره کی ته په هاوانا کې وویل شول، چې افغانستان ته د بېرته تگ په لار کې په مسکو کې

تم شي او له بريژنييف سره وگوري. تره کي بيا له خپل ورسره هيدنت سره وطن ته د ستنډلو په لار کي دوه ورځې) سپتمبر 9_10) په مسکو کي تم شو، خو هلته يي په يواځې ځان د سپتمبر په لسمه له بريژنييف سره وليدل. په دغې ليدني کي بل افغان له تره کي سره نه و. څنگه چې د کابل ک.ج.ب والو يادښت د افغانستان په اړه د عالي کميسيون غړو اندروپوف استنيوف او گروميکو له خوا منل شوي و) دغه کميسيون د هرات له پاڅون نه وروسته جوړ شوی و، چې د افغانستان د پيښو څارنه او دهغو په اړه فيصله به کوي. (بريژنييف د هغه له مخې تره کي په دې ډول مخاطب کړ، چې "...د نورو په لاسونو کي د قدرت له حد نه ډېر تمرکز حتی که ستا ډېر نژدې ملگري هم وي، د انقلاب لپاره خطرناک کيدی شي. دا به له مصلحت نه ډېر ليرې وي، چې يو څوک د هېواد په مشرتابه، په وسله والو ځواکونو او په دولتي امنيتي څانگو کي د ممتاز قدرت خاوند وي.)³² الف

"ميتروخين وايي، چې "دا د تره کي لپاره نېغ او څرگند دستور و، چې له امين نه ځان خلاص کړي." دی دا هم وايي، چې تره کي ته د يوې سياسي لوبې د اجرا لپاره نسخه ورکړل شوه او رضایت وښودل شو، چې په واقعي ژوندانه کي يي عملي کړي. دوی پرېکړه وکړه، چې امين استعمال کړي او د ټولو هغو تېروتنو، ناکاميو او جرمونو لپاره يي چې په سياسي او نظامي لحاظ شوي، ملامت وگڼي.)³² ب اقبال وزيری لا وايي، چې "د شوروي مشرانو په کلک ټينگار نور محمد تره کي دې ته اړ ايستل شو، چې امين په فزيکي توگه له مينځه وباسي." دی د يوې "موثقي سرچينې" په حواله دا هم وايي، چې د شخص اندروپوف په نوښت نور محمد تره کي او بېرک کارمل هم سره دوه په دوه وليدل، په داسې حال کي تره کي له گروميکو سره هم دوه په دوه ليدلي و)³⁴. دلته دغه ټکي په خاص ډول وړ دي.

يو دا چې له شوروي لويانو سره د تره کي له يواځې ليدلو نه معلوميږي، چې د دوی ترمينځ خبرې دغسې خاصې وې چې حتی د هغه د هيئت له ملگرو په تېره له شاه ولي نه هم پټې وې، په داسې حال کې، چې د باندنيو چارو وزير په توگه ده بايد په خبرو کې گډون کړی وای. که خبرې خاصې نه وای، تره کي به وروسته خپل ملگري پرې خبر کړي وای، خو هغه خبر نه کړل. له دېنه معلوميږي، چې لږ تر لږه تر هغه ځايه چې په دغو خبرو پورې اړه لري، تره کي ته شوروي لويان تر خپلو لوړ پوړو چارواکيو نه هم نژدې او د اعتماد وړ وو. لا مهمه دا ده، چې تره کي ولي دې ته حاضر شو، چې د باندنيو په دستور خپل صدراعظم له وظيفې نه گوښه کړي، يا په له مېنځه وړلو سره يې رضایت ښکاره کړي. يا حتی دغه کار په غاړه واخلي. هرڅه چې و، ده دغسې کار په غاړه واخيسته، چې کولی يې نه شو او که يې کړی هم وای، پایلې به يې نه يواځې خلقي حکومت بلکې وطن ته هم ډېرې گرانې وای. د تره کي په دغې موافقې ښوولو کې شايد سروري هم اغېزه لرلې وي. د را جا انور په وينا سروري د سپتمبر په 7مه تره کي ته په تليفون کې په هاوانا کې ويلي و، چې "امين پلان لري، چې مور يا بندي کړي، يا مو ټول ووژني ددې لپاره چې ستا تر ستنېدلو دمخه يې حکومت په لاس کې نيولی وي." (35)

د خلقي حکومت ترکيب اړول او پرچميانو ته پکې ځای ورکول³⁶، له امين پرته د بل چا په وسه کې نه و او امين دغه کار نه کاوه. دا هم د تره کي په وس کې نه وه، چې امين له صدراعظمي نه گوښه کړي او د باندې يې د سفیر په توگه واستوي. په دې اړه يې دغسې دليل هم نه لاره، چې خپل لوړ پوړي خلقيان پرې قانع کړي. له بلې خوا شوروي لويان په دې فکر ټينگ وو، چې د دوی د اعتماد وړ پلويان پرچميان په

حکومت کې برخه ولري، نو امین باید د واک له ډگر نه وتلی یا اېستل شوی وي او دغه کار باید په کوم ډول دسیسې سره وشي او دسپه گر په ظاهر او صحنه کې خلقیان په تېره د سروري ډله وي. په دغه حال کې دا عجب به نه وه، چې د کابل ښار زر د دسیسو او خلقي گوندیانو د وژنې ډگر شو.

راجا انور وایي، چې سروري د امین د لاسه مېنځه وړلو پلان حتی هاوړنا ته د تره کې له تلو نه دمخه اېستلی و. پلان دا و، چې امین به هغه وخت په ماشین گڼو سره له مېنځه وړل کېږي، چې د تره کې د هرکلي لپاره هوایي ډگر ته روان وي³⁷. سروري ددغه پلان لپاره د اگسا مرستیال عزیز اکبري، چې د هغه خوریه و، مامور کړ. هغه ته وظیفه ورکړل شوه، چې د پلان د عملي کولو لپاره لس کسه وروزي، بې له دې چې هغوی د پلان په مقصد پوه شوي وي³⁸، خو اکبري دبل ایجنټ و. هم یې خپل د شوروي مشاور او هم امین په پلان خبر کړ او بیا د وزیر په وینا "... شوروي مشاورینو په گډه د لوی درستیاز [محمد یعقوب] سره د هغه په دفتر کې ددغه پلان د ناکامۍ لپاره بل پلان جوړ کړ، چې د هغه په نتیجه کې امین هوایي ډگر ته روغ رمت ورسېد³⁹". د حېرانۍ ځای دی، چې شوروي مشاورانو ولې د خپل مرکز د فیصلې پر خلاف د امین له مېنځه وړلو پلان په شنډولو کې برخه واخیسته. ممکن دغه مشاوران د مرکز له فیصلې نه خبر نه و. په مرکز یانې مسکو کې "اندروپوف... بریژنیف او تره کې په دې قانع [کري وو] چې... د ک.ج.ب د معلوماتو له مخې کابل ته د تره کې د رسېدو له مخه به امین لیرې شوی وي." په همدغې ډاډینې سره و، چې د هغه مسلمان کنټرول له استولو نه کابل ته ډډه شوی و، چې وظیفه یې د تره کې ساتنه وه⁴⁰.

په دغه حال کې د "سترلارښود" او "وفار شاگرد" ترمېنځ ناباوري تر آخر حده پورې

ورسېدله او امین خپل ژوند په خطر کې لیده. په عین حال کې په کابل کې پرچمیان بیا فعال شول، شپې لیکونه به یې خپرول او له "اصولي خلقیانو" سره له وحدت نه غږېدل⁴¹. د سپتمبر په یوولسمه کابل ته د تره کې راتگ په ظاهر کې د دولت د رییس په توگه د معمول په شان و، د پښتونستان له واټ نه تر هوایي ډگر پورې گونډیان او نور خلک قطار ولاړ وو. د امین "د سواری موټر مخ په هوایي ډگر لکه د مرمی غونډې په سرعت تېر شو." امین دمخه د هوایي ډگر کنټرول د خپلو اعتمادی کسانو په لاس ورکړی و او په خپله یې تر درېشې لاندې زغور کالی په تن و. د تره کې الوتکه د ښکته کېدلو له ټاکلي وخت نه یوه ساعت نور هم په هوا کې گرځېده او همدا چې امین ډگر ته ورسېد، هغې ته د ښکته کېدلو اجازه وشوه. امین لومړی کس و، چې د تره کې مخې ته ودرېد، خو هغه سملاسه وپوښته چې زما "نور وزیران" چېرې دي؟ امین ورته ډاډ ورکړ، چې "ټول شته دي او وبه یې وینې."⁴²

و وطن ته د تره کې بېرته را تگ او د هغه پای

په داسې حال کې، چې امین د ارگ په دلکشاه او تره کې د ارگ په گلخاني ماڼۍ کې و، په کابل کې د سپتمبر له یولس نه تر 16 پورې ډېرې زیرې او مهمې پېښې وشوې، چې په هغو سره تره کې اول پوره بې واکه شو او یو څو نور خلقیان ووژل شول. تره کې بیا د اکتوبر په نهمه له مېنځه یووړل شو او امین د گوند او دولت لور سروال شو. دغه پېښې په اټرونو کې په ډول ډول بیان شوې، دلته کوښښ کېږي چې هغه د وزیري او میتروخین د لیکنو له مخې بیان شي، چې د لومړیو لیکنو په شان مهمې دي، خو مشکل دا دی چې دوی دوه مغرضو حکومتونو ته منسوب دي او لیکنې یې په اساسي ټکو کې سره نه جوړېږي. په

دغه حال کې څېړونکي په خاص ډول مجبور دي، چې د تحقیق پولیس شي، چې له هغو نه واقعیت یا واقعیتونه واپستلی شي. غېر له هغه هم د لنډ وخت پېښو دقیق بیان په اصل کې یو گران کار دی، خو څنگه چې د ارگ په تاریخ کې دا لومړی ځل دی، چې دغسې زیږې پېښې شوي، ریښتیني بیان یې د افغانانو لپاره خاص اهمیت لري.

تره کی کابل ته په رسېدلو سره په هماغه ورځ (11 سپتمبر) د انقلابي شورا غونډه جوړه کړه او په هاوانا او مسکو کې یې د خپلو خبرو راپورو ورته وړاندې کړ، خو د میتروخین په وینا "... د خبرو اصلي موضوع یې پټه کړه." ⁽⁴³⁾ په هماغه ورځ تره کی له پوزانوف سره هم ولیدل. د بلې ورځې (12 سپتمبر) په سهار تره کی سروري خپل دربار ته وغوښت او امین یې هم د تلیفون له لارې وغوښت. د وروستیو د خبرو جریان معلوم نه دی، خو امین ورنه غوښتي و چې د سروري او ملگري یې له دندو نه گوښه کړي. هغه د تره کی د سفر په وخت کې د هېواد را پور هم وړاندې کړی و او دا یې هم ورته ویلي و، چې په دغه وخت کې دده د وژلو قصد شوی و او محرکان یې سروري او د هغه ملگري وو. تره کی کوشن وکړ، چې امین د هغوی "بښنه" ومني او موضوع ختمه وگڼي، خو هغه رضایت ښکاره نه کړ. "داسې ښکاري، چې تره کی خپل دریځ دمخه ټاکلی و او د گوندي مشرتابه په اړه یې راپور واورېد، چې پکې ویل شوي و "... په گوند کې ددغې دنننۍ جگړې نوښتگر له امین پرته بل څوک نه دی." ⁽⁴⁴⁾ د بلې ورځې (13 سپتمبر) په سهار سروري او درې نور ملگري یې "... د تره کی صاحب دفتر ته د کلاشنکوفونو سره راځي." ⁽⁴⁵⁾ امین چې د هغو له وسله وال ورتگ نه د تړون له لارې خبرېږي، د تره کی دفتر ته له ورتگ نه ډډه کوي. میتروخین د تره کی له خوا امین ته په تېلفون کې له دغسې وعدې ورکولو نه غږېږي، چې د باور وړ نه ښکاري

او هغه دا چې دی تيار دی "دده ټول رقيبان موقوف کړي" او پر هغه سربېره "... اماده دی چې امين د گوند د مرکزي کمېټې عمومي منشي شي."⁴⁶ میتروخين په همدغه مهال کې دا هم وایي، چې امين د جمهوري گارد قومندان جانداد او د پوځ لوی درستيز محمد يعقوب ته قومنده ورکړه، چې د تره کې د امرانو له منلو نه ډډه وکړي. په داسې حال کې چې وراره یې اسدالله امين د کابل ښار د کومېټې منشي، د کومېټې د پياوړتيا لپاره ډېر کارونه وکړل. میتروخين دا هم وایي، چې دواړو خواوو کوشش کاوه، چې په دغې مقابلې کې د شوروي اتحاد ملاتړ ترلاسه کړي. په دغه وخت کې اندروپوف ته په مسکو کې [له کابل نه په یوه تلگرام کې وویل شول، چې "تره کې کوشش وکړ امين وهڅوي، چې هستوگنځي ته یې ورشي، خو امين له ورتگ نه ډډه وکړه او څرگنده یې کړه چې د هغه ټولې غوښتنې باید ومنلې شي او که نه په فعالو کارونو به لاس پورې کړي. تره کې دا یوه دسیسه وگڼله او خبرې پرې شوې."⁴⁷ بیا د همدغې ورځې (13 سپتمبر) په ماسام سروري، گلابزوی، وطنجار او مزدوریار د شوروي سفارت ته لارل او هلته "د تره کې له خوا سروري وغوښتل چې یوه ډله شوروي ملگري د امين په نیولو کې له دوی سره مرسته وکړي."⁴⁸ د وزیر په وینا د همدغې ورځې (13 سپتمبر) په نیمه شپه کې دوه پېښې وشوې. له یوې خوا له شوروي سفارت نه "... د اسلم وطنجار له خوا د وسله وال پوځ قطعاتو ته قوماندې ورکول کېږي، چې د تره کې صاحب ژوند په خطر کې دی او د امين پر ضد یې حرکت ته را بولي، خودده په قومنده څوک د ځایه ونه ښورېده." له بلې خوا د صاحب جان صحرايي په هاند د تره کې په هستوگنځي کې تره کې او امين سره پخلا کېږي. تره کې هغو څلورو تنو ته په شورويو سفارت کې

تيلفون کوي او ورته وايي، چې "... بچو خپلو کورونو ته راشئ، امين دا اوس زما په کور کې ناست دی. مور سره پخلا يو او بيا تيلفون امين ته ورکوي او هغه هم د وطنجار سره خبرې کوي او دا پخلاينه تاييدوي.⁴⁹" هغوی هم دغه پخلاينه ومنله او د شپې په دولسو بجو خپلو کورونو ته په مايکروريانو کې ستانه شول. ميټروخين هم د امين او تره کې پخلاينه يادوي، خو دده روايت بل ډول دی او ناسم معلومېږي. په دې ډول، چې ترون د شپې په نهو بجو او شلو دقيقو پورا نوډ ته خبر ورکوي، چې امين د تره کې هستوگنځي ته راغلی او پوزانوف بيا د جنرال ايوانوف جنرال پاولوفکسي او گوريلوف په ملگرتيا د تره کې کور ته لارل او دغه پخلاينه يې شونکې کړه⁵⁰. په داسې حال کې چې وزيرې په غوڅه توگه وايي، چې همدا چې "پوزانوف او جنرال ايوانوف چې خبر شول چې تره کې او امين د صحرايي په کوشن سره پخلا شوي دي، په دې هڅه کې شول چې دا پخلاينه په شخړه بدله کړي." مهمه دا ده، چې دوی د نورو سرچينو په حواله په دغه شپه ارگ ته په گډه نه وو تللي. لا مهمه دا ده، چې د وزير په وينا "د هغوی په لمسون د نواب وژنه او د درو تنو تېښته تنظيم شوه."⁵¹ "د بلې ورځې" 14 سپتمبر (په غرمه کې دغه خبر خپور شو، چې د اگسا مرستيال نواب چې د امين پلوی و او هغه د اگسا سروالی ته په نښه کړی و "... د سروري د ياور له خوا تپي شوی دی... پوځي روغتون ته وړ شوی و. د نواب پوښتنې ته د هغه دوه وښاداران انجنير خير محمد او ډاکټر سورگل روغتون ته ورغلي وو. د پوځي روغتون قومندان غني اندر په ډېره بې رحمۍ سره نواب خير محمد او سور گل وژلي وو، چې وروسته يې په خپله هم ځان وژلی و.⁵²" غني اندر، چې د تره کې پلوی و، په دې فکر و چې امين له مېنځه وړل شوی يا له مېنځه وړل کېږي. د يادونې وړ ده، چې دغه

وژني د ک.ج.ب په ليکنو کې نه دي يادې شوي. د کټوازي په روايت له امين سره پخلاينه کې تره کې منلې وه، چې سروري او ملگري به يې چېرته سفيران کوي، خو دوی چې په سبا) سپتمبر 14) له خپل سفير کېدلو نه خبر شول، بيا وتښتېدل. کټوازی، چې په مکروريانو کې له هغوی سره نژدې او سېده، د هغوی تېښته په دې ډول بيانوي: "د کرکي له شيشې څخه مې ورته کتل، چې دوی دا وار له خپلو پنډو او بکسونو سره يوځای له خپلو کورو نو څخه راوتل او په يوه موټر کې کېناستل. له خپلو اولادونو او مېرمنو سره يې د لاسونو په خوځولو سره مخه ښه کوله او داسې ښکارېدل، چې گواکې بېرته به په بريالۍ توگه راوگرځي او موټر يې ورو ورو وخوځېد او له سترگو څخه الونیا شول." له دوی سره دا ځل شېر جان مزدوريار نه و.

سروري او ملگري يې دا ځل د ک.ج.ب يوه چارواکي کور ته لاړل، چې لومړی نوم يې ايلين (Ilyin) و. هغه بوگدانوف پرې خبر کړل، اول سروري تره کې ته په تليفون کې وويل، چې امين يې پر ضد توطيه کوي او دوی حاضر دي د ساتنې لپاره و سله وال راشي، خو تره کې دغه وړانديز ونه مانه. بيا گلابزوی ايلين ته کړه، چې "امين زموږ د بندي کولو امر کړی، نو موږ دوه لارې لرلې: يا تر مرگه پورې مبارزه يا دلته پناه راوړل. موږ وروستی لار غوره کړه، ځکه که موږ ووژل شو، موږ به گټور نه شو، خو موږ سره له دې هم خپلو شوروي ملگرو ته خدمت کولی شو." ⁵⁴⁾ (يوه ورځ دمخه) د سپتمبر په 13مه (د شوروي وپولټېورو د پريکړې له مخې پوزانوف ته ويل شوي و، چې "دغه حقيقت په نظر کې ولره، چې موږ په خپله په غاړه اخيستلی نه شو، چې امين د خپل کنډک په زور ونيسو، ځکه چې دغه کار به د افغانستان په دننيو چارو کې نېغه لاسوهنه وي او د اوږدې مودې پایلې به

ولري. په واقع کې دا له عملي نظره یو نا شونکی کار دی.⁵⁵ شوروي لویانو ته دا د افغانستان په دنډیو چارو کې نېغه لا سوهنه نه وه، چې د حکومت وزیرانو ته یې د صدراعظم پر ضد په سفارت او د ک.ج.ب چارواکي په کور کې پناه ورکړې وه او په دې ډول یې هغوی هڅولي او ورسره مرسته کړې وه. د غو شورویانو غو ښتل، چې دغه کار په خپله د افغانانو له خوا وشي، البته د دوی په مرسته. دلته د ک.ج.ب د پخواني چارواکي الیکزا ندر موروزوف دغه وینا په ځای ښکاري، چې ویلي و "مسکو په تره کې تینګار وکړ، چې امین په خپل ځای کېنوي، د سفیر پوزانوف د اندروپوف استازي جنرال ایوانوف او جنرال پاولوفسکي په مرسته، چې د استینوف په مشرۍ د ملي دفاع وزارت استازی و.⁵⁶" وزیري له دوی سره د افغانستان د دفاع وزارت سرمشاور ګاریوف هم ملګری نیسي.

په هر حال، "دوی سمدلاسه دا اواز خپره کړه، چې د شوروي سفیر او ورسره کسانو یې د بریژنېف پېغام راوړی او غواړي د افغان مشرانو ترمېنځ اړیکې نورمال کړي.⁵⁷" دوی دغه پېغام مشخص نه کړو. وزیري وایي، چې "پلان داسې و، چې امین به د بریژنېف د پېغام په نامه د تره کې دفتر ته وغواړي، د گلخاني د مانی په بام باندې به د روسي کومانډو سرتېري ځای پرځای کړي، چې د جنرال ایوانوف د شخصي ساتونکیو تر نامه لاندې په ځانګړي موټر کې دده سره یوځای ګرځېدل. د تره کې ساتونکو (قاسم او بېرک) ته دنده ورکړل شوې وه، چې امین د تره کې دفتر ته د ننوتلو په مهال کې له مېنځه یوسي.⁵⁸" ایوانوف دومره وایي، چې "... تینګې اوازې وې، چې امر ورکړل شوی چې همدا چې امین د خلکو په کور کې ظاهر شو، ودې وژل شي، خو تره کې وویل چې دا رښتیا نه ده.⁵⁹" ددې مانا دا ده، چې د امین په وژلو کې شورویان لاس نه لري او دا د نورو یانې

د افغانستانو کار دی، خو دوی دواړه یانې په کابل کې د ک.ج.ب سروال جنرال ایوانوف او د افغانستان د دولت سروال تره کی اقرار کوي، چې په دغسې اوازې خبر دي او دوی د هغې د څنگه والي په اړه هېڅ تحقیق ونه کړ او دا په دغسې حال کې، چې امین د دوی په لور روان و. مهمه لا دا ده، چې د میدتروخین لیکنه چې یواځې د شوروي چارواکیو او په خاص ډول د ک.ج.ب چارواکیو د راپورونو پر بنسټ تهیه شوي ده، په دې اړه چوپه ده چې امین وروسته له هغه هلته تلل ومنل، چې پوزانوف په تلیفون کې ورته داډ ورکړ، چې ژوند به یې خوندي وي، خو د ک.ج.ب پخواني چارواکي الیکزاندر موروزوف لیکي، چې وروسته له هغه چې پوزانوف او درې تنه جنرالان د تره کې دفتر ته لاړل "... تره کې له امین نه وغوښتل، چې دی هم په غونډه کې گډون وکړي، خو امین په دې چې ممکن هلته ژوند یې په خطر شي، له ورته نه ډډه وکړه، خو د تره کې په ټینګار سره یې موافقه وکړه. په دې شرط، چې پوزانوف یې د ژوند د خوندي توب ضمانت وکړي. وروستي په تلیفون کې دغه ضمانت ورکړ."⁶¹ نور نو د اقبال وزیري په ژبه، چې په دغه وخت کې د دفاع په ماڼۍ کې و، خو دی دغه کیسه د محمود سوما له خولې کوي، چې په خپله امین ورته کړې وه.

"... نور محمد تره کې امین ته تلیفون کوي، چې پوزانوف له خپلو ملګرو سره یوځای دده دفتر ته ورغلی او د بریژنیف پېغام یې راوړی دی، خو امین د تره کې دفتر ته د ورته څخه ډډه کوي. په دې مهال کې پوزانوف د خپل ژباړونکي په ذریعه د امین سره تلیفوني خبرې کوي او امین ته وايي، چې نوموړی یې امنیت تضمینوي او که ځان مصون نه احساسوي، د خپلو ساتونکو سره دې راشي. امین د پوزانوف سره موافقه کوي او د ځان سره د ساتونکو په توګه حیدب الرحمن مصطفی او وزیر خیرک بیایي... امین د گلخانې ماڼۍ ته

دنوځي او د تړون له خوا د تره کي دفتر ته [په دويم پور کې] بدرگه کېږي. د امين مخې ته تړون او ورپسې وزير او په وزير پسې امين او د هغه شاته مصطفى او حبيب الرحمن روان دي او دويم پور ته په زينه خېژي. د تره کي ياوران هغه وخت، چې دوی په زينه راخېژي، ورباندې ډزي کوي. تړون سمدلاسه وژل کېږي، وزير سخت ټپي کېږي او امين او نور ساتونکي يې تېښتي. امين، چې وزير يې په لاسونو کې نيولی و، په بيړه سره خپل موټر ته خېژي او په چټکتيا سره د دلکشا ماني ته په خپل موټر کې تېښتي. د تي ښتي په مهال د گلخاني د بام څخه په امين او ساتونکو باندې يې د شوروي د کومانډو د سرتېرو له خوا ډزي کېږي او امين دا صحنه په خپله وينې. ⁶²))

امين له صحنې نه روغ وځي او د دفاع وزارت ته ځي.

دا به قصدي وي، چې د ميټروخين په ليکنه کې دغه مهمه پي ښه نه ده بيان شوي. دغومره پکې ويل شوي، چې "يو څو دقيقې وروسته د تره کي د دفتر له هغه بل وره نه د ماشين گڼ اواز واورېدل شو. ملگري ل.ن. گوريوف کړکی ته لار او کتل يې چې حفيظ الله امين د انگر د بوال ترڅنگه ځغستل. ⁶³))

عجبه ده، چې ميټروخين د تره کي د يوه محافظ له قول نه وايي، چې دا سيد داود تړون و، چې اول يې په يوه محافظ ډزه وکړه او هغو بيا سمدلاسه دی وواژه. کوم شی، چې دلته په اساسي ډول مهم دی، هغه د تره کي په دفتر کې ددغي پېښې په وخت کې د پوزانو او درې تنو شوروي جنرالانو شتون و، چې موظف شوي وو د امين په لاندې کولو کې له تره کي سره مرسته وکړي. له همدې امله به و، چې تره کي هغې پخلاينې ته اهميت ور نه کړ، چې څلورويشت ساعته دمخه يې د صاحبجان صحرايي په مېنځگرتوب له امين سره کړې وه. په دغې پخلاينې سره تره کي منلې وه، چې

سروري او ملگري به يې سفيران کوي، خو هغوی چې ددغې فیصلې له منلو نه سر و غراوه او په خپل ښار کې يې شورويانو ته پناه یووړه، هغه هغوی یاغي ونه گڼل او د هغه پرځای يې د خپل صدراعظم په له مېنځه وړلو کې له شورويانو سره لاس یو کړ. معلومه ده، چې تره کې دغې پخلاینې ته رښتین نه و، دی هغه پلان ته رښتین و چې په مسکو کې د امین د له مېنځه وړلو لپاره ایستل شوی و، که څه هم لکه چې دمخه ویل شوي امین د ثور کودتا په خپل نوښت او قومنده سرته رسولې وه او بیا يې خلقي نظام په اصل کې په خپل فعالیت سره په پښو درولی و. پر هغه سربېره تره کې له دغه درې نه عاجز و، چې که امین وژل شوی وای، بیا به دی واکمن سروال نه، بلکې هغسې بېواکه سروال وای لکه په ختیځې اروپا کې چې دولتي سروالان وو او وروسته کارمل شو. معلومه ده، چې تره کې، سروري، گلابزوی او وطنجار ته خپلواکي مهمه نه وه، دوی ته مهمه دا وه چې په قدرت کې وي، که څه هم د یوه بېگانه هېواد تر ولکې لاندې وي. دا خو لا پرځای پر بڼه، چې دوی ټولو یوه غېر اخلاقي او وحشي کار ته ملاتړې وه.

ددغې پېښې په اړه غبرگونونه به په بل څپر کې کې وکتل شي، دلته به د هغې په وروسته بهیر باندې خبرې وشي. له پېښې نه وروسته، چې یوه بې سارې کړکېچنه فضا رامنځ ته شوه، طبیعي وه چې تره کې او امین به هر یو د خپل دریځ د پیاوړي کولو او د بل د ناتوان کولو او لاندې کولو لپاره زیار باسي، خو لومړی تره کې له امین سره، په داسې حال کې چې اقبال وزیري ورسره په دفتر کې وو په تلیفون کې وغږېد او وزیري له امین نه واورېدل، چې "د نرتړپ وي یا خړپ." هغه دا هم ورته وویل، چې "زه خوستا دفتر ته د درتګ په مهال په دزو استقبال شوم، خوستا سي د سفیر او د هغه له ملگرو سره یوځای

راشئ، زه به دې په گلونو استقبال كړم. " په عين حال كې پوزانوف هم له امين نه په تليفون كې وغوښتل، چې غواړي ورسره وگوري. پوزانوف بيا له خپلو ملگرو سره ورسره وليدل، په پېښې يې خواشيني ښكاره كړه او وروسته له هغه چې يې سره و عده و كړه، چې د ما ښام په اوه نيمو بجو يانې دوه نيم ساعته وروسته به بيا سره گوري، د امين له دفتر نه ووتل. په عين حال كې تره كى "د گارد قومندان جانداد ته امر كوي، چې د دلکشا مانې له خاورو سره برابره كړي، خو هغه... ورته وايي چې هلته امين او نور ملگري دي او نه شي كولى په خپلو ملگرو بريډ وكړي." تره كى بيا د هوايي پوځ د قومندان مرستيال حاجي محمد ته تليفون كړى و، چې په بگرام كې دشوروي اتحاد پراشوت كندك دده مرستې ته وردانگي. نوموړي ورته ويلې و، چې هغوى دا كار نه كوي. (۱۹۶۰) "يوآخي د خواجه رواش په هوايي ډگر كې د سياسي څانگې امر دوست محمد په هڅې سره يو جنگي ماشين راووت او په ارگ باندي يې ډزې وكړې، خو ماشين تسليم كړل شو او دوست محمد ونيول شو. په دې ډول د امين پر ضد د تره كې كوشښونه كوم ځاى ته ونه رسيدل او پوزانوف او ملگرو يې هم ورته شا كړه او په نتيجه كې تره كى د واكمنۍ په تخت باندي د يوه بې واكه او لغړ واكمن په شان يوآخي پاتې شو. ده ته به ښه واى، چې په خپله امين ته تللى واى او ترېنه يې د زړه بښنه غوښتې واى، خو ده دغه كار ونه كړ.

د تره كې پر ضد د امين كوشښونه غوڅ او بريالي وو، د هغه د تليفون د مزي په پرې كېدلو سره په خپل دفتر كې گوشه كړل شو. د امين په قومنده وسله والې قطعې ښار ته ننوتلې او د ښار امنيت يې په لاس كې ونيوه او په افغانستان راډيو كې سروري او ملگري يې له خپلو وظيفو نه گوشه شوي اعلام شول. په دې ډول

د سپتمبر په پېنځلسمه امین په واقع کې په گوند او حکومت کې د تره کي ځای ونيوه. اوس نو د گوندي او حکومتي سرانو کار و، چې هغه ته د مشروعیت او "قانونیت" بڼه ورکړي.

د سپتمبر په پېنځلسم سهار امین د گوند پوښتو یا د گوند تر ټولو لور سیاسي تنظیم د دلکشا په ماني کې راوغوښت او غړيو ته یې د گلخاني او د روغتون د وژنو او اړوندو پېښو راپور وړاندې کړ. په دغه وخت کې د امین پلویان د گوند په پوښتو، مرکزي کمیټې او داسې هم په انقلابي شورا کې په اکثریت کې وو. په اجتماعي سازمانونو او په خاص ډول په پوځ کې هم وضع همدغسې وه. په بل عبارت، هم په حکومت او هم په گوند کې امین تر ټولو پیاوړی وو. د دستگیر په وړاندیز، چې تره کی دې غونډې ته راوغوښتل شي، لنډ بحث وشو او امین هم ورسره سر وښوراوه، خو په عین حال کې یې دا هم وویل، چې د تره کي محافظانو اخطار ورکړی، چې که څوک ورنزدې شي، ډزې به پرې وکړي او دی ددغه کار مسؤلیت په غاړه اخیستلی نه شي. په پای کې د امین دغه نظر ومنل شو، چې د گوند مرکزي کمیټه دې په دې اړه پرېکړه وکړي.

په بله ورځ (سپتمبر 16) په مرکزي کمیټه کې د امین په وړاندیز د "تره کي صاحب پر مستعفي کولو" بحث وشو. د زیري په وینا "تر بحث او سوال پرته نور محمد تره کي مستعفي او حفیظ الله امین د گوند عمومي منشي په څېر وټاکل شو."⁶⁴

وزیري او پنجشیري د مرکزي کمیټې پرځای د مرکزي کمیټې پېلینوم نوم یادوي، چې د گوندي او حکومتي لوړو څانگو د غړو گډه غونډه ده.

په هر حال، انقلابي شورا هم د تره کي گوښه کول ومنل او امین یې د هغه پرځای د خپل سروال په توگه غوره کړ. په دې ډول امین د گونديانو له خوا د گوندي او دولتي سروالی مشروعیت ترلاسه کړ، خو هغه ته د تره کي شتون د اندېښنې

ور و . دی تراوسه د گوند او حکومت مشر و او په دواړو کې یې پلویان لرل او د گوند سپین زیری مؤسس هم و . پر هغه سربېره څو ورځې دمخه یې په مسکو کې د شوروي اتحاد امپراتور لیویند بریژنیف سره دوه په دوه لیدلي او د امین په لیرې کولو کې یې ورسره موافقه کړې وه او د همدغې موافقې له امله د امین بندي گرځېدلی و .

سره له دې هم درې او نې وروسته د اکتوبر پر لسمه په یوې رسمي څرگندونې کې په لنډ او عادي ډول وویل شول، چې نور محمد تره کی د هغې ناروغتیا له امله چې ورپېښه شوې وه، مړ شو او په قول ابچکان کې په پلرنۍ هدیرې کې خښ شو . تره کی د ځیدگر، معدې او ساه کښلو نه شکایتونه لرل، خو یو یې هم د غومره جدي نه و، چې د هغه له امله مړ شي، هغه هم سمدلاسه . امین د بي . بي . سي استازي سره په مرکه کې دومره ویلي وو، چې هغه ناروغ دی او دی طیب نه دی، چې ناروغي یې ورته په دقیق ډول معلومه وي . دغه استازي له امین نه سختې او دقیقې پوښتنې کولې او هغه په ډبرې زیرکی سره ځوابونه ورکول . په پرچمي رجم کې د روزي له خولې د تره کی د له مینځه وړلو خبر په راډیو کې خپور شو . عظیمي او په تېره فرهنگ د تره کی وژنه اوږده بیان کړې، چې لنډیز یې دا دی چې تره کی د لوی درستیز محمد یعقوب او د گارد قومندان جانداد په څارنې سره عبدالودود د گارد د مخابراتو رییس او روزي زیرک د میزان په 16مه یا 17 مه) اکتوبر اتمه یا نهمه (د ارگ په باغچه کوتی کې وروسته له هغه، چې کورنۍ یې ورنه بېله کړې وه، په بالښت سره د لسو یا پینځلسو دقیقو په بهیر کې دغسې سخت خپه کړی و، چې ساه یې وختله⁶⁵ .

په یوه روایت تره کی هغه وخت له مینځه یووړل شو، چې بریژنیف د هغه د برخلیک په اړه علاقه ونه ښودله او د امین د پېغام په ځواب کې، چې له بندي تره کی سره څه وشي، ویلي و چې

"ددې اړتيا نه شته چې تره کي مسکو ته واستوي. دا ستاسي مسئله ده، په کوم ډول چې ته به پوهېږي، حل يې کړه." ⁶⁶ دغه روايت د بريژنيف له هغه غبرگون سره سر نه خوري، چې هغه د تره کي په مرگ ښودلی. د گروميکو په وينا، بريژنيف ددغه خبر په اورېدلو سره "بل څه شو" او ويې ويل، چې "هغه په څپېزه په مخ وهل شوی دی او مجبور دی ځواب يې ورکړي." په دغه وخت کې دده ځواب له واک نه د امين ليري کولو فکر و، نه نظامي يرغل ⁶⁷. لکه چې په بل څپرکي کې به وليدل شي، بريژنيف د تره کي له مرگ سره سره د امين له حکومت سره اړيکې ساتل او پرمخ بيول. د تره کي وژنه د امين غټه تيروتنه وه، له اخلاقي او انساني کتنو نه سربېره سياسي مصلحت او د سليم عقل حکم دا و، چې تره کي په داسې حال کې چې هغه څلورفتنه گر له صحنې نه وتلي او د عمومو په ذهن کې محکوم شوي او تره کي په ارگ کې بندي شوی او له بيرون سره يې اړيکې شديلي وو، پر ځان پټ او نه چندان فعال تره کي امين ته خطر کېدلی نه شو، البته له روحي نظره به امين ته گرانه وه، چې تره کي وزغمي، خو دولتي لويان د ملي چارو په اجرا کې له مصلحت او سليم عقل نه کار اخلي، يا بايد کار واخلي، نه له بدل او انتقام نه.

نور محمد تره کی

نور محمد تره کی په رسمي خپرونو کې په کال 1917 د جولایي په 14مه د مقر د ناوې په سور کلي کې پیدا شوی. د وژل کېدلو په وخت دوه شپېته کلن و او تر خپل عمر نه زور معلومېده. دغه نېټه شاید ده په خپله غوره کړې وي، ددې لپاره چې د خپلې زوکړې کال شوروي "انقلاب" او نېټه د پاريس باستييل ورځې ته منسوبه کړي او په دې ډول خپلو پلويانو ته ځان يو طبيعي انقلابي

وښيي. په هغه وخت کې د افغانستان په کليو کې هغه هم په يوې شپنې کورنۍ کې د زو کرې نېټې لیکل رواج نه لاره. پخوا نور محمد تره کې په خپل قلم د عبدالروف بېنوا کتاب (پښتانه لیکوال) کې د خپل زور کرې ځای میمنه ښوولی او تره کې بیا په خپلې واکمنۍ کې د دغه اثر ټول ټوکونه له دولتي کتابتونونو نه ټول کړل او د مقرر د ناوې په سور کلي کې يې په خپلې زو کرې باندې له حد نه زیات ټینګار وکړ. د ارواښاد عبدالرشید ساپي په روایت، تره کې چې لا ماشوم و له خپلې مور سره له روسي ترکمنستان نه میمنې ته راوستل شو او هلته محمد زمان تره کې ورسره واده وکړ.

په هر حال، د تره کې سترګې شنې، اوږې يې پلنې، و نه يې ټیټه او پر ځان منډلې او پښې و. هر څه چې و، تره کې په واقع کې یو ټینګ او زیر پښتون و. د لومړي ښوونځي یواځې څو ټولګي يې لوستلې و او په خپل شخصي زیار سره يې ځان تر دې حده رسولی و، چې د کندهار موسی خان شرکت له خوا بمبې ته واستول شو او بیا بهر ته په کابل کې د محمد زمان تره کې په مرسته د مالیې وزارت په مجله کې محرر وټاکل شو او وروسته د ملي بانک سروال عبدالمجید زابلي په مرسته په دولتي انحصاراتو کې مقرر شو.

له دویم نړیوال جنګ وروسته د ویښ زلمیانو په ګوند کې یو فعال غړی شو او د وخت له نومیالیو لیکوالو سره يې ملګرتوب پیل کړ او د ملي سیاست په ډګر کې ننوت. د شاه محمود په صدراعظمۍ کې تره کې د بېنوا په سپارښتنه په باختر اژانس کې په کار وګومارل شو. وروسته په داسې حال کې، چې حکومت د ویښ زلمیانو ځینې لویان بندي او نور يې تطمیع کړل، تره کې يې په واشنگټن کې د مطبوعاتو اتاښه مقرر کړ، خو د محمد داود د صدراعظمۍ په شروع کې هغه په دې، چې انګرېزي يې ښه نه وه زده، بهر ته

وغوښتل شو. تره کی اول د افغانستان د حکومت پر خلاف په امریکې کې مرکه وکړه، خو له خپلو خبرو نه زر واوښت او د محمد اکبر پروانې او بېنوا په شفاعت وېشل شو او بېرته کابل ته راغی. له هغه وروسته تره کې د ثور تر کودتا پورې کومه رسمي دنده نه ده لرلې.

بیا نو تره کې د کمونستي اثرونو په لوستلو لږ واچوه او د ایران د تودې گوند اثرونه یې د بر لوستل او لکه چې دمخه ویل شوي، په کال 1951 کې یې د ک.ج.ب ایجنټي منلې وه، خو د خپلې واکمنۍ په وخت کې یې شوروي لویانو یا ک.ج.ب چارواکیو ته سر تیت کړی نه دی او په مسکو کې یې په کال 1978 کې له بریژنېف سره هم تینګ چلند کړی دی. ک.ج.ب هم تر هغه وخته، چې له امین سره مخالف شوی نه و، له تره کې نه سر وټکاوه. په کال 1974 کې، چې د خلق او پرچم ډلگي سره سخت مخالف وو او تره کې او کارمل په یوه بل باندې سخت تورونه لگول، دواړو ته د ک.ج.ب هدایت دا و، چې د یوه بل پر ضد له توورونو لگولو او تخریب نه ډډه وکړي او که نه "ارتجاعي قوتونه" به له هغو نه په گټې اوچتولو سره په افغانستان کې د "دموکراتیک غورځنګ" شنډ کړي⁶⁸.

تره کې لا دمخه په 1957 کې د "بنګ مساپري" په نامه یو ناول خپور کړی و. ددغه ناول مرکزي ټکی د مارکسستي فکر له مخې دا ښودل شوي و، چې په افغانستان کې بزگران او خواریکښان د فیوډالو، مذهبیانو او حکومتیانو له خوا زبېښل کېږي. دی په اصل کې یو جذمي او په کمونستي ایډیالوجي باندې تینګ ولاړ یو ساده ټوک مار او غوریالی شخص و. په کال 1968 کې، چې زه له انګلستان نه و وطن ته ستون شوم، د تره کې د یوې پوښتنې ځواب کې مې وویل، چې ما د یوه څېړنیز تیسس په لیکلو سره د لندن پوهنتون ته د ماسټر اف ایم.فل (MPhil) (شهادتنامه ترلاسه

کړې. هغه سمدلاسه وویل، چې "هر هغه اثر چې د امپریالستي اثار و پر بنسټ لیکل شوی وي، مور ته د منلو وړ نه دی." د حېراني ځای دی، چې ددغسې ذهنیت لرو سره سره تره کی په کال 1965 کې په دې بريالی شو، چې په افغان عنعنوي او ديني ټولني کې تعليم کړي ځوانان د افغانستان خلق ډموکراتیک گوند په نامه په دغسې تنظيم کې پر ځان ټول کړي، چې په اصل کې کمونستي و. دا د هغه ډېر غټ برياليتوب و، چې ډېر خلک يې حېران کړي وو. د تره کي بل غټ بری هغه و، چې د ثور کودتا نه وروسته هغه وخت چې عامه ذهنيت د هغه او د هغه د ملگرو پر ضد وتورېد، تره کي د افغانستان د هر قوم ډلو ډلو مشرانو ته په ارگ کې په ساده او عامه ژبه ويناوې کولې، چې "هغوی چې د نادر غداره کورنی له واک نه غورزولې، د دوی بچيان او وروڼه دي او دوی دغه کار په واقع کې د دوی د بښېگڼو لپاره کړی دی." تره کی بيا هېڅکله دغسې ونه ځلېد، که څه هم د خلقي کودتايي نظام اعلى واکمن و.

اووم څپرکی

د حفيظ الله امين سل او درې ورځې واکمني

امین د خپلې واکمنۍ په دوره کې که څه هم لنډه وه، ډېر کارونه وکړل. د غه وخت دی پنځوس کلن او په ځان تکړه و. لومړی او مهم کار يې په گوند او حکومت کې د خپل مقام نور هم

ټينګول او د خلکو د روغ نېټې جلبولو په لور
کو ښې کول و. ددې لپاره يې په وطن او دبا نډې
له نورو حکومتونو سره تغييرونه راوستل او د
حکومت لوری يې يو څه واړوه، خو حکومت د پخوا
په شان يو گوندي او په اصل کې زورواک و.

نوی حکومت، نوی چلند

امین د تره کې د وخت کابینه، چې د وزیرانو
شورا نومېدلې، وساتله او د گوشه کړل شویو
وزیرانو او د اګسا د سروال پرځای يې خپل ټينګ
پلویان پکې دننه کړل. فقیر محمد فقیر د
کورنیو چارو وزیر، انجنیر محمد ظریف د
مخابراتو وزیر او صاحبجان صحرايي د سرحداتو د
وزیر په توګه. خپل وراره او زوم اسدالله امین يې
د اګسا پرځای د کام (د کارګرو د استخباراتي
مؤسسې) سروال په توګه وټاکه. په کابینه کې
اته تنه وزیران پښتانه، پېنځه تنه تاجک، يو
ازبک (عبدالحکیم شرعي جوزجانی) د عهدلیې وزیر
او لوی څارنوال، يو هزاره (عبدالکریم میثاق د
مالیې وزیر) او یوقزلباش (محمد اسماعیل دانش
د کانو او صنایعو وزیر) وو. پوځي او پولیسې
چارې زیاتره د پښتنو په لاس وې او ټينګ پلوي
يې محمد یعقوب دپوځ لوی درستیز و. داسې هم
امین د گوند حاکمو څانګو یانې
پولتېورو (سیاسي دفتر) او مرکزي کمېټې تشیاوې
په خپلو پلویانو سره ډکې کړې او د پولتېورو
شمېر يې د دوو تنو په اضافه کولو سره اتو تنو
ته ورساوه او په مرکزي کمېټه کې يې څوارلس
تنه پوره او علی البدل یا منتظر نوي غړي ځای
کړل¹)، خو په گوند کې د تره کې په وژل کېدلو
او د سروري او نورو (له مزدوریار نه پرته چې
بندي شوی و) په لادرک کېدلو سره کړکېچ پیدا
شو، چې د نارامۍ او د گوند د کمزوري کېدلو
سبب شو. په دننني او باندني سیاستونو کې په
عمومي ډول دغسې حرکت شروع او بدلون راوستل

شو، چې د هغه دوره يې د تره کي له دورې نه په څرگند ډول بېله کړه.

د نوي حکومت اصلي محور امين او دويم کس شاه ولي د صدر اعظم مرستيال او د بانديو چارو وزير و. امين د حکومت د لوري په اړولو سره له غېر معمولي حال سره مخ شو، په دې چې دوی ټولو د حکومت په چلولو کې مخينه او تجربه نه لرله، په اداري چارو کې يې پخواني تجربه لرونکي ماموران هم گوښه کړي وو او چارې يې په مشورې سره هم نه اجرا کولې، که څه هم په رسمي او گوندي خپرونو کې په پرله پسې ډول ويل کېدل، چې حکومت او گوند د ډله ييزې مشرۍ د اصل له مخې چارې ترسره کوي. په گوندي او حکومتي مخکښانو کې د اعتماد کمې هم و. د زيري په ژبه "حفيظ الله امين... زيری، ميثاق او پنجشيري خپل پخواني مخالفان بلل، چې د پلويانو له خوا... د کنجکيانو نوم پرې ايښودل شوی وو."²

"کنجکيان" په دې مانا، چې څه وخت چې په غونډو کې کومه موضوع تر بحث لاندې نيول کېدل، دوی به د کوتې په کنج کې سره پس پسکې کولې، نه دا چې په موضوع باندې ازاد بحث وکړي، يا کولی وشي. له بلې خوا کنجکيانو د امين پلويان "سره خلقيان" گڼل، يانې هغوی چې په "انقلابي ډول" يا غوڅه توگه عمل کوي³. د تره کي پلويان خو د "اصولي خلقيانو" په نامه د حاکمې گوندي ډلې پر ضد شول، خو دوی نه کوم مخکښ لاره او نه پېژندل کېدل. دوی په گوند کې دننه وړانې کاوه او د ريشخورو د فرقې پاڅون د دوی کار و، چې زر به يې بيان وشي. پردې سربېره په کابل کې د نوي حکومت پر ضد د ک.ج.ب چارواکيو وړانې کاوه، دوی ځينې گونديان هڅول، چې شوروي اتحاد ته لار شي، ځکه چې دلته يې د دوی په فکر، ژوند په خطر کې دی. صولت شاه او ايگور کاتکوف د دغه کار لپاره گومارل شوي وو. صولت شاه چې د تاجکستان تاجک و، د پښتو متلونو په څېر نه کې

د ډاکټري شهادتنامه ترلاسه کړي وه او کاتکوف د شوروي سفارت دويم سکرتر و. لومړني عبدالکريم ميثاق ته ويلې و، چې څنگه چې دلته يې ژوند په خطر کې د، شوروي اتحاد به ور ته سياسي پناه ورکړي. ميثاق نه يواځې هغه ته د رد ځواب ور کړی و، امين يې هم پرې خبر کړی و. وزيرې وايي، چې کاتکوف ده ته هم دغسې بلنه ور کړې وه. امين وزيرې ته ويلې وو، چې کاتکوف داود پنجشيري ته د همدغه مقصد لپاره ويزه هم اخيستې وه. صولت شاه او کاتکوف بيا په 24 ساعتونو کې له افغانستان نه واپستل شول⁴. خو دغه خبر په رسمي ډول خپور نه شو، يواځې د سنگير پنجشيري په همدغسې هڅونې سره مسکو ته لاړ او د امين د واکمنۍ په اخر کې وطن ته ستون شو او په هغې مهلمستيا کې يې گډون وکړ، چې له ده نه پرته نور ټول مسموم شول او دی مشکوک وگڼل شو.

له دغو ستونځو سره سره امين همدا، چې د گوند عمومي منشي او د انقلابي شورا سروال شو، په زغرده په کار لاس پورې کړ. د پخوا په شان يې د لومړي وزير او د ملي دفاع چارې هم ترسره کولې، د امنيتي څانگو او چارو سروالان ټول د امين ټينگ پلويان وو. په دغه حال کې د دولت او حکومت سروال حفيظ الله امين، چې دننه او دباندې هر ډول سياست پرمخ بيوه او هر ډول چلند کاوه، په خپل فکر او نوښت کاوه. امين د دوشنبې په ماښام (26 سنبله، 1358_17 سپتمبر، 1979) په تلويزيوني وينا کې وويل، چې کوم هغه کسان چې بې موجه بندي شوي دي، آزاد به شي او له دې وروسته به هېڅ څوک له لاسوند نه پرته بندي نه شي. نور به فردي حکومت نه وي او حکومت به خلکو ته مسؤليت ولري او د قانون له مخې به چلېږي. ده دا هم وويل، چې د اساسي قانون د جوړولو لپاره به يو خاص کميسيون وټاکل شي او په وطن کې به "قانونيت، مصونيت

او عدالت" وي⁵⁾.

د بنديانو موضوع سمدلاسه مهمه وه، په دې اړه حکومت دوه کارونه وکړل: يو يې د نومبر په 16مه د له مينځه وړل شويو بنديانو لستونه د کورنيو چارو وزارت په دېوالونو وځړول، د دوی ټول شمېر دولس زره شول، خو دغه شمېر يقيني نه و او لستونه هم زر ټول شول. د مؤلف فرهنگ په وينا "خانواده های اشخاص زندانی و مفقود بوزارت داخله سرازير شده بعضی نام وابستگان شان را در فهرست مشاهده کرده فریاد و فغان و لعنت و دشنام و دادند و برخی دیگر که نام شخص مطلوب را در فهرست نیافتند، در شک و تردید جانگاہ باقی ماندند. اما هنگامیکه سر و صدای اعتراض عامه اوج گرفته نزدیک بود به قیام عمومی منجر شود، فهرست ها از دیوارها برچیده شد.⁶⁾" دغه لستونه دقیق او سم هم نه وو، "بعدها معلوم شد که فهرست چنان ناشیانه ترتیب شده بود که یک تعداد اشخاص که نام های شان در ان درج بود، از محبس بیرون شدند و کسانیکه نام شان ثبتیت نشده بود از بین رفته بودند.⁷⁾" دا له دې امله و، چې خلقي ماموران په دفتری چارو نه پوهېدل او په هغه سربېره څنګه چې د اګسا چارواکیو بنديان بې له لیکلي تحقیق او محاکمې نه هم له مینځه وړل، په دفترونو کې یې هویتونه لیکل شوي نه وو.

په هر حال، د دغو لستونو له ځړولو نه مقصد دا و، چې دغه وژنې د اګسا چارواکیو کړي او کام به څوک له لاسوندونو پرته نه بندي کوي. دویمه دا چې حکومت له و عدي سره سم په کابل کې 850 تنه بنديان جوپه په جوپه ازاد کړل او پاتې 2700 یې د جنوری په لومړی ورځ د ګوند د شپارسمې کالیزې په ویاړ خوشې کول، خو په هغه وخت کې نسکور شوی و⁸⁾. حکومت په همدغه لړ کې د کشتمند، عبدالقادر او رفیع اعدام د اوږدو مودو په بند سره تبدیل کړ.

د امین په وخت کې اساسي موضوع د اساسي قانون د کمیسیون جوړول و. د اساسي قانون لړل اول پوښتې جوړول او وروسته انقلابي شورا ومنل، تر دغه وخته پورې د فرمانونو له لارې حاکمیت چلول کېده نه د کوم اساسي قانون پر بنسټ، چې د حکومت واک او د خلکو حقونه ټاکل شوي او د زورواکۍ مخه نیول شوې وي، یا لږ تر لږه زور واکي محدوده شوې وي، نو په خلقي دوره کې تر دغه وخته پورې د چارواکیو د زورواکۍ غټ علت د اساسي قانون نه شته والی و چې اوس امین غوښتل حکومت یې د قانون له مخې حکومت وکړي. هغه و، چې ددغه کمیسیون د جوړولو لپاره د اکتوبر په سر کې له ټول هیواد نه پنځوس تنه غړي وټاکل شول، چې هغه ځینې حکومتی وزيران، غیر گوندي پوهان، ځینې نظامي افسران، قومي لویان او روحانیان وو⁹. د کمیسیون لومړی غونډه په خپله امین پرانېستله او کار یې په اوو کمیټو ووېشل شو او ډول ډول نظرونه او وړاندیزونه پکې واورېدل شول. د قانون جوړولو کار پای ته رسېدلی و، چې شورویانو په افغانستان ودانگل او په پرچمي رژیم کې هغه د افغانستان د موقتي اساسي قانون په شکل وایستل شو، خو عمل پرې ونه شو.

داسې هم امین د سپتمبر په اخره کې په دې پیل وکړ، چې د کودتا نه دمخه حکومتونو په شان هیواد ته د پلان له مخې انکشاف ورکړي. ددغه مقصد لپاره یې د خپل مرستیال شاه ولي په سروالی او د عامه روغتیا، مالیې، کانو او صنایعو، د پلان جوړولو او سوداګرۍ وزیرانو په غړیتوب یو لوی اقتصادي کمیسیون جوړ کړ. په دې اړه دمخه هم یو کمیسیون جوړ شوی و، خو هغه غیر فعال و. نوي کمیسیون په ټینګه کار پیل وکړ او دغسې پېنځه کلن اقتصادي پلان یې وایست، چې د نوي لمړیز کال په شروع (مارچ 1980) کې به یې پلي کېدل شروع شي¹⁰.

د اکتوبر په پای کې امین انقلابي شورا ته د اقتصادي اجتماعي انکشاف لپاره لس کلن پلان وړاندې کړ، چې د هغه له مخې د پېنځه کلن انکشافی پلان په هدفونو باندې له سره نظر اچول شوی و. ددغه تجویز له مخې شوروي اتحاد د خپلو پورونو د تادیه وخت بېرته غورزولی و او سوشلستي هیوادونو د پلان د 66 سلنې پیسو مرستې منلې وې⁽¹⁰⁾. د پلان ځانګړتیاوې مشخصې نه وې، خو که هغه په دغومره مرستو سره پلې شوی وای، په افغانستان کې به د شوروي اتحاد نفوذ لا ډېر شوی وای، خو څنګه چې نورو حکومتونو نه غوښتل د امین له حکومت سره مرسته وکړي، هغه هم دغومره ډېره مرسته حکومت ته بله لاره هم نه وه پاتې. امین په دې باور و، چې د شوروي اتحاد مرستو ته "حد نه شته" او هغه [پوره زموږ په توان پورې اړه لري، چې جذب یې کړو او کار ترېنه واخلو]⁽¹¹⁾ د امین دغه باور پر ځای نه و. شوروي اتحاد ته ګرانه وه، چې له افغانستان سره دغومره ډېره مرسته وکړي، که څه هم تر دغه وخته یې له خلقي حکومت سره ډېر قراردادونه لاسلیک کړي وو. شوروي اتحاد لا د افغانستان د ګاز بیه، چې له 1968 نه وروسته یې له شبرغان نه واردة، له بین المللي نرخ نه لږه ورکوله. پر هغه سربېره د ګاز د اندازې میټر په شوروي اتحاد کې نصب شوي او د شوروي ماهرانو تر څارنې لاندې و. افغان حکومت د هغومره متر مکعب ګاز اندازه منله، چې شوروي ماهرانو ورکوله⁽¹²⁾. په دې ډول افغانستان په خپل یوه غټ صادراتي قلم باندې تاوان کاوه.

د خلقي حکومت درې وزیرانو د عبدالکریم میثاق په ګډون په یوه ګډ لیک کې له شوروي اتحاد نه وغوښتل، چې د ګاز په بیه باندې له سره نظر وکړي. د شوروي حکومت ځواب معلوم نه دی، خو دا معلومه ده چې امین د شوروي له یرغل نه لږ دمخه خپل یوه لوړ پوړي چارواکي ته ویلي

و، چې د شوروي حکومت ورنه غوښتي و، چې افغانستان دې د تیلو بیه درې کرته زیاته ورکړي. امین په ځواب کې ویلي و، چې موږ د ضعیف اقتصاد له امله دغه زیاتوالی منلی نه شو او که مجبور شو، زموږ خلک به له بایسکیلونو کار واخلي¹³.

امین پوهېده، چې که حکومت یې د ضعیف اقتصاد له امله سقوط ونه کړي، لږ تر لږه له سختو ستونځو سره به مخ شي. افغانستان د ثور له کودتا نه وروسته نه دا چې په اقتصادي لحاظ انکشاف نه و کړی، له بحران سره مخامخ و. هغه وړې فابریکې، چې پخوا په کار شوې وې، په تېره د کابل په صنعتي پارک کې تړل شوې وې. د تولیدي مؤسسو خاوندانو او پانګه ورو خپلې شتمنې په خطر کې لیدلې او چې کولی یې شول، د باندې تلل. سوداګري هم سخته زیانمنه شوې وه او انتقالات په لویو لارو کې خوندي نه وو. باندې سیلانیان، چې افغانستان ته په راتګ سره یې د وطن عواید ډېرول، له کودتا نه وروسته نه راتلل. په سیلانیانو پورې اړوند صنعت لکه د انټیک څیزونو هټی او هوټلونو هم تړل شوي وو. عمومي وزګارتیا ډېره شوې وه او وار په وار ډېرېده. زراعتي محصولات، چې د ملي اقتصاد مهمه برخه ده، د ځمکو وېش سره کم شوی و، په داسې حال کې چې کرنه له کودتا نه دمخه تر یوه حده پورې په خاص ډول په هلمند کې ماښینې شوې وه او افغانستان د اصلاح شویو تخمونو او کیمایو سرې په استعمال سره د کرنې د محصولاتو له درکه تر ډېره حده پورې پر ځان بسیا شوی و. عمر ساپی وايي، چې "د ثور د پاڅون وروسته هم پروګرام دا و، چې نوموړې پروژې تکمیل شي او لا انکشاف ورته ورکړل شي، خو حالات دا ډول راغلل چې هرڅه د کاغذ پر مخ پاتې شول."¹⁴ "دی" د زرګونو اقتصادي ستونزو له ډلې نه دا هم وایي، چې د کودتا په لومړي کال "د افغانستان

د د فاع وزارت بودجه د عقرب په میاشت کې خلاصه شوه.¹⁵) په دغه کال کې د پاڅونونو له امله نظامي عملیات او لگښتونه بیخي زیات شوي وو، عجیبه ده چې په ټولو هغو اثارو کې چې د خلقي نظام په اړه لیکل شوي دي، د افغانستان د اقتصادي او مالي وضع په اړه لږ څه پکې ویل شوي دي. هغه ټول د سیاسي او امنیتي وضع په اړه دي.

د اکتوبر په درېیمه حکومت د هیواد ټول خلک څه باندې پېنځلس نیم ملیون وښودل، چې شمېر نه یې د جون د 15مې او جولای پېنځمې پورې شوې وه. د هغې نارامې له امله، چې په هیواد کې خوره وه، دغه شمېرنه ناشونکې وه، خو د مرکزي سرشمېرنې مؤسسې د ملگرو ملتونو د مؤسسې هغه نمونې، چې دمخه یې تنظیم کړي وې، اساس وگرځولي او دغه شمېرنه یې په تخمیني ډول وړاندې کړه^{15 الف}.)

اساسي موضوع د امنیت وه، چې د امین په واکمنۍ کې هم خرابه وه، خو نه هغومره چې مخالفانو په تېره پرچمیانو او وروسته شورویانو ویل او د شوروي یرغل یې د کرارولو دلیل ښودل شوی. د امین په وخت کې یواځینې غټه نارامې د ریشخورو د فرقي وه، چې د اکتوبر په 14مه د جمعې په ورځ پېښه شوه او ډزې یې په بله ورځ په کابل پوهنتون کې هم اور بدل کړلې. نارامې په اصل کې د تره کې پلموو او زرغونې افسرانو کار و، خو په اړه یې دقیق معلومات نشته او هغه زر وځپل شوه. حکومت د هغه پره په دوو "ځاینو جنرالانو" واچوله او د افغان ملت گوند مؤسس غلام محمد فرهاد یې مشر و ښودل شو. په ځپلو کې یې له جذگي الوتکو، زرو ټانکونو او نورو قوتونو نه کار واخیستل شو، نه د څلورمې زغرورې قوې له ټانکونو نه، چې له هغو نه شاید د وطنچار له امله کار نه وي اخیستل شوی¹⁶.) ددغه نابریالي پاڅون په کرارولو کې

"دومره ډېرې وسلې په څو ډېپوگانو کې د هوایي بمبارۍ په ذریعې له مېنځه لاړې، چې ارزښت یې ملیونو ملیونو افغانیو ته رسېږي. ویل شوي، چې په دغو ډېپوگانو کې ډېرې زرې ډول ډول وسلې هم وې، چې ځینې یې حتی د امیر عبدالرحمن د وختو هم وې. پاڅون د توپچي د غونډ له خوا پیل شوی و." ¹⁷ "حکومت زر وروسته دا هم څرگنده کړه، چې "یو شمېر انقلاب ضد او خلق ضد عناصرو د غلام محمد فرهاد په مشرۍ غوښتل په ښار کې نارامی راولي، خو دوی له اسنادو سره ونیول شول." ¹⁸ " له فرهاد سره د سپین غر په نامه یو متقا عد جنرال هم ملگری وښودل شو، خو فرهاد له خپل زوی سره تر دې یوه اونۍ دمخه بندی شوی و. پر دې سربېره د یوه بندي په وینا "د هغه عمر د غومره زیات و، چې په مشکله یې خبرې اور بدلای او درک کولای شوي." ¹⁹ " ویل کېده، چې فرهاد ځکه ددغه پاڅون مشر وښودل شو، چې شورویانو ته وښودل شي چې دوی د نیشنلستانو مخالف دي. په هر حال، په دغه کار سره افغان ملتیان هم ناراضه شول. دغه پاڅون که څه هم زر وځپل شو، پایلې یې ژورې وې. یو دا چې څنګه چې دا پېنځم پوځي پاڅون و، پوځ یې لا هم ضعیف کړ، په تېره چې په هغه کې ډېر سرتېري او افسران تلف شول. بله دا چې لکه چې دمخه ویل شوي، په ارګ کې د تره کې په وژل کېدلو سره او بیا په دغه ناکام پاڅون سره په خلقي گوند کې یو بل درز راغی او گوند تر پخوا لا ضعیف شو. له دې وروسته حاکمي خلقي ډلې، چې تر دغه وخته یې تره کې په غټو لقبونو ستایه، د تره کې په بد ویلو پیل وکړ. په یوې گوندي لیکنې کې ویل شوي و، چې "تره کې د ثور په ستر او نه ماتېدونکي او په شا نه تلونکي انقلاب کې هېڅ رول نه لاره. دغه افتخارات په دې ده ته ورکړل شول، چې دی یو سپین ږیری او د حزب مؤسس و، مګر ده خپل قدر ونه پېژنده او غوښتل یې چې د یوه خارجي قدرت

په مرستې سره نور له مېنځه یوسي او له بېرکيانو سره اتيلاف او حاکمیت وکړي.²⁰ په مقابل کې پرچميانو او "يو شمېر خلقيانو" امين پر ضد شپې لیکونه خپرول. د يو شمېر استخباراتي موټرو په واسطه د کابل ښار په مختلفو برخو کې تیتیدلې او د شب نامو په متن کې په صراحت سره د امين د سقوط مطالب لیکل کېدل او خلکو ته د يوه نوي او سالم حکومت د راتگ غږونه پکې ښکاره کېدل.²¹ "نبي عظيمي هم وايي، چې "عهده ای را عقیده بران بود که برخی از این شب نامه ها در سفارت شوروی ترتیب و از طریق اعضای سفارت مخفیانه از طرف شب پخش میشدند." دی دا هم وايي، چې "در شب نامه ها به ضرورت وحدت و همبستگی حزب خلق و پرچم بخاطر از بین بردن امين تائید میگردید."²²

حکومت د تره کي پلویو خلقيانو او پرچميانو په وړاندې کې غوڅ عمل کاوه، په لنډ ډول حکومت يو شمېر پېژندل شوي تره کي پلوه او زرغوني خلقيان بندي کړل. د شېرزاد خلقي په وینا، د ننگرهار په محبس کې د هغو شمېر یو پنځوس او د هاشم وطنوال خلقي په وینا په کابل کې د هغو شمېر تر دېرشو نه ډېر وو.²³ له کارمليانو سره خو د امينيانو اړیکې له اول نه ترخه وو، دغو شپې لیکونو هغه نور هم ترخه کړل. امين په دې هم پوهېده، چې کارمل که څه هم پراري دی، دده اصلي ژوندی سرسخت رقيب دی، خو دا به ده ته معلومه نه وه، چې شورويانو هغه او ملگرو ته يې ډاډ ورکړی، چې په واک به يې ور سوي. د امريکې د څو استخباراتي څانگو په يوه يادښت کې د سېتمبر په 27مه ويل شوي و، چې "مور دغسې راپورونه ترلاسه کړي وو چې شورويانو د خلق دموکراتيک د پرچم د مخالفې ډلې لويان، چې په اروپا کې پراري دي، هڅولي دي چې ډاډه اوسي چې شورويان به يې په واک راولي او که دا سي ونه شول، شورويان به په نظامي کودتا لاس پورې

کړي. ⁽²⁴⁾ د همدغې ډاډینې له امله و، چې پرچمیان بیا هم کرار نه، بلکې په حېرا نوونکي ډول فعال وو. په دغه حال کې حکومت په پرچمیانو باندې د دویم ځل لپاره سخته ونيوله. لومړی ځل یې وروسته له هغه پرې سخته نیولې وه، چې لویان یې د کودتا په تور نیولي وو. اوس د حکومت پروگرام دا شو، چې پرچمیان له حکومتي ادارو نه وباسي، تنظیم یې له مېنځه یوسي او له ټول ملک نه یې کمبله ټوله کړي.

په کابل کې یې پېژندل شوي پرچمي ماموران یو په بل پسې نیول او بندي کول. غېر حکومتي پرچمیان یې هم، چې گوټو ورتلل نیول او بندي کول. سره له دې هم ډېر پرچمیان پټ شول. دوی د مقابلي توان نه لاره، خو پروپاگاندا یې ډېر کاوه. امین یې د سي آی اي "ایجنټ" گانه او ویل یې چې له دوی نه یو نیم زر تنه بندي شوي دي. واقعیت دا دی، چې ټول هغه پرچمیان چې د شوروي د یرغل په سبا له زندان نه خوشې شول، شپږ سوه تنه وو. له دوی نه ډېر له مېنځه وړل شوي هم نه دي. په هغو "دولس زره" اعدام شویو کې پرچمیان د گوټو په شمار وو. دوی د تره کې پلوو خلقیانو په اندازه کړل شوي هم نه دي. دا سي ښکاري، چې خلقي حکومت د شوروي مشاورانو له امله په پرچمیانو نور څه نه کول، یا کولی نه شول. هر څه چې و د غوږې ښو گوندي کړکېچ او دا چې امین تر فشار لاندې و چې باید ډېر کار وکړي، په هغه یې بد اثر کړی و. د ساپي په وینا "امین د گوند د تشتت او د خپلو مخالفینو د بهرني شیطاني نقشونو په نتیجه کې ناراحت و... د پخوا وختونو په تناسب زهیږ معلومه. ⁽²⁵⁾" ساپی امین د شوروي له یرغل نه لږ څه دمخه په کابل کې لیدلی و.

د ریشخورو له پاڅون نه غیر د امین په واکمنۍ کې بل غټ پاڅون لیدل شوی نه دی، البته هیواد نارام و، خو امنیتي وضع مخ په ښه کېدو

وه. د بېلگې په ډول د امین د واکمنۍ په سر کې په پکتیا کې یواځې خوست او گردیز د حکومت تر کنټرول لاندې وو او سیمې او قومونه یې له حکومتي کنټرول نه ازاد وو، خو وروسته ټوله پکتیا آرامه شوه²⁶. د گردیز، احمدزی رود، سید کرم، احمد خېلو او میرزکي خلکو او مشرانو لا په عاجل ډول د کابل د خلکو هغه تنگسیا له مېنځه یووړه، چې په سره ژمي کې د سونگ لرگیو د لږ والي له لامله پېښه شوې وه. د هغه وخت د پکتیا والي محمد عمر ساپي د امین په مخامخ غوښتنې سره دغه خلک وهڅول، چې د لرگیو رسول اسان کړي²⁷، هغه همدغسې وکړل. دغه وخت چې په کابل کې سخته گراني وه (اوپه من په پېنځه اتیا، سکاره من په پېنځه نوي او لرگی من په دېرش افغانۍ وو) حکومت له پکتیا والو نه لرگی په بیه رانیول او کابل ته یې په چټکه رسول. د اکتوبر په دېرشمه له لرگیو نه نژدې شپېته ډکې لاری په کابل کې د نندارې په ډول وگرځول شوې، په داسې حال کې چې په سرو جندو پوښل شوې او ډولجیانو ډهلونه دربول²⁷، خو څنگه چې دغه کار په نظامي قوت ترسره شو، اوازه شوه چې په پکتیا او غزني کې لوی نظامي عملیات وشول. په پکتیا کې بیا د امین د واکمنۍ تر پایه پورې امنیتي وضع خرابه نه وه. د ساپي په وینا "زه د پکتیا د والي په حیث اکثره د ولایت په دولتي موټر کې کابل ته تلم راتلم، پرته له دې چې زره پوښ او یا نور جدي امنیتي تدابیر د ځان دپاره ونیسم."²⁹ "زه هم د پوهنتون له څو استادانو سره له کابل نه د ننگرهار پوهنتون ته د درس ورکولو لپاره په اونۍ کې یو ځل د شوروي تریرغل پورې تلم، بې له دې چې د بد امنیتي کومه نېشه مې لیدلې وي، د وطن د نورو سیمو وضع هم لږ و ډېر همدغسې وه، یواځې د بدخشان، د پنجشیر سر درې د مخالفانو په لاس وې، خو مخالفان په هېڅ سیمې کې له حکومتي

وسله والو ځواکونو سره مخامخ کېدلی نه شول. د لغمان د الیشنگ په ولسوالۍ کې مخالفان د اکتوبر له 30مې نه دمخه د درې له سر نه تر صبرآباد، گنجاون او شکرمان پورې رسېدلي وو، خو له حکومتي ځواکونو سره ېې له مقابلي نه په شا شول³⁰). خو له ترين کوټ نه پرته ارزگان د حکومت په ولکه کې نه وو. امين د نومبر په 24مه په يوې مطبوعاتي مرکې کې وويل، چې "په ټول افغانستان کې آرامي ده او ددغو پر خلاف ويناوې ټولې د بين المللي امپريلمز او ارتجاع اختراعات دي."³¹

***

له شوروي اتحاد سره اړیکې

د ثور له کودتا نه وروسته افغان شوروي اړیکې د خاصې دوستۍ په شکل ښوول کېدلي، خو په هغو کې کرکېچ هم ډېر او ټينگ و. دغو اړیکو څو مرحلې لرلې: له کودتا نه د امين تر لومړي وزير کېدو پورې، بيا د تره کې تر وژل کېدلو پورې او وروسته د امين د واکمنۍ په بهير کې. د شوروي اتحاد حکومت په اصل کې د ثور له کودتا سره جوړ نه و، په دغه غټ دليل، چې افغانستان د سوشلسټي انقلاب لپاره تيار نه و. لا مهمه دا ده، چې کودتا په اساسي ډول د خلقيانو او په خاص ډول د امين کار و، نه د پرچميانو. خو څنگه چې په افغانستان کې مسکو پلوه د خلق دموکراتيک گوند د لومړي ځل لپاره دولتي واک ترلاسه کړ، شوروي حکومت ته بله لاره نه وه، خو دا چې د ټينگښت لپاره يې مالي او تخنيکي مرستې او وسلې ورکړي او په دې لار کې لگښتونه وکړي او تاوانونه وگالي. شوروي اتحاد د کودتا په اولو ورځو کې له خلقي حکومت نه دوه امتيازونه ترلاسه کړل: يو دا چې لکه چې دمخه ويل شوي په حکومت کې يې پرچميانو ته له خلقيانو سره برابر مقامونه وگټل. بله دا چې

پوزانوف له تره کي نه دغه وعده ترلاسه کړه، چې "افغانستان به د مارکسزم-ليننزم په پيروي د سوشلزم د ودانولو په لور روان وي او سوشلستي کامپ پورې به اړه ولري." تره کي دا هم وويل، چې په دغې کرښې باندې به په احتياط سره تگ وشي او گوند به ددغوربستينو موخو په اړه خلک وروسته خبر کړي. افغانستان به په خپل باندني سياست کې د ناپييلو هېوادونو په لار روان وي، خو لومړی درجه همکاري به يې له شوروي اتحاد سره وي³²).

پرچميانو ته دغه امتياز گټل سمدلاسه مهم و. شوروي اتحاد پرچمي لويان په خاص ډول کارمل خپل منونکي ايجنټان گڼل او په حکومت کې يې د هغو شته والی مهم گانې. پوزانوف ددې لپاره، چې پرچميانو ته اتبار ورکړل شي، حتی له تره کي او امين نه زيات له کارمل سره په رسمي ډول ليدل. هغه لا خپل حکومت ته ويلي وو، چې د "ثور انقلاب" د هغه د نوښت زېږنده دی. شورويانو دغه کارونه په دې هم کول، چې امين په نوي نظام کې د سرسری نه وي، خو هغه په واقع کې و او د پرچميانو په اړه د هغه نظر د شوروي لويانو د سياست پر خلاف و، چې په پای کې يو شمېر پرچمي لويان د کارمل په گډون، لکه چې دمخه ويل شوي، دباندې پراري شول او يو څو نور يې په څرخي پله زندان کې بندې شول. د شوروي حکومت ددغو انکشافونو په اړه په رسمي ډول څه ونه کړل، خو بريژنيف د همدغه کال په دسمبر کې د کرېملن په ماڼۍ کې له افغان پلاوي سره د "اختلاف" مسئله پورته کړه. دغه "اختلاف" مشخص نه شو، خو هغه په غالب احتمال د پرچميانو په اړه و، چې خلقي حکومت خپلی و او په هغه سربېره په حکومت کې دولتي واک په زياتېدونکي ډول د امين لاس ته ورته. بريژنيف بيا د هرات د پاڅون په وخت کې له تره کي نه، چې د يوې شپې لپاره په پټه مسکو ته تللی و، وغوښتل چې "امين د ملي دفاع

د وزارت څخه گوښه کړي.³³ "خو ددغه دستور نتيجه په کابل کې سرچپه شوه. په دې ډول، چې امين اول د هېواد لومړی وزير او وروسته د جولای په 27مه د ملي دفاع وزير هم شو. بيا نو د شوروي حکومت په ظاهر کې له امين سره دوستي کوله، خو په واقع کې يې د مرستو او دوستۍ په نامه د هغه د حکومت تخريب کاوه.

د شوروي اتحاد د کمونست گوند پوښتور ويا سياسي دفتر، چې په واقع کې تر نورو ټولو لوړه واکمنه څانگه وه، د هرات له پاڅون نه وروسته د افغانستان په اړه يو لوړ کميسيون رامېنځ ته کړ، چې د ک.ج.ب سروال يوري اندروپوف، د باندنيو چارو وزير اندري گروميدکو، د ملي دفاع وزير ديمتري اوستينوف او د مرکزي کمېټې بين المللي څانگې آمر بوريس پانو ماريف نه جوړ و. له وروستي نه پرته، چې د پوښتور ويا نه رايه ورکوونکي غړي و، نور ټول د هغه پوره غړي وو. د کميسيون وظيفه دا وه، چې د افغانستان په اړه "ورانديزوننه وکړي او عملونه همغاړي کړي."³⁴ په واقع کې د کميسيون وظيفه د افغانستان په اړه د شوروي اتحاد حکومت سياست غوره کول و. د همدغه کميسيون په سپارښتنه و، چې د شوروي اتحاد دوه نظامي کميسيونونه افغانستان ته واستول او د امين د حکومت د نسکورولو په مقصد په افغانستان باندې وسله وال تېرى وشو. څنگه چې بريښيف له 1977 څخه وروسته د فعال کارتون له لاسه ورکړی و، دغه کميسيون په اسانۍ سره د خپلو پرېکړو په اړه د هغه موافقت حاصلولی شو، نو دا يو ډېر مهم کميسيون و.

د شوروي اتحاد د حکومت دننه په افغانستان کې د تخريب او نفوذ خپرولو وسيلې ملکي او نظامي مشاوران او واړه نظامي ډلگي وو، چې شمېر يې وار په وار ډېرېده. په دغه لړ کې د شوروي ډله وه، چې ک.ج.ب والو د امين پر ضد

لمسوله او په دې اړه دمخه بحث شوی دی. د امین په واکمن کېدلو سره دوی ته (له مزدور یار پرته چې په کور کې تر رڅارنې لاندې نیول شوی و) افغانستان کې ځای نه و. دوی د سپتمبر په خونړۍ ورځ چېرته په لوگر کې پټ شول. د سروري په وینا "با برکناری ما سرنوشت ما معلوم بود باین جهت خود را باو [امین] تسلیم نکرده هر سه ماه از شهر جانب لوگر رفتیم، شب را در دامنه یک کوه سپر بردیم. هوا خیلی سرد بود، من و گلابزوی به هیزم جمع کردن رفتیم. وقتی باز گشتیم وطنچار به شدت میگریست و اشک میریخت و میگفت: سرنوشت زن و فرزندم چه خواهد شد؟ ما باو گفتیم وقتی تاب و توان این روزها را نداشتی [باید] مبارزه نمیکردی. چند روز بعد بصورت مخفی به شهر برگشتیم." بیا دوی د شوروي سفارت د درېیم سکرتر والیېری ساموتن هستوګنځي ته ورغلل، چې سفارت ته نژدې پروت و. گلابزوی ته دغه ځای معلوم و، چې هلته یې له 1973 نه تر 1975 پورې په غونډو کې کېدون کړی و. "هغوی بیا د ایوانوف په دستور او د پوزانوف په مشوره د (زینت) د خاص واحد ته کاوی ته په پټه ولېږدول شول، قواری یې ورته واورولې، برېتونه یې وروخړیېل او د هغه واحد نظامي یونیوفرم یې ور واغوستل." خو د شورویانو له خوا هغوی ته پناه ورکول لکه د امین له حکومت سره دشمني کول و. "نو د ک.ج.ب څانګې ته هدایت شوی و، چې د هغو له شته والي نه انکار وکړي او پراخ کارونه وکړي، چې دغه حقیقت پټ و ساتل شي، چې دوی په دغې هستوګنځي کې دي."³⁵ د هغو د پیدا کولو په اړه د حکومت پلټنو او پوښتنو نتیجه ورنکړه. حکومت له شورویانو سره د هغو د شته والي په اړه لاسوندونه هم نه لرل، که څه هم پوهېده چې هغوی یې پټ کړي دي. سروري او گلابزوی به د پرچمیانو په شان د ک.ج.ب چارواکو ته په ټینګه ویل، چې

امین د سي.ای.ای ایجنټ دی او د غو چارواکو د غه راپورونه اندروپوف، بریژنیف او د بولټبورو نورو غړو ته رسول³⁶. خو د ک.ج.ب لپاره په کابل کې د هغو پټه ساتنه غټ مشکل و، نو یې د سپتمبر په 19مه هغوی تاسکند ته ولېږدول، په دې ډول چې وطن چار او کلا بزوی یې چې شکلونه یې یو څه بدل کړي او د زینت نظامي واحد یونیفورم یې وراغوستی وو، له شوروي پوځیانو سره یوځای د بگرام له هوایي ډگر نه په الوتکه کې تاشکند ته ورسول، خو د سروې انتقال له دې امله چې پښ و او له ورايه پېژندل کېده، گران و. هغه په یوه سرپټي او مهر شوي لوی ظرف کې چې د شپږو ساعتو لپاره یې اکسیجن لاره، تاشکند ته ورسول شو. دغه بریالی انتقال په خپله اندروپوف وستایه او چارواکیو ته یې انعامونه ورکړل. ک.ج.ب سره له دې هم په سروري او ملگرو یې اعتبار نه کاوه. د یوې میاشتې لپاره یې په تاشکند کې په دغسې کور کې و ساتل، چې د غږ ثبتولو په آلو مجهز و. وروسته له دې، چې د هغو د خبرو فیدې واورېدل شوې او شورویانو ته د اعتماد وړ وگرځېدل، بیا په بلخاریې کې کوم پټځای ته ولېږدول شول³⁷. په دې ډول د شوروي امپراتورۍ یوې برخې ته د هغو په انتقال سره د شوروي حکومت په دې قادر شو، چې وروسته یې له پراري پرچمیانو سره متحد کړي او په افغانستان باندې په نظامي یرغل کې تړپنه کار واخلي. دوی ټول پوهېدل، چې د خپل وطن افغانستان په مقابل کې د شوروي حکومت له خوا د دوی استعمال له وطن سره د نه بشني وړ غټ خیانت دی. سره له دې دوی په خپله خوښه او اراده ورته تسلیم شول او په دې ډول یې خپل افغانیت او انسانیت د تل لپاره داغي او نیمکړي کړ.

په افغانستان کې په خلقي دوره کې شوروي چارواکي سمدلاسه ډېر شول، دوی افغانستان ته په اسانه راتللی شول. دوی ک.ج.ب والو په گډون د

سفارت چارواکي یا دیپلوماتان، مشاوران، متخصصان او ورې نظامي ډلې وې. مشاورانو یې د خلقي گوندي او حکومتي نظام په جوړښت کې ونډه لرلې. دوی په واقع کې د افغانستان د سیاست یوه برخه شوي وو، خو په دوی کې هم ډېرو یې د خپل حکومت د سیاست له مخې عمل کړی او کارمليان یې د حکومت په برابر کې لم سولي او په دې ډول یې له حکومت سره د دوستي او مرستې په نامه وړاندي کړي او د امنیت ټینګولو په برخه کې یې د حکومت ستونځې ډېرې کړې وې، خو ټولو مشاورانو په افغانستان کې د خپل حکومت لار نه ده نیولې، زیاتره غټانو یې د خلیانو په پلوی په ملګري او پوځي چارو کې چارې ترسره کړي او لکه چې وروسته به ولیدل شي، د شوروي حکومت دوی په بېلو پلومو شوروي اتحاد ته بېرته غوښتلي دي او ددې پر خلاف د پرچمي پلو مشاورانو راپورنه او فکرونه یې د اعتماد وړ ګڼلي او حتی پرې عمل کړی دی.

ډېر شوروي مشاوران د خپل مسلک وړ نه وو، په خپله امین هم د هغو په اړه شکایت کاوه "مور ستاسو مشاورانو ته په افغانستان کې ډېر قدرت ورکړی، مور هغو ته ډېره سخته سزا ورکوو چې ستاسو د ملګرو مشوره نه مني. له ډېنه ښکاري، چې ستاسو ټول مشاوران په کافي اندازه لیاقت نه لري."³⁸ سره له دې هم څنګه چې خلقي لویانو د شور له کودتانه وروسته په افغانستان کې د یوه نوي شوروي ډول نظام په پښو درولو پیل وکړ. دغو "ناوړو" شوروي مشاورانو ته اړ شول او هغو ته یې تر افغانانو نه زیات اهمیت ورکړ. که د موروزوف د غه وینا سمه وي، هغو له شورویانو نه وغوښتل چې "مور قدرت ترلاسه کړی، خو په دې نه پوهیږو چې څه ورسره وکړو. مهرباني وکړئ زموږ وسله والو پوځونو، د افغانستان د خلق دموکراتیک گوند او زموږ د هر وزارت لپاره هغومره مشاوران

راوا ستوئ چې کولی شي. مور ته وښيي چې مور دولت څنگه تنظيم کړو او مور به په هغه څه عمل وکړو، چې مور ته ويل کېږي.³⁹ د افغان پوځ لپاره د لومړي ځل لپاره پاچا امان الله باندني ماهران استخدام کړي وو، چې هغه ترکان وو، خو د پاچا امان الله دولتي نظام ملي او افغاني وو، چې هغه د امير شېرعلي او امير عبدالرحمن د نظامونو په دوام وو. د پوځ لپاره شوروي مشاوران د لومړي ځل لپاره صدراعظم محمد داود استخدام کړل. دوی ځکه استخدام شول، چې د شوروي حکومت د افغان پوځ د عصري کولو او په نويو وسلو د هغو د سمبالولو لپاره افغانستان ته د وسلو او پېسو کريدونه منلي وو، خو د غو مشاورانو د حکومت په تنظيم کې هېڅ رول نه لاره او حکومتی نظام د پخوا په شان اسلامي او ملي بڼه لرله.

په دې کې غټ شک دی، چې موروزوف به د خلقي لويانو دغه غوښتنه په دقيق ډول بيان کړي وي، خو دا به سمه وي چې هغوی به په خپل وطن کې د شوروي ډوله نظام د جوړولو لپاره د هغوی مشاوران غوښتي وي. دلته بايد وويل شي، چې په افغانستان کې د دولتي نظام جوړولو عنعنې د روسانو تر هغې نه ډېره پخوانې ده. روسانو د نهمې پېړۍ تر نيمايي پورې بې دښه او بې دولت په دغه وخت کې د سکنديانو وو، وانگانو ته بلنه ورکړه، چې د دوی لپاره د نووگراد په ښار کې دولتي نظام جوړ کړي⁴⁰.

په هر حال، د ثور له کودتا نه دمخه افغانستان هم د ډېرو مجربو مسلکي کدرونو خاوند شوی و، خو خلقي لويانو هغوی د "نور چشمان" او "ضد انقلاب" په نامه رد کړل او له حد نه زياته ډډه يې په شوروي ماهرانو وکړه. دوی په خپلې دغې پاليدسې سره په خپل نظام کې شوروي مشاورانو ته د نفوذ او توطيې کولو لپاره موقع په لاس ورکړه، چې تخريبي اثر يې په

خاص ډول د امین په واکمنۍ کې ثابت شو. د ایډیالوجی په جال کې گډې شوي خلقي لویان دېته ځیر نه شول، چې د شوروي حکومت د خلقي ایډیالوجی په نامه چې هرڅه کول، په اصل کې یې د خپل ملت لپاره کول. حکومتی سیاستونه او چلندونه په نهایت کې ملي وي، نه ایډیالوجیکي او هېڅ ملي حکومت په خپل ملک کې باندنیو ته په هر نامه، چې وي، واک نه ورکوي. البته د امین په واکمنۍ کې افغان چارواکي موظف شوي وو، چې له شوروي مشاورانو نه یواځې مشوره ترلاسه کړي. په دغه وخت کې دوی ته د خپل حکومت له خوا هم دستور ورکړل شوی و، چې د مصلحت لپاره په ظاهر کې د حکومت رښتیني مشاوران وي او هغه پرځان مشکوک نه کړي.

په خلقي دوره کې د شوروي مشاورانو شمېر په یقین سره معلوم نه دی، د 1979 په مارچ کې د کوسیګین په وینا د 550 تنو په شاوخوا کې وو⁴¹. د مؤلف برادشیر په وینا د کودتا په اولو درېو میاشتو کې د شوروي د نظامي مشاورانو شمېر درې واړه ډېر شو او اوه سوو ته ورسېد، چې ځینو یې د ملي دفاع وزارت چارو په ترسره کولو مرستې کولې او د 650 ملکي مشاورانو څخه، چې تر کودتا دمخه په افغانستان کې وو، ډېر یې له اطراف نه کابل ته راغلل، چې د وزارتونو په تنظیمولو کې برخه واخلي. د تره کي او امین په وخت کې د دوی شمېر وار په وار دومره ډېر شو، چې د شوروي سفارت مجبور شو په نوي څلور پورې ودانۍ کې اپارتمانونه ورته جوړ کړي⁴². د امریکې استخباراتو په حواله د ثور د کودتا په وخت کې اټکل 350 نظامي مشاوران د افغانستان په پوځ کې وو. د 1979 په اولو کې د هغو شمېر د 750 او 1000 ترمینځ ډېر شو، چې په هغو کې لږ تر لږه پینځه جنرالان وو. د همدغه کال د سپتمبر تر پای پورې یې شمېر دوه نیم زرو ته ورسېد. په یوه بل راپور کې د دوی شمېر

د درې زرو او درې نيم زرو ترمينځ ښودل شوی. ملکي مشاوران له هغو نه بېل وو، چې د 1978 په پای کې اټکل دوه زره تنه وو⁴³. د 1979 کال په پای کې په کابل کې ويل کېدل، چې په افغانستان کې ټول ټال پېنځه نيم زره مشاوران په ملکي او نظامي ساحو کې کار کوي⁴⁴.

د شوروي مشاورانو غټه ستونځه دا وه، چې د خپل حکومت په دستور د خپلو مسلکي کارونو تر څنګه سياسي فعاليت هم وکړي، نو دوی پخوا له دې چې افغانستان ته تللي وي، په مسکو کې د مرکزي کمېټې د باندنيو اړيکو په څانګه کې "د افغانستان د وضع د تحليل په جريان کې به دوی ته ويل کېدل، چې په افغانستان کې بايد د پرچميانو په ګټه کار وکړي او خلقيان به د شورويانو د مخالفينو په څېر ورپېژندل کېدل." ⁴⁵ "خو دغه هدايت به دوی په افغانستان کې ستونځمن کول. پرچميان په ګوند او حکومت کې د 1978 کال له اګست نه وروسته رټل شوي او خلقيان په پوځ، حکومت او ګوند کې واقعيت وو او واقع ليدونکيو مشاورانو هغه له نظر نه غورزولی نه شو. "نو ځکه يو شمېر مشاورينو د شوروي د مشرتابه د لارښودنې پرعکس خپل دريځ ته بدلون ورکاوه او د پرچميانو پرځای يې د خلقيانو څخه ملاتړ کاوه." په دې ډول شوروي مشاوران دوه ډلې شوي وو: "د افغانستان په اردو کې د شوروي مشاورينو غوڅ اکثریت د مرکزي کمېټې او د ګوند په اپارات کې د شوروي يو شمېر مشاوران د خلقيانو ملاتړي وو، خو په اګسا کې شوروي مشاوران او په کابل کې د شوروي سفارت کارکوونکي او د زياتو وزارتونو مشاوران په بشپړه توګه د پرچم ملاتړي وو." ⁴⁶ "امين د شوروي مشاورانو په جلبولو کې ګټ اثر لاره، هغه لومړنی ډله مشاوران، چې د نيکولای سايمونينکو په مشرۍ له کودتا نه درې اونۍ وروسته کابل ته

ورسېده، تر خپل اثر لاندې راوستل او د "خلفي گوندگي ملاتړ يې کړل."⁴⁷)

امین سایمونینکو ته په لسو مادو کې دغسې یو یادښت وسپاره، چې په هغه کې یې خلیان د شوروي حکومت رښتیني ملگري او پرچمیان د افغانستان د پخوانیو حکومتونو ملگري ښودل شوي وو. امین ته به په دغه وخت کې معلومه نه وه، چې پرچمي لویانو له شوروي اتحاد سره خاص علائق لرل او شوروي حکومت پرچمیان تر خلیانو نه غوره بلل. سایمونینکو بیا امین ته په ځوابي یادښت کې، چې د ک.ج.ب له خوا تهیه شوی و، په دغه ډول لیکچر ورکړ: "لینن په ډېرو موقع گانو کې په ټینګه ویدلي و، چې انقلاب هغه وخت مهم کېدلی شي چې په دې پوه شي خپل ځان څنګه وساتي... دغه رسالت یواځې هغه وخت ترسره کېدلی شي، چې د افغانستان خلق دموکراتیک گوند د یوه موتي شوي او سره تړل شوي سیاسي مؤسسې په څېر عمل وکړي او په یوه عزم او یوه واحد هدف سره ټینګ شوي وي."⁴⁸) د امین یو بل کوشښ هم د هغه په زړه نتيجه ورنکړه، چې مطلب یې په مسکو کې د بریژنیف په مخالفې ډلې باندې اثر کول و. د زلمي خروټي په وینا په مسکو کې د "بريژنیف ضد گروپ په اصل کې د بريژنیف له خوا د هغه تېر ایستلو لپاره جوړ شوی و."⁴⁹)

ک.ج.ب) د دولتي مصونیت کمېټه (یوه عادي حکومتي څانګه نه وه، په واقع کې هغه د شوروي اتحاد اصلي حکومت و، چې په افغانستان کې یې لکه چې دمخه یادونه شوې، د لینن له وخت راهیسې جاسوسان لرل. هغه وخت د "چیکا" په نامه یادېدل. په خلیي حکومت کې ک.ج.ب په افغانستان کې په دوو برخو سره وېشلی شوې وه، یوه یې د هستوګنځي (Residency) په مستعار نامه یادېده، چې د شوروي سفارت دننه یې کار کاوه. بله یې د "استازو" (Representative) په نامه یادېده، چې چارواکیو یې د خلیي حکومت په بېلو

خانگو په تېره په امنيتي خانگو کې مشاوري کوله. په دوی دواړو سربېره په سلگونو نور استخباراتي کارکوونکي وو، چې هويت يې خلقي حکومت ته هم معلوم نه وو. په دوی کې افغانان هم وو. د 1978 له ژمي نه وروسته د ک.ج.ب خاصو واحدونو دننه په افغانستان کې د اسلامپالو په مقابل کې هم عمليات کول⁵⁰. په خلقي دوره کې ک.ج.ب د خپلو امرانو جنرال ايوانوف او اوساد چې او داسې هم د اگسا د سر مشاور کرنيل بوگدانوف له لارې ډېر اثر کړی دی. د امين حکومت هم په اصل کې د ک.ج.ب والو په نوبت، راپورونو او حتی کړو سره نسکور شوي دي. داسې هم د ک.ج.ب د هغو خلقي پلو د مشاورانو مخه نيوله، چې د خلقي حکومت د ټينگښت او د خپل حکومت د احتمالي نظامي يرغل د بېخايه ښودلو لپاره کوښښ کاوه. غټ او مهم مثال يې د وسله وال پوځ سرمشاوړ جنرال واکسيل زاپلاتين دی، چې د شوروي د لوی نظامي هيئت مشر جنرال پانونوفسکي په شان په دې نظر و، چې حکومت په ستونځو بريالی کېدلی شي او شوروي اتحاد ته ښايي ورسره مرسته وکړي، خو څنګه چې هغه يو مهم شخص و او په نظامي چارو سربېره په سياسي چارو هم ښه پوهېده او د خلقي حکومت ټينګ ملاتړ و، د خپل حکومت د سياست په برابر کې خنډ کېدلی شو.

زاپلاتين بيا د اندروپوف په دستور دشوروي يرغل په درشل کې مسکو ته په بېرته په خاصه الوتکه کې وغوښتل شو، چې کورنۍ يې ورته کوم ډول خاص ضرورت لري. داسې هم جنرال ديمتکوف، چې د جنرال گاريلوف پرځای په کابل کې د ملي دفاع وزارت مشاور شو، زر بېرته مسکو ته وغوښتل شو چې د خلقيانو لوری يې نيولی و⁵¹. په دې ډول ک.ج.ب له افغانستان نه د خپلو مشاورانو د سر هغه کسان واپستل، چې د واقعيتونو او خپل فکر له مخې يې په نورو اثر

او د يرغل پر خلاف استدلال کولی شو.

لکه چې دمخه ويل شوي د کابل ک.ج.ب د سپتمبر په اوله ورځ مسکو ته د افغانستان د وضع په اړه يو يادښت استولی او وړانديزو نه کړي و. د همدغه يادښت له مخې و، چې بريژنيف په مسکو کې تره کې د امين پر ضد عمل ته وهڅوه، چې د هغه نتيجه د تره کې مرگ او د امين سروالي شوه. په دغې پېښې سره بيا دغسې نوي کړکېچونه پيدا شول، چې پای يې د امين وژنه او د خلقي حکومت ناکورېدل شول. لومړی غټ کړکېچ له دېنه راولاړ شو، چې په داسې حال کې چې له تره کې سره د شوروي درې جنرالان او سفير پوزانوف وو، بيا هم په امين باندې ډزې وشوې، خو هغه له مرگ نه بچ شو او تره کې څه باندې درې اونۍ وروسته له مېنځه يووړل شو. د هغې ورځې له پېښې نه زړ وروسته پوزانوف او هغو درې جنرالانو له امين سره د ملي دفاع وزارت په ماڼۍ کې لنډه ليدنه وکړه او د هماغه ماښام په اوونيمو بجو يې د دوه نيمو گريو لپاره بيا ورسره وليدل. د خبرو موضوع تره کې و. امين د هغې ورځې خونړۍ پېښې ورته بيان کړې او ويې ويل، چې "زه پوره باور لرم چې دوی غوښتل ما ووژني. تر سلو نه ډېرې ډزې په ما وشوې او تاسې په خپله پوهېږئ، چې تره کې څه غوښتل. زه پوهېدم، چې زما د ژوند په اړه ناوړی پلان جوړ شوی و او څه وخت، چې ما تره کې له هاوانا نه د ستنېدو په وخت کې په هوايي ډگر کې وليد، زه هغه ته تيار وم. نن تره کې غوښتل ما ووژني. د هغه پلان دا نه و، چې د شوروي ملگرو په شته والي کې دغه کار وکړي، خو د هغه به له ياده وتلي وي، چې خپل امر فسخ کړي او خپل ساتونکي پرې خبر کړي." ⁵²⁾

امين دا هم وويل، چې پوځ او گوند په دغو پېښو سره لړزېدلی دی او تره کې بايد په خپله خوښه د ناوړغۍ په دليل د مرکزي کمېټې په پلینوم کې له عمومي منشي توب نه ځان گوښه کړي او يواځې

د انقلابي شورا سروال پاتې شي. په بله ورځ (ستمبر 15مه) دغو شورويانو بيا د شوروي د گوند د مرکزي کمېټې په هدايت له امين سره د غرمې په يوولسو بجو وليدل. د هغو په وينا "مور د عمومي منشي توب له مقام نه د تره کي د تجويز شوي گوشه کولو پر ضد وغږېدلو، چې په انقلاب باندې به ناوړې اغېزه وکړي." خو امين په خواب کې څرگنده کړه، چې "د تره کي گوشه کېدل به گوندي اتحاد له مېنځه يونه سي، د هغه پرعکس پياوړی به يې کړي. که تره کي خپل مقامونه وساتل، دغه دوه مخيزتوب به پاتې وي او بيا په د نويو شخړو خطر وي."⁵³ امين په عين حال کې کوشن کاوه، چې د شوروي خوا گوشه وساتي. ويې ويل، چې "د انقلاب د برخليک په اړه د شوروي ملگرو په اندېښنې نه پوهېږي." دا يې هم وويل، چې "د شوروي اتحاد د کمونست گوند د مرکزي کمېټې پوښتو او په خاص ډول د ملگري بريښنيز، ملگري پانوماريف، د شوروي سفير او شوروي ملگرو سپارښتنې او نظرونه د افغان د خلق دموکراتيک گوند او هېواد لپاره مهم دي. د امين په فکر تره کي په هغو عمل ونه کړ او دی به هغوی قادر کړي، چې له افغانستان سره خپل سياسي ملاتړ پراخ کړي او د دواړو هېوادونو د وسله والو پوځونو ترمنځ همکاري لا پياوړې کړي. سره له دې هم شوروي اتحاد د سپتمبر په 15مه د تره کي د گوشه کولو په سر امين ته اخطار ورکړ، چې "دغه کار به هم د گوند او هم د هېواد لپاره ناوړې پایلې ولري." په اصل کې شوروي مشران په امين ډاډه نه وو، دستور يې ورکړ، چې "مور بايد له امين نه وغواړو او خپل نظر ورته څرگند کړو، چې که تره کي له خپلو مقامونو نه گوشه کېږي، ضرورت به نه وي چې پر ضد يې څپونکي کارونه وشي يا کوم ډول محاکمې ته کش شي." خو "مور بايد له امين سره تماسونه

ولرو، ددې لپاره چې د هغه د سياسي نظر او ارادې په هکله نور معلومات ولرو." د دوی بل هدايت دا و، چې له دې وروسته د وسلو په رسولو کې کمی راوستل شي او هغه به يواځې پرزې او هغه وسلې وي، چې د ياغيانو د ځپلو لپاره ضرور وي⁵⁴⁾، خو امين سره له دې هم لکه چې دمخه ويل شوي، تره کې گوشه کړ او ځان يې د هغه مقام ته ورسوه.

دوه ورځې وروسته (سپټمبر 17) جنرال پاولوفسکي، جنرال ايوانوف او جنرال گوريلوف له امين سره د هغه په دفتر کې وليدل او د خپل حکومت له خوا يې د هغه د واکمن کېدو په مناسبت مبارکي ورکړه، خو مبارکي توده او صميمي نه وه. امين هم کومه خاصه ډاډينه ورنکړه، خو دغه وعده يې ورکړه، چې "هغه به له خپلو شوروي ملگرو سره له نژدې نه کار وکړي او دغسې گامونه به واخيستل شي، چې څرگندي نيمگړتياوې سمې شي او د خپل کار طريقې او طرزونه به ښه کړي."⁵⁵⁾

په عين حال کې امين هيله ښکاره کړه، چې شوروي ملگري به د مارکسزم-ليننزم په روحيې سره په اقتصادي او نظامي ډگرونو کې او داسې هم د امنيت په ټينگولو کې له افغانستان سره مرسته او همکاري وکړي. پوزانوف هم په همدغه ورځ امين ته مبارکي وويله، هغه بيا په سفارت کې خپل مشر ديپلوما تان سره ټول کړل او ورته يې کړه، چې "مور له يوه پېښ شوي واقعيت سره مخ يو. امين په واک رسېدلی دی، تره کې ونه شو کولی چې واک ته د امين د رسېدلو مخه ونيسي. واقعيت دا دی، چې تره کې ضعيف او لټ و، هغه د خپل قول په اندازه ښه نه و. د هغه پرعکس امين هر وخت له مور نه مشوره اخيستلې ده. امين پياوړی دی او مور بايد له هغه سره کار وکړ او ملاتړ يې وکړو."⁵⁶⁾ د پوزانوف د همدغه فکر له مخې به و، چې بريژنيف د خپل گوند په پولټبورو

کې د سپتمبر په شلمه د لومړي ځل لپاره د امین په اړه له احتیاط نه ډک ښه نظر ښکاره کړ: "مور باید داسې وگڼو چې د افغان شوروي په اړیکو کې به کوم ډول غټ تغیر رانه شي او داسې ښکاري، چې هغه به د پخوا په شان دوام وکړي. امین به د روانې وضع او د هغو ستونځو له امله، چې د افغان حکومت به د اوږدې مودې لپاره ورسره مخامخ وي، په هماغه لور کش شي. افغانستان په دوام لرونکي ډول علاقمند دی، چې له شوروي اتحاد نه نظامي، اقتصادي او نور ډول مرستې او ممکن حتی په ډېر مقدار ترلاسه کړي. داسې ښکاري، چې امین به لږ تر لږه په ظاهري ډول ډېته دوام ورکړي، چې په هغو سپارښتنو عمل وکړي، چې مور دمخه (تره کي) ته ورکړې وې، خو (زموږ) دنده به ستونزناکه او حساسه وي."

لس ورځې وروسته بریښیف له امین او حکومت سره یې د همکارۍ لار ونیوله او د اکتوبر په لومړۍ یې خپلې پوښتنې ته څرگنده کړه، چې "امین یو څو ویناوې کړي او له هغو نه معلومېږي، چې د انقلاب د پراخولو او له شوروي اتحاد او نورو سوشلسټي هیوادونو سره د همکارۍ د پیاوړې کولو په لور روان دی. شاوخوا یې یو شمېر [دغسې] صادق کسان او رښتیني انقلابیان راټول دي، چې د مارکسزم-لیننزم په اصولونو باندې ټینګ ولاړ دي او د شوروي اتحاد په لور د ښو میلان لري او زده کړه یې زموږ په هیواد کې کړې ده." بریښیف په عین حال کې په دې فکر هم و، چې "مور به په څیر سره د امین د فعالیتونو څارنې ته دوام ورکړو او وگورو چې هغه خپلې و عدې ترسره کوي لکه څنګه چې پېښې غواړي پرې عمل وکړي."⁵⁷ څلور ورځې وروسته بریښیف په ډاډینې سره وویل، چې "مور وینو چې امین اوس هغه څه کوي کوم چې ما تره کي ته ویلي و." له دغې څرګندونې نه د بریښیف مقصد دا و، چې هغه تره کي ته د اساسي قانون له مخې د حکومت کولو

سپارښتنه کړې وه. هغه دا هم وویل، چې "وضع په هېواد کې ښه شوې، خو په ځینو ولایتونو کې له هغو یاغیانو سره مقابله کېږي، چې له پاکستان نه په نېغ یا په نا نېغ ډول او له ایران، امریکې او چین نه په نېغ مرسته ترلاسه کوي." 58

خو د اکتوبر په شپږمه د دواړو حکومتونو ترمنځ او به خړې شوې، په دغه ورځ د باندنيو چارو وزیر شاه ولي د کمونستي حکومتونو د سفیرانو په مخ کې، چې یې خپل دفتر ته غوښتي وو، له پوزانوف نه شکایت وکړ، چې د افغانستان په چارو کې لاسوهنه کوي. د پوزانوف پرځای وسيلي سفرچوک غوښتل شوی و، چې د شوروي مهم دیپلومات و. د ک.ج.ب په راپورونو کې نه دي ویل شوي، چې شاه ولي په کومو ټکو پوزانوف تورن کړ. په دغو راپورونو کې د غومره ویل شوي، چې شاه ولي په ارگ کې یواځې د خونړۍ پېښې قصه وکړه، چې په امین باندې د پوزانوف له ډاډینې سره سره او په داسې حال کې، چې هغه له تره کې سره ناست و، ډزې وشوې⁵⁹. خو د سفرنچوک په روایت شاه ولي وروسته له هغه، چې هغه "څلور کسيزه ډله" په دې تورنه کړه، چې په وار وار یې د خپل صدراعظم د وژلو کوښښ کړی، له یوه مانا لرونکي ځنډ نه وروسته وویل، چې "له توطیه گرو سره د افغانستان د دوست هېواد سفیر ا.م. پوزانوف له خوا مرسته شوې." دا یې هم وویل، چې "پوزانوف له تره کې سره مرسته وکړه، چې صدراعظم په تلک کې گیر کړي." د شاه ولي بل تور دا و، چې د شوروي سفارت هغې "څلور کسيزې ډلې" ته پناه ورکړي او سفرنچوک دغه توروته په ټینګه رد کړل او شاه ولي یې وپوښته، چې "دی ددې درک کوي چې توروته به یې له شوروي اتحاد سره د افغانستان په اړیکو باندې په نه جبران کونکي ډول ناوړې اغېزې وکړي." 60 "سره له دې

هم شاه ولي د افغانستان په چارو کې د لاسوهنې له لامله د اخطار په ډول له شوروي حکومت نه په رسمي ډول وغوښتل، چې پوزا نوف بهر ته و غواړي او پرځای يې بل سفير واستوي⁶¹. پوزانوف، چې په 1972 کې کابل ته د سفير په توگه راغلی و او د شوروي يو ډېر مهم سفير پېژندل شوی و، د نومبر په نولسمه له افغانستان څخه ووت.

پوزانوف د تره کې له مرگ نه وروسته د يوې بلې د نډې په ترسره کولو کې هم پاتې راغی او هغه دا چې امين وهڅوي، چې کارمل خپل صدراعظم کړي. د زلمي خروټي په روايت ما ما يې امين يوه ورځ ورته وويل، چې پوزانوف په دفتر کې يې ترڅنگه کېناست او ورنه يې وغوښتل، چې کارمل د خپل صدراعظم په توگه وټاکي، خو هغه سمدلاسه په مخ په څپېږه ووهه⁶².

دغه څه ما دمخه په لږ توپير سره د يوې بلې سرچينې له مخې په خپل کتاب کې هم راوړي. راوي دا هم ويلي و، چې په هغه سربېره امين په پښتو کې مارکس، لينن او بريژنيف ته سپکې سپورې هم وويلي⁶³. د امين يو وزير هم وايي، چې امين پوزانوف په څپېږه وهلی، خو نه غواړي چې نوم يې واخيستل شي. د ک.ج.ب يو را پور هم شايد د همدغې پېښې په اړه وي، چې پکې ويل شوي چې امين د اکتوبر په ديارلسمه د پوزانوف په اړه "د نه ليکلو ژبه استعمال کړې وه."⁶⁴

د پوزانوف قضيه د هغه تر وتلو پورې اوږده او د امين لپاره په پای کې ټاکونکې شوه، چې زر به يې بيان وشي. دلته به د غومره وويل، چې شاه ولي د افغانستان د باندنيو چارو د وزير په توگه د پوزانوف د نامطلوب کس د ښودلو لپاره د ديپلوماسۍ مقررو پر خلاف د نورو سفيرانو په مخ کې يوه ننداره جوړه کړه او د امين غبرگون، خو په واقع کې د سليم عقل پر خلاف و. د سفير پوزا نوف سپکاوی د هغه د سيالانو په مخ کې او د هغه مخ په څپېږه وهنه داسې وه، چې

لکه په خپله شوروي اتحاد سپک شوی او په څپړه و هل شوی وي. د کوربه حکومت له خوا د بانديو ديپلوما تانو و هل ناوړې پايلي لري. امين بايد لږ تر لږه په بشنې غوښتنې سره د هغه تسکين کړی وای.

شوروي اتحاد د پوزانوف و هل کېدل په رسمي ډول ياد نه کړل، خو له هغه وروسته يې د امين او د هغه د حکومت په برابر کې خپل سياست په اساسي ډول په پټه واړوه. په افغانستان باندي د هغه نظامي يرغل تر زياتې اندازې دد غې پې ښې له امله و، چې په بل اثر کې به په هغه پوره رڼا واچوم. په نامه د افغان شوروي جنگ دلته به د شوروي اتحاد په هغه غبرگون وغږېږم، چې د شاه ولي د خبرو په اړه يې وښود. درې ورځې وروسته له هغې پې ښې (اکتوبر نهمه) پوزانوف، پاولوفسکي، گوريلوف او بوگدانوف (د ايوانوف پر ځای) له امين سره د ماشام په شپږو بجو د هغه په دفتر کې وليدل. ددې لپاره "چې د شاه ولي په وينا اعتراض وکړي او د هغې ترديد وغواړي." شوروي خوا د شاه ولي روايت نه منه، ادعا يې کوله چې پوزانوف د سپتمبر په 14مه د تره کې له دفتر نه له امين سره په تليفون کې د ترجمان له لارې هېڅ خبرې نه دي کړي، خو امين د شاه ولي په وينا ټينگ ودرېد او د دوی ترمينځ يو اوږد او غير عادي بحث پيل شو، چې له هغه نه د امين شخصيت په داسې حال کې، چې د شوروي اتحاد د څلورو بېلو حکومتي څانگو له استازو سره په يواځې ځان غږېده، معلومېږي. هغه هم د هغې ليکنې له مخې، چې د شوروي استازي بوگدانوف له خوا تهيه شوې او هغه په اصل کې د امين مخالف و.

په هر حال، دغو استازو وويل چې دی "بايد په دې پوه شي چې د شاه ولي ويناوې چې حقيقت يې اړولې، نه يواځې د هغو وروري اړيکو نقض کوي، چې زموږ د گوندونو او هېوادونو ترمينځ موجود

دي، بلکې هغه به په حتمي ډول ز مور د د شمنانو له خوا وکارول شي، چې د افغان انقلاب داعيه له خطر سره مخامخ کړي او له هغو نه به ز مور د دشمنانو له خوا د افغان شوروي د اړیکو د بې اعتباره کولو لپاره کار واخيستل شي. "نو "مور ټينگار کوو، چې د افغان کوم صلاحيت لرونکی استازي د سوشلستي هېوادونو سفيرانو ته د پېښو رښتیني بيان وکړي او هغه ناسمه انتباه سمه کړي، چې د شاه ولي له وينا څخه به ارومرو پيدا شوي وي."⁶⁶ امين په خواب کې وويل، چې دی به د پروتو کول پروا ونه کړي او له شوروي ملگرو سره به لکه يو ملگري وغږېږي او هيله کوي، چې شوروي ملگري به هم همدغسې وکړي. "...تاسې شکايت کوئ او اندېښنه ښکاره کوئ، خو هغه دمخه ويل کېدلی شول. مور له هغه وخت نه تراوسه ډېر غږېدلي يو، خو تاسې دمخه ددغو موضع گانو په اړه هېڅ نه دي ويلې. هغه څه چې د شاه ولي له خوا د سوشلستي هېوادونو سفيرانو ته وويل شول، ددې لپاره وو ويل شول چې هغه د افغانستان خلق دموکراتيک گوند د مرکزي کمېټې پولټبورو ته په څرگند ډول ويل شوي و، خو زموږ [شوروي] ملگرو مور ته هېڅ ونه ويل او حتی تاسې اوس درې څلور ورځې وروسته له هغه راغلي يئ، چې شاه ولي غږېدلی دی. دا د افسوس ځای دی. ز موږ شوروي ملگرو بايد مور ته ويلې وای، چې څه ووايو او څنگه عمل وکړو."⁶⁶ وروسته له هغه، چې دغه شوریان په هماغه ډول بيا وغږېدل، امين کړه چې "زه يقين لرم چې خبره دغسې نه ده. د تره کي له خوا تليفون وشو، پوزانوف د ترجمان په وسيله وويل، چې امين تره کي ته راتللی شي او دا چې په امين باندې به ډزې ونه شي." لکه چې دمخه ويل شوي، د ک.ج.ب پخوانی چارواکی موروزوف هم د امين په ملاتړ وايي، چې "د تره کي ټينگار ته په تسليمېدو سره هغه موافقه وکړه، خو له پوزانوف

نه يې د خپل مـصـؤنـيت ضمانت وغوښته. وروستي په تلفون کې دغه ضمانت امين ته ورکړ.⁶⁷)

د ک.ج.ب په راپور کې دا هم راغلي، چې امين وويل، چې "په دفتر کې له ما سره افغان ملگري وو، چې زما خبرې يې اورېدلې. البته اوس ممکنه ده له هغه نه انکار و شي. زه اماده يم چې د شوروي ملگرو خاطر و ساتم. مور تل حاضر يو د ديپلوماسۍ او بين المللي اړيکو په اړه د شوروي ملگرو مشورې ومنو." امين دا هم وويل، چې په دغې موضوع چې هغوی غواړي ما ووژني، ما ملگري ايوانوف او بوگدانوف خبر کړل او که دغه موضوع د هغو ملگرو له ياده وتلې وي، چې له تره کي سره ناست وو، د ترجمان به په ياد وي، ځکه چې زه له هغه سره وغږېدم. دغه شخص به ډ.پ اوربکوف په نامه د پوزانوف ترجمان وي. امين بيا هغو شورويانو ته وويل، چې زه په خپل روايت ټينگ ولاړ يم او "شاه ولي د هېڅ څيز گرم نه دی." که زموږ گوندي پلینوم ته زما وينا رښتيا نه وي "بيا نو ټوله ملامتي په ما راځي، ځکه چې دغه ټولې پېښې ما د خپلو درکونو له مخې روانې کړي، خو که زما قسمت وي، چې مړ شم زه به په څرگند وجدان سره مړ شم، ځکه چې هر څه ما د خپلو درکونو پر بنسټ وکړل." امين بيا هغوی ته د نه باور کولو وړانديز وکړ. په دې ډول، چې "که زما د شوروي ملگرو خوښه وي، زه به د افغانستان خلق دموکراتيک گوند د مرکزي کمېټې پلینوم راغواړم او د عمومي منشي له مقام نه به ځان گوښه کړم او پرې به ږدم، چې يو بل څوک غوره شي." داسې ښکاري، چې امين غوښتل دغو شورويانو ته ليکچر ورکړي او تر تاثير لاندې يې راوړي. زياتره به خپله غږېده او هغو ته يې د خبرو کولو لږه موقع ورکوله او څه وخت، چې هغو ټينگار وکړ، چې پېښې بايد هغسې وويل شي، چې پېښې شوې وي، امين وويل چې

"زه بايد خپل ملگري راوبولم او ورته ووايم، چې هر هغه څه چې دوی اورېدلي، هغه نه و چې په رښتيا پيښ شوي وو. البته زه د خپلو شوروي ملگرو درناوی کوم. زه حاضر يم دغه کار وکړم، خو ايا هغه به سم کار وي؟ ايا دا به سمه وي، چې هغه وري خپروني بېرته و غواړم، چې په گوند او پوځ کې ويل شوي په نامه د تره کي له خوا د حفيظ الله امين پر ژوند باندي عمل کول او د نابريالي توب؟ په دغو خپرونو کې واقعيتونه په هماغه ډول بيان شوي. هغه به د عمومي مذهبي په حيث ما او ټول گوند ته زيان ورسوي." امين د خبرو په دوام کې دا هم وويل، چې "که تاسي غواړئ مور به په دغه اړه نورو ته بل هېڅ څيز ونه وايو، مور پوهېږو چې شوروي لويان اندېښمن شوي دي، مور په دې کې هېڅ ستونځه نه وينو، که څه هم دغه قصه خورا مهمه ده. تېروتنې او ناسم پوهاوی به شوی وي. زه په دې باور لرم، چې زما درکونه سم دي، خو زه په عين حال کې د خپلو شوروي ملگرو د درکونو درناوی کوم. زما په نظر که تاسې غواړئ تاسې کولی شئ، خپل نظر په څرگند ډول بيان کړئ او د هغو څلورو وزيرانو وطنجار، گلابزوی، مزدوريار او سروري په اړه زموږ ويناوې رد کړئ."

امين د شوروي استازو ددغي وينا په ځواب، چې د شاه ولي له وينا نه به د افغان شوروي د دوستي دشمنان استفاده وکړي، وويل چې "مه وېر بېرئ! پر بېردي، چې له واشنگتن نه خلک راشي او په خپله وويني، چې زموږ دوستي زيانمنه کولی نه شي. زموږ دشمنان خپه دي او دوی هېڅ هيله نه لري. زه تاسو ته وعده درکوم، چې مور د کمونزم په لور درومو. د افغان او شوروي خلکو د دوستي او وروري او د دواړو هېوادونو د کمونستي گوندونو په اړه بايد هېڅ اندېښنه نه وي." امين دا هم وويل، چې که د افغان خوا د شاه ولي موضوع بېرته واخلي، په گوند او هېواد

باندي به ناوړه اغېزه وكړي. "دوى به ووايي، چې د هغې تكذيب د شورويانو په فشار شوى دى... كه په دې اړه څه پوښتنې وي، تاسې ووايئ، امين وپوښتئ، هغه به هرڅه درته ووايي، تر هغه ځايه چې په مور پورې اړه لري، مور به رسنيو ته په خپلو خبرو ټينگ ودرېزو، خو كه مور بېرته اخیستل پیل كړل، ډېرې خبرې به بيا ترېنه راووخې. په گوند كې به هغوى ووايي، چې زه څه ډول قومندان وم، چې هغوى مې وغولول او په هغه سربېره زه به له خپلو عقيدو نه وانه ورم او زما شوروي ملگري به دا و نه غواړي، چې زه له هغه څه نه تېر شم، چې پرې عقیده لرم. دا به د کمونست لار نه وي، خو كه ضرور شوه، زه حاضر يم تسليم شم او د خپلو عقيدو پر ضد عمل وكړم، خو دا به په دې مانا وي، چې زه له خپل وجدان نه تېر شوى يم. ددې لپاره، چې زه له خپلو عقيدو نه واوړم، بايد له مېنځه لاړ شم." په پای كې امين وويل، چې "... حاضری دى هغه څه وكړي چې شوروي ملگري يې غواړي كه څه هم هغه به د هغه د غوښتنو پر خلاف وي، خو ښه به دا وي چې شوروي ملگري د هغه امين، له نظر څخه خبر وي او د هغو پر بنسټ خپلې پريكړې وكړي."⁶⁸ دغو خبرو نژدې دوه ساعته وخت ونيوه. په ياد دې وي، چې كه هغه په خپله افغانانو ثبتې كړي واى، محتويات او د بيان طرز به يې متفاوت واى، خو دلته هم ليدل كېږي چې امين هم په خپل او هم د شاه ولي په روايتونو ټينگ ودرېد او مقابلي خوا ته يې نه كوم امتيازونه او نه د هغې خوښ ساتلو لپاره غوړې خبرې وكړي. البته شورويانو ته يې د ښو اړيكو لرلو و عده وركړه او په دې خامې طمع هم كړل، چې افغانستان د كمونزم په لور روانېږي. ددغې مباحثې غټه پايله شايد دا وي، چې تره كې په همدغه ورځ له مېنځه يووړل شو، بې له دې چې په دې اړه شورويانو ته څه ويل شوي وي. شورويان له دغو خبرو نه ناراضه

ووتل. دغه ناراضي توب د بوگدانوف په هغه راپور کې څرگند دی، چې يې خپل مرکز ته مخاېره کړه او پکې وويل، چې "حفيظ الله امين ددغو خبرو په بهير کې بې پروا او پارونکی و. ځينې وخت يې خپل غضب په سختې سره کنټرول کولی شو. د شوروي استازو په څېرو کې به ولوېد او چانس يې ورته نه ورکاوه، چې خپل نظر په ارام ډول بيان کړي. په عين حال کې دغسې شېبې هم وې، چې ښکارېده خپل فکرونه راټولوي او دغه انتباه يې ورکوله، چې نه غواړي [له شوروي اتحاد سره] خپل اړيکې خراب کړي.⁶⁹" امين هم درک کړې وه، چې شوروي لويان يې په خبرو سره ناراضه شوي او د شوروي دغو استازو له امين سره په بلې ليدنې کې د اکټوبر په ديارلسمه ويلي وو، چې شوروي مشران نه غواړي دغه موضوع په همدغه حال پاتې وي⁷⁰.

له بلې خوا امين د خپلو نژدې ملگرو په مخ کې پوزانوف په مشخص ډول "دروغجن" وباله، په دې ډول چې "زه پوهېږم چې دا ممکنه او ضرور وه چې د هغې تنظيم شوې توطيې ځينو اړخونو ته تفصيل ورکړم، چې زما په ژوند شوې وه، بې له دې چې زموږ د دوستۍ په خاطر چې زموږ لوی هدف دی، د شوروي اتحاد حيثيت زيانمن شي، خو څه وخت چې سفير پوزانوف ماته په نېغه دروغ وويل او کوشن يې کاوه، چې ما قانع کړي، چې د خپل ترجمان له لارې يې نه وم غوښتي... په هغه وخت کې چې دی له تره کې او جنرالانو پاولوفسکي، گوريلوف او ايوانوف سره ناست و، بيا نو زه نه شم کولای، چې د هغه په اړه د هرڅه له ويلو نه ډډه وکړم. زه نه غواړم ورسره وويستم او وغوېږم. گرانه ده، چې پوه شم دغه دروغجن او بې تدبيره څنگه د اوږدې مودې لپاره سفير پاتې وي، ماته ښه نه ښکاري، چې د شوروي سفير... کو ښې کوي چې د سپټمبر څوارلسمې پېښې په بل ډول وښيي او بيا له مانه و غواړي، چې زه دغه دروغ تاييد کړم. زه به هېڅکله دغسې ونکړم."⁷¹

له هغه وروسته و، چې د ک.ج.ب پروپاگانډې ماشین په خاص ډول د امین پر ضد چالان شو. دغه ماشین دغسې ویل پیل کړل، چې په افغانستان کې شوروي پلوه افغانان خپل کړي، له پاکستان او امریکې سره د شوروي اتحاد په تاوان اړیکې ښه کړي، په حکومتي هڅونې سره شوروي ضد تبلیغونه کړي او له اسلامي بنسټ پالو سره د ائتلاف خبرې هم کړي. د شوروي اتحاد حکومت سره له دې هم خپلو چارواکیو ته هدایت ورکړ، چې له امین او چارواکیو سره یې د پخوا په شان چلند وکړي او متوجه اوسي، چې امین او نور د شوروي په سیاست شکمن نشي. د هغو د غولو په مقصد شورویانو د امین ټولو هغو غوښتنو ته مثبت ځواب ورکاوه، چې یې د افغانستان ته د ډول ډول مرستو لپاره کولې، خو د دسمبر 12 نه وروسته، چې د شوروي گوندي پولتېورو په افغانستان باندې د یرغل پرېکړه وکړه. کوشن دا شو، چې شخص امین په کوم ډول سره له مېنځه یووړل شي او که دغه کار ونه شو، بیا دې په افغانستان باندې وسله وال یرغل وشي. دغه ټولې موضوع گانې ما په یوه بل اثر کې څېړلي په نامه د افغان شوروي جگړه. اوس به دلته په پاتې پاڼو کې له پاکستان او امریکې سره د امین د واکمنۍ په بهیر کې اړیکې تر بحث لاندې نیول شي او دغه اثر به ختم شي.

له امریکې سره اړیکې

د امریکې متحدو دولتونو حکومت په کال 1934 کې افغانستان په رسمي ډول وپېژنده، خو په کال 1943 کې یې د دویم نړیوال جنګ په بهیر کې ورسره اړیکې ټینګ کړل او په کابل کې یې خپل سفیر هستوګن کړ. امریکا د پاچا امان الله په وخت کې د هغه خاص استازي محمد ولي وړاندیز نه و منلی، چې د دواړو هیوادونو د اړیکو د ټینګولو لپاره واشنگټن ته په سفر تللی و. امریکې هغه وخت له افغانستان سره علاقه نه شوه او افغانستان یې د برتانوي هند تر نفوذ لاندې

هېواد گانه، که څه هم افغانستان په کال 1919 کې پوره خپلواک هېواد شوی و. څنگه چې امریکا یو لوی شتمن او پرمختللی هېواد و او افغانستان د شوروي اتحاد او برتانوي هند ترمینځ پروت و، افغان چارواکیو کوشش کاوه د امریکې علاقه افغانستان ته راوړوي او په انکشافی پرو جو کې یې برخه واخلي، چې د هلمند ناوې د زراعتي انکشاف پروجې یې یوه څرگنده بېلگه ده، خو د شلمې پېړۍ په پنځوسمې لسیزې کې د دواړو هېوادونو باندني سیاستونه په بېلا بې لو لارو روان شول. په دغه وخت کې امریکې د ولسمشر ایزنهاور په دوره کې د شوروي اتحاد شاوخوا دفاعي نظامي تړونونه رامینځ ته کړل او نوی هسک شوی پاکستان په دوو دغسې پکتونو کې گډ شو او په دې ډول یې له امریکې سره خاص اړیکې پیدا کړل، په داسې حال کې چې افغانستان له شوروي اتحاد سره د چم گاونډیتوب او د خپل جغرافیوي موقعیت او اقتصادي حال له امله د مثبت ناپېیلتوب سیاست غوره کړ. مطلب دا و، چې افغانستان به د شوروي اتحاد په مشرۍ او د سوشلسټي کامپ او د امریکې په سروالی له لویډیځ کامپ سره د ناپېیلو هېوادونو د غړي په توگه دوستي کوي، خو امریکې د پښتونستان په کښاله کې د پاکستان خوا ونيوله او د دغه متحد په خاطر حتی ددې خنډ شوه، چې افغانستان د امریکې له وسله جوړونکیو فابریکو نه وسلې په بیه واخلي او خپل پوځ پرې پیاوړی او عصري کړي، خو امریکې په نورو برخو کې له افغانستان سره خپلې دوستۍ ته دوام ورکړ او یو څه مرستې یې هم ورسره وکړې، په تېره د پوهنې په ډگر کې⁷².

دا هغه وخت و، چې د شوروي اتحاد سروال نکیتا خرو شچف د سوله ییز گډ ژوند په نامه د ستالین د دورې پر خلاف یو نوی نړېوال سیاست غوره کړ او د هغه له مخې یې د درېیمې نړۍ له

پرمختیایي هیوادونو سره د سولې او همکارۍ چلند پیل کړ. ددغه نوي سیاست په رڼا کې د صدراعظم محمد داود په وخت کې د افغان شوروي په اړیکو کې څرگند انکشاف راغی. په کال 1956 کې خروشچف او صدراعظم مارشال بولګانین افغانستان ته د رسمي سفر په بهیر کې د پوځ د عصري کولو او د پرمختیایي پروجو د عملي کولو لپاره کړیدتونه او مرستې ومانډلې، چې حجم یې د وخت په تیرېدو سره وار په وار ډېرېده. شوروي چارواکیو دغه مرستې بې غرضه ښودلې، خو له هغو نه د خروشچف اصلي مقصد دا و، چې افغان حکومت به امریکې ته اجازه ورنکړي، چې هلته نظامي هدې جوړې کړي، چې په هغه حال کې به شوروي اتحاد مجبور نه وي، په منځنی اسیا کې متقابل ترتیبات ونیسي او که مجبور شو، بیا به دومره ډېر لگښتونه وکړي، چې له افغانستان سره د شوروي ټولې مرستې به "د سمندر د یوه څاڅکي" په اندازه وي⁷³. په هر حال، د شوروي ددغو مرستو او له افغانستان سره د شوروي اتحاد د ښو اړیکو پایله په افغانستان کې د کمونستي حرکت ټوکېدل او د ثور کودتا شوه، چې دمخه یې بیان شوی دی.

د ثور په کودتا سره امریکا په افغانستان کې څو ګامه وروسته پاتې شوه او د هغې پر خلاف شوروي اتحاد په افغانستان کې تر هر بل وخت نه ډېر ښکېل شو. سره له دې هم د خلقي حکومت او امریکې ترمنځ اړیکې پر ځای، خو ساړه وو، خو دغه ساړه اړیکې هم د 1979 کال د فبرورۍ په څوارلسمه ناڅاپه خړېدلې شول. په دغه ورځ په کابل کې د امریکې سفير ادولف ډبس (Adolf Dubs)، چې د معمول په شان په موټر کې د سفارت په لور روان و، د څلورو کسانو له خوا ونیول شو د کابل هوټل په یوې کوټې کې بندي شو. دغه تښتونکي ستمي ډلې ته منسوب وښودل شول، چې د سفير د ازادولو په بدل کې یې له حکومت نه د

خپل مشر بهرا لدين با حث ازادول غو ښتل. په داسې حال کې، چې هغه کلونه دمخه د بدخشان په درواز کې د اله گولې په تور بندي شوی او 1978 کال په اوړي کې علي آباد روغتون ته د علاج لپاره بستري شوی او له هغه ځايه د ملگرو په مرسته تښتېدلی او بيا نيول شوی او له مېنځه وړل شوی و⁷⁴.)

اوس پوښتنه دا ده، چې د غه ډېس تښتونکي و لي ددغې يوه کس ازادول وغواړي، چې پوهېدل هغه دمخه له مېنځه وړل شوی و؟ دغه پوښتنه په دې هم پر ځای ده، چې دغه انسان تښتونکي د ک.ج.ب په راپورونو کې ماوستان ښودل شوي، نه ستميان.

په هر حال، د ميتروخين په روايت "امين د ک.ج.ب د مشاورو په مشوره افغان ضربتي ډلې ته، چې په کلاشنکوفونو سمباله وه او د شوروي او مرمي ضد کړتۍ يې په ځان وې، د ډزو امر وکړ. د لنډې مودې په ډزو کې، چې وشوي د بس او دوه انسان وژونکي ووژل شول، درېيم يې ونيول شو او څلورم يې وتښتېد. ک.ج.ب بيا ددې لپاره، چې تر هغو په اغېزناک ډول ممکن وي، په پټولو لاس پورې کړ، چې په دغو عملياتو کې خپله ونډه او د ډېس په وژنه کې خپل مسؤليت پټ کړي. د امريکې امنيتي ماهران، چې هوټل ته ورغلي وو، پرې نه ښودل شول چې له هغې کوټې نه د گوليو پوچاقي ترلاسه کړي. دغه گوريلايان په درې توپنگچو سمبال وو، کلاشنکوف ته ورته يو توپک چې اصل يې معلوم نه و، په کوټې کې واچول شو، چې وښيي هغو په هغه سره سفير وژلی دی. امريکايانو ته ددې لپاره چې له هغو دوو ژونديو گوريلايانو نه پوښتنې کولی ونه شي، وويل شول چې څلور واړه يې په ډزو کې وژل شوي دي. په واقع کې نيول شوي گوريلايي له تښتونې نه وروسته په هغه شپه کې ووژل شو، لکه هسې چې هغه بندي ووژل شو، چې په غلظه يې ادعا شوې وه، چې تښتېدلی دی. ددې لپاره چې امريکايانو

ته و ښودل شي څلور جسدونه پوره شول، په افغان ورځپاڼو کې د درېيو اصلي ماوستانو او يوه جعلی ماوست عکسونه خپاره شول. د اوساد چې په غوښتنه چې په کابل کې د ک.ج.ب امر و، امین او وزیرانو يې د خواخوږۍ د څرګندونې په وخت کې امریکایانو ته وویل، چې دوی یواځې په خپل نوښت عمل کړی او شوروي مشاوران پکې دخپل نه وو.⁷⁵)

حقیقت چې هر څه و، په اصل کې په تښتونکو باندې ډزې کول د سلیم عقل مخالف کار و، هغوی محاصره وو او تښتېدلی نه شول. غوره لار له هغو سره د خبرو ووه، نه د ډزو چې په هغه حال کې د یرغل ژوند هم په خطر کې کېده، لکه چې همدغسې وشول. ک.ج.ب مګن همدغه څه غوښتل، ددې لپاره چې د سفیر په وژل کېدلو سره له امریکې سره د افغان حکومت اړیکې خراب شي، نو ځکه د امریکا یانو دغه وړاندیز ونه منل شو، چې له تښتونکیو سره دې خبرې وشي. په دې اړه د امریکې یوه دیپلومات د خپل حکومت اندېښنه په دې ډول ښکاره کړه، چې "کوم څه چې د سفیر دېس د تښتولو په قضیه کې موږ نارام کړو، هغه ددغې کشالي په حل کولو کې د افغانستان دموکراتیک جمهوریت د پوره همکارۍ یا حتی د مشورې نه شته والی و." دغه نه همکاري شاه ولي هم تایید کړې، په دې ډول چې "ځینې پېښې وشوې، چې د افغانستان دموکراتیک جمهوریت نه غوښتل. د افغانستان دموکراتیک جمهوریت خپل نهایی کوښښ وکړ، چې ثابته کړي دغه پېښې د هغه له کنټرول نه وتلې وې."⁷⁶) په دغې پېښې سره د ملي ستم ډله د لومړي ځل لپاره په ملي او بین المللي سطح کې وپېژندل شوه او له امریکې سره د افغانستان اړیکې خرابې شول... د امریکې حکومت له کابل نه خپل دیپلوماتان وایستل او وروسته ولسمشر جمې کارتر د امریکې د کانګرس دغه لایحه قانوني کړه، چې پکې ویل شوي و، چې

تر ه غو چې خلقي حکومت بښنه ونه غواړي او د سفير دېس په مرگ کې خپل مسؤليت ونه مني، ورسره به مرسته ونه شي⁷⁷. د امريکې حکومت د ثور تر کودتا پورې د افغانستان د اقتصادي او ټولنيزو چارو د پرمختيا لپاره هر کال شل ميليون ډالرو وړيا ورکول، په ټوليز ډول په دغې پېښې سره خلقي حکومت له امريکې نه ليرې او په شوروي اتحاد نور هم متکي شو.

د دېس له مرگ نه وروسته د امريکې سفارت او خلقي حکومت ترمنځ ليدنه کتنه تر اخري حده پورې لږه شوه، خو ترمنځ يې د خبرو ور خلاص و. د امريکې سفارت د لږو غړو لپاره د افغانستان د جاري وضع او په تېره د شوروي اتحاد د چلند په اړه د معلوماتو ټولول او له افغانستان سره د باندنيو ديپلوماتانو او حکومتونو د سياستونو اندازه نيول، د دوی مهمه وظيفه شوه او دا د هغه سفارت چارج دافر بروس امستونز مسؤليت شو. امستونز په خاص ډول له سفرنچوک او د ختيځ جرمني له سفير هرمن شوای سا سره ډېر ليدل. هرمن هم د سفرنچوک په لار په ټينگه روان و او دواړو په ديپلوماتيکې کړيو کې دغسې فکر پيدا کړی و، چې د سفرنچوک فکر په هر ډول چې وي، عملي شي حتی که په کودتا سره هم د امين ليرې کول او پرځای يې د کارمل راوستل وي.

امستونز لا د جون په مياشت کې سفرنچوک ته په ډاگه کړې وه، چې "د افغانستان په اړه د امريکې سياست له پخوا نه دا و، چې په سيمه کې ثبات خوندي وي. موږ غواړو، چې افغانستان له خپلو گاونډيو سره په سوله کې وي، نه يواځې له شوروي اتحاد بلکې له ايران، پاکستان او چين سره هم." د هغه په راپور کې دا هم راغلي، چې "ما سفرنچوک ته وويل، چې د سيمي د ثبات د خوندي ساتلو په اړه د امريکې سياست له مخې موږ هيله لرو، چې افغانستان به زموږ دوو هېوادونو ترمنځ د مقابلي ډگر نه وي."

سفرنچوک موافقه وشودله، خو سره له دې هم امستونز د اخطار په ډول ورته څرگنده کړه، چې "که شوروي اتحاد افغانستان ته خپل پوځ واستوي، دا به د امریکې او شوروي اړیکې ډېر پیچلې او زیانمن کړي."⁷⁸ خو دا او دغسې نور اخطارونه، چې یو وخت بل وخت شورویانو ته ور کول کېدل، موثر ثابت نه شول. افغانستان د شوروي اتحاد چم گاونډی او تر ټینګ نفوذ لاندې هیواد و او په لږ وخت کې یې نظامي یرغل پرې کولی شو. د سپتمبر د پېښو په وخت کې، چې د افغانستان په چارو کې د شوروي اتحاد قوي لاس ښکاره شو، د امریکې د سي.ای.ای سروال ترنرد خپل حکومت ملي امنیت شورا ته څرگنده کړه، چې شوروي اتحاد شاید په افغانستان کې اوس تر هر بل وخت نه ډېره غټه مداخله وکړي.⁷⁹ د سپینې ماڼۍ د ملي امنیت سروال بریژنسکي هم له سپتمبر نه تر دسمبر پورې ټینګار کاوه، چې په افغانستان کې دې د شوروي اتحاد د دخپل کېدلو په اړه خپرونې پراخې شي، خو د باندنيو چارو وزارت په دې اړه چندان علاقه نه شوه. سره له دې هم یوه ویاند یې د سپتمبر په نولسمه څرگنده کړه، چې "د افغانستان په دننیو چارو کې امریکا د هرې مداخلې مخالف ده." نورو مامورانو یې هم "په وار وار شوروي حکومت ته د هغو خطرونو یادونه کوله، چې په افغانستان کې به جنګ د نورو له نېغ دخپل کېدلو نه راولاړ شي."⁸⁰ خو لکه چې وروسته به ولیدل شي، د نومبر له اولو نه وروسته د ایران د نوي حکومت له خوا د امریکایي مامورانو برمه کول نور هر څه تر سیوري لاندې ونیول. غږ له هغه هم امریکایي چارواکي په دې فکر وو، چې له باندې نه د افغانستان په چارو کې لاسوهنه به شوروي حکومت مداخلې ته وهڅوي او حتی په حقه به یې کړي، نو یې دغه هڅه پیل کړه چې د سیمې هیوادونه په دغه نظر کړي، چې "د ورځې موضوع د

شوروي د لويې غوښتنې شنډول وي، نه له پخوانيو سيمه ييزو دښمنيو نه گټه اوچتول. " په عين حال کې د امريکې حکومت په دې فکر شو، چې په سيمې کې به "د امريکې غټ نظامي شتون مناسب وي، چې پاکستان او د خليج سيمې لپاره ملاتړ وښودل شي.⁸¹" ددې مانا دا کېده، چې د شوروي حکومت په افغانستان کې د عمل آزادي لري او د امريکې حکومت به يې پر ضد عمل ونه کړي. د همدغه فکر له مخې به و، چې په افغانستان باندې د شوروي د يرغل په وخت کې د امريکې نظامي قوه د ديکوگارسيا په ټاپو کې ځای پر ځای شوه.

امين له خپل سروال کېدو نه وروسته په دغه کوشنيس پيل وکړ، چې په داسې حال کې چې افغانستان له شوروي اتحاد سره خاص اړيکې لري، له نورو هېوادونو سره هم بايد اړيکې ولري. ده غوښتل له ټولو هېوادونو سره انډوليز سياست پرمخ بوځي. مؤلف بړادشیر وايي، چې امين غوښتل په باندني ډگر کې د موسی شفيق او محمد داود په لار روان شي، چې مانا يې "غېر کمونستي گاونډي ته مخ اړول و، ددې لپاره چې د شوروي نفوذ لږ او متوازن کړي.⁸²" له "غېر کمونستي" هېواد نه مطلب پاکستان دی، چې وروسته به پرې بحث وشي.

د باندنيو چارو وزير شاه ولي، چې د ملگرو ملتونو په عمومي اسامبلې کې د گډون لپاره د سپتمبر په 27مه نيويارک ته لاړ، هلته يې په يوې خاصې ناستې کې د امريکې د باندنيو چارو مرستيال وزير "نيوسم ته ډاډ ورکړ، چې د هغه حکومت خپلواک دی، د بل حکومت يا گوند تر نفوذ لاندې نه دی." هغه دا هم وويل، چې "افغانستان د ناپېيلي غورځنگ رښتيني غړی دی او غواړي خپل سياست پرمخ بوځي." نيوسم هم وويل، چې غواړي د دواړو هېوادونو ترمېنځ د پوهاوي او مخابراتي لار خلاصه وي او خوښ دی، چې امين په همدغه ورځ زموږ چارج دافر خپل حضور ته بللی او هيله

کوي، چې دا به د دواړو هېوادونو په اړیکو ښه اغېزه وکړي⁸³. د امستونز په وینا امین هغه ورځ "ټول سحرا او ملگرتوب" و او د امریکې له حکومت سره د ښو اړیکو په پلوي وغږېد⁸⁴. له هغه وروسته امریکې له افغانستان سره یو څو ورې مرستې هم وکړې: آریانا هوایي شرکت ته یې یوه مسافر وړونکې الوتکه ورسوله، د څو اطرافې ښوونځیو او روغتیايي مرکزونو د جوړولو د لگښتونو د بېرته تادیه کولو موده یې اوږده کړه او په کابل کې یې د عاجل ضرورت د رفع لپاره د دوه سوو ټنو د غنمو د نقل ترتیب ونيول شو. وروسته د امریکې حکومت له دهلي نه د خپل سفارت نابې سفیر آرچر بلډ کابل ته په څرگند ډول ددې لپاره ولېږه، چې د امستونز پر ځای، چې په رخصتۍ تللی و، کار وکړي خو د هغه د سفر اصلي مقصد له امین سره خبرې کول و.

امین له بلد سره د اکتوبر په 27مه یو ځل ولیدل، دوام یې یو ساعت و. امین له امریکې سره د اړیکو ښه کیدل او له افغانستان سره د امریکې مرسته وغوښتله، خو بلد "ورته وویل چې تر هغو چې د ډبس په وژنه کې د خپل رول په اړه موږ قانع نه کړي، دوی د هغو هیله کولی نه شي." بلد ددغې ناستې په اړه وروسته وویل، چې "زه یو څه وهڅول شوم، چې د وخت په تېرېدلو سره به موږ سره جوړ شو چې که موږ د ډبس یاد له ذهن نه وباسو. هغه [امین] ټینګ ایډیالوګ نه و. ماته دغسې یو کس معلوم شو، چې په سخت حال کې دی، ټینګ دی او کوښښ یې کاوه چې ژوندی پاتې شي.⁸⁴ الف" امین چې هرڅه بلد ته ویلي دي، د هغه له اشارو څخه معلومېده، چې له مسکو نه وېرېده. بلد ته یې ویلي و، چې "دی فکر نه کوي تر ډېرې مودې ژوندی وي."⁸⁵ خو په دغه حال کې هم دی د افغانستان په خپلواکۍ تر دې حده ټینګ ولاړ و، چې بلد ته یې ویلي وو، چې "که په خپله

بريژنييف ورنه وغواړي چې د افغانستان د خپلواکۍ پر ضد کوم عمل وکړي.... دی به په دې کې ټکنی نه شي، چې خپل ژوند ددغسې غوښتنې پر خلاف قربان کړي.⁸⁶ خو د امين له کوښښونو سره سره د امريکې حکومت له ځای نه ونه شورېد. د باندنيو چارو وزير سايريس وانس لا وويل، چې "موږ چې ډېر وکړو له افغانانو سره به په دغه جاري ديالوگ کې د لږو لانجمنو اړيکو امکانات ولټوو او موږ به دې هم باور نه لرو، چې دغه محدود مقصد به پرځای پاتې وي."⁸⁷ لکه چې دمخه وويل شول، د امريکې حکومت خلقي حکومت څه، چې په خپله افغانستان يې هم د شوروي تر نفوذ لاندې هېواد او په خپله امين "کمونست" او زورواک واکمن گانې، نو يې نه غوښتل د شوروي له منگولو نه يې وژغوري او په اړه يې کوم عمل وکړي.

په دغه وخت کې د امريکې ټينگه توجه ايران ته وه. هلته د روح الله خميني په سروالۍ د ايران نوي حکومت، چې د 1979 په جنورۍ کې يې د محمد رضا شاه پهلوي پاچايي نسکوره کړې وه، د همدغه کال په نومبر کې د امريکې د سفارت 66 تنه ماموران برمه کړي و. د کارتر حکومت، چې په دې اړه هرڅه وکړل، خپل چارواکي يې خلاصولی ونه شول. دغه کوښښونه د ولسمشر ريگن په وخت کې د 1981 کال په جنوري کې بريالي شول او برمه شوي امريکايان ازاد شول، نو کابل ته د امستونز په بېرته راتگ سره د شوروي اتحاد تر يرغل پورې د امين او امريکايي چارواکيو ترمنځ د يادونې وړ ليدنه کتنه نه ده شوې، خو امين د نومبر په شلمه له مولفې ريډيه ستيورت سره په کابل کې په يوې مرکې کې وويل، چې غواړي د امريکې نوي سفير کابل ته راشي. امين د نومبر په شلمه د لاس انجلس ټايمز او واشنګټن پوسټ خبريالانو ته په يوې مرکې کې دا هم وويل، چې "موږ غواړو د امريکې متحد دولتونه ددغې

سیمې چارې په واقع لیدونکي توګه تر کتنې لاندې ونیسي او پر هغه برسېره له مور سره دوستي وکړي. (۱۸۷ الف) ۲۲

امستونز د نومبر په شلمه واشنګټن ته په یوه دیارلس مخیز تیلګرام کې د افغانستان د راتلونکي په اړه د څو احتمالي پېښو وړاندوینه وکړه، خو د شوروي د احتمالي یرغل په اړه پکې څه نه و ویل شوي. د امریکې د باندنيو چارو وزارت هم ځانله زحمت ورنکړ، چې په منځني اسیا کې د شوروي د پوځونو او وسلو په حرکتونو باندې په کابل کې خپل سفارت خبر کړي^(۸۸). په دغه حال کې د امین لپاره دوه لارې پاتې وې: یوه دا چې شوروي لویان قانع کړي، چې د افغانستان په اداره کولو کې دې تر ټولو وړ شخص دی او بله دا چې له پاکستان سره خپل اړیکي ښه کړي.

***

له پاکستان سره اړیکې

هغومره چې افغانستان له پاکستان سره ډېر اړخیز اړیکې لري، په نړۍ کې به یې بل دوه هېوادونه شاید سره ونه لري. یو دا چې د اصلي افغانستان یانې له اباسین نه تر هلمند پورې د کوټې په ګډون غټه برخه به او سني پاکستان کې نیول شوې، بله دا چې د ډیورنډ کرښې په دواړو خواوو کې په عمده ډول پښتانه قومونه پراته دي او دوی له لرغوني مهال نه وروسته به د غې مېنې کې او سېدلي، خو دوی په رسمي ډول د ډیورنډ په کرښې سره بېل شوي، چې په ۱۸۹۳ کې د برتانوي هند حکومت له خوا د افغانستان امیر عبدالرحمن باندې تحمیل شوي وه.

په پاکستان کې د اصلي افغانستان د غټې برخې نیول کېدل و، چې د افغانستان اړیکې یې له هماغه اول سر نه ورسره ترخه کړل، یانې له ۱۹۴۷ نه وروسته، چې د هند لویه وچه په هند او

پاکستان ووبشل شوه او پاکستان د یوه بېل هېواد په توګه سر پورته کړ. په ملګرو ملتونو کې افغانستان یواځینی هېواد و، چې ددغې موضوع په سر یې د هغه د غړیتوب په وخت کې منفي رایه ورکړه. د ثور تر کودتا پورې د افغانستان او پاکستان اړيې ددغې کڅالي یانې د پښتونستان په سر سره ترخه وو.

د ثور کودتا، چې په افغانستان کې یې شوروي پلوه حکومت په واک کړ، د پاکستان واکمن جنرال ضیاء الحق یې اندېښمن کړ. دی هم یو کال دمخه په 1977 کې په نظامي کودتا سره واکمن شوی و. په دغه وخت کې د سوشلسټي هېوادونو د کامپ د سروال په توګه د شوروي اتحاد وزن او حیثیت تر هر بل وخت نه لوړ شوی و. د ثور له کودتا نه دمخه د محمد داود د ولسمشرۍ په اخر وخت کې د افغانستان او پاکستان د اړیکو د ښه کېدلو په لور د لومړي ځل لپاره اساسي ګامونه اخیستل شوي وو⁸⁹. ضیاء الحق "... له محمد داود سره د اړیکو د ښه کېدلو د موافقې په له مېنځه تلو او د پښتونستان او بلوڅو د کڅالو په اړه د افغان تبلیغونو له سر نه نیولو اندېښمن کړی و. ضیاء پرېکړه وکړه، چې کابل ته لاړ شي او له لویانو سره یې وغږېږي." خو هغو د خبرو موضوع ځنډوله. هغه ټینګار وکړ او د سپتمبر په نهمه یې تره کې او امین په پغمان کې ولیدل. "ضیاء وړاندیز وکړ، چې په هرې موضوع به وغږېږي، چې افغانستان یې غواړي، تخنیکي مرستې ورکړي او متیقن کړي، چې د ترازیت لارې اسانې کړي. تره کې په ځواب کې له خپل عامه ملاتړ نه زیات او د مشخصو موضوع ګانو په اړه په مجمل ډول وغږېد. ضیاء اریان دریان ستون شو او د 1979 په می کې یې افغانستان د شوروي تر لاس لاندې هېواد وباله او وویل، چې افغانستان نور نو حایل هېواد نه دی."⁹⁰ له بلې خوا کابل د پښتونستان داعیه ټینګه ونيوله، نه یواځې په خبرو، په عمل سره

هم، چې زر به يې بيان وشي، په داسې حال کې چې د افغانستان پخوانيو حکومتونو ادعا کوله، چې پښتانه او بلوڅ دې ازادې ولـري، چې د خوداراديت د اصل له مخې خپل سياسي برخليک په خپله وټاکي. امين د امو او اباسين ترمينځ د افغانانو په يووالي ودرېد، تره کي او امين په دې ډول لوی افغانستان غوښته.

تره کي دغه مسئله له بريژنيف سره هم ياده کړې او ورته ويلي و، چې افغانستان بايد د هند تر سمندر پورې ورسېږي. پاکستان د هغه په نظر يو بېگانه وجود و او ويل يې چې "موږ بايد د پاکستان پښتانه او بلوڅان د امپريلستانو په لاسونو کې پرې نه ږدو. اوس دغه امکان برابر شوی دی، ددغو قومونو ترمينځ د ژغورنې جگړه شروع کړو او د پښتنو او بلوڅو سيمې په افغانستان کې ورگډې کړو."⁹¹ امين لا د 1978 په اگست کې پوزانوف او گوريلوف ته څرگنده کړې وه، چې "د افغانستان سيمه بايد د عمان د خليج او د هند سمندر غاړو ته ورسېږي. موږ غواړو سمندر په خپلو سترگو ووينو." ده هم د تره کي په شان عمل غوښته او په بلې ناستې کې يې هغو ته وويل، چې "زموږ دنده دا ده چې خپل پوځي افسران او سرتېري او ټول افغانان د ډيورنډ د کرښې په لور چې موږ يې نه بېژنو او د اباسين په لور وهڅوو چې بايد زموږ پوله شي. زموږ لپاره حتمي ده، چې د هند سمندر ته لار ولرو."⁹² امين امريکايي ليکوال هري سن ته هم په همدغه ډول غږېدلی و، چې "تاريخ موږ ته دغه سپېڅلې رسالت را کوي. موږ نه شو کولی چې له خيبر نه اخوا خپل خپل شوي پښتانه ورو نه ترک کړو. پاکستان وايي، چې د پښتنو او بلوڅو نومونه مه اخلئ. خو موږ دا څنگه منلی شو.؟" په داسې حال کې امين ادعا کوله، چې پاکستان او امريکا "افراطي" مسلمانان زموږ پر ضد ياغیگری

ته هڅوي، په ډاډه زړه وويل، چې "پښتانه او بلوڅان به په پاکستان کې زموږ د رجم په دفاع کې جگ شي." امين د ثور "انقلاب" هم د پښتونستان له مسئلې سره تړلی وښود، په دې ډول چې "هېڅ څوک انکار کولی نه شي چې د افغان انقلاب او د پښتونستان موضوع سره تړلي دي."⁹³

د پاکستان لور پور چارواکي د تره کي او امين له دغو ويناوو نه خبر نه وو، خو د هغو د نورو سياستونو او څرگندونو نه په داسې حال کې چې د شوروي اتحاد حکومت يې ملاتړ گانه، په انډېشنه کې وو. اغا شاهي د پاکستان د بانډنيو چارو وزارت سکرتر د 1979 کال په اکتوبر کې په واشنگټن کې د امريکې مامورانو ته د افغانستان له خوا له نظامي خطر نه غږېدلی و، په دې ډول چې "د حایل دولت په توگه د افغانستان تاريخي رول له مېنځه تللی او پاکستان تيار نه دی او نظامي وسلې نه لري، چې له نظامي خطر سره مقابلې وکړي." خو د هغه غټه انډېشنه دا وه، چې د افغانستان له خوا به د پښتنو او بلوڅو له لارې د پاکستان پر ضد فعاليتونه وشي او څه وخت، چې حکومت ټينگ او پياوړی شي، بيا به "له خپل نوي نظامي ظرفيت نه د پاکستان پر ضد کار واخلي" هغه "دغه رجم د پښتون شونيزم او ايډيولوجيکي لېوالتيا يو مخلوط وگانه، چې د پاکستان گټو ته يې له دواړو خواوو ته خطر پېښ کړی دی." د اغا شاهي په نظر کابل ځوان پښتانه او بلوڅ او هغوی، چې مارکسستي ميلونه لري، د پاکستان پر ضد فعاليتونو لپاره هڅولي دي. د هغه په نظر "د پاکستان د خلکو عقلاني تخريب لا دمخه د بري نښې ښوولي او ډېرو پاکستانيانو خپل دريځونه د افغانستان په لور اړولي دي." ده دا هم څرگنده کړه، چې دغه ميل د ثور له کودتا نه وروسته پيل شوی او د افغانستان حکومت غواړي "دغسې موقع خلق کړي، چې دوی بيا

د پښتون نیشنلزم د اتلانو په شان ښکاره شي." له هغه نه وروسته امریکایي چارواکي دغې نتیجې ته ورسېدل، چې پاکستانیان "تر پخواني رجم نه ډېر د امین د یوه کس له واکمنۍ نه ناراحته دي." ددغو پاکستانیو اندېښنه به رښتینې وه، خو دوی غوښتل په دغسې ویناوو سره له امریکې نه د لویو وسلو او ډاډینې ترلاسه کولو لپاره لار هواره کړي. د امریکې چارواکيو دغسې ډاډینه هم ورکړه: "د پاکستان پرضد د افغان د تېري په مقابل کې د 1959 تړون زموږ په نظر د اعتبار وړ دی."⁹⁴ په دغه وخت کې له څلور لکه افغان کډوالو نه برسيره د اسلامي تنظیمونو لویان هم په پېښور کې وو او افغانستان په خپل وار له پاکستان نه اندېښمن و، چې پاکستان به هغوی د افغانستان پرضد ولمسوي او د وسلو مرسته به ور سره وکړي. دواړو خواوو ته ښه موقع برابرې وه، چې د خپلمنځي کشالو د هوارولو په اړه سره وغږېږي.

د دواړو هېوادونو مشران له یوه بل نه په اندېښنه کې وو. دغه اندېښنه په دې هم ټینګه وه، چې د دواړو حکومتونو کودتایي وو او وېر بدل، چې یو به د بل له مخالفانو سره ډول ډول مرستې وکړي، چې په هغو سره به لږ تر لږه د دوی په هېوادونو کې امنیت په خطر کې شي.

په سپتمبر کې، چې ضیاء الحق او نور محمد تره کې د ناپېیلو هېوادونو د سرانو په کنفرانس کې د گډون لپاره د کیوبا مرکز هوانا ته لاړل، دوه ځله یې سره په ځانګړي ډول ولیدل. لومړی ځل د ضیاء الحق او دویم ځل د تره کې په هستوګنځي کې. دوی په هغو مسائلو سره وغږېدل، چې د دواړو هېوادونو اړیکې یې سره خراب کړي وو. ددې لپاره لا "... د ضیاء الحق له خولې څخه د بي. بي. سي له لارې څرګندونې وشوې، چې دی غواړي د کیوبا د مشر فیډل کاسټرو په مینځګرتوب د افغان مشرتابه له پلایو سره د خپلمنځي

اختلافاتو د ليرې کولو په هکله خبرې اترې وکړي." د افغانستان د اطلاعاتو او کولتور وزير خيال محمد کتوازی، چې په دويمې غونډې کې حاضر و، د دواړو اندېښنې په دې ډول څرگندې کړي: "کله چې تره کي ضياء ته پوښتنې وړاندې کړې، چې ولې په افغانستان کې لاسوهنې کوي او ولې زموږ پر ضد زموږ مخالفينو ته روزنه او وسلې ورکوي؟ ضياء په ځواب کې ورته وويل، چې په دې کې شک نشته، چې موږ دا کار کوو او دا ځکه چې موږ د تاسې له اړخه دوه تشويشونه لرو: يو دا چې تاسې پښتانه ياست او ارومرو به د پښتونستان مسئله رامېنځ ته کوئ او بل موږ له دېنه وېره لرو، چې تاسې به شوروي پلوه انقلاب يو وخت پاکستان ته هم راصادر کړئ." د تره کي ددغې وينا په برابر کې، چې د افغانستان پخواني مشران هم پښتانه وو، ضياء الحق وويل چې "د هغوی پښتو ژبه نه وه زده او د پاکستان له پښتنو سره تفاهم ستونزمن و او کلونه کلونه موږ په عمل کې د هغوی له خوا کوم مشکل نه دی ليدلی." ⁹⁵ له بلې خوا د ثور له کودتا نه وروسته پاکستان د افغان کډوالو او د دري افغان اسلامي تنظيمونو له لارې هم د افغانستان حکومت ته امنيتي ستونځې پيدا کولې شوې، چې په اړه يې لږ دمخه غږېدلی يم، خو پاکستان له يوه بل اړخ نه هم له کابل نه په اندېښنه کې و. د کتوازی په وينا کوم شی چې "ضياء ته د تشويش وړ و، هغه په پاکستان کې د خلک دموکراتيک گوند جوړښت و، چې د نور محمد تره کي تر مشرۍ لاندې يې مبارزه کوله. ضياء الحق [تره کي ته] دا خبره په ډاگه کړه، چې دغه گوند چې تاسې په پښتنو او بلوڅو کې نوی جوړ کړی دی، اوس ورځ په ورځ زموږ له کنټرول څخه وځي." د کندهار والي صاحبجان صحرايي، د پېښور قونسل رحيم سالارزی او د کوټې قونسل په پېښور، کوټې، پښين او نورو سيمو کې په پېسو، خپرونو او

هڅو نو سره ددغه گوند په پياوړتيا کې غټ رول لوبولی دی. د کټوازي په نظر په اصل کې د همدغه گوند له امله و، چې ضياء "سولې ته نژدې شو او د مذاکرو غوښتنه يې پيل کړه." کټوازی دا هم وايي، چې "په پاکستان کې د خلک دموکراتيک گوند دو مړه چټکه وده وکړه، چې هيڅ فکر يې نه کېده. برسېره پر دې د خلق جريده په څلورو ژبو... هره هفته د پاکستان... په کليو او بانډو کې وېشل کېدل. همدارنگه د افغانستان په ختيځ کې د شمشاد د غره په سر باندې د تلویزيون په يوه سټېشن باندې کار روان و، چې خپروني يې په پاکستان کې پښتنو ته په نظر کې نيول شوې وې."

په دويمې غونډې کې ضياء الحق او تره کې د لاندې موضوع گانو په اړه په دې ډول موافقه وکړه، چې د هغو په اړه مقدماتي کارونه به د دواړو خواوو چارواکي سرته رسوي او بيا به دوی په کابل کې هغه په رسمي ډول لاسليک کوي:

1_ پاکستان به ټول افغان مهاجران او د حکومت مخالفان، چې پاکستان ته رااوښتي دي، د هغو له مشرانو او وسلو سره د افغانستان حکومت ته سپاري.

2_ د افغانستان حکومت به ضمانت کوي، چې د هغو ژوند به خوندي وي او غچ به ترېنه نه اخیستل کېږي.

3_ د افغانستان حکومت به په پاکستان کې خپل د خلق دموکراتيک گوند رنګوي.

4_ د افغانستان حکومت به د شمشاد غره باندې د تلویزيون جوړولو کار بندوي.

5_ افغانستان به د خلق جريده نور نو پاکستان ته نه رسوي.⁹⁶⁾

کټوازی دا هم وايي، چې د ضياء او تره کې ترمېنځ د خبرو بله موضوع د پښتونستان وه، خو په اړه يې بحث ځکه اوږد نه شو چې تره کې وويل

چې دا "داسې یوه مسئله ده، چې یو دولتي مشر نه شي کولی د ولسونو له ارادې پرته اقدام وکړي." بیا دوی سره ومنله، چې "په اوسنیو خبرو اترو کې دا موضوع له اجندا وایستله شي. اوس دې په نوي کړکېچ یوې پریکړې ته ورسېږي." د دوی ترمېنځ د بحث بله موضوع پاکستان ته د "سره انقلاب" صادرو او له شوروي اتحاد سره د افغانستان د دولت دريځ و. په نتیجه کې "ضیاء په دې ډاډمن شو، چې افغان دولت یو مستقل [دولت دی] او د [بل] چا تر اغېزې لاندې فعالیت نه کوي. ددغې ډاډینې له امله ضیاء الحق "ومنله چې پاکستان ته په دې هکله هم کوم خطر نه شته."

امین هم وروسته له هغه، چې د تره کې پرځای د گوند او حکومت سروال شو، له پاکستان سره د اړیکو د ښه کولو غږ پورته کړ. د توجه ورده، چې امین د دولت د رییس په توګه په خپلې لومړنۍ وینا کې له شوروي اتحاد سره د افغانستان د دوستۍ دوام په لاندو او سرو کلامو کې یاد کړ، په دې ډول چې "په هېواد کې هر باخبر فرد د هغې اهمیت په ښه ډول درک کولی شي." د پاکستان په اړه یې وویل، چې علاقمند دی له هغه سره ناپو هاوی له مېنځه یوسي. هیله یې ښکاره کړه، چې ضیاء الحق او اغا شاهي، چې د هغه د باندنیو چارو وزیر په شان کار کاوه، چې څومره زر کېږي، کابل ته راشي. په عین حال کې هغه دا هم وویل، چې علاقمند دی د ایران له مسؤلو کسانو سره هم همدغسې لیږدې کتنې وکړي⁹⁷.

پاکستان بیا د ریشخورو فرقې له پاڅون نه وروسته، چې هېواد د ارامۍ په لور روان شو او نور وسله وال مخالفان حکومت ته خطر کېدلی نه شو، په دې اړه د افغانستان پلاوی منلو ته تیاری وښود. امین بیا په کومې نېټې کې خپل د

با نندنیو چارو مرستیال شاه محمد دو ست پاکستان ته د یوه پلاوي په مشرۍ ولېږه. په پاکستان کې د هغه تودهرکلی وشو، خو د خبرو تفصیل یې معلوم نه دی. د کټوازي په وینا پاکستان "په ټولو هغو وعدو چې په هاوانا کې یې له تره کې سره کړې وې، پابند پاتې شوی و." پاکستان ومنله، چې څه وخت چې د موافقت لیک وروستی لیکنه پوره شوه، اغا شاهي به کابل ته لار شي. شاه محمد دوست له پاکستانی چارواکیو سره د خپلو خبرو راپور کټ مټ حکومت ته ورکړ "او دا یې څرگنده کړه، چې پاکستانی مشرانو دوی ته دا لوز ور کړ، چې نور به د پاکستان له خوا په افغانستان کې یو ډز هم ونه شي." څنگه چې له شاه محمد دوست سره نور افغان دیپلوما تان هم وو، خبرې یې له هغو نه پټولی نه شوې، نو هغه نه شو کولی حکومت ته ناسم راپور ورکړي، که څه هم دی د خلقي حکومت مخالف و.

د کټوازي په وینا "شاه محمد دوست یو نامتو پرچمی، د شورویانو نزدې دوست او خواخوږی، د کارمل شخصي ملگری او پخوانی هم صنفی و. نوموړی د بهرنیو چارو په وزارت کې یو پخوانی او باتجربه دیپلومات و... خو د خپل مهارت له مخې یې د امین په پوست کې ځان ننوېستلی و." خو له خلقي حکومت سره د هغه مخالفت او د هغه پر خلاف د پرچم گوندګي او شوروي اتحاد ته د هغه وفا د غومره ټینګه وه، چې په کابل کې یې ک.ج.ب چارواکیو ته په دغه ډول څرگنده کړه، چې د کټوازي په وینا "که د اغا شاهي له راتګ څخه مخکې حفیظ الله امین... نسکور نه شي... د سولې په شرایطو کې به د امین وهل ستونزمن کار وي."

له بلې خوا داسې پېښه شوه، چې پاکستان هم کابل ته د خپل استازي په لېږلو کې بېرته ونه شوده. اغا شاهي منلې وه، چې پخوا له دې چې له ضیاء الحق سره د عربستان او ایران په سفر کې ملګرتوب وکړي، د دسمبر په 22مه به کابل ته

خان ورسوي، خود هغه په وينا د پاکستان نظامي قوې د راپور له مخې په دغه ورځ د کابل هوايي ډگر د ډبرې واوړې له امله بند و. شاه ولي سره له دې هم د هغه د هرکلي لپاره خان ميدان ته رسولی و او چې اغا شاهي له نه راتگ نه خبر شو، په تليفون کې يې ورنه په تيزگه وغوښتل، چې په بله ورځ خان کابل ته ورسوي، خو څنگه چې هغه له ضياء سره په سفر روان و، وعده ورکړه چې د دسمبر په 29مه به کابل ته ورسېږي، خو شورويانو په هغه وخت کې کابل په پوځ سره نيولی، د امين حکومت يې نسکور کړی او په خپله امين يې وژلی⁹⁸ او په دې ډول يې د افغان شوروي جنگ شروع کړی و، چې څه باندې نهه کاله يې دوام وکړ او دغه ټولې موضوع گانې مې په يوه بل اثر کې په نامه د افغان شوروي جنگ بيان کړی دي.

دا به ساده گي وي، چې فکر وشي چې کابل ته د اغا شاهي په راتگ او د پاکستان او افغانستان ترمينځ د موافقې په کېدلو سره به شورويان په افغانستان باندې د يرغل وړلو له فکر نه اوښتي وای. شوروي واکمنو د دسمبر په دولسمه په افغانستان باندې د يرغل پرېکړه کړې وه او پاکستان دغه يرغل په برابر کې له افغانستان سره مرسته کولی نه شوه او دا د افغانستان او پاکستان د چارواکيو ترمينځ د خبرو او موافقې موضوع هم نه وه، خو شوروي اتحاد ته د شاه محمد دوست خدمت او له افغانستان او افغانانو سره د هغه خيانت به شورويان هڅولي وي، چې د يرغل نېټه رادمخه کړي. شورويان پوهېدل، چې افغانستان په اصل کې له پاکستان سره د اختلاف له امله د شوروي اتحاد په لور کور شوی و او اوس به يې دغه دوستي له پاکستان سره نژدې او له شوروي اتحاد ليرې کړي، چې په هغه حال کې به افغانستان نور نو د دوی تر نفوذ لاندې هېواد نه وي.

یادستونه

د ثور کودتا

1. شاه زمان وریخ ستانیزی، سهل انکاری محمد داود خان و کودتای 7 ثور، ناشر کتابفروشی فضل، پشاور، 1378، 30
2. عبدالقدوس غوربندی، نگاهی به تاریخ حزب دموکراتیک خلق افغانستان، ناشر مولف، سوید، 1379، 59.
3. ستانیزی، اثر یاد شده، 30
4. عطا محمد شیرزی، چشم دید واقعات و حوادث چند دهه اخیر، تا سیس حزب دموکراتیک خلق و تجاوز شوروی بافغانستان، ناشر مولف، کولن، المان، 2001، 56.
5. اثر بالا، 57
6. غوربندی، اثر یاد شده، 54
7. شیرزی، اثر یاد شده، 57
8. اثر بالا، 58
9. غوربندی، اثر یاد شده، 54
10. اثر بالا
11. دستگیر پنجشیری، ظهور و زوال حزب دموکراتیک خلق افغانستان، بخش دوم، کتابفروشی فضل، 1999/1378، پشاور، 59
12. غوربندی، اثر یاد شده، 55
13. پورته اثر، 58
14. محمد حسن کاکړ، بېرک کارمل، خپل یا پردی؟ خپلواک یا بلواک؟ د رڼا او دفاع کتاب، د ساپی د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز، پېښور، 1999/1377، 146_181.
15. جنرال عمرزی، شب های کابل، ناشر سبا کتابخانه، پشاور، 1374، 3
16. پنجشیری، اثر یاد شده، 57
17. کاکړ، افغانستان، د شوروي يرغل او د افغانانو ځواب، خپرونکی د کلیفورنیا پوهنتون، برکلي، 1995، 310.
18. شاه محمود حصین، مثلث بی عیب در نوشته اردو و سیاست، ناشر و جای چاپ نامعلوم، 1380، 46_48

19. ستانیزی، اثر یاد شده، 32
20. ستانیزی، 35
21. د افغانستان د خلکو د دموکراتیک گوند لند تاریخ، د افغانستان کالنی، 1358 کابل، 33، 570
22. غوث الدین فایق، رازی را که نمی خواستم افشا گردد، کتابفروشی فضل، پشاور، 1379، 174.
23. پاینده محمد کوشانی، باور میکنی یا نه؟ مجله آئینه افغانستان، جدی 1368/جنوری 1990، 160_161
24. فایق، اثر یاد شده، 163_164
25. محمد نبی عظیمی، اردوو سیاست. در سه دهه اخیر افغانستان، جلد اول، مرکز نشراتی میوند، چاپ سوم، 1378، 133
26. نقل قول در کرباس پوشهای برهنه پا، از محمد حسن شرق، 162، عظیمی، ج 1، 133
27. لیون پولاده او لیلا پولاده، د افغانستان سلطنت او د امریکې متحد دولتونه، 1928_1973، د افغانستان مطالعو لپاره د امریکې مرکز، د نبراسکا پوهنتون، لنکن، نبراسکا، 1995، 151
28. عظیمی، اثر یاد شده، 134
29. محمد نذیر کبیر سراج، رویدادهای نیمه اخیر سده بیست در افغانستان، چاپ آریانا بلورنخی فرانکفورت، 1997، 109.
30. فرهنگ، اثر یاد شده، 49
31. کوشانی، مقاله یاد شده، 62
32. سراج، اثر یاد شده، 112
33. سراج، 112
34. سراج، 108، عظیمی، 132
35. عظیمی، 137
36. سراج، 113
37. عظیمی، 140
38. انتونی هایمن، افغانستان د شوروی تر لاس لاندې، خپرندوی میکمیلن، لندن، 1984، 76.
39. سراج، اثر یاد شده، 111
40. فضل الرحمن تاجیار، مدافعه ارگ جمهوری افغانستان بمقابل هجوم یاغیان خلقی و پرجمی توسط قطعه گارد در جریان کودتای هفت ثور 1357، افغان_جرمن انلاین، 26 دسمبر 2008، 6
41. تاجیار، نوشته بالا، 9
42. پنجشیری، اثر یاد شده، ج 2، 95_96

43. پنجشیری، 43
44. عبدالحق مجددي، افغانستان از امير کبير تا رهبر کبير، انجمن معارف، پشاور، 1378، 597_598
45. مجددي، 598
46. سراج، 114
47. عظيمی، 143. عاصم اکرم، نگاهی به شخصیت، نظریات و سیاست های سردار محمد داود، انتشارات میزان، 1380، جای طبع الیکزاندریه، ورجنیا، امریکا، 326
48. امین الله دریخ، افغانستان در قرن بیستم، انجمن نشراتی دانش، پشاور، 2001/1379، 612. ستانیزی، اثر یاد شده، 71
49. واسیلی میتروخین، ک.ج.ب به افغانستان کې، له روسي نه انگرېزي ته ترجمه او مقدمه د کرسټلین او سنترمان او اوډوستاد، خپرونکی د پوهانو لپاره د وډرو ولسن بین المللي مرکز، واشکنګټن، 2002، 25
50. ج.م. کورنیکو، افغان کوشن، د نظامي لاسوهني او د پر شا تګ حېرانتیاوې، د جنوبي اسيا او منځني ختيځ مطالعو جورنال، ژمی 1994، 2.
51. میتروخین، یاد شوی اثر، 25، اقبال وزیري، د ثور پاڅون د کې.جی.بی.دسیسي او شوروي يرغل، دپښتونخوا د پوهني دېره، پېښور، 2007/1386، 95
52. ستانیزی، یاد شوی اثر، 49
53. ستانیزی، 70
54. ج.م. رابرتس، د نړی تاریخ، پدګون خپرونه، لندن، 1992، 693.
55. لینن، کین تلونکی کمونزم، د ما شومانو ناروغي، مترقي خپروونکي مؤسسه، مسکو، انگریزي چاپ، 1977، 96.
- 55ب: مارشال پو، د نړی په تاریخ د روسیي مقام، د پرنستن پوهنتون خپرونه، پرنستن، 2003، 7. نیکولاس رای سانوفسکي، د روسیي تاریخ، خپرونه د اکسفورډ پوهنتون، 1977، نیویارک، 512.
56. کالنی، یاد شوی اثر، 667.

***

دویم څپرکی

د افغانستان لومړنی ایډیالوجیکي حکومت

1. د افغانستان خلق دموکراتیک ګوند د تاسیس بیان د هغه د دوو غړو په اټرونو کې شوی دی: صالح مجد زیري، د نیمې پېړۍ خاطرې، د لیکونکي چاپ، پېښور،

- 2005، 89. مير صاحب کاروال، درس های تلخ و عبرت انگیز افغانستان، بنگاه انتشارات و مطبعه میوند، 1384، کابل، 16_20
2. د تره کي د قول نقل، میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، یاد شوی اثر، 22
3. په افغانستان باندې د شوروي یرغل په اړه سندونه، د وډروولسن مرکز خپرونه، واشنگتن ډي سي، 2004، 148. دغه سندونه، چې زیاتره یې د افغانستان په اړه د شوروي اتحاد د کمونستي گوند د پولتېورو پریکړې او د هغې د مهمو غړو ویناوې پکې ثبت شوي دي، د همدغه مرکز د 1996 کال په بولتېن کې هم په عین ترتیب خپاره شوي دي. په وروستی کې د اوډ وستیاد یوه لویه مقدماتي لیکنه هم نیول شوې، په نامه د الف [افغانستان] وضع په اړه، په افغانستان کې د شوروي مداخلې په اړه نوي روسي شواهد. دلته زما یادښتونه له سندونو څخه دي. عبدالعلي نور احراري، یو شمېر دغه سندونه د افغانستان د اتحاد شوروي تر عنوان لاندې په فارسي اړولي او چاپ کړي دي. د هرات دولتي مطبعه، 2204/1983.
4. د کارمل د وینا نقل، پورتنی اثر، 149
5. د محمود بریالي وینا، میتروخین په افغانستان کې، یاد شوی اثر، 32
6. رچرد پایپس، د کمونزم لاند تاریخ، ایډن فیلم اوونکلسن خپرونه، لندن، 2001. لایمن سارجن، اوسنی سیاسي ایډیالوجي گانې، درسي خپرونه، شیکاگو، 1987.
7. میتروخین، یاد شوی اثر، 19، 22_24.
8. پاسنی اثر، 23
9. کاکړ، ربا او دفاع، یاد شوی اثر، 160
10. الیکزاندر موروزوف، په کابل کې زموږ سرې، نیو ټایمز، 38، 1991، 39. موروزوف له 1975 نه تر 1979 پورې په کابل کې د ک.ج.ب مرستیال و. کوزیچلکین، په کابل کې کودتاکانې او وژنې، ټایم، نومبر 22، 1982، 33
11. میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، یاد شوی اثر، 16_22
12. زیری، یاد شو اثر، 482
13. مارشال پو، یاد شوی اثر، 77
14. وزیري، 75
15. وزیري، 96
16. وزیري، 96

17. زیری، 372_374
18. الیکزاندر یاکولیف، په روسیې کې یوه پېړۍ تشدد، انگریزي ژباړونکی انتوني استین، دیل پوهنتون خپرونه، نیو هی ون، لندن، 2002، 21.
19. میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، 41
20. یاکولیف، یاد شوی اثر، 91
21. کالنی، 56_50
22. زیری، 410
23. کالنی، 1364
24. کالنی، 612
25. گل زرک زدران، د تاریخ له خاطر و نه، درسونه عبرتونه، لومړی ټوک، د مؤلف خپرونه؟ پېښور؟، 1367، 581_586.
26. میتروخین، یاد شوی اثر، 26
27. وزیري، 95
28. وزیري، 98
29. وزیري، 97
- 29 الف: سلیک هری سن او کوردوویز، له افغانستان نه دباندې، هری سن، 280، د اکسفورډ پوهنتون خپرونه، نیویارک، 1995، 28
30. ستانیزی، 22
31. کاکر، ربا او دفاع، 151
32. کاکر، افغانستان، د شوروي یرغل، یاد شوی اثر، 64
33. غوربندي، 53_50
34. وزیري، 57
35. وزیري، 58
36. زیری، 363
37. د کارمل د وینا نقل، د شوروي اتحاد سندونه، یاد شوی اثر، 134
38. یاد شوی اثر، 135
39. وزیري، 97
40. عظیمي، 156
41. عظیمي، 157
42. وزیري، 99
43. کالنی، 1285
44. میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، 33
45. ش.ن. حق شناس، د ساييس و جنايات روس در افغانستان، جمعیت اسلامی افغانستان، تهران، 1363، 386

درېم څپرکی

سور بېرغ او درې وروستي فرمانونه

1. زیری، زمین و آب به دهقانان، دغه لیکنه د پرچم د رجیم په کومې څپرونې کې راوتلې وه، په کال 1363 کې چې پوره درک یې له ما سره نه شته. 156 مخ
2. کالني، 417
3. فضل رحيم مومند په نقل د زیری، 397_393
4. کاکر، په افغانستان کې حکومت او ټولنه، د امیر عبدالرحمن واکمني، د تکساس پوهنتون، 1979، 81، 75
5. زیری، 399
6. زیری، 397
7. زیری، 397
8. زیری، 398
9. زیری، 399
10. زیری، 402
11. کالني، 742_747
12. د قول نقل، زیری، 401
13. د قول نقل، زیری، 401
14. زیری، 407
15. زیری، 425
16. زیری، 407
17. زیری، 406
18. زیری، 398_409
19. زیری، 407
20. زیری، 407
21. زیری، 407
22. زیری، 402_411
23. زیری، مقاله یاد شده زمین و آب به دهقانان، 157.

***

څلورم څپرکی

بندي توب او جزا

1. کاکر، د افغانستان ټولنه او حکومت، یاد شوی اثر، 40_38
2. میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، 37
3. زیری، 410
4. ن.حسینی، خاطرات زندان پلچرخي، شورای ثقافتی جهاد افغانستان، پشاور؟ 1988/1367، 1
5. احمد شاه روشن، بیست ماه در زندان پلچرخي، شخصی

- خپرونه، پېښور، 1363، 7
6. کاکړ، د افغانستان ټولنه او حکومت، یاد شوی اثر،
37
7. سلطان علي کښتمند، یادداشت های سیاسی و رویدادهای
تاریخی، جلد اول و 2، ناشر مؤلف 1381/2002، 419.
- الف: محمد عثمان هاشمي، فرار از کام مرگ، چاپ شخصی،
استین، تکساس، 1999
8. عزیز احمد عزیز، افغان ها که دو ابر قدرت را
بزانو در آورد، دارالنشر افغانستان، ج 1، پشاور،
102، 1378
9. فرهنگ، ج 2، 96
10. فرهنگ، 2، 72_75. د فرهنگ دغه لیکنه د رحمت الله غرزي
له کتابگوټي نه نقل شوي په نامه د خاطراتي از
زندان پلچرخي. رحمت الله د وکیل محمد اسماعیل
نورستاني وراه و.
11. ډورن سورو، پای ته نه رسېدونکی انقلاب، د کولمبیا
پوهنتون خپرونه، نیویارک، 2005، 54
12. پورتنی اثر، 54
13. محمد حسن کاکړ، د پاچا امان الله واکمنی ته یوه نوې
کتنه، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه، پېښور،
2005/1384.
14. مجددی، از امیر کبیر تا رهبر کبیر، اثر یاد شده،
604
15. فرهنگ، 2. 75
16. کاکړ، د افغانستان سیاسي او دیپلوماتیکي تاریخ،
1901_1963، برل، نیدرلیند، 2006، 96_105
17. زیری، 426
18. اسدالله نوابی، سرگذشت زندان، په افغانستان کې د سره
استعمار د مظالمو څرک، شخصي چاپ، پېښور؟، 1361
19. روشن احمد شاه، یاد شوی اثر، 60
20. حسینی، خاطرات زندان پلچرخي، اثر یاد شده، 41_42
21. حسینی، 50
22. حسینی، 41_45_46
23. محمد هاشم زمانی، زنداني خاطرات، شخصي چاپ، چاپ
ځی؟، 2000/1379
24. روشن احمد شاه، 74
25. پورتنی اثر، 61
26. هاشمي، فرار از کام مرگ، اثر یاد شده، 211
- 26الف: سیدا گل غریبیار، د څرخي پله له زندانه د راکي

- تر غرونو، گد هیواد نشراتي مؤسسه، چاپ ځی؟، 1380، 16
27. روشن احمد شاه، 23
28. حسيني، 71
29. روشن احمد شاه، 36
30. حسيني، 71
31. پاسنی اثر، 159
32. کاکړ، افغانستان د شوروي يرغل او د افغانانو ځواب،
ياد شوی اثر، 72
33. روشن احمد شاه، 9
34. پورتنی اثر، 10
- 34الف: روشن احمد شاه، 10
- 34ب: پورتنی اثر، 12. حسيني، 5
- 34ج: روشن احمد شاه، 12
35. روشن احمد شاه، 12
36. پورتنی اثر، 45
37. پورتنی اثر، 47
38. پورتنی اثر، 48
39. هاشمي، 222
40. روشن احمد شاه، 25
41. پورتنی اثر، 55_54
42. پورتنی اثر، 27
43. پورتنی اثر، 28
44. پورتنی اثر، 28
45. پورتنی اثر، 36
46. غريبيار، 24
47. غريبيار، 20
48. غريبيار، 20
49. غريبيار، 28
50. هاشمي، 231
51. هاشمي، 231
52. هاشمي، 232
53. حسيني، 35
54. حسيني، 35
55. هاشمي، 256
56. حسيني، 77
57. حسيني، 86_74
58. حسيني، 100
59. حسيني، 267
60. روشن احمد شاه، 78

61. هاشمي، 76
62. حسيني، 131
63الف: هاشمي، 270. روشن احمد شاه، 78
63. زيري، 446_422
63الف: روشن احمد شاه، 82
64. حسيني، 80
65. روشن احمد شاه، 81
66. غريبيار، 22
67. ميتروخين، ك.ج.ب په افغانستان کې، 36
68. زيري، 382

***

پينځم څپرکي د خلکو پاڅونونه

1. کاکړ، د افغانستان ټولنه او حکومت، یاد شوی اثر، 139
2. کاکړ، د څرخي پله یادښتونه
3. سيد شريف يوسفی، قیام گلگون کفنان 24 حوت هرات قهرمان، خپرونکی او چاپ ځی؟، دویم چاپ، 16. کاکړ، د څرخي پله یادښتونه.
4. میر علم ساپی، د هرات د اولسمې فرقي د حق پاڅون، خورونکی، چاپ ځی او نېټه؟، 43_48. محمد علم ساپی د کونړ اوسېدونکی او د هرات په فرقه کې ډگروال او د پاڅون په وخت کې د خپلو ملگرو افسرانو له خوا د پاڅون مشر غوره شو. دی د هرات فرقي د لارښودنې په سطح کې د پاڅون په اړه دغسې مهم معلومات ورکوي، چې په نورو اټرونو کې نه لیدل کېږي. له ارواښاد محمد يوسف لغماني نه مننه کوم، چې دغه مهم اثر يې ماته را کړی و. محمد يوسف لغماني په هرات کې د فرقي سرطبيب و.
5. میر علم ساپی، 22_23
6. ساپی، 32
7. ساپی، 26
8. ساپی، 45
9. يوسفی، یاد شوی اثر، 24_28. د هرات پاڅون په اړه نور کتابگوټی دا دی: قیام 24 حوت هرات، شوراى ثقافتی جهاد افغانستان، پشاور، 1984/1363. محمد یعقوب شاه قاضي زاده، هرات، 24 حوت و 25 هزار شهید، پشاور؟ سال و ناشر طبع؟ سيد محمد خير خواه، خاطره بیاد بود قیام شهدای 24 حوت هرات، جمعیت اسلامی، 1365، چاپ پنگوسن، احمد شاه فرزنان، قیام هرات.

10. انتشارات فرید، مشهد، 1374/1995.
11. قیام 24 حوت هرات، 20
12. پورتنی اثر، 21
13. میر علم ساپی، 80
14. سید شریف یوسفی، قیام گلگون کفنان، 33
15. قیام 24 حوت هرات، 27، 33
16. سید شریف یوسفی، 77. قیام 24 حوت هرات، 37
17. یوسفی، قیام گلگون کفنان، 82_83
18. ساپی، 45
19. ساپی، 46
20. یوسفی، 99. قیام 24 حوت هرات، 44. احمد شاه فرزبان، قیام هرات، اثر یاد شده، 98.
21. الف: کاکر، د څرخي پله یادښتونه.
22. قیام 24 حوت هرات، 44
23. ساپی، 70
24. ساپی، 56
25. میر احمد اکسیر، رښتینی جگړن، شهید جگړن شمشیر خان درویش، د مؤلف چاپ، کاناډا، نهټه؟، 218. د لیکونکي له درني کورني نه مښنه کوم، چې دغه اثر يې له کاناډا نه ماته استولی دی.
26. ساپی، 54
27. قیام 24 حوت هرات، 49
28. وزیري، 103
29. په افغانستان باندې د شوروي د يرغل په اړه سندونه، 145_146. ددغو تليفوني خبرو ترجمه د شوروي د نظامي سر مشاور جنرال گورييلوف او باتساتوف کوله. ددغو خبرو ټول متن چې په انگرېزي کې د جنوبي اسيا او منځني ختيځ د مطالعو په جورنلا (اولسم ټوک دويم لمبر) 1994 ژمي گڼه (کې خپور شوی، په کال 1995 کې زما په کتاب کې د لومړي ځل لپاره نيول شوی و، په نامه د افغانستان د شوروي يرغل، یاد شوی اثر، 321_326
30. وزیري، 105
31. په افغانستان باندې د شوروي يرغل په اړه سندونه، 137
32. پاسنی اثر، 150
33. پاسنی اثر، 151
34. قیام 24 حوت هرات، 49
35. ساپی، 58
36. ساپی، 51

35. ساپی، 49
36. یوسفی، قیام گلگون کفنان هرات، 110_109 او 111
37. وزیري، 104
38. ساپی، 74
39. ساپی، 66
40. عبدالعلي نور احراړي، یاد شوی اثر، 31
41. سید شریف یوسفی، 133. قیام 24 حوت هرات، 79
42. نظیف الله نهضت، د پردیو فتنې او تېرې، چاپ د دانش خپرندويي ټولنې، پېښور، 1384، 84
43. په افغانستان باندې د شوروي د یرغل په اړه سندونه، 143
44. کالني، 1364
45. سید شریف یوسفی، 128. قیام 24 حوت هرات، 50
46. نهضت، یاد شوی اثر، 75
47. ساپی، 83
48. احمد شاه فرزانه، یاد شوی اثر، 24
49. عظیمي، 191
50. شیر زمان طایزی، د ثور انقلاب، خپرونکي: د پېښور پوهنتون، پېښور، 1986، 107. کاکړ، څرخي پله یادښتونه.
51. دلاور سهری، جهاد در کنرها، اتحادیه نویسندگان افغانستان ازاد، پشاور، 1989، 3
52. اثر بالا، 3
53. اثر بالا، 4
54. دلاور سهری، 5
55. دلاور سهری، 6
56. دلاور سهری، 11. قیام اسمار، شورای ثقافتی جهاد افغانستان، پشاور، 1985/1364، 17
57. دلاور سهری، 16
58. دلاور سهری، 13
59. اثر بالا، 33
60. اثر بالا، 30
61. انتونی هایمن، افغانستان د شوروي تر لاس لاندې، یاد شوی اثر، 127
62. قیام اسمار، اثر یاد شده، 112
63. قیام اسمار، 24
64. قیام اسمار، 25
65. قیام اسمار، 29
66. قیام اسمار، 30

67. قیام اسمار، 31_32
68. قیام اسمار، 31_32
69. قیام اسما، 34
70. قیام اسما، 39
71. قیام اسما، 37_38
72. دلاور سهری، جهاد در کنرها، اثر یاد شده، 22
73. اثر فوق، 23
74. وزیري، 109
75. کاکړ، څرخي پله یادښتونه
76. کاکړ، د افغانستان ټولنه او حکومت، یاد شوی اثر،
158_160
77. محمد صدیق فرهنگ، 2، 86
78. فرهنگ، 2، 90
79. فرهنگ، 2، 91. شیر زمان طابزی، یاد شوی اثر، 110.
- عظیمي 191
80. انتوني هایمن، یاد شو اثر، 152
81. کاکړ، جورنال، لومړی ټوک، 1979_1982، 6
82. د قول نقل، عظیمي، 194
83. حق شناس، یاد شوی اثر، 394

***

شپږم څپرکی

د تره کي_امین دښمني، د اندروپوف شیطاني

1. زیری، 414
2. زیری، 384
3. وزیري، 94
4. وزیري، 96
- 4الف: میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، یاد شوی اثر،
386
5. پورتنی اثر، 393
6. وزیري، 91_93
7. زیری، 392
8. وزیري، 106
9. وزیري، 107
10. د افغانستان د جنگ په اړه د بین المللي تاریخ په لور، 1979_1989 د ودرولسن مرکز، واشنگتن، د امریکې سندونه، د کرسیتن او سترمان او میرسي مینتین تدوین، اپریل، 2002. د سندونو دغه ډېره پڼه ټولګه د مخونو شمېرنه لري، هغه دلته ما په نښه کړې دي.

11. وزیري، 108. کاکړ، افغانستان د شوروي يرغل د افغانانو ځواب، یاد شوی اثر، 36
12. میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، 48
13. کریگوري فایز، لوی قمار، په افغانستان کې د شوروي جنګ، هارپر کالنز خپرونه، نیویارک، 2009، 38
14. عبدالقادر، شخصي پوهاوی. دی په هالنډ کې اوس یو لوی طبي ډاکټر دی. زه او دی په کال 1983 کې د څرخي پله زندان په اول بلاک کې په یوه کوټه کې وو، چې زموږ د کوټې نور ملګري یې د اعدام لپاره یوړل او د 1983 په دسمبر کې په دغه شپه د اټکل درې نیم سوو په نښه شوي بنديان له ټولو بلاکونو څخه د اعدام لپاره وړل شوي وو، چې د چمتلې په دښته کې د خاد جلادانو له مینځه یوړل. د څرخي پله زندان کې د اعدام دغه عملیات تر ټولو ستر و. دغه غمناکه شپه په موږ دواړو ډېره ګرانه او ترخه تېره شوه.
15. وزیري، 107
16. هنري برادشیر، افغانستان او شوروي اتحاد، د ډیوک پوهنتون خپرونه، درهم، 1985، 106
17. زلمی خروټی، شخصي پوهاوی، لندن، 2007. زلمی خروټی حفیظ الله امین خوریه او موټروان و.
18. خیال محمد کټوازی، زما سترګو لیدلی حال. له کټوازي نه منډه کوم، چې زما لیکل شویو پوښتنو ته یې ځوابونه راکړي دي.
19. واسیلي میتروخین او کرسټفر اندرو، نری زموږ په لور روانه وه، ک.ج.ب او د دریمې نړۍ لپاره جنګ، خپرونکی: بیسک بوکس، نیویارک، 2005، 386.
20. ریمونډ ګارتوف، دیتانت او تقابل، بروکنګز انسټیټوشن، واشنگټن، 1994، 901
21. برادشیر، یاد شوی اثر، 102
22. برادشیر، 103_104. ګارتوف، 102
23. سلیک هري سن، له افغانستان نه دباندې، یاد شوی اثر، 38
24. ګارتوف، 903
25. سلیک هري سن، 38
26. ګارتوف، دیتانت او تقابل، یاد شوی اثر، 905.
27. برادشیر، 152
27. برادشیر، 108
28. گروهی از دانشمندان انستیتوت تاریخ نظامی فدراسیون روسیه، جنګ در افغانستان. ترجمه از روسی بفارسی از عزیز اریانفر، مرکز نشراتی میوند، پشاور، 1999،

238. له ښاغلي عزيز اريانفر نه مننه كوم، چې دغه اثر او خپلې يو څو نورې گټورې ترجمې يې ماته راكړې دي.
29. كارتوف، ديتانت او تقابل، ياد شوى اثر، 902
30. برادشير، 104
31. كټوازى، زما سترگو ليدلى حال
32. ميتروخين، ك.ج.ب په افغانستان كې، 49
- 32الف: ميتروخين، 50
33. پورتنى اثر، 50
34. وزيرى، 113
35. راجا انور، د افغانستان تراجيدي، ترجمه له اردو نه د خالد حسن، ورسو خپرونه، لندن، 1988، 197
36. راجا انور، 168. هري سن، له افغانستان نه دباندې، ياد شوى اثر، 40
37. راجا انور، 166
38. راجا انور، 166
39. وزيرى، 116
40. وزيرى، فايفر ليكي، چې "خينو مشاورو لا دمخه په مسكو ټينگار كاوه، چې موضوع په خپل لاس كې ونيسي. دوى د افغانستان د ستونځو د هوارولو لپاره چاره سنجولې وه، چې هغه د امين وژل و. د ك.ج.ب زينت تر سپتمبر پورې يو پلان اېستلى و، چې په هغه سره لومړى وزير [امين] وتېستوي او شوروي اتحاد ته يې يوسي، چې هلته ممكن ووژل شي، خو ددغه عمل د اجرا امر ونه شو." فايفر، لوى قمار، ياد شوى اثر، 43
41. عمر ساپى، ياد شوى اثر، 164
42. عمر ساپى، 164، عظيمي، 198. كاكړ، افغانستان، د شوروي اتحاد يرغل، 38
43. ميتروخين، ك.ج.ب په افغانستان كې، 51
44. پورتنى اثر، 51
45. وزيرى، 117
46. ميتروخين، ك.ج.ب په افغانستان كې، 52
47. پاسنى اثر، 52
48. پاسنى اثر، 52
49. وزيرى، 117
50. ميتروخين، 52_53
51. وزيرى، 118
52. وزيرى، 118
53. كټوازى، زما سترگو ليدل حال
54. موروزوف، ياده شوې ليكنه، نيو ټايمز، 41، 1991، 33

55. په افغانستان باندې د شوروي د يرغل په اړه سندونه،
154
56. مورزوف، ياده شوې ليکنه، نيو ټايمز، 41، 1991، 32
57. وزيرې، 119
58. وزيرې، 119
59. ميتروخين، ک.ج.ب په افغانستان کې، 60
60. له ياد نه وتلې، په متن کې نشته
61. مورزوف، په کابل کې زموږ سرې، نيو ټايمز، 41،
1991، 34
62. وزيرې، 119_120
63. ميتروخين، 63
- 36 الف: وزيرې، 122
64. زيری، 421
65. عظيمي، 202. فرهنگ، 2، 103
66. راجا انور، ياد شوی اثر، 180
67. ميتروخين او اندرو، نړی زموږ په لور روانه وه، ياد
شو اثر، 397
68. پورتنی اثر، 387

***

اووم څپرکی

د امين سل او درې ورځې واکمني

1. ميل، 194
2. زيری، 410، 419
3. زيری، 374، 410، 438
4. وزيرې، 127
5. کاکړ، سياسي جورنال
6. فرهنگ، 2، 105. برادشیر، 120. کاکړ، سياسي جورنال
7. فرهنگ 2، 105
8. کاکړ، افغانستان، د شوروي يرغل د افغانانو ځواب،
ياد شوی اثر، 72
9. مهل، 193. ارنلډ د قانون د کميسيون د غړو شمېر 95
تنه ښودلې دی. انتوني ارنلډ، د افغانستان دوه
گوندي کمونزم، سټينفورډ پوهنتون خپرونه، 1983، 94.
فرهنگ 2، 106
10. ميل، 193
- 10 الف: ميل، 195
11. برادشیر، 118
12. کاکړ (1995)، 41
13. پورتنی اثر، 41

14. عمر ساپی، د ثور نظامي پاڅون، یاد شوی اثر، 185
15. پورتنی اثر، 160
- 15 الف: براد شیر، 120
16. پورتنی اثر، 120
17. کاکړ، سیاسي جرنال، 1، 103
18. پورتنی لیکنه، 1، 34
19. د قول نقل، زیری، 434
20. کاکړ، جرنال، 1، 42
21. عمر ساپی، 217
22. عظیمي، 208
23. زیری، 420، 435
24. د افغانستان د جنگ په اړه د بین المللي تاریخ په لور، یاد شوي سندونه، 193 مخ شا.
25. عمر ساپی، 213. زیری، 421
26. عمر ساپی، شخصي مفاهمه، دسمبر 13، 2007. نجیب احمدزی، شخصي مفاهمه، دسمبر 15، 2007.
27. عثمان عمر ساپی، د ثور نظامي پاڅون، یاد شوی اثر، 214
28. کاکړ، سیاسي جرنال، 1، 48
29. عثمان عمر ساپی، 213
30. کاکړ، سیاسي جرنال، 1، 44
31. پورتنی جرنال، 87
32. په افغانستان باندې د شوروي اتحاد د یرغل په اړه سندونه، یاد شوی اثر، 133
33. وزیري، 106
34. میتروخین او اندرو، نړی زموږ په لور روانه وه، یاد شوی اثر، 392. هري سن، له افغانستان نه دباندې، یاد شوی اثر، 45
- 34 الف: د قول نقل، شاه محمود حصین، مثلث بی عیب، یاد شوی اثر، 107
35. میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، 75
36. میتروخین او اندرو، نړی زموږ په لور روانه وه، 395
37. پورتنی اثر، 396
38. میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، 44
39. موروزوف، یاده شوي لیکنه، 38، 1991، 39
40. کاکړ (1995)، 217
41. په افغانستان باندې د شوروي د یرغل په اړه سندونه، 139
42. برادشر، 90

43. د افغانستان د جنگ په اړه د بين المللي تاريخ په لور ياد شوی سندونه، 155_151_90
44. کاکړ، جورنال، 1، 106
45. وزيری، 138
46. وزيری، 139
47. موروزوف، ياده شوي ليکنه، 38، 1991، 39
48. پورتنی ليکنه، 39
49. زلمی خروټی، شخصي پوهاوی، لندن، جولای 2007
50. پيلامه د کرسټين او سټرمان او وستاد په ک.ج.ب په افغانستان کې، 2
51. وزيری، 139، 141، 143
52. ميتروخين، ک.ج.ب په افغانستان کې، 62
53. ميتروخين، ک.ج.ب په افغانستان کې، 65
54. په افغانستان باندې د شوروي د يرغل په اړه سندونه، 155
55. ميتروخين، ک.ج.ب په افغانستان کې، 66
56. موروزوف، ياده شوي ليکنه، 41، 1991، 34
57. د شوروي د يرغل په اړه سندونه، 156
58. د شوروي د يرغل په اړه سندونه، 157
59. ميتروخين، ک.ج.ب په افغانستان کې، 67
60. هري سن، له افغانستان نه دباندې، 41
61. برادرش، 117
62. زلمی خروټی، شخصي پوهاوی، لندن، جولای 27، 2007
63. کاکړ (1995، 39)
64. ميتروخين، ک.ج.ب په افغانستان کې، 70
65. د پوزانوف له يادښت نه، چې د هغه د ترجمان اوريکوف په قلم کښل شوی دی. ميتروخين ک.ج.ب په افغانستان کې، 71
66. ميتروخين، ک.ج.ب په افغانستان کې، 67
67. موروزوف، ياده شوي ليکنه، نيو ټايمز، 41، 1991، 34
68. ميتروخين، ک.ج.ب په افغانستان کې، 67_70
69. ميتروخين او اندرو، نړی زموږ په لور روانه وه، ياد شوی اثر، 396
70. ميتروخين، ک.ج.ب په افغانستان کې، 74
71. پورتنی اثر، 70
72. د موضوع تفصيل د ليون اوليلا پولادوه په ذکر شوي اثر کې موندل کېدلی شي.
73. يوسف نوکي او رابرت ډانلډسن، له دويم نړېوال جنگ نه وروسته د اتحاد شوروي باندنی سياست، پرگه مان

- پرس، نیویارک، 1988، 158.
74. فرهنگ 2، 68. کاکړ (1995، 56
75. میتروخین او اندرو، نړی زموږ په لور روانه وه، یاد شوی اثر، 390
76. د افغانستان د جنګ په اړه د بین المللي تاریخ په لور، یاد شوي سندونه، 169
77. کاکړ (1995،) 56
78. د افغانستان د جنګ په اړه د بین المللي تاریخ په لور، یاد شوي سندونه، 54
79. پورتنی سندونه، د امریکې د ملي مصونیت لپاره یادښت، 135
80. ریمونډگارټوف، دیتانت او تقابل، بروکنګ انستیتوت، واشنگټن، 1994، 949
81. د افغانستان د جنګ په اړه د بین المللي تاریخ په لور سندونه
82. برادشر، 122
83. د افغانستان د جنګ په اړه د بین المللي تاریخ په لور، سندونه، 97 (172
84. تاماس همنډ، د افغانستان دپاسه سور بېرغ، وسترن پرس، بولډر، 1984، 87
- 84الف: د قول نقل، هري سن، له افغانستان نه دباندې، یاد شوی اثر، 43
85. تاماس همنډ، د افغانستان دپاسه سور بېرغ، 88
86. برادشر، 118. کاکړ (1995،) 42
87. د قول نقل، همنډ، د افغانستان دپاسه سور بېرغ، 87
- 87الف: د قول نقل، هري سن، له افغانستان نه دباندې، 43
88. همنډ، د افغانستان دپاسه سور بېرغ، 88
89. ددغې موضوع پوره تفصیل په دغه اثر کې شوی، صمد غوث د افغانستان سقوط، واشنگټن، 1988
90. برادشر، 86
91. میتروخین، ک.ج.ب په افغانستان کې، 112
92. پورتنی اثر، 113
93. د قول نقل، هري سن، له افغانسان نه دباندې، 29
94. د افغانستان د جنګ په اړه د بین المللي تاریخ په لور، یاد شوي سندونه، 193_194
95. کټوازی، سیاسي یادښت،
96. کټوازی، سیاسي یادښت، وزیري، 156. نهضت هم د تره کي او ضیاء الحق د سره شوو موافقو ټکي په خپل کې راوړي، خو روایت یې د کټوازي له متن نه ډېر توپیر

لري. دی ليکي، چې "د افغانستان لوري د پېنځو کلونو لپاره د پښتونستان د مسئلې په اړه د پاکستان پر ضد خپلو تبليغاتو ته د پای ټکی کېږدي." په داسې حال کې چې د کټوازي په روایت لکه چې دمخه ویل شوي، په دغې موضوع باندې هېڅ بحث نه دی شوی. نهضت، چې که څه هم په کیوبا کې د افغانستان سفیر و، د ضیاء الحق او تره کي په غونډو کې گډون نه درلود، خو کټوازي گډون درلود. نهضت، د پردیو فتنې او تېرې، یاد شوی اثر، 89_91. د نهضت دغه لیکنه هم سمه نه ده، چې وایي په کابل کې به اغا شاهي "د دوستی او همکاری تړون لاسلیک کوي."

.97 براد شر، 122

.98 هري سن، له افغانستان نه دباندې، یاد شوی اثر، 44

پایلیک

له بده مرغه دغه اثر له اول نه تر پایه پورې د وژلو، خپلو او توطیو داستان دی. د ثور کودتا د افغانستان د لومړي جمهوریت سروال محمد داود په وژل کېدلو سره سرته ورسېدله او د افغانستان د دموکراتیک جمهوریت د سروال حافظ الله امین په وژل کېدلو سره ختمه شوه. په بهیر کې یې درې صدراعظمان هر یو موسی شفیق، نور احمد اعتمادي او نور محمد تره کی او د لومړي جمهوریت یو شمېر وزیران له مېنځه یووړل شول. پر دوی سربېره هم د پخواني رژیم او هم د دموکراتیک جمهوریت ډېر پوځي افسران او ملکي چارواکي له مېنځه لاړل. ټول مرگونه په محبسونو، پاڅونونو او نورو پېښو کې شاید د پنځوس زرو په شاوخوا کې وو. دغومره ډېر انساني مرگونه هغه هم د شلو میاشتو په بهیر او په یوې پېنځلس نیم ملیوني ټولني کې د یوې ډېرې ناسالمنې فضا حکایه کوي. دغه ناسالمنه فضا څنگه په افغانستان باندې راخوړه شوه؟

دغه فضا د افغانستان د دموکراتیک جمهوریت له امله وه، چې د ثور په خونړۍ کودتا سره واک ته رسېدلی او په اساس کې غېر قانوني او غېر مشروع و. اول خو هغه د افغانستان د لوی پوځ د یوې ډېرې وړې برخې محصول و او ټول پوځ او ولس پکې ونډه نه لرله. دویمه دا چې د پوځ د غې وړې برخې په وچ زور یانې په کودتا سره دولتي قدرت ترلاسه کړ او برحال قانوني نظام یې نسکور کړ. درېیمه دا چې دغه غېر قانوني دموکراتیک جمهوریت د افغانستان خلق دموکراتیک گوند ته منحصر کړل شو، چې هغه په مارکسزم_لیننزم

باندي ولاړ و، په داسې حال کې چې مارکسزم د لويديځې اروپا او ليننزم د روسيې د تاريخ او کلتور محصول و، چې هغه دواړه افغان ولس ته بېګانه وو. څلورمه دا چې دغه دموکراتيک جمهوريت او دغه دموکراتيک گوند د قانون په نشته والي کې ددغسې گونديانو له خوا چلول کېده، چې د ټولني او دولت په اړه نور فکرونه يې بديخي ناسم او مردود گڼل او معتقدان يې د انقلاب ضد په نامه ټکول، نو د دوی په نړۍ ليد او دولتي نظام کې د نورو گوندونو پلويانو ته ځای نه وو، په داسې حال کې چې د افغانستان په عنعنې ييزې او ديني ټولني کې د نورو فکرونو له مخې جوړ شوي گوندونه ډېر او يو شمېر يې په ګډه کار کولو ته حاضر وو.

په دې ډول دغو گونديانو د خپلې ټولني د قوتونو او د سياسي گوندونو په مخالفت حکومت کول پيل کړل او د خپل ولس سياسي عنعنې ته شا کړه، چې افغانان د هغې له مخې په جرگو، مرکو او ګډ کار او حشر سره چارې ترسره کوي.

هو، دوی مشاوران لرل، خو هغوی بېګانه او له شوروي اتحاد نه وو، نه له افغانستان نه. دغو مشاورانو د مشورو په ورکولو کې د ليننزم په بڼه د خپل حکومت خاص نظرونه پرمخ بېول او ځينو يې لا د خلقي نظام په مخالفت وړانې هم کاوه. سره له دې هم که د افغان دموکراتيک جمهوريت چارواکي په دولتي چارو کې د تجربو، پراخ نظر او زغم خاوندان وای، چارې به يې په مسؤليت سره د پايولو په نظر کې نيولو سره ترسره کولای، خو دوی دغسې کسان نه وو. د هغه پر خلاف دوی چې په هره سطح کې وو، زور وا کي او دکتاتوري کوله، نو د دوی ددغه کودتايي، ايډيالوجيکي او يو گوندي دموکراتيک جمهوريت ځانگړتيا زورواکي وه، چې پايلې يې نه يواځې ولس او نورو گوندونو ته، بلکې په خپله د دوی نظام او گوند ته هم ګرانې تمامې شوې. دا په

دغسې حال کې چې خلقیانو ته دغسې حکومت په لاس ورغلی و، چې د مسلکي کدرونو او منظم ولسه وال پوځ او څارندوی خاوند و او څلور سوه میلیونه ډالر په بان کې موجود وو او په خپله هم د یوه لوی گوند غړي وو.

په حکومتي ضد پاڅونونو کې د زرگونو افغانانو د وژل کېدلو له امله و، چې په ولس کې دښمني گانې لا زیاتې شوې او ملي پېوستون سخته صدمه ولیدله. له دې سره جوخت د خلقیانو او نورو سیاسي گوندیانو، ملتپالو، اخوان پالو، ماوستانو او نورو ترمینځ موجود اختلافونه په نه پخلا کېدونکې دښمنۍ بدل شول او په نتيجه کې افغان سیاست تر دې حده افراطي شو، چې په ا بتلاف سره د حکومت کولو فکر له مغزونو نه ووت.

په دغه حال کې کرکېچ د غومره زیات شو، چې رسمي گوند هم پرې لټار شو. هغه و، چې د دموکراتیک گوند د پرچم ډلې مشر بېرک کارمل د حفیظ الله امین له مخالفو خلقیانو اسدالله سروی، سید محمد گلابزوی او اسلم وطنجار سره په مسکو کې د ک.ج.ب په دستور یو موټی شو او بیا ټول د شوروي اتحاد له یرغلگر پوځ سره ملګري شول او په دې ډول قدرت ته د بیا رسیدلو په لار کې یې خپل وطن لا وران کړ. په نتیجه کې د امین په سروالی نه یواځې خلقي حکومت نسکور شو، ټول هغه څه چې حکومت د فرمانونو له لارې ترسره کړي او پرې ویاړېده، لکه د ځمکو وېش، ښځو ته خدمت، سواد زده کړه او داسې نور هم لکه هېڅ داسې شول. اوس په ټول ملک کې د خلقي حکومت کوم مثبت میراث نه لیدل کېږي، کوم څه چې اورېدل کېږي، د هغه ترخه یادونه دي.

د ځينو اثارونو پېژندنه

د تاريخ ليکونکو سرچينې بايد د باور وړ وي او دوی ددې توان ولري، چې په هغو کې واقعيت له غېر واقعيت نه بېل کړي او له خپلو سرچينو څخه په صلاحيت کار واخلي. په اوله درجه سرچينې لومړنۍ ناچاپ شوي دفترې يا ارشيفي پاڼې دي، خو په افغانستان کې تراوسه هم دغسې يو منځی نشته، چې دغسې پاڼې د څيړونکو لپاره پکې خوندي وي. دا چې افغان تاريخ دقيق نه دی او ادبي او جورنلستيک رنگ يې قوي دی، په اصل کې د ارشيفي منځي د نه شته والي له لامله دی. په افغانستان کې د قانوني پاچايي په وخت کې يو ارشيفي مرکز پرانيستل شو، خو په هغه کې تراوسه پورې يواځې خطي او داسې نور اثار خوندي دي، نه رسمي دفترې پاڼې او سندونه. په افغانانو کې دغه رواج ضعيف دی، چې د بې ښو په وخت کې ليکنې وکړي، خو په دې وروستيو وختونو کې د سرطان او ثور د کودتاگانو او نورو پېښو په اړه ډېر اثارونه خپاره شوي دي، چې د هغو له ډبرو نه په دغه اثر کې کار اخيستل شوی دی.

ما د خلقي حکومت په وخت کې د بالاحصار غونډ له پاڅون نه وروسته تر خپل بندي کېدلو پورې (1982) پېښې ثبتولې، چې هغه زر مخونو ته رسېږي. له هغو نه مې په کال 1995 کې په خپل يوه انگرېزي اثر کې (افغانستان، د شوروي يرغل او د افغانانو ځواب) او دا دی اوس په دغه اثر کې استفاده کړې ده. دغه جورنال د شفاهي معلوماتو او رسمي خپرونو پر بنسټ تهيه شوی دی. په هغه سربېره پېنځه کاله بندي توب موقع

په لاس راکړه، چې د څرخي پله محبس کې له باخبرو بنديانو نه د خلقي او پرچمي رجمونو په اړه معلومات ترلاسه کړم.

زما د معلوماتو بله سرچینه ښاغلی خیال محمد کټوازی او ښاغلی محمد اقبال وزیري دي. کټوازی تر کودتا نه دمخه د یو شمېر خلقي افسرانو رابطه گوندي غړی او تر کودتا وروسته د اطلاعاتو او کولتور وزیر شو. هم تره کې او هم امین ته منلی و او په مسکو کې د افغان رسمي هیئت غړی او له تره کې سره د هاوانا د سفر ملگری و. نو دی چې په اصل کې جورنلست او شاعر دی، د خلقي دورې په اړه د مهمو او ډېرو معلوماتو خاوند دی. هغه ته مې په هالنډ کې د خلقي دورې په اړه پوښتنې واستولې او هغه په ورین تندي ټولو پوښتنو ته لیکلي ځوابونه واستول، چې په دې وسیله ترېنه مننه کوم. له ښاغلي وزیري نه مې هم د خلقي دورې په اړه ډېر معلومات ترلاسه کړي دي، چې د گوند پخوانی غړی و، تر کودتا دمخه په پولي تخنیک کې استاد او په خلقي دوره کې د ملي دفاع وزارت کې د سیاسي چارو آمر او تر کودتا دمخه ډېرو خلقي افسرانو سره د گوند رابطه غړی و.

ده په 2007 م کال کې (د ثور پاڅون، د ک.ج.ب د سیدسي او شوروي یرغل) په نامه یو کتاب هم خپور کړی، چې له هغه نه مې دلته پوره کار اخیستلی دی. څنگه چې په هغه باندې مې یوه لیکنه کړې، د هغه په اړه دلته نه غږېږم. دغومره وایم، چې دا د خلقي دورې په اړه یو دقیق او مهم اثر دی. د کټوازی او وزیري معلوماتو زما دغه لیکنه ښه شتمنه کړې ده، خو هسې مې چې له خپل جورنال نه واقعیت ته په درناوي سره په انتقادي ډول استفاده کړې، د دوی له لیکنو نه مې هم په دغه ډول استفاده کړې ده.

زما بله سرچینه په 1370 مخونو کې د خلقي

حکومت د افغانستان کالنی ده. په دغې کالنی کې د خلقي لویانو، ویناوې، رسمي سندونه، فرمانونه، حکومتي اجرات، د گوند تاریخ او نور معلومات خپاره شوي دي. د افغانستان په بلي کالنی کې دغومره ډېر معلومات نه لیدل کېږي، نو دا د خلقي حکومت ښه فرهنگي میراث دی، چې څېړونکیو ته یې پرې ایښی دی.

د خلقي دورې په هکله د ښاغلي صالح محمد زيري اثر هم یوه مهمه سرچینه ده، د نیمې پېړۍ خاطرې په نامه په اته نیم سوو مخونو کې دا یو پښتانه اثر دی، خو ټول اثر یې د مهمو پېښو په اړه نه دی. دا په اصل کې د هغه د ژوند د خاطرې ټولګه ده، هغه هم په دې ډول چې کلونه کلونه وروسته یې په لندن کې خپلې خپلې ژوند پېښې، لیدنې کتنې او تجربې د خپل یاد له مخې لیکلي نه د سندونو او لیکل شویو معلوماتو پر بنا، خو څنګه چې ده په خلقي دوره کې د کرنې او اوبو لګولو د وزیر او په پرچمي دوره کې د مشاور په توګه کار کاوه او د گوند یو پخوانی او مهم غړی و، د رسمي او غیر رسمي ژوند قید یې ډېرې پکې بیان کړي او په اړه یې دغسې سپین او زړور گړېدلی، چې شاید بل وخت دغسې سپین او زړه ورنه وي گړېدلی. دی د گوند او حکومت په سیاستونو او چلندونو انتقادي هم دی. خپلو چلندونو ته یې هم د انتقاد ګوته نیولې ده. دغه اثر له دغې ډډې نه هم مهم دي، چې په هغه کې دغسې موضوع ګانې او ټکي موندل کېدلی شي، چې په نورو اثارونو کې نه لیدل کېږي، نو ویل کېدلی شي چې دغه اثر د خلقي دورې په اړه د معلوماتو بزغلی دی، خو باید دا په نظر کې ونیول شي چې دی د غلام دستگیر پنجشيري او عبدالکریم میثاق په شان د امین په نظرونو، چلندونو او سیاستونو هم انتقادي و، چې له دې لامله د کټوازي په وینا صاحبجان صحرايي په دوی باندې د "کنجیانو" نوم ایښی و، چې هغه بیا د

دوی په مخالفو خلقیانو کې عام شو.

د خلقي دورې په اړه نور چاپي اثارونه (درس های تلخ و عبرت انگیز افغانستان) د میر صاحب کاروال (میوند چاپ، کابل، 2005)، غمیزه څرنګه منځ ته راغله؟ (د عبدالرشید جلیلي) دانش خپرندویه ټولنه پېښور، 2008)، د پردیو فتنې، د نظیف الله نهضت او د ثور نظامي پاڅون او د خلقي ګوندیانو هیلې د محد عثمان عمر ساپي دي. دوی ټول د خلق دموکراتیک ګوند ته منسوب خلقیان او حکومتی چارواکي وو او خپل اثارونه یې د یاد له مخې لیکلي، نه د سندونو پر بنسټ. د کاروال درس های تلخ د نړۍ وال دویم جنګ نه د حامد کرزي دورې پورې د سیاسي او ګوندي پېښو بیان دی. خلقي برخه یې غټه او دده د خپلو لیدنو کتنو محصول ده. زیاتره روایتونه یې خپل او د نورو او د حفیظ الله امین پر مخالفت دي. دی تردې حده پر امین انتقادي دی، چې حتی د ثور په کودتا کې یې هم د هغه په رول سترګې پټې کړې. کاروال زرغوني خلقي و، سره له دې هم په هغه کې ډېر معلومات شته، چې باید په احتیاط ترېنه کار واخیستل شي، خو ماته ډېر وروسته په لاس راغی او له ښاغلي اکبر کرګر نه مننه کوم، چې له لندن نه یې رااستولی دی.

د ښاغلي جلیلي غمیزه څرنګه منځ ته راغله؟ د کاروال د اثر پر خلاف د خلقي حکومت په پلوی او د پرچمي رژیم په مخالفت د پېښو بیان دی، خو ددغه اثر روایتونه هم شخصي رنگ لري. څنګه چې لیکوال یې په خلقي دوره کې اول د پوهنتون رییس او بیا د کرنې او وروسته د پوهنې وزیر او د امین نژدې ملګری و، محتویات یې مهم او د استفادې وړ کېدلی شي، خو چې په احتیاط ترېنه کار واخیستل شي. دغه اثر هم ماته وروسته په لاس راغی او د هغه له استونکي ښاغلي سید حسن نه په دې وسیله مننه کوم. د ښاغلي عثمان ساپي د ثور نظامي پاڅون یو پښ کتاب دی، زیاتره

پې ښې يې د خلقي دورې په اړه د ليکوال د خپلو معلو ماتو، ليدنو کتنو او تجربو محصل دي. له ښاغلي ساپي نه هم په دغه وسيله منډه کوم، چې خپل دغه اثر يې له جرمني نه رااستولی دی او په خپل اثر کې مې ترېنه کار اخيستی دی. د ښاغلي نهضت اثر هم د هغه د خپلو کتنو او تجربو محصل دی، دا هم يو اړخيز اثر دی او ګټور معلومات لري، چې بايد په احتياط سره ترېنه استفاده وشي. له ښاغلي شاه محمود پغمانې نه منډه کوم، چې دغه اثر يې له جرمني نه رااستولی دی.

په دغه اثر کې د غوث الدين فايق، محمد نبي عظيمي، محمد نذير کبير سراج، محمد حسن شرق او عاصم اکرم له اثارو نه هم استفاده شوې ده، چې د هغو په اړه مې په خپل بل اثر کې ليکل کړي په نامه "د سرطان کودتا، د افغانستان د اوږدې بې ثباتۍ پيلامه". په دغه اثر کې مې له ډېرو نورو اثارو نه هم په فارسي او پښتو کې کار اخيستی، چې نه غواړم د هريوه په اړه وغوږېم. دغومره وایم، چې د ن.حسيني خاطرات زندان پلچرخي، د محمد عثمان هاشمي فرار از کام مرګ، د اسدالله نوابي سرگذشت زندان، د امين الله در يخ، افغانستان در قرن بيستم، د روشن احمد شاه، بيست ماه در زندان پلچرخي، د مير محمد صديق فرهنگ، افغانستان در پنج قرن اخير (دويم ټوک) او د سيداکل غريديار له څرخي پله نه د راګي تر غرو پورې زه په دې قادر کړی يم، چې د خلقي حکومت په وخت کې په زندانونو کې د بنديانو په اړه اوږده ليکنه وکړم.

دغه برخه ماته ځکه مهمه ښکاري، چې په افغانستان کې د امير عبدالرحمن له وخت راهيسې ډېر افغانان په زندانونو کې اچول شوي، خو په اړه يې تراوسه هم کومه منسجمه ليکنه نه ليدل کېږي، په داسې حال کې چې دغسې تاريخ له بندي او بې وزلو انسانانو سره د حکومت او د هغه د

عمالو چلندونه په ډاگه کوي او د حکومت او حکومتیانو اصلي څېره روښانه کوي. په همدې ډول د میر علم ساپي د هرات د اولسمې فرقي د حق پاڅون، د سيد شريف يوسفی قیام گلگون کفنان 24 حوت هرات قهرمان، د شورای ثقافتی جهاد افغانستان قیام 24 حوت هرات او د یو څو نورو لیکوالو کتابگوټو زه په دې قادر کرم، چې د هرات پاڅون په اوږد ډول بیان کړم. دا د هرات پاڅون و، چې خلقي حکومت کې یې تغیرونه راوستل او شوروي اتحاد یې د افغانستان په چارو کې په اساسي ډول دخیل کړ.

د خلقي دورې په اړه په انگرېزي ژبه کې ډېرې لیکنې راوتلي دي، چې تر ټولو مهمې یې د افغانستان په اړه د شوروي اتحاد هغه رسمي او گوندي خپرونې دي، چې امریکا یانو ترلاسه کړي او په انگرېزي کې خپرې کړي دي. د شوروي اتحاد ټوټه کېدلو په وا شنګتین کې د پوهانو لپاره د ودرولو لاسن بین المللي مرکز په دې قادر کړ، چې دغه کار وکړي. دغه مرکز په افغانستان باندې د شوروي یرغل سندونه په کال 2001 کې په یوې مجموعې کې خپاره کړي دي. ډېر مهم یې تر دغه سرلیک لاندې راوړي: (شوروي اتحاد او افغانستان، 1978_1989) د روسیې او ختیځ جرمني له اړ شیفونو څخه سندونه، خو د افغانستان په اړه د شوروي اتحاد ټول سندونه په دغې خپرونې کې نه لیدل کېږي. په دغو سندونو کې ډېر مهم یې د شوروي اتحاد د کمونست گوند د سیاسي بیورو یا سیاسي دفتر هغه پریکړې دي، چې د افغانستان په اړه یې کړي دي. دغه سیاسي دفتر یو عادي نوم ښکاري، خو هغه په واقع کې د شوروي اتحاد تر ټولو لوړ مقام و. په دغو سندونو کې له تړه کې سره د شوروي اتحاد د خبرو متونو هم خپاره شوي دي. ددغو سندونو او لیکنو یو څو یې د اول ځل لپاره په کال 1994 کې د سهيلي اسيا او منځني ختیځ مطالعو جورنال

مجلې کې خپاره شوي و، چې ما په خپل هغه انگرېزي کتاب کې چې په کال 1995 کې خپور شو، ترېنه استفاده کړې وه. په دغو سندونو کې د کوسیکین او تره کې تلیفوني مرکه هم خپره شوې ده.

په هر حال، د شوروي اتحاد دغه ارشيفي سندونه او پاڼې، چې امریکایانو ترلاسه کړي، پوره او جامعي نه دي. یو دا چې شورویانو د افغانستان په اړه موضوع گانو کې انتخاب کړي او بله دا چې دغه پاڼې هم ټولې ترلاسه شوي نه دي، خو دغه انتخابي سندونه که څه هم انتخابي او لږ دي، زیات ارزښت لري. اوس د هغو له مخې یانې د شوروي لویانو د خپلو پرېکړو له مخې، د افغانستان او شوروي اتحاد د اړیکو تاریخ له احساساتي او خیالي شکل نه ژغورل کېدلی شي.

ددغو سندونو متنونه د "افغانستان و اتحاد شوروي" په نامه کتاب کې موندل کېدلی شي، چې ښاغلي عبدالعلي نور احراري په فارسي اړولي او په کال 2005/1383 کې د هرات په دولتي مطبعه کې چاپ کړي دي.

د شوروي اتحاد او په خاص ډول د ک.ج.ب د راپورونو پر بنسټ د واکمنیو میتروخین په قلم "ک.ج.ب په افغانستان کې" ډېر مهم اثر دی، خو دا د میتروخین د ډېرو پاڼو د یوې وړې برخې محصول دی، چې د لسو کلونو په بهیر کې یې د ک.ج.ب له مرکزي ارشيف نه په مسکو کې په پټه او د مرگ د خطر په منلو سره نقل کړی دی، خو دا د افغانستان په اړه د ک.ج.ب د ټولو راپورونو او لیکنو ټولگه نه ده. "... د ټولو سندونو یوه وړه برخه [یې] ده." چې د میتروخین په وینا "په بیره یې ولیکه او په نتیجه کې ځینې یادښتونه، چې مې ولیکل، ددې لپاره چې زما له بیان سره یوځای وي، جذباتي رنگ لري چې لږ څه نامتوازن بیان ترېنه جوړ شوی دی." خو دغه لاسوهنه لږه او غیر مهمه ده. میتروخین

وايي، چې ما هغه د شوروي عمالو "د جرمني نيتونو، تورو نو او کرو" د رد لپاره كړي. په اصل كې دغه احساس و، چې ميتروخين يې وهڅوه چې د سندونو ټولولو ته په پټه لاس پورې كړي. د ك.ج.ب هغو دو سيو د هغه احساسونه و پارول، چې د افغانستان په اړه وو.

دی په 1956 كې د ك.ج.ب په ارشيف كې وگومارل شو، چې گوندي او حكومتي ځانگوته د هغو د غوښتنو له مخې سندونه وسپاري، خو په 1968 كې د پراگ پاڅون د ځپلو دوسيو دی له ك.ج.ب نه زړه تورن كړ او په دې فكر كړ، چې شوروي اتحاد نه اصلاح كېدونكى دى. د بلې لسيزې په اولو كلونو كې يې پرېكړه وكړه، چې د ك.ج.ب د باندنيو عملياتو په اړه ځانله بېل يو بيان ولري. ددغې پروجې پرمخ بيول په كال 1972 كې ورته اسان شو، چې له مسكو نه ياسي نيوو (Yasenevo) ته تبديل شو، چې د ښار په سهيل لويديځ كې پروت دى. هلته د سندونو د ټولولو او انډكس جوړولو په پروسه كې دغه فكر ورته پيدا شو، چې په باندنيو ملكونو كې د ك.ج.ب د عملياتو په اړه ځانله يو ارشيف ولري. ددې لپاره يې په خپل رسمي ارشيف كې سندونه په ميرزايي ډول نقلول او بيا په خپل اطرافې مېنه كې تنظيمول او له سره ليكل. ميتروخين د افغانستان په اړه دغه ليكنه وروسته له هغه وكړه، چې په كال 1984 كې متقاعد شو. په 1986_1987 كې يې له سره وليكله او اصلي يادښتونه يې له مېنځه يووړل، خو دى وايي چې دغه ليكنه "يواخې د شوروي د ك.ج.ب د اطلاعاتو پر بنسټ تهيه شوې" او له بلې هېڅ سرچينې نه پكې كار اخيستل شوى نه دى. د هغه ټولې دغسې غوره شوې پاڼې د نړۍ د نورو هېوادونو په اړه وي، چې ټولې يې په شپږ، لويو بكسونو كې د برتانيې د استخباراتو په مرسته د 1992 كال

نومبر کې انگلستان ته ور سولی شوي، چې هلته میتروخین ته پناه ورکړل شوې وه.

د انگلستان حکومت د کیمبرج پوهنتون د تاریخ پروفیسر کرسټوفر اندریو وروپېژنده، چې له دغو پانو نه نړېوال د کتابونو په بڼه استفاده وکړي، ځکه چې دغه پانې د نړۍ د ډېرو هېوادونو په تېره د دريېمې نړۍ هېوادونو په اړه وي، چې شوروي اتحاد تر لويديځې نړۍ نه زیات ورته اهمیت ورکاوه. د پروفیسر اندریو د څېړنو او د دواړو د گډ زیار او کار نتیجه په څوارلسو سوو مخونو کې دوه کتابونه شول، چې یو یې "توره او سپر" د میتروخین ارشیف او د ک.ج.ب پښتت تاریخ (1999) او بل یې نړۍ زموږ په لور روانه وه، ک.ج.ب او د دریمې نړۍ لپاره جگړه (2005) نومېږي. میتروخین او اندریو د دواړو کتابونو مؤلفان دي، له دغو کتابونو نه دمخه نړېوال په خپلو هېوادونو کې د ک.ج.ب له دغومره پراخو فعالیتونو نه خبر نه وو. میتروخین وايي، چې په دغو پانو کې "ما ترمیمونه، زیاتونې، پریکونې او د موادو له سره تنظیمول هېڅ نه دي کړي" ددې لپاره چې د ک.ج.ب "... درواغ برېنډ، جرمونه لوڅ او حقیقت بېرته پرځای شي."

خو دا به معجزه وي، چې د ک.ج.ب له رپوټونو څخه د شپږو بکسونو په حجم د میتروخین د غوره شویو پانو محتویان هغه وي، چې په اصلي پانو کې وو، خو په دې کې هېڅ شک نه شته چې که دی د انسان په اړه د لور احساس او په شخصي لحاظ د ټینګ همت خاوند نه وای، دغه خطرناک کار ته به یې هېڅ لاس نه وای اچولی.

د افغانستان په اړه د میتروخین لیکنه په 2002 کال کې په واشنگټن کې د پوهانو لپاره د ودرولسن د بین المللي مرکز له خوا په 176 مخونو کې د څلوبشتمې خپرونې په نامه د خاصو

علاقمنو لپاره خپره شوې، نه د معمولي کتاب په بڼه د عامه لوستونکیو لپاره. په همدغه کال کې، چې په دغه مرکز کې د افغانستان په اړه یو سیمینار جوړ شوی و، دغه خپرونه له نورو خپرونو سره ماته هم راکړل شوه. دغه لیکنه ښاغلي رحمت آر یا پښتو کړې او دانش خپرندويي ټولني په 2008م کال کې خپره کړې ده. د دانش خپرندويي ټولني تراوسه پورې په پښتو او فارسي کې اول په پېښور او وروسته په کابل کې د غومره ډېر اثرونه خپاره کړي، چې بلې شخصي افغان خپرندويي ټولني دغومره ډېر اثرونه چاپ او خپاره کړي نه دي. دغه غټ فرهنگي خدمت د هغې د سروال ښاغلي اسدالله دانش د نوښت، زیار، علاقمنی او تنظیم نتیجه ده. د خوشی خای دی، چې ښاغلی دانش او داسې هم زرین انځور د افغان کلتوري ودې ټولني سروال د قدر وړ فرهنگي خدمتونه کړي دي. د ښاغلي انځور او ملگرو ټولني یې تراوسه 116 کتابونه خپاره کړي، چې نزدې یې ټول په پښتو کې دي. په دې ډول د غو ښاغلیو او د هغو د ملگرو په کوشښ سره پښو اوس ښه شتمنه شوې ده. د دوی او داسې هم د پښتنو لیکوالو، پوهانو، ژباړونکیو او نورو خپرندويو ټولنو ددغسې خدمتونو له برکته اوس څوک نشي ویلی، چې پښتو خواره ژبه ده، که څه هم د پښتو شعري ژبه له پخوانه شتمنه وه. د دوی ټولو په زیار سره اوس په پښتنو کې د پښتو په اړه یو غټ غورځنګ لیدل کېږي، چې یوه ښه یې د هیواد په هر ولایت کې د ادبي او فرهنگي ټولنو منظمې خپرونې دي.

ښاغلي رحمت آریا د افغانستان په اړه د میدتروخین لیکنه په پښتو اړولې، په نامه د (ک.ج.ب په افغانستان کې). چا چې ترجمې کړي دي، پوهېږي چې په پښتو کې د کتاب ژباړه ډېر دقت غواړي. ددغسې لیکنې پښتو ژباړه، چې هغه هم ترجمه وي او اصلي لیکنه یې د خاصو چارواکیو لپاره وي، لکه دغه لیکنه چې ده لا خاص دقت

غواړي. زه د ښاغلي آريا دغه خدمت ته د قدر په سترگه گورم، خو په عين حال کې رښتین توب ته د درناوي له امله غواړم د ژباړې په ځينو هغو برخو چې بايد هغسې نه وای، لکه چې دی، رڼا واچوم. دې لپاره چې په بل چاپ کې هغه په نظر کې ونیول شي.

ددغه اثر له نامه نه د هغه د پيلامه لیکونکيو او چاپ ته چمتو کوونکي نومونه حذف شوي دي. ژباړونکي د حذف حق نه لري، خو چې حذف کوي بايد يادونه يې وکړي. پيلامه لیکونکيو او شايد له روسي ژبې نه انگرېزي کوونکيو کړسټين او سترمان او اوډ و سټاډ ددغه اثر په ښه کولو، د ناڅرگندو نومونو په څرگندولو او په لمنليک کې د شرح په ورکولو سره دغه اثر نور هم گټور کړی دی. دواړه يې په دغسې موضوع گانو کې متخصصان وو، يو يې د وډروولسن په مؤسسه کې د ساره جنک د تاريخ په بين المللي پروژه کې د مدير او دويم يې د لندن پوهنتون د اقتصاد په پوهنځي کې د استاد په توگه. په دغه پوهنځي کې سياسي تيوري او فکرونه هم تدریسېږي، چې لیکچرونو ته يې زه هم څه وخت، چې په لندن پوهنتون کې مې زده کړه کوله، ورتللم. بله دا چې د ژباړې په متن کې په لسو مخونو کې د ښاغلي بروس رچرډ ليکنه هم نيول شوې، چې لکه هغه د متن يوه برخه وي. بېخبره لوستونکي به ارومرو دغسې فکر کوي.

دېره مهمه دا ده چې د متن ځينې خاصې اصطلاحگانې په دغسې کلمو اړول شوي، چې د متن له اصلي مفهوم نه توپير لري، لکه شفري يا مستعار نومونه چې په جاسوس ترجمه شوي دي، په داسې حال کې چې هر شفري نوم د جاسوس په مانا نه دی او يواځې ځينې شفري نومونه د ايجنټ يا جاسوس مانا وي.

د بېلگې په ډول حفيظ الله امين د "کاظم" په شفري نوم (مخ 26)، محمود بريالی د "شير" په

مستعار نوم) مخ 32) او دستگیر پنجشیري د "رچرډ" په شفري نوم یاد شوی دی (41مخ). په دوی کې هېڅ یو د ایجنټ په نامه یاد شوی نه دی، خو د دستگیر په هکله د غومره ویل شوي، چې د کابل ک.ج.ب والو "... د رچرډ اطلاعاتو ته ډېر ارزښت ورکاوه." (42مخ) په ژباړې کې دغه درې واړه نومونه په "جاسوس" ترجمه شوي دي. (64_77_95مخونه). دېته توجه نه ده شوې، چې ک.ج.ب والو شوروي چارواکي او ادارې هم په شفري نومونو یاد کړي، لکه مرکز (Center)، په مسکو کې د ک.ج.ب د ادارې لپاره، هستوګنځي (Residency)، په کابل کې د ک.ج.ب څانګې لپاره، استازي (Representatives) له افغان حکومت سره د شوروي مشاورانو لپاره، دسنين (Desnin) د اګسا سر مشاور بوګدانوف لپاره او داسې نور... که ژباړونکی ددغو شفري نومونو مانا گانو ته ملتفت نه وو، د امین په اړه یې باید لږ تر لږه ویلي وای، چې دا څنګه کېدلی شي چې هغه چې د کارملیانو د پروپاګنډ له مخې د سي.ای.ای ایجنټ و، ک.ج.ب ته هم جاسوسي وکړي، یا ک.ج.ب دغسې "جاسوس" استخدام کړي. حقیقت دا دی، چې امین د شوروي اتحاد په هېڅ هغه سند او رسمي راپور کې چې مالوستلي، د ک.ج.ب ایجنټ په نامه یاد شوی نه دی. حقیقت ته ژمن کسان هم نشي منلي، چې امین به د ک.ج.ب جاسوس وي. په واقع کې هغه یو وطنپال او په خپلواک افغانستان هغه هم لوی افغانستان معتقد افغان و، چې غوښتل یې په خپله په خپلواک ډول پرې واکمني وچلوي. امریکایي چارواکيو هم دغه اواز رد کړې، چې امین د دوی سړی و. دغه بې بنسټه اواز د کارملیانو کار و لکه چې په میوندوال غونډې یو لوی ملي شخص یې هم دغه تور لگولی وو. د میتروخین د لیکنې له مخې دا کارمل، تره کی او یو شمېر نور گوندیان وو، چې

د ک.ج.ب ایجنټان شوي وو. شوروي اتحاد له خپل هسکېدلو نه راهیسي په افغانستان کې ایجنټان لرلي، خو میتروخین د هغو نومونه، نه دي ورکړي. د ایجنټ کلمه تر جاسوس نه زیات د عامل، استازي او ګو مارلي په مانا کارول کېږي، خو د میتروخین د متن افغان ایجنټانو د ک.ج.ب چارواکیو ته د افغانستان په اړه اطلاعات ورکول یانې جاسوسي یې ورته کوله.

لا مهمه دا ده، چې ژباړه دقیقه نه ده، پښتو یې ګرانه او غېر معیاري ده او نا عام شوې کلمې پکې لیدل کېږي، لکه "اکر و کر" د حالت، "پالیان" د وفادار او ول د "و" او "وو" لپاره.

په 183 مخ کې امپریلزم په پانګه والي اړول شوی، په داسې حال کې چې هغه سره بېل مفهومونه دي. داسې هم د ساواک پرځای موساد کارول شوی (63مخ)، په داسې حال کې چې ساواک د ایران او موساد د اسراییل د استخباراتي ادارو نومونه دي.

د ژباړې د نادقیق توب په اړه بس یوه بېلګه وړاندې کوم:
انګریزي متن:

The failure to remove Amin sorely hurt the pride of the Kremlin elders and the KGB. They feared an unexpected turn of events. The character of Amin did not fit into the usual mould of a leader of a friendly country. P 82

پښتو ژباړه:

"د امین د کمبلې په راټولولو کې ناکامي د کریملن او د ک.ج.ب د مشرانو ویارلي مخونه سخت ورتپي کړل. هغوی د پېښو له ناڅاپي اوښتګ څخه کلکه وېره درلودله، هغوی ته د یوه دودیز دوست هېواد د مشرتابه په سیاسي انځور کې د امین کرکټر نه ځایېده." (182مخ)

دقیقه ژباړه:

"د امین د لیږي کولو ناکامي د کړیملن لویانو او ک.ج.ب غرور سخت ټپي کړ. دوی د پېښو له نه فکر کیدونکي او ښتون څخه وېرېدل. د امین کرکټر د یوه دوست هېواد د مشر په معمولي قالب کې نه ځایېده."

په پای کې ښاغلي آریا د دغه مهم اثر په پښتو کولو سره لوی خدمت کړی، خو ښه به دا وي چې په راتلونکي کې د هر مهم نوي اثر او ژباړې له خپرېدلو نه دمخه د کوم صاحب نظر، نظر وغوښتل شي.

پای

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**